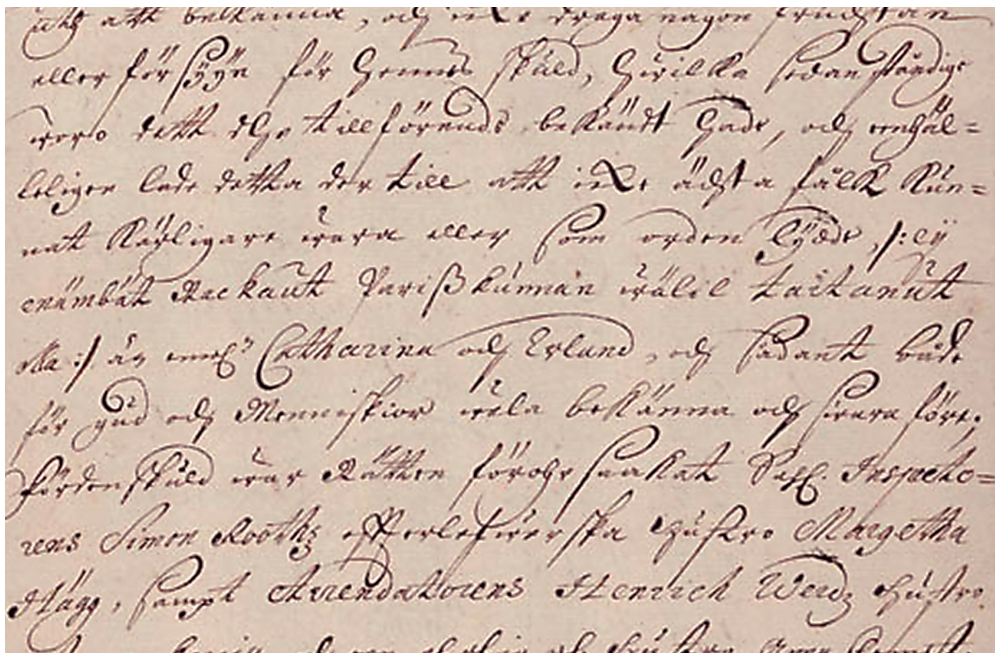

Hanna Kietäväinen-Sirén

Erityinen ystävyys

Miehen ja naisen välinen rakkaus uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 245

Hanna Kietäväinen-Sirén

Erityinen ystävyys

Miehen ja naisen välinen rakkaus
uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
maaliskuun 13. päivänä 2015 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities of the University of Jyväskylä,
in building Historica, hall H320, on March 13, 2015 at 12 o'clock noon.

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2015

Erityinen ystävyys

Miehen ja naisen välinen rakkaus
uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 245

Hanna Kietäväinen-Sirén

Erityinen ystävyys

Miehen ja naisen välinen rakkaus
uuden ajan alun Suomessa (n. 1650–1700)

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2015

Editors

Kustaa H.J. Vilkuna

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Timo Hautala

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Paula Kalaja, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover Photo: KO Taivassalo 21.-23.2.1687:115, KA.

URN:ISBN:978-951-39-6095-7

ISBN 978-951-39-6095-7 (PDF)

ISSN 1459-4331

ISBN 978-951-39-6094-0 (nid.)

ISSN 1459-4323

Copyright © 2015, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2015

ABSTRACT

Kietäväinen-Sirén, Hanna

The special friendship. Love between a man and a woman in Early Modern Finland (ca. 1650–1700)

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2015, 195 p.

(Jyväskylä Studies on Humanities

ISSN 1459-4323; 245 (nid.), ISSN 1459-4331; 245 (PDF))

ISBN 978-951-39-6094-0 (nid.)

ISBN 978-951-39-6095-7 (PDF)

English Summary

Diss.

In this dissertation I study the understandings, interpretations and experiences of love between a man and a woman in Early Modern rural Finland. As the marital relationship was the premise of all heterosexual relations in Early Modern society, I also address the motives for marriage and the marital relationship. The main research material consists of transcribed district court protocols from Eastern and Western Finland and Käkisalmi circa 1650–1700. Love was discussed in court only in connection with crime and disorder. However, the court narratives also reveal “normal” and desired love. Love was an essential part of the relationship between the sexes, and all loving relationships were measured in relation to marriage. The marriage institution was the basis of the Early Modern emotional regime, which safeguarded its special status by regulating loving relationships strictly and propagating the ideal marital love to govern the lives of its subjects. Beside the authorities, the local emotional community controlled and supervised relationships, but allowed greater flexibility.

Love between the sexes was always sexual and corporal in essence. As an affect it was connected to the heart and its sensations. The emotives of love were corporal, and the marital relationship was understood as a carnal union. In addition to bodily emotives, love manifested in attitude, intimacy and gifts. It was seen as an answer to observed beauty, both inner and outer. Marital love was pictured as providence, whereas sinful love originated with the Devil. Love was inseparable from the social and economic aspects of marital life, but it required economic viability and social integration as well. Finally, love between a man and a woman was structured through two conceptual entities: the special friendship and a normative “right married love”. Friendship carried connotations of good will and confidentiality, whereas the “right marital love” was fundamentally a mode of action, the realization of reciprocal hierarchy and duties. As this normative love created, maintained and justified order and hierarchy both at the level of individual household and the wider society, love was at the very core of the exercise of power.

Keywords: love, history of emotions, marriage, sexuality, agrarian community, gender hierarchy, Lutheran marriage theory, early modern

Author's address Hanna Kietäväinen-Sirén
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä
PL 35 (H)
40014 Jyväskylän yliopisto
hanna.kietavainen-siren@jyu.fi

Supervisors Kustaa H. J. Vilkuna
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Petri Karonen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Jari Eilola
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers Anu Korhonen
Ulla Koskinen

Opponent Anu Korhonen

ESIPUHE

Pitkä tie on nyt kuljettu, ja on kiitosten aika.

Menneisyys on kiehtonut minua niin pitkään kuin muistan. Pikkutyttönä vaalin muovidinosaursuskokoelmaa ja opettelin ulkoa eri sauruslajien latinan-kielisiä nimiä. Ala-asteella kyläkoulun pihassa pysähtynyt kirjastoauto avasi eteeni historiallisten romaanien ehtymättömän kultakaivoksen, ja paleontologiset intressit saivat jäädä. Kiinnostukseni kohteeksi nousi ihminen ja hänen kulttuurinsa, kaikessa ihmeellisyydessään. Lempiaiheeni vaihtelivat faaraoista viikinkeihin, mutta yhteistä kaikille innostukseni kohteille oli arki: se, kuinka ihmiset olivat jokapäiväisen olemassaolonsa ymmärtäneet ja kokeneet.

Tutkijanurallani minua on ajanut eteenpäin halu tuottaa uutta tietoa ja täydentää vanhaa. Väitöskirjani juuret ovat jo aineopintojen seminaarissa, jossa ensimmäistä kertaa aloin hankkia tieteellisesti tietoa niistä kiehtovista kulttuurisista tavoista, joilla ihmiset ovat menneisyudessa järjestäneet sukupuolten välisen yhteiselämän. Tässä vaiheessa innostukseni oli siirtynyt yleisestä historiasta kotimaahan ja kohti uutta aikaa. Nälkä kasvoi syödessä, ja 1600-luvun rahvaan avioliitosta syntyi myös pro gradu-työ, jonka myötä uppouduin tuomiokirjojen ihmeelliseen maailmaan. Pro gradu-työssä rakkaus oli vielä sivuroolissa, mutta tuomiokirja-aineiston rikkaus jätti ajatuksen tunteiden tutkimisesta itämään.

Minulla oli onni saada jo graduvaiheessa ohjaajakseni professori Kustaa H. J. Vilkuna, josta sittemmin tuli väitöskirjani pääohjaaja, ja jonka laaja asiantuntemus ja oivaltavat näkökulmat sekä aineistojen että menneisyyden mentaalisen maailman suhteen ovat olleet minulle paitsi innoittavia myös korvaamattomia. Kaikista kiireistään huolimatta hän on aina löytänyt aikaa käsikirjoitusversioideni sekä erinäisten muiden yritelmiäni lukemiseen ja kommentointiin. Substanssin lisäksi Kustaa on osoittanut minulle kannustusta, ymmärrystä ja ystävyyttä muuttuvissa elämäntilanteissa sekä silloin, kun tutkimus on tuntunut junnaavan paikallaan. Lämmin kiitos siis Kustaa sinulle.

Työni edistämisestä suuret kiitokset kuuluvat myös toisille ohjaajilleni professori Petri Karoselle sekä dosentti Jari Eilolalle. Petri oli se, joka loppuviihimein sai minut tarttumaan jatkotutkimukseen. Petrin tinkimätön asiantuntemus ja kommentit oikeusaineistojen käytön sekä uuden ajan alun yhteiskunnan suhteen ovat monessa kohdin vieneet työtäni eteenpäin. Erityiskiitokseni Petri sinulle myös asiantuntemuksestasi siinä, kuinka aloitteleva tutkija pidetään leivässä. Jari taas on ollut suureksi avuksi varhaismodernin ihmisen mentaalisen maailman ymmärtämisessä, ja hänen tutkimuksensa ovat toimineet innoitukse-
na tavalleni tulkita lähteitä.

Se, että tutkimuksestani tuli lopulta tunnehistoriaa avioliitto- tai perhehistorian sijaan, on vastaväittäjäni dosentti Anu Korhosen ansiota. Juuri hän tutustutti minut taannoin yhteisen projektin yhteydessä tunnehistorialliseen tutkimukseen ja opasti oikeiden kirjojen äärelle. Anulle kuuluvat myös kiitokset työni lopullisesta muodosta, sillä hänen napakka, mutta oikeudenmukainen lausuntonsa auttoi minua antamaan vuosien uurastukselle sen viimeisen silauksen. Kiitos siis Anu kommentteistasi, mentoroinnistasi ja ystävällisyydestäsi.

Elämä vei minut pääkaupunkiseudulle jo ennen jatko-opintojen aloittamista, mistä syystä työni on ollut vielä keskivertotutkijaakin enemmän yksinäistä puurtamista. Aina Jyväskylässä vieraillessani minut on kuitenkin otettu vastaan yhtenä omista, mistä kiitos koko HELA:n väelle. Erityisesti haluan kiittää tuesta, kommentteista, yhteistyöstä ja ystävällisyydestä FM Emmi Lahtea. Kiitokseni ansaitsevat myös FT Tiina Hemminki, FM Miia Kuha, FM Pirita Frigren, FT Kirsi-Maria Hytönen, FT Laura Hirvi, FT Antti Malinen, FT Pasi Saarimäki, FT Ville Sarkamo, FT Piia Einonen, professori Marko Lamberg sekä professori Pirjo Markkola. Erityisen virkistäviä ”sudeettijyväskyläläiselle” ovat olleet laitoksen jokavuotiset talviseminaarit, joissa sosiaalistakaan puolta ei ole unohdettu. Niistä kiitos laitoksen johdolle.

Yksinäinen puurtaja on luonut verkostonsa instituutioista riippumatta. Haluankin kiittää mentoroinnista, yhteistyöstä, keskusteluista ja ystävällisyydestä erityisesti dosentti Anu Lahtista, jonka toimeliaisuus ja elämänmyönteisyys ovat hämmästyttäneet ja ilahduttaneet minua kerta toisensa jälkeen. Haluan kiittää keskusteluista ja kommentteista myös muita kollegoita, joiden kanssa minulla on erinäisissä yhteyksissä ollut onni olla tekemisissä: FM Mari Välimäkeä, FM Meri Päivärinnettä, professori Mia Korpiolaa, dosentti Kari-Matti Piilahtea, professori Jonas Liliequistia, professori Marjo Kaartista sekä professoripariskunta Libby S. Cohenia ja Tom V. Cohenia. Kiitokset myös dosentti Ulla Koskiselle väitöskirjani toisesta lausunnosta, joka auttoi minua selventämään sanottavaani.

Työtäni ovat sen eri vaiheissa tukeneet työskentely- ja matka-apurahoilla Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos, Eemil Aaltosen Säätiö, Suomen Kulttuurirahasto sekä Eemil Aaltosen Säätiön rahoittama ja dosentti Anu Lahtisen johtama Perheen jäljillä -tutkimushanke. Aloittelevan tutkijan onnelan minulle tarjosi Historiatieteiden tutkijakoulu myöntäessään minulle kolmen vuoden tutkijakoulupaikan. Etätöyön sujuvasta järjestymisestä kiitokseni laitoksen johtajalle Jari Ojalalle. Kiitokset myös Suomalais-ruotsalaiselle kulttuurirahastolle hienosta mahdollisuudesta viikon ajan kartoittaa Riksarkivetin aineistoja.

Elämä olisi tyhjää ilman rakkaita ihmisiä ja onnekseni heitä on suotu minulle runsaasti. Vanhemmilleni Pirkolle ja Jukalle kuuluvat kiitokset kulttuurille ja lukuharrastukselle myönteisen ilmapiirin luomisesta sekä koulutuksen arvostamisesta. Rakkaalta äidiltäni ja äidinäidiltäni opin sisun merkityksen. Rakkaalle siskolleni Päiville kiitos tuesta ja ymmärtämyksestä elämän eri käänteissä. Appivanhemmilleni professori Heli Sirénille ja Jorma Sirénille suurkiitokset kaikesta avusta ja tuesta, joita ilman pikkulapsiperheen toisinaan kaoottinenkin arki olisi ollut entistäkin vaikeampaa sovittaa työelämän vaateisiin. Lämmin kiitos pikku tyttärelleni Helmille, joka on syntymästään lähtien tuonut iloa jokaiseen päivääni ja asettanut tutkimuksen teon oikeisiin mittasuhteisiinsa. Ja viimeisenä se kaikista suurin kiitos, joka kuuluu omalle erityiselle ystävälleni Juhanille: ilman sinua en olisi koskaan tässä. Kiitos loputtomasta ymmärtämyksestäsi, tuestasi ja rakkaudestasi.

Munkkiniemessä helmikuussa 2015,
Hanna Kietäväinen-Sirén

KARTAT

KARTTA 1	Tutkimusalue.....	25
----------	-------------------	----

KUVAT

KUVA 1	Rakkauskirjeen kuvitusta.	85
KUVA 2	Sormusrasia. 1854. Asikkala	86
KUVA 3	Rintasolki. Jaakkima	86
KUVA 4	Lipas. 1700-luku. Halikko	86
KUVA 5	Kantasormus. Jaakkima	87
KUVA 6	Pesukarttu. 1600-luvun loppu. Kurikka	87
KUVA 7	Kaulauslauta. 1767. Ylistaro.	88
KUVA 8	Uskollisuussormus 1500-l. loppu tai 1600-l. alku. Raisio.....	88

LYHENTEIDEN SELITYKSET

At.	Avaintapaus
HO	Hovioikeus
KA	Kansallisarkisto
KKML	Kuningas Kristofferin Maanlaki
KJ	Kirkkojärjestys
KL	Kirkkolaki
KO	Kihlakunnanoikeus
RA	Riksarkivet
TK	Tuomiokapituli

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KARTAT, KUVAT JA LYHENTEIDEN SELITYKSET

SISÄLLYS

1	JOHDANTO: MENNEEN RAKKAUDEN JÄLJILLÄ.....	11
1.1	Rakkauden problematiikka	11
1.2	Menneisyyden tunteet tutkimuskohteena.....	15
1.2.1	Modernisaatioparadigmasta uusiin historioihin	15
1.2.2	Tunnehistorian teorat.....	18
1.3	Lähteet ja niiden tulkinta	24
1.3.1	Aineiston rajaus ja luokittelu	24
1.3.2	Tuomiokirjat arkikokemuksen välittäjinä.....	29
1.3.3	Tulkinnalliset kehykset.....	36
2	RAKKAUDESTA KERTOMINEN	39
2.1	Rakkauden sanasto uuden ajan alussa.....	39
2.2	Rakkaussuhteiden havainnointi ja kärjäkertomusten muotoutuminen	45
2.3	Viisi avainkertomusta rakkaudesta.....	49
2.3.1	Itsemurhaajan kaksinkertainen huoruus	49
2.3.2	Kariutunut kihlaus	51
2.3.3	Isännän ja piian huoruus	52
2.3.4	Aatelisneidon lapsenmurhat.....	53
2.3.5	Puolisonhylkääjän kaksinnaiminen	55
3	RAKKAUDEN SÄÄTELY	57
3.1	Esivallan edustama tunnehallinto ja sen välineet	57
3.1.1	Aviorakkauden ideologia.....	57
3.1.2	Seksuaalisen rakkauden normittaminen, valvonta ja sanktiot	61
3.2	Perhe, suku ja paikallisyhteisö kurinalaistavina tunneyhteisöinä.....	67
3.2.1	Paikallinen tunneyhteisö ja tunnehallinnon normit.....	67
3.2.2	Aviopuolison valinta yhteisöllisenä huolenaiheena.....	70
3.2.3	Avioliiton ulkopuolisten suhteiden ja avioelämän kontrolli .	77
4	RAKKAUDEN RUUMIILLISUUS	83
4.1	Rakkaus sydämen tuntemuksena.....	83
4.2	Rakkauden fyysiset ja materiaaliset emotiivit	90
4.2.1	Hellyydenosoitukset ja muut merkit	90
4.2.2	Lahjat	95
4.3	Seksuaalinen puheenparsa	99

4.4	Sukupuoli ruumiillisen rakkauden ehdollistajana.....	103
4.4.1	Naisen siveys ja kunnia	103
4.4.2	Miehen aktiivinen toimijuus	109
4.5	Avioliitto fyysisenä sidoksena	112
5	RAKKAUDEN HERÄTTÄJÄT JA LOPETTAJAT	119
5.1	Rakastettavat ominaisuudet	119
5.1.1	Kauneus ja terveys.....	121
5.1.2	Hyvä maine	123
5.1.3	Miellyttävä luonne.....	126
5.1.4	Sopiva ikä.....	127
5.1.5	Yhdenvertaisuus	129
5.2	Elannon turvaaminen rakkauden perustana	130
5.3	Rakkaus Jumalan johdatuksena	134
5.4	Saatanan sytyttämä rakkaus.....	136
5.5	Väkivalta ja rakkaudettomuus	140
5.6	Rakkauden loppu.....	142
6	RAKKAUS YSTÄVYYTENÄ JA TOIMINTATAPANA	146
6.1	Miehen ja naisen erityinen ystävyys	146
6.2	”Oikea aviorakkaus”	149
7	MIEHEN JA NAISEN VÄLINEN RAKKAUS UUDEN AJAN ALUSSA....	155

SUMMARY

LÄHTEET

LIITTEET

1 JOHDANTO: MENNEEN RAKKAUDEN JÄLJILLÄ

1.1 Rakkauden problematiikka

”Minun sydämeni suuntautui heti sinuun, aivan kuin joku olisi valellut lämmintä vettä sen päälle”.¹

Näin kuvasi nuori aatelisneito Magdalena Catharina Zebotajoff tunnettaan kohdatessaan ensimmäistä kertaa isänsä ratsumiehen Simo Antinpojan, tulevan rakastajansa ja aviomiehensä. Äkinäisen rakastumisensa he näkivät merkiksi Jumalan taivaassa päättämästä avioliitosta. Magdalena Catharinan isä kapteeni Zebotajoff sen sijaan piti tyttärensä palavaa rakkautta noituutena ja haastoi tämän kosijan kihlakunnanoikeuteen.² Kiitos isän vastarinnan – ja monien rikoksistaan vastanneiden 1600-luvun ihmisten – on historiantutkijan mahdollista päästä käsiksi menneisyyden rakkauteen. Vain rakkauden luomat sidokset tekevät menneisyyden ihmissuhteista ymmärrettäviä.

Menneisyyden ihmiset tekivät ruumiillisia ja henkisiä tuntemuksiaan (joiden rajanveto poikkesi merkittävästi nykyisestä) ymmärrettäväksi sosiaalisessa kanssakäymisessä niin käräjillä kuin niiden ulkopuolellakin kulttuurinsa tarjoamien käsitteiden sekä tulkinnan ja kertomisen tapojen (kieliopin) avulla. Lähteet paljastavat rakkauden ajallisuuden ja kulttuurisuuden: Magdalena Catharina Zebotajoffin tunnekuvauksen ja kokemuksen syvällinen ymmärtäminen edellyttää lähteiden tulkintaa.

Kysymys historiallisesta rakkaudesta on kietoutunut laajempaan tunteiden määrittelyyn ja tutkimuksen problematiikkaan. Ranskalainen annalisti Lucien Febvre vaati vuonna 1938 kaiken historiantutkimuksen perustaksi menneisyyden ihmisten ”mentaalisen varustuksen” yksityiskohtaista kartoittamista.³

¹ KO Muolaa 23.-24.,26.3.1696:16-23;34-35, KA. At. 199. ”...wahr straxst mitt hierta emoth digh, som hade någon ööst warmt watn deröf:r.”

² KO Muolaa 23.-24.,26.3.1696:16-23;34-35, KA. At. 199.

³ Febvre 1973 (1938), s. 5, 9, 26. Katso myös Matt 2011, s. 117.

Jo tätä aiemmin Johan Huizinga oli tutkimuksessaan *Keskiajan syksy* tarkastellut myöhäiskeskiajan kulttuuria ja yhteiskuntaa myös tunne-elämän näkökulmasta.⁴ Kuitenkin vasta 1970-luvulla tunteiden määrittelyn ongelma synnytti uuden tutkimuksen aallon psykologiassa ja kulttuuriantropologiassa, joista tunteiden tutkimuksen vallankumous eteni myös historiaan.⁵ Viime vuosina historiassa on kirjoitettu jopa ”emotionaalista käänteestä”.⁶

Tunteet kuuluvat yhteisön hitaasti muuttuviin mentaalisin rakenteisiin. Silti ne ovat historian tekijöitä siinä missä sotien tai vallankumousten kaltaiset nopeat ja äkilliset muutoksetkin.⁷ Tunteet ovat elimellinen osa ihmisyyttä ja sijaitsevat epäilemättä historiallisen kokemuksen keskiössä. Niiden historiallinen tutkiminen on kuitenkin koettu monella tapaa ongelmalliseksi. Tyhjentävää näkemystä tunteiden luonteesta ei vuosikymmenten aikana ole saavutettu: käsitykset vaihtelevat ihmistieteellisen ääripään täydellisestä kulttuurisesta konstruktivismista luonnontieteellisen ääripään evoluutiopsykologisiin näkemyksiin geneettisestä universalismista.⁸ Yksimielisyyttä ei ole siitäkään, mitä tunteita tutkittaessa oikeastaan tutkitaan: normia vai kokemusta, tunnetta vai ilmaisuja. Vaikein kysymys koskee ehkä sitä, missä määrin ihmisen tunteet ovat muokattuja: ovatko tunteet täydellisesti luotuja vai ainoastaan kulttuurisesti käsiteltyjä.⁹

Tunteiden luonteen määrittely on oleellista myös historialliselle ymmärrykselle: inhimillisen todellisuuden kokonaisvaltainen ymmärtäminen edellyttää taloudellisten ja sosiaalisten rakenteiden ohella seksuaalisuuden ja rakkauten muodostamien sidosten huomiointia.¹⁰ Historialliset lähdeaineistot luovat haasteensa: niissä subjektiiviset tunteet ovat vaikeasti nähtävissä, eikä nykyihmisen psykologiasta tehtyjä päätelmiä voi suoraan hyödyntää menneisyyden ihmiseen. Erillisten tunteiden määrittelykään ei ole yksinkertaista, sillä millä kriteereillä voi erotella esimerkiksi rakkauten ja kiintymyksen? Tähän liittyy lisäksi terminologian hankaluus, menneisyyden tunnesanat kun eivät välttämättä sisällöltään vastaa nykykäsitystä (tai -käsityksiä) samasta sanasta. Eri yhteisöjen tunnekäsitteet ja tunneilmaisut ovat ajallisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti eri tavoin määrittyneitä. Nämä representaatioiden erot ovat aina myös konstruoinnin eroja – erilaiset sanat ja ilmaisut tarkoittavat myös erilaisia tunnekokemuksia.¹¹

Modernit historiantutkijat ovat lukeneet esimodernien tunteiden kielioppia usein väärin: tunteiden hallinta on tulkittu niiden tukahduttamiseksi ja

⁴ Huizinga 1951 (1923).

⁵ Reddy 2001, s. x, 54. Kattavia katsauksia tunnetutkimuksen kehitykseen löytyy esim. teoksista William M. Reddy, *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions* (2001), Barbara H. Rosenwein, *Emotional Communities in the Early Middle Ages* (2006) sekä artikkelista Tuomas Tepora, *Neurotieteiden haaste tunteiden historialle* (2012).

⁶ Plamper 2009.

⁷ Österberg 2007, s. 12. Katso myös Tepora 2012, s. 323.

⁸ Katso esim. Hansen 2008, s. 38–39 ja Tepora 2012, s. 323.

⁹ Matt 2011, s. 118; Tepora 2012, s. 323–324, 332.

¹⁰ Katso myös Bandlien 2005, s. 1 ja Lennartsson 1999, s. 182.

¹¹ Bourke 2003, s. 112–114; Heelas 1986, s. 258; Medick & Sabean 1984, s. 3; Tepora 2012, s. 337; Wierzbicka 2010, s. 272. Katso myös MacMullen 2003, s. 52–53.

spontaanit, intohimoiset tunneilmaisut taas on nähty todisteiksi ”aidosta” kokemuksesta.¹² Näkökulman ja tutkimusaineiston valinta vaikuttaakin ratkaisevasti tunnehistorian kysymyksenasetteluun ja tulkintoihin. Sitkeästi elänyt näkemys menneisyyden ihmissuhteiden tunnekyllmyydestä syntyi perhe- ja avioliittohistoriallisessa tutkimuksessa, jossa menneisyyden tunneilmauksia lähestyttiin moderneista standardeista käsin. Tunteita tarkasteltiin varsinkin anglosaksisissa maissa melko yksipuolisesti eliittiä ja sen näkemyksiä heijastavien lähteiden, kuten päiväkirjojen, muistelmien ja kirjeiden pohjalta. Sekä kysymyksenasettelu että lähteiden valinta sivuuttivat tavallisen kansan, rahvaan, tulkinta- ja ilmaisutavat.

Lähtökohtani tunteen eli emotion¹³ määrittelyssä on, että tunteilla on fyysinen aivokemiaan ja neurobiologiaan liittyvä tiedostamaton ja ”primitiivinen” ulottuvuutensa (rakkaus osana ihmisyyttä), sekä kulttuurinen, sosiaalisesti määräytyvä ja muokkautuva ulottuvuutensa (1600-luvun yhteiskunnan vaallimat normit, ihanteet, käsitykset ja ilmaisut). Nämä ulottuvuudet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään: kulttuurinen, aikaan sidottu diskurssi muokkaa yksilön kokemusta ja tulkintaa tunteestaan ja ruumiistaan antamalla hänelle kielen ja tunteiden arvioinnin työkalut. Muokkaus on osittain todella konkreettista, sillä kulttuurisen ympäristön on havaittu jättävän jälkiä ihmisen aivojen neurologiaan. Tunne on siis määriteltävä kulttuurin ja fysiologisen ruumiin liittona: tunteen koko olemus ei ole kulttuurisessa kielessä, kuten ei yksin kulttuurista irrotetussa fysiologiassakaan.¹⁴ Koetut tunteet ovat myös vahvasti relationaalisia ja subjektiivisessa suhteessa ympäristöönsä. Rakkaus on aina rakkautta jotakin kohtaan, eikä sillä ole sosiaalista merkitystä ennen kuin se ilmaistaan tavalla tai toisella.¹⁵

Tarkastelen tutkimuksessani varhaismoderneissa (tässä n. 1650–1700) maaseutuyhteisöissä eläneiden ihmisten ymmärrystä ja tulkintoja rakkaudesta. Tällöin tutkimuksen kohteena on rakkaus sekä käsitteenä että ilmiönä: se mil-laiseksi rakkaus kyseisenä ajankohtana käsitteellisesti normien (paitsi virallisten, myös epävirallisten) tasolla määriteltiin, vaikutti rakkauden kokemukseen ilmiötasolla (vaikka ei sitä tyhjentävästi kuvaakaan). Tutkimukseni ytimenä on *se, miten tavalliset ihmiset ymmärsivät miehen ja naisen välisen rakkauden; mitä mer-*

¹² Schoenfeldt 1999, s. 16–18. Michael C. Schoenfeldtin mukaan freudilainen (nyky)psykologia näkee identiteetin ja itsen ytimenä halut ja toiveet – siis tietyssä mielessä tunteet – kun taas uuden ajan alun käsityksissä identiteettiä loi vaihteleva kyky hallita kaikkien jakamia haluja ja toiveita. Sama, s. 17.

¹³ Anglosaksisessa kulttuuripiirissä termeillä emotion/emootio ja feeling/tunne on käsitteellinen ero. Emootio on tunnetta laajempi käsite, joka sisältää sekä nimetyn ilmiön kulttuurisen ulottuvuuden että siihen liittyvät ruumiilliset reaktiot ja tunteukset. Tunne taas viittaa juuri nimetyn ilmiön fysiologiseen puoleen. Katso esim. Bourke 2003, s. 122–123.

¹⁴ Bourke 2003, s. 123; Korhonen 2002, s. 64; Parkinson, Fischer and Manstead 2005, s. 56. Paster, Rowe & Floyd-Wilson 2004, s. 4, 9; Rosenwein 2010, s. 10; Tepora 2012, s. 335. Kuten Jean-Louis Flandrin on todennut: ”Viettämme ulkoista ilmaisuvoimaa voivat muovata ainoastaan tietyn kulttuurin konventiot; tunteemme tulevat ilmeisiksi meille ainoastaan kun ne ilmaistaan niillä sanoilla ja kuvilla, jotka tämä kulttuuri meille tarjoaa. Historiallinen selitys psykologisesta todellisuudesta voidaan johtaa vain näistä konventioista.” Flandrin 1991, s. 13. Käännös Kietäväinen-Sirén.

¹⁵ Bandlien 2005, s. 6; Tepora 2012, s. 323, 338.

kityksiä ja sisältöjä he rakkaudelle antoivat, millä tavoin he rakkautta ilmaisoivat ja mistä he katsoivat rakkauden saavan alkunsa.

Tutkimuskohteena on rakkaus sukupuolten välisessä suhteessa, mutta sukupuoli ei ole tutkimuksessa varsinaisena lähtökohtana. Sen sijaan sukupuoli ja sen rakentuminen huomioidaan rakkauden oleellisena reunaehtona – sukupuoli määrittä olennaisesti rakkauden sisältöjä, ihanteellisia ilmaisuja ja erityisesti seksuaalisuutta.¹⁶ Seksuaalisuuteen liittyvät käsitykset, normit ja käytänteet on nekin nostettava esiin, sillä sukupuolten väliseen rakkauteen liittyi aina seksuaalinen ulottuvuus. Erityistä huomiota on kiinnitettävä myös keskeisimpään sukupuolten välistä suhdetta varhaismodernissa yhteiskunnassa jäsentäneeseen instituutioon, avioliittoon, ja sen yhteyteen rakkauskäsityksiin. Varhaismodernissa yhteiskunnassa maailmankuvaa määrittivät voimakkaasti puhtasoppinen kirkko, vanhat esikristilliset ja katoliset kansantavat ja uskomukset sekä tiukat sosiaaliset hierarkiat niin kotitalouden sisällä kuin sosiaalisilla areenoillakin. Tällöin huomion kohteeksi nousee myös rakkauteen (kuten muihinkin tunteisiin) liittyvä ideologinen vallankäytön ulottuvuus: rakkauden virallisilla normeilla kuvattiin, tulkittiin ja muokattiin 1600-luvun ihmisten elämää.¹⁷ Esivallan määrittelemän normin taso onkin keskeinen osa tutkimusta.

Avioliitto oli samanaikaisesti uskonnollisen, harmoniaa ja jumalallista maailmanjärjestystä korostavan yhteiskunnan perusyksikkö sekä ainoa laillisesti tunnustettu kanava seksuaalisuudelle. Miehen ja naisen välinen suhde määriteltiin *aina* suhteessa avioliittoon.¹⁸ Tämän takia tarkastelen myös sitä, *millä perusteilla uuden ajan alun ihmiset avioliittonsa solmivat ja puolisonsa valitsivat, sekä sitä, miten puolisoitten tuli elää suhteessa toisiinsa ja laajempaan sosiaaliseen yhteisöön.* Avioliitto- ja perhehistorian näkökulmat myös auttavat tekemään näkyväksi aikakauden lähteistä muuten niin vaikeasti tavoitettavaa rakkautta.

Tutkin tunnekäsityksiä ja -kokemuksia rahvaan arkielämää ja mentaliteettia valottavan tuomiokirja-aineiston avulla. Aineiston asettamissa rajoissa yhdistän tunnenormiston yksilölliseen tunnekokemukseen.¹⁹ Tarkastelen samanaikaisesti sekä 1600-luvun yhteiskunnan rakkaudelle asettamia reunaehtoja, puhetapoja ja käsitteitä – tunnehallintoa – että näiden normien omaksumista ja toisaalta muokkaamista maaseutuyhteisöissä. Inhimillinen tapa käsitellä tunteita on tuntea ne ruumiissaan, havaita, tunnistaa ja nimetä ne, sekä kääntää ne kulttuuriseksi kertomukseksi – sekä käräjätuvassa että sen ulkopuolella. Näin yksilöllinen kokemus on myös kulttuurihistorioitsijan ulottuvissa.²⁰ Tuomiokirjojen satunnaiset maininnat rakkaudesta, sen merkityksistä ja ilmaisuista pai-

¹⁶ Seksuaalisuus ja rakkaus olivat keskeisiä mieheyden ja naiseuden rakentamisen osaluueita uuden ajan alun kulttuurissa. Vrt. Hassan Jansson 2002, s. 20.

¹⁷ Vertaa Tepora 2012, s. 337–338.

¹⁸ Katso myös Saarimäki 2010, esim. s. 10, 46.

¹⁹ Esimerkiksi Tuomas Tepora peräänkuuluttaa tunnehistoriassa entistä rohkeampaa historiallista analyysia juuri tunnenormien ja -kokemusten leikkauskohdista. Tepora 2012, s. 339. Mielestäni rahvaan ja esivallan näkemysten kohtaaminen oikeudessa on oiva esimerkki tällaisesta leikkauskohdasta.

²⁰ Korhonen 2002, s. 64.

nottuivat kuitenkin väistämättä ulkopuolisten havaintoihin, eivät kuvauksiin omakohtaisista tunnekokemuksista. Kun tarkastelu laajennetaan kielellisten ilmaisujen ulkopuolelle, todistajien havaintoihin rakkauden ilmauksista, avautuu aivan uudenlainen ja monipuolinen näköala menneisyyden tunteiden maailmaan. Vastoin aiempia tulkintoja tuo maailma oli kaikkea muuta kuin kylmä tai etäinen. Tutkimuksessani astun monin paikoin uusille alueille: paitsi että kysymyksenasettelu ja aineiston käyttö poikkeavat perinteisestä tuomiokirjatutkimuksesta, tuo tunnehistorian teorioiden soveltaminen laajan empirisen aineiston analyysiin kokolailla uuden näkökulman rahvaan ihmisten rakkauteen.

1.2 Menneisyyden tunteet tutkimuskohteena

1.2.1 Modernisaatioparadigmasta uusiin historioihin

Tunnehistoria kehittyi omaksi tutkimusalakseen 1980-luvulla lähtökohtinaan Norbert Eliasin sivilisaatioteoria, mentaliteettien historia sekä ennen kaikkea perhehistoria ja siinä esitetyt näkemykset kiintymyssuhteiden historiallisista muutoksista. Vaikutteita saatiin myös psyko- ja sukupuolihistoriasta.²¹ Norbert Elias esitti *Sivilisaatioprosessissaan* yhden varhaisimmista tulkinnoista tunteiden historiallisesta muutoksesta ja muutoksen suunnasta. Elias omaksui Johan Huizingan ennen ensimmäistä maailmansotaa esittämän näkemyksen esimodernista ajasta ihmiskunnan psykologisena lapsuutena, jota leimasi tunteiden pidäkkeettömyys ja reaktiivisuus. Eliasin teesi oli, että varhaismodernin valtion ja sen väkivaltamonopolin kehittymisen sekä sosiaalisten sidosten monimutkaistumisen myötä ihmiset joutuivat säätelemään viettejään ja tunteitaan uudella tavalla. Tapojen ja tunteiden kontrolli sisäistettiin vähitellen niin, että molemmista tuli aiempaa hillitympiä ja hallitumpia: ihminen vapautui intohimojensa vankilasta.²² Vastaavanlaisen käsityksen 1500-luvun ihmisen ”sielullisesta rakenteesta”, lapsenomaisesta reaktiivisuudesta, hillittömyydestä ja tunteellisesta asennoitumisesta esitti Suomessa Pentti Renvall vuonna 1949.²³ Keskiajan lapsenomaisuus kypsyi tunteiden aikuiseksi hallinnaksi modernia kohtia mentäessä. Ranskalaisena alkanut ja sittemmin laajemmallekin levinnyt mentaliteettien historia sekä siitä vaikutteita ottanut ”uusi sosiaalihistoria” eli mikrohistoria taas nosti tutkimuksen keskiöön aiempien sotien ja valtapolitiikan sijaan ihmisen pienyhteisössään, hänen arkielämänsä, arvonsa ja maailmankäsityksensä.²⁴

²¹ Reddy 2009, s. 303–304; Stearns 1993, s. 17–20.

²² Elias 1994 (1939), esim. s. 443–453; Huizinga 1951 (1919).

²³ Renvall 1949, *Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa*. Esim. s. 180–183. Katso myös Katajala 1995, 99–101.

²⁴ Esim. Ginzburg 1991 (1966) ja 2007 (1976); Le Roy Ladurie 1984 (1975); Zemon Davis 2001 (1982); Levi 1988 (1985).

Avioliitto, perhe ja sukupuolten välinen suhde keskusteluttivat historioitsijoita 1970-luvulla modernisaation aiheuttaman nopean yhteiskunnallisen ja sosiaalisen muutoksen sekä erityisesti perherakenteiden pirstoutumisen ja perhenäkemyksen uudelleenarvioinnin takia. Ajankohtaisessa tilanteessa kiinnostus kohdistui menneisyyden perherakenteisiin, jotka myös mentaliteetti- ja mikrohistoriallinen näkökulma oli samoihin aikoihin nostanut esiin.²⁵ Tutkimuksen ytimeksi muotoutui se, miksi ja milloin moderniksi mielletty käsitys perheestä tunneyksikkönä syntyi.²⁶ Lähestymistavassa painottuivat poikkeuksetta sosiaalista ja kulttuurista eliittiä koskevat aineistot, joiden perusteella suuri muutos ”vanhan” ja ”uuden” välillä ajoitettiin uuden ajan alkuun, noin 1500–1700-luvuille. Perinteisen agraariyhteiskunnan avio- ja perhesuhteiden nähtiin perustuneen puhtaasti taloudellisille seikoille ja olleen siten välineellisiä, kylmiä ja etäisiä. Täydellinen tunnekylläisyys muuttui kuitenkin rakkauden riemuvoitoksi modernisaation – kapitalistisen talousjärjestelmän, teollistumisen ja kaupungistumisen – myötä. Kehitykseen liittyvät yhteiskunnalliset ja maailmankuvalliset muutokset, kuten uuden urbaanin keskiluokan ja protestanttisen perhe-etiikan nousu, muokkasivat perheestä tunneyksikön.²⁷ Rakkaus liitettiin näin tiettyyn yhteiskunnallisen ja taloudellisen kehityksen tai (nykystandardein määritellyn) sivilisoitumisen tasoon, ja perhehistorioitsijat tulivat esittäneeksi Eliasian vastaa- van modernisaatioparadigman.²⁸

1980-luvulle tultaessa perhehistoriallisessa tutkimuksessa alkoi esiintyä modernisaatioparadigmaa kritisovia näkemyksiä. Aiempaa tutkimusta kritisoitiin virheellisestä kehitysteoriasta juuri tunnesuhteissa, ja varhaismoderni ja uusi aika nähtiin enemmänkin muuttumattomana jatkumona suhteessa toisiinsa ja aiempiin vuosisatoihin. Antropologiset, sosiologiset ja oikeustieteelliset vaikutteet keskittivät tutkimusta enemmän perheenjäsenten välisten suhteiden sisältöön ja tunnesuhteen luonteeseen sekä ”oikean” perhekäsityksen konstruointiin. Myös vanhastaan moderneiksi miellettyjen ilmiöiden, kuten individualismin tai rakkauden käsitteellinen määrittely tarkentui.²⁹ Kysymyksenasette-

²⁵ Katso esim. Ambjörnsson 1978, s. 5 ja Shorter 1975, s. 11.

²⁶ Keskityn tässä ns. sentimentaaliseen perhehistorian suuntaukseen ja seuraan hyväksi havaitsemaani Michael Andersonin laatimaa jaottelua. Andersonin mukaan länsimainen perhehistoriallinen tutkimus voidaan jakaa kolmeen eri suuntaukseen 1960-luvulta lähtien: demografiseen, ”sentimentaaliseen” ja perheen taloutta tarkastelemaan lähestymistapaan sekä 1980-luvulta lähtien enenevässä määrin näiden erilaisiin yhdistelmiin. Anderson 1995 (1980).

²⁷ Katso esim. Edvard Shorter 1979 (1975) *The making of the modern family*, esim. s. 20–21, 63, 152–161, 250–254. Jean Louis Flandrin 1976 *Familles: parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société* (engl. 1979 *Families in former times. Kinship, household and sexuality*, esim. s. 145–173). Lawrence Stone 1977 *The Family, Sex and Marriage In England 1500–1800*, esim. s. 3–14, 93–105, 221–225. Ronny Ambjörnsson 1978 *Familjepporträtt. Essäer om familjen, kvinnan, barnet och kärleken i historien*, esim. s. 108–187 ja 2008 *Kärleken – några drag i en begreppshistoria*. Georges Duby 1994, *Love and marriage in the Middle Ages*, esim. s. 22–35.

²⁸ Termiä käyttää myös Linda A. Pollock artikkelissaan *Parent–Child Relations* (2001) viitattaessaan lapsuutta koskevan historian tutkimuksen suuntaukseen, jossa lapsuus käsitteenä ja lapsia kohtaan tunnettu kiintymys on liitetty modernisaatioon. Katso myös Broomhall 2008, s. 5.

²⁹ Katso myös Anderson 1995 (1980), s. 71 ja Broomhall 2008, s. 5. Esim. David Gaunt 1983 *Familjeliv i Norden*, esim. s. 41–58. Jean-Louis Flandrin 1981, *Le sexe et l'occident:*

luissa tunnesuhteet pysyivät edelleen toisarvoisina muiden sidosten rinnalla, ja monet modernisaatioparadigman kriitikotkin päätyivät lopulta määrittelemään rakkauden suhteessa keskiluokkaistumiseen ja teollistumiseen.³⁰

Kiinnostus perhetutkimusta kohtaan kasvoi 1990-luvulla myös Suomessa, mitä osoittaa esimerkiksi vuonna 1991 julkaistu artikkelikokoelma *Den problematiska familjen*.³¹ Suomessa perhettä on kuitenkin tarkasteltu ennen kaikkea sosiaalisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden sekä oikeushistorian näkökulmista.³² Käsitukset tunne-elämän lineaarisesta evoluutiosta ovat suomalaisessa historiankirjoituksessa toistuneet viittauksina Armas Niemisen ja Heikki Ylikankaan 1950- ja -60-lukujen julkaisuihin. Nieminen totesi agraariyhteiskunnan *eroksen* olleen heikosti kehittyntä. Ylikangas taas katsoi avioliiton ja yhteiselämän perustuneen talonpoikaisyhteiskunnassa puhtaasti muodollisille ja ulkokohtaisille tekijöille ja tunnepohjaisen henkilökohtaisen suhteen mahdollistuneen vasta modernisoitumisen ja individualisoitumisen myötä.³³ Rakkauden myöntäviäkin näkökantoja on silti esitetty. Esimerkiksi Antero Heikkinen omisti sosiaalishistoriallisessa yhteisötutkimuksessaan *Kirveskansan elämää. Ihmiskoh-taloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa* (1988) kokonaisen luvun avioliitolle, seksuaalisuudelle sekä niihin liittyville tunteille, vaikka ei näiden sisältöä kulttuurihistoriallisesti analysoinutkaan.³⁴

Evolution des attitudes et des comportements (engl. 1991 *Sex in The Western World. The Development of Attitudes and Behaviour*). Jack Goody 1988 (1983) *The development of the family and marriage in Europe*, esim. s. 1–5. Ralph A. Houlbrooke 1984 *The English Family 1450–1700*, esim. s. 2–4, 76–78, 102–105, 253–254. John R. Gillis 1985 *For Better, For Worse. British Marriages, 1600 to the Present*, esim. s. 3–8 ja 1988 *From Ritual to Romance: Toward an Alternative History of Love*, s. 87–89. Alan Macfarlane 1986 *Marriage and Love in England. Modes of Reproduction 1300–1840*, esim. s. 39–48, 175–208, 328, 335–341; Taussi Sjöberg 1988 *Skiljas. Troloöning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet* esim. s. 58, 83.

³⁰ Esim. Gillis 1985, s. 5, 12, 23; Gillis 1988.

³¹ Pulma (toim.) 1991. Puolisoiden ja perheenjäsenten välisen suhteen emotionaalista luonnetta käsiteltiin kokoelmassa yhdessä artikkelissa. Kokoelman taustalla ollut tutkimusprojekti ”Suurperhe, ydinperhe, pyhä perhe” saikin vaikutteita ennen kaikkea Cambridgen koulukunnan demografisesta tutkimuksesta, historiallisesta sosiologiasta ja suomalaisen kulttuurihistoriallisen koulukunnan Gunnar Suolahden ja Väinö Voionmaan tutkimuksista. Pulma, suullinen tiedonanto 16.5.2014.

³² Väestötieteellisestä ja sosiaalis-taloudellisista näkökulmista katso esim. Beatrice Moring 1994, *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen*; Kirsi Sirén 1999, *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*; Elina Waris 1999, *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750–1850*. Oikeushistoriallisesta perhetutkimuksesta katso esim. Anu Pylkkänen 1990 *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet – Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*, esim. s. 183–186, 193–194. Aate- ja sosiaalishistoriallisesta perhetutkimuksesta katso esim. Häggman 1994, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa* sekä Markkola 1994, *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*.

³³ Armas Nieminen 1951 *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikäytännöksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*, esim. s. 8. Heikki Ylikangas 1968 *Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnan aikana*, s. 20–29. Ylikankaan tulkinnan omaksui esim. Kirsi Pohjola-Vilkuna tutkimuksessaan *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa* (1995), jossa hän myös sivusi agraariyhteisön tunne-elämää.

³⁴ Heikkinen 1988, s. 165–179.

1990-luvulta lähtien perheen historiaa koskevat tutkimukset ovat historian lähestymistapojen ja tutkimuskohteiden jatkuvan moninaistumisen myötä suuntautuneet kaikenkattavan ”perhehistorian” sijaan spesifimmin uusiin historioihin paitsi lähestymistavoiltaan myös rajauksiltaan. Viime vuosikymmenenä varhaismodernia perhe-elämää ja kiintymyssuhteita nyansoivat tutkimukset on Pohjoismaissa tehty usein mentaliteetti-, seksuaali- ja sukupuolihistorian alalla.³⁵ Esimerkiksi Ruotsissa Malin Lennartsson tarkasteli sukupuolten välistä suhdetta myös tunnesiteenä. Lennartssonin tutkimus monipuolista kuvaa perinteisessä agraariyhteiskunnassa vallinneesta avioitumiskulttuurista sekä rakkauden merkityksestä sukupuolten välisessä suhteessa. Lennartsson ei kuitenkaan pohtinut tunteiden luonnetta historiallisina tutkimuskohteina, vaan näki ne yksilön sisäisinä tiloina, irrallaan lähteiden retoriikasta.³⁶ Tutkimukseni ottaa osaa edelleen ajankohtaiseen keskusteluun perhesuhteiden historiallisesta muutoksesta ja ennen kaikkea palauttaa rakkauden osaksi tuota keskustelua. Samalla se ottaa kantaa myyttiin menneisyyden perhesuhteiden välineellisyydestä ja kylmyydestä.

1.2.2 Tunnehistorian teorit³⁷

1970-luvulta lähtien myös kulttuuriantropologit kiinnostuivat tunteista. Kenttä-tutkimuksissa eri puolilla maailmaa tehdyt havainnot tunteiden kulttuurisesta vaihtelusta synnyttivät konstruktionistisen lähestymistavan, joka korosti käsitystä tunteiden kulttuurisesta muokkautuvuudesta tarjoten myös välineen länsimaisen tunnekäsityksen kritiikille.³⁸ Esimerkiksi antropologi Catherine A. Lutz pyrki purkamaan länsimaisen, luonnollistuneen (ja miehisen) tunnekäsityksen, joka hänen mukaansa ylikorosti tunteiden psykobiologista rakennetta sekä yksilöä ja jätti kulttuurille täysin toissijaisen roolin. Lutz liitti tunteet kiinteästi vallitsevaan ideologiseen järjestelmään määrittelemällä ne nimeämisen,

³⁵ Katso esim. Lindstedt Cronberg 1997a *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*; Jonas Liliquist 2001a *Om vidsynta äkta män och ömsinta älskare i 1740-talets Sverige*, erityisesti s. 82–83; Katajala 2005 (2001) *Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa* esim. s. 220; Jari Eilola 2002, ”Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin” *Patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen*, esim. s. 108; Tomas Berglund 2007, *Det goda faderskapet i svenskt 1800-tal*; Eva Österberg 2007, *Vänskap – en lång historia*; Pasi Saarimäki 2010, *Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla*; Tiina Miettinen 2012 *Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun*.

³⁶ Malin Lennartsson 1999 *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*, esim. s. 181–186.

³⁷ Tässä luvussa esittämäni jaotteluun tunnehistorian teorioista on merkittävällä tavalla vaikuttanut Anu Korhosen artikkeli *Menneiden tunteiden tuntemisesta: Varhaismoderni rakkaus ja tunteiden historian tulkinnat*, joka julkaistaan yhdessä FM Emmi Lahden kanssa toimittamassani artikkelikokoelmassa vuonna 2015.

³⁸ Reddy 2001, s. 318. Emootionaalisen antropologian pioneerina pidetään Michelle Z. Rosaldoa, joka esitti tunteiden olevan kulttuurisesti konstruoituja 1980-alussa. Reddy 2001, s. 35, 317.

oikeuttamisen ja vakuuttamisen prosesseiksi, joiden koko olemassaolo ja merkitys neuvotellaan, sivuutetaan tai vahvistetaan sosiaalisessa kanssakäymisessä.³⁹

Tunnehistorian tutkimuksen kehittyessä 1990-luvulla valtaosa tutkijoista omaksui näkemyksen tunteiden kulttuurisesta muokkaamisesta⁴⁰, vaikkakin konstruktivismiin ovat tehneet pesäeroa myös itse konstruktivistisesti suuntautuneet tutkijat⁴¹. Tunnehistorian keskeisimpiä teoreetikkoja yhdistääkin paitsi kiinnostus tunteiden historialliseen muutokseen ja muutoksen syihin, myös kannanotto tunteiden kulttuurisuuteen.

Tunnehistorian omaksi alakseen rajasivat ensimmäisinä psykiatri Carol Zisowitz Stearns ja puolisonsa sosiaalishistorioitsija Peter Stearns. Heidän keskeinen käsitteensä on emotionologia (emotionology), jolla he viittaavat tunteiden arvioinnin tapoihin ja standardeihin sekä näitä standardeja heijastaviin ja edistäviin instituutioihin. Emotionologia määrittelee sitä, miten yhteiskunnallisesti *tulisi* tuntea – inhimillinen kokemus eli se, miten todella yksilöllisesti *tunnettiin*, on Stearnsien mukaan pidettävä tutkimuksessa erillään tunnestandardeista. Julkaistessaan teoriansa 1985 Stearnsit kritisoivatkin tunteita käsitelleitä historioitsijoita ja antropologeja juuri näiden tunteiden kahden aspektin, tunteiden säätelyyn ja määrittelyyn liittyvän kulttuurin sekä itse tunnekokemuksen, sekoittamisesta. Tosin Stearnsitkin tekivät myönnytyksen tunteiden kulttuurisen konstruoinnin suuntaan: he totesivat emotionologisten standardien ajan oloon vaikuttavan yksilölliseen tunnekokemukseen, koska emotionologia toimii aina eräänlaisena yksilön kokemusten suodattimena.⁴²

Juuri tämä tunnekokemuksen ja siihen liittyvien standardien erottelu tekee emotionologiasta menneisyyden ihmisen ymmärrystä tulkitsevalle kulttuurihistorioitsijalle hankalan työkalun: se sisältää implisiittisen oletuksen siitä, ettei inhimillinen kokemus ole historiallisesti saavutettavissa, ja että tunnehistoria voi tutkia vain inhimillisestä kokemuksesta irrallisia tunnenormeja ja -ilmaisuja. Tällöin näkökulma ei voi koskaan olla yksilöiden toimijuudessa. Vielä hankalammaksi näen emotionologiassa sen sitoutumisen sivilisaatioteoriaan. Stearnsien mukaan emotionologiset standardit alkoivat nimittäin vaikuttaa ihmisten käytökseen 1700-luvun puolivälin maissa – ennen tätä ihmisten tunne-elämää leimasi heidän näkemyksessään lapsenomaisuus ja hillittömyys.⁴³

³⁹ Lutz 1988, s. 3–6, 209–215. Feministisestä kritiikistä myös Lila Abu-Lughod 1986. Katso lisäksi *Language and the politics of emotion*. Toim. Catherine A. Lutz & Lila Abu-Lughod 1990, esim. s. 11.

⁴⁰ Katso myös Tepora 2012, s. 325.

⁴¹ Esimerkiksi tuonempina mainittava William M. Reddy on kritisoitunut ”yltiökonstruktivistiseksi” nimeämäänsä antropologista tunnetutkimusta historiallisen syvyyden ja poliittisen koherenssin puutteesta. Reddy 1997, s. 329–330 ja 2001, s. 45. Vastaavasta katso myös Lempa 2000, s. 173–174.

⁴² Zisowitz Stearns & Stearns 1985, *Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards*, s. 813, 824–827, ja 1986, *Anger. The Struggle for Emotional Control in America's History*, s. 7, 9, 13–15, 218–219. Stearns 1993, *History of Emotions: The Issue of Change*. Katso myös Tepora 2012, s. 325.

⁴³ Zisowitz Stearns & Stearns 1986, s. 25. Kritiikistä katso myös Rosenwein 2006, s. 7–10.

Kulttuuriantropologi William M. Reddy⁴⁴ on laajentanut tunnehistoriaa aatehistorian ja psykologian suuntaan. Reddylle tunteet ovat kokemuksellisuutta myöten kulttuurisesti merkityksellistettyjä, joskaan hän ei hyväksy näkemystä tunteiden *täydellisestä* konstruoinnista.⁴⁵ Reddyn teoriassa keskeisessä asemassa ovat tunteiden universaalit ominaisuudet. Näistä keskeisimpiä on tunnepuheen itseä tarkasteleva luonne, mikä muodostaa myös Reddyn teorian ytimen. Tällä hän tarkoittaa tunteen ja tunnetta kuvaavan, toteuttavan ja muokkaavan ilmaisun eli emotiivin (emotive) dynaamista vuorovaikutusta, jossa tunteen sanallistaminen tai kääntäminen (translation) eli emotiivinen ilmaisu aina muokkaa ja nyansoi itse tunnekokemusta. Emotiivit siis kertovat itse kertomisen tapahtumassa muuttuvasta tunnetilasta, jolloin niillä rakennetaan ja muutetaan tunnetta, jota pyritään kuvaamaan. Näin tunteminen on myös sosiaalisesti dynaamista: emotiiveja muotoillessaan yksilö kommunikoi sekä itsensä että toisten kanssa. Emotiivit ovat hyvin keskeisiä yksilön ja yhteisöllisen elämän kannalta ja siten myös poliittisesti hyvin latautuneita.⁴⁶ Tästä syystä kaikkien yhteisöjen emotionaaliset kulttuurit tai tunnehallinnot (emotional regime), jotka sisältävät tunnustettuja normeja, virallisia rituaaleja, käytäntöjä ja emotiiveja, tarjoavat tunteille yhtenäisiä määritelmiä sekä muokkaavat niitä yksilön toimintaa ohjaavien ideaalien avulla.⁴⁷

Reddyn suhde historialliseen muutokseen lähestyy nähdäkseni kuitenkin modernisaatioparadigmaa. Reddylle historian kulkua nimittäin ohjaa yleisinhimillinen pyrkimys mahdollisimman suureen tunnevapauteen eli vapauden tulkita (Reddyn termin navigoida) omia tunteitaan, koska vapauden puute aiheuttaa emotionaalista kärsimystä. Näin tunteiden historiallinen muutos on aina seurausta pyrkimyksestä kohti suurempaa tunnevapautta. Tähän nojautuen tunnehistorian on Reddyn mukaan myös pystyttävä esittämään poliittisia kannanottoja erilaisista tunnehallinnoista.⁴⁸ Vaikka Reddyn teorian poliittista agendaa ei hyväksyisikään, ovat hänen muotoilemansa tunnehallinnon ja emotiivin käsitteet tunnehistoriassa erityisen hyödyllisiä teoreettisia apuvälineitä. Reddy tosin määrittelee emotiivin pääasiallisesti sanallistetuksi tunne-

⁴⁴ Reddy 1997, *Against Constructionism. The Historical Ethnography of Emotions* ja Reddy 2001, *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*.

⁴⁵ Kognitiivisen psykologian tutkimustuloksiin nojaten Reddy määrittelee tunteen intentionaaliseksi, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa aktivoituvaksi ajatusmateriaaliksi, jota ei lyhyellä aikavälillä voi laajuutensa takia kääntää suoraan toiminnaksi tai ilmaisuksi. Reddy 2001, s. 94, 111.

⁴⁶ Reddy 1997, s. 330–332; Reddy 2001, esim. s. xi–xii, 96–111, 121, 128–129. Tällä Reddy siis tarkoittaa, että kun ihminen ilmaisee sanoin esimerkiksi rakastavansa toista, se vahvistaa hänen kokemustaan rakkaudesta tai vaihtoehtoisesti tarkentaa tuntemusta tyyliin ”taidankin olla vain ihastunut”. Reddy nojaa J.L. Austinin puheaktiteoriaan, joka erottelee konstatiiiviset eli kuvailevat, ja performatiiviset eli toteuttavat, puheaktit toisistaan. Hän kuitenkin täydentää Austinin jaottelua määrittelemällä kolmanneksi aktiksi emotiivin, joka siis yhtäaikaaisesti sekä kuvaa että toteuttaa tunnetta. Reddy 2001, s. 96–111.

⁴⁷ Reddy 2001, s. 55, 61–62, 125–126.

⁴⁸ Reddy 2001, esim. s. 118–130. Reddy itse soveltaa malliaan Ranskan vallankumouksen syntyyn ja jälkipuintiin. Hänen mukaansa vallankumouksen taustalla oli absolutistisen monarkian synnyttämä emotionaalinen kärsimys, jota seurasi terrorin ajan sentimentalismi ja lopulta restauraatioajan romantiikka, joka rajasi tunteen pois julkisesta sfääristä sen katastrofaalisten seurausten takia.

kuvaukseksi, mikä on ongelmallista vanhempia aikoja ja alempia sosiaaliryhmiä tutkittaessa. Kun käsite laajennetaan myös ei-verbaaliseen kommunikaatioon, sitä voidaan hyödyntää tehokkaammin myös suomalaisen maaseudun kontekstissa.

Keskiajan tutkija Barbara Rosenwein⁴⁹ kritisoi tunnehistorian suhteetonta painottumista kielelliseen ilmaisuun, kun tunteiden fysiologinen ja performatiivinen puoli on niin jokapäiväisen ilmeinen. Rosenwein myös korostaa (Reddyn monoliittiseksi mieltämänsä tunnekäsitystä kritisoiden) historiallisten toimijoiden erilaisuutta ja emotionaalisen kärsimyksen suhteellisuutta. Hän ehdottaakin Reddyn tunnehallinnon käsitteen vaihtoehdoksi tunneyhteisöä (emotional community), joka hänen mukaansa tuo paremmin esiin tunteiden sosiaalisen ja ihmissuhteisiin sidotun luonteen. Ihmiset ovat yhtäaikaaisesti useiden, välillä ristiriitaistenkin, tunneyhteisöjen jäseniä. Tunneyhteisön jäseniä sitovat yhteen perustavanlaatuiset oletukset, arvot, tavoitteet, tunnesäännöt ja hyväksytyt ilmaisutavat (jopa mentaliteetti), ja ne vastaavat usein sosiaalisia yhteisöjä. Rosenweinin yhteisöissä yksilöiden tunteita kontrolloidaan ja kurinalaistetaan foucault’laisten diskurssien tapaan jaetuilla sanastoilla ja ajatusmalleilla. Tunteilla on Rosenweininkin mallissa todellista historiallista muutosvoimaa: tunneyhteisöt seuraavat toinen toistaan vastauksena historiallisesti muuttuviin tapahtumiin ja tilanteisiin.⁵⁰ Toisin kuin Reddyn mallissa, muutoksella ei kuitenkaan ole ennalta määrättyä universaalista suuntaa. Rosenweinin tunneyhteisön käsite korostaa onnistuneesti uuden ajan alussa niin keskeistä yhteisöllisyyttä sekä normien moninaisuutta ja eritasoisuutta, mikä tekee siitä erityisen käyttökelpoisen tunnehistorian työkalun.

Sodan ja pelon kulttuurihistoriaa modernina aikana tutkinut Joanna Bourke⁵¹ luo aiemmasta tunnetutkimuksesta onnistuneen synteetin ja tuo tähän merkittävän lisänsä: Bourken näkemys tunteiden narratiivisuudesta nimittäin paljastaa tunteiden kulttuurisen rakentumisen keskeisen mekanismin. Bourke näkee tunteet kulttuurinsa narratiivisia konventioita noudattelevana kielipelinä (language game). Tunteista kertominen, sekä itselle että toisille, tapahtuu aina kulttuurisidonnaisen kieliopin (käsitteet, tulkinnan ja kertomisen tavat), juonen ja tyylilajin avulla. Näin tunteet ovat aina esittämistään ohjaavien tunnesääntöjen ja kielioppien ehdollistamia, ja niiden kautta tunteet myös voidaan tehdä historiallisesti näkyviksi. Bourke korostaa lisäksi historianantutkijoiden erityisen vaikeaksi kokemaa tunteiden fyysisen ilmaisun ja siihen liittyvän subjektiivisen kokemuksen ulottuvuutta. Tunteet ovat perustavanlaatuisesti ruumiillisia – pelko tai rakkaus *tunnetaan*. Ne ovat luonteeltaan sosiaalisia, mutta myös yksilön toimijuuden olennainen osa: tunteet tun-

⁴⁹ Rosenwein 2002, *Worrying about Emotions in History*, 2006, *Emotional Communities in the Early Middle Ages* ja 2012 *Theories of Change in the History of Emotions*.

⁵⁰ Rosenwein 2002, s. 842; Rosenwein 2006, s. 2, 23–25, 199; Rosenwein 2012, s. 12–14, 18–20. Emotionaalinen yhteisö voi sosiaalisen yhteisön sijaan olla myös tekstuaalinen yhteisö. Tällöin se perustuu yhteisille ideologioille, opetuksille ja ennakkoletuksille. Rosenwein 2006, s. 24–25.

⁵¹ Bourke 2003, *Fear and Anxiety: Writing about Emotion in Modern History* ja 2005, *Fear. A Cultural History*. Katso ”ruumiin paluusta” antropologiseen tunneteoriaan myös Svasek 2006, s. 12.

netaan ruumiissa ja niitä osoitetaan ruumiillisesti. Ruumis taas on aina osa sosiaalista vuorovaikutusta. Juuri ruumiillinen toimijuus mahdollistaa tunteiden fysiologian historiallisen tutkimisen. Reddyn tapaan Bourke painottaa yksilön tunteiden ja yhteiskunnan välisen suhteen huomiointia: koska tunteet ovat kiinteässä yhteydessä valtasuhteisiin, tulee historioitsijan aina kysyä, mitä tutkittava tunne yhteiskunnassaan tekee.⁵²

1990-luvulta lähtien tunteet ovat alkaneet nousta myös pohjoismaisessa historiantutkimuksessa itsenäiseksi tutkimuskohteeksi. Modernisaatioparadigma näkyy esimerkiksi ruotsalaisen Arne Jarrickin rakkauden mentaliteetti-historiassa, jossa Jarrick liittää rakkauskurssin kehityksen sivilisaatioprosessiin ja asettaa rakkaussuhteille asetetut ehdot ja olosuhteet yhteiskunnan siviilisoitumisen mittariksi. Jarrick kritisoi konstruktivismia ja näkee rakkauden historiallisen tutkimuksen perusteluksi päinvastoin rakkauden universaalisuuden, so. historiallisen muuttumattomuuden.⁵³ Uudemmassa tutkimuksessa historioitsijat ovat kuitenkin lähes poikkeuksetta hylänneet universaaliuden ja siviilisoitumisen näkökulman. Esimerkiksi Brita Planck hyödyntää väitöstutkimuksessaan William M. Reddyn emotiivin käsitettä tarkastellessaan ruotsalaisen aatelin käsityksiä rakkaudesta ja avioliitosta sekä näiden käsitysten muuttumista aikavälillä 1750–1900. Planck huomioi ansiokkaasti tunteiden kulttuurisen rakentuneisuuden sekä emotiivit kulttuurisen muokkaamisen yhtenä mekanismina. Planckin tutkimuksen lähtökohta on kuitenkin ongelmallinen sikäli, että hän ei tarkastele 1750-lukua edeltävää aikaa. Tästä syystä hän pitää 1750-luvun kirjeenvaihdosta löytämänsä rakkauskieltä täysin uutena ilmiönä, vaikka vastaavan tyyliä ilmaisuja on löydettävissä myös 1600-luvun aineistoista. Planckin tutkimus näyttää sekin tunteiden historiallisen muutoksen osalta tukeutuvan modernisaatioparadigmaan.⁵⁴

Suomessa ensimmäisiä tunnehistoriaa teoreettisesti käsitelleitä tutkijoita on Heikki Lempa. Hänen mukaansa tunteilla on yhtä aikaa kaksi aspektia, kokemuksellinen (materiaalinen ja fenomenaalinen) substanssi sekä normatiivinen käyttäytymisen säätelyn puoli. Tunteiden käsitteellistämisen lähtökohta ei voi olla kummassakaan aspektissa yksin, vaan niissä ”jähmettyneissä situaatioissa, joissa nämä kaksi tunteiden aspektia kohtaavat ja ilmenevät.”⁵⁵ Lempan mu-

⁵² Bourke 2003, s. 113–123.; Bourke 2005, s. 7–8, 287–289, 353–354. Ruumiillisuus korostuu rakkaudessa. Fenomenologisesta näkökulmasta ihmisen tietoisuutta ja ruumiillisuutta ei voi erottaa toisistaan: ihmisenä olemisen on kokonaisuus, jossa ruumis tuntemuksineen on aina osa ihmisen tietoisuutta ja maailmassa olemista. Ihminen ei voi irrottautua ruumiillisesta tilanteestaan tai suhtautua siihen objektiivisesti. Koska ruumiillisuus on aina osa tunnetta, ei sitä tunnehistoriassakaan voida sivuuttaa. Reuter 1997, s. 138, 158. Reuterin lähtökohtana on Maurice Merleau-Pontyn ruumiin-fenomenologia.

⁵³ Jarrick 1997, *Kärlekens makt och tårar – En evig historia*. Jarrickin analyysi ulottuu 1600-luvulta 1900-luvulle ja pohjaa aiempaan historiantutkimukseen, aikalaiskeskusteluun sekä kansanomaisiin lauluihin. Jarrick 1997, esim. s. 5–20.

⁵⁴ Planck 2014, *Kärlekens språk. Adel, kärlek och äktenskap 1750–1900*.

⁵⁵ Lempa 2000, *Historia, tunteet ja instituutiot – Lähtökohtia tunteiden historiaan*, s. 167–168, 174.

kaan tunteet olivat vanhalle maailmalle perustavanlaatuisesti kommunikatiivisia, ihmisiä liikuttavia, eivät yksityisiä tai intiimejä.⁵⁶

Anu Korhonen taas on hahmotellut postmodernin historiantutkijan mahdollisuuksia tulkita menneisyyden tunteita käyttäen esimerkkinään rakkautta. Korhoselle tunteet ovat kulttuurinsa sanastoon ja sääntöihin sidottuja, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa määriteltäviä ilmiöitä, joita ei voi irrottaa ruumiillisuuden kokemuksista. Keskeistä tunnehistoriassa on hänen mukaansa keskittyä siihen, kuinka tunne on kulttuurinen ja historiallinen. Korhonen myös huomauttaa osuvasti, että historiantutkimuksessa tunteet ovat tosiasioita vain silloin, kun ne ovat jo tunnettuina, havaittuina, prosessoituina ja ilmaistuna jättäneet jälkiä (pääosin kirjallisiin) lähteisiin.⁵⁷

Tuomas Tepora sen sijaan peräänkuuluttaa tunnehistorian teorioilta neurotieteiden tulosten huomioonottamista. Näin tunteet voitaisiin palauttaa takaisin ihmisruumiin yhteyteen, mistä ne on tunnetutkimuksessa vallalla olleen konstruktivismin myötä hänen mukaansa irrotettu diskurssiksi ja osaksi sosiaalisia suhteita. Historian osalta tämä kritiikki on kuitenkin hie-man liioiteltua. Tepora itse lähestyy tunteiden ruumiillisuutta aivotutkimuksen kautta: aivojen neurobiologia asettaa inhimilliselle kokemukselle rajat ja suuntaviivat, joskin myös ympäristö ja kulttuuri piirtyvät aivojen fysiologiseen rakenteeseen. Tunteita tulisi hänen mukaansa tarkastella sekä aktiivisina ja tavoitteellisina että reaktiivisina ja kontrolloimattomina ilmiöinä, jotka välittävät informaatiota tiedostamattoman ja tiedostetun välillä. Tepora määrittelee tunteet Reddyn tapaan ennen kaikkea yksilön ja hänen sosiaalisen ympäristönsä välittäjiksi, jolloin myös niiden vallankäytölliset ulottuvuudet tulee huomioida.⁵⁸

Useat viime vuosina julkaistut tunteiden historiaa käsittelevät artikkelikokoelmat osoittavat, kuinka tunteista on 2000-luvulla tullut osa kulttuurihistorian valtavirtaa. Esimerkiksi Gail Kern Pasterin, Katherine Rowen ja Mary Floyd-Wilsonin toimittama *Reading the Early Modern Passions. Essays in the Cultural History of Emotion* (2004) sekä Jonas Liliequistin toimittama *A History of Emotions, 1200–1800* (2012) myös osoittavat sitä, kuinka uuden ajan alun tunteiden tutkimus on edelleen vahvasti keskittynyt maantieteellisesti läntiseen Eurooppaan, sisällöllisesti menneisyyden tunneteorioihin, -filosofiaan ja eliitin kokemuksiin sekä lähteidensä puolesta ylempien, kirjoitustaitoisten kansankerrosten tuottamiin ja kuluttamiin lähteisiin (opaskirjallisuus, näytelmät, romaanit).⁵⁹ Eliitti ja kansa eivät olleet uuden ajan alussakaan kaksi toisistaan

⁵⁶ Lempa 2000, s. 168. Vasta 1800-luvun alkupuolen teoreettisen ja kulttuurisen diskurssin myötä tunteet alkoivat vetäytyä käsitteellisen tiedon piiristä ja muuttua radikaalin intiimeiksi ja kommunikoinnattomiksi yksilöllisyyden takeiksi. Sama, s. 169–171.

⁵⁷ Korhonen 2002, *Constructing Emotion in a Culture of Hierarchies: A Love Story*, s. 57–61.

⁵⁸ Tepora 2012, *Neurotieteiden haaste tunteiden historialle*, esim. s. 339.

⁵⁹ Muista viime vuosina julkaistuista kiinnostavista tunnehistorian kokoelmista esim. *Emotions in the Household, 1200–1900* (toim. Susan Broomhall, 2008), *Emotions and Health, 1200–1700* (toim. Elena Carrera, 2013), *Anger's past. The social uses of an emotion in the Middle Ages* (toim. Barbara H. Rosenwein, 1998), *Intepreting Emotions in Russia and Eastern Europe* (toim. Mark D. Steinberg & Valeria Stobol, 2011) sekä *Passions and emotions* (toim. James E. Fleming, 2013).

erillistä ryhmää ilman kulttuurisia vaikutteita molempiin suuntiin, mutta tavallisen ihmisen arkipäiväisistä käsityksistä ja kokemuksista tiedetään silti edelleen hyvin vähän. Tunnehistoriassa olisikin aiheellista keskittyä empiirisesti ihmisten suuren enemmistön käsityksiin, kokemuksiin ja ilmaisuihin tiettyssä kulttuurisessa kontekstissaan, käytettyjä lähteitä sekä tutkittuja aikakausia ja maantieteellisiä alueita laajentaen. Vain empiirisen tutkimuksen pohjalta on mahdollista analysoida laajemmin tunnehallintoja tai -yhteisöjä sekä tunnehistorian teorioissa niin usein peräänkuulutettua tunteiden historiallista muutosta.

1.3 Lähteet ja niiden tulkinta

1.3.1 Aineiston rajausta ja luokittelu

Tutkimukseni aineistona ovat kihlakunnanoikeuksien puhtaaksikirjoitetut eli renovoidut tuomiokirjat Itä- ja Länsi-Suomen⁶⁰ alueelta noin vuosilta 1650–1700. Näitä laajasti kartoittamiani alueita tukevana aineistona hyödynnän myös suppeammin Käkisalmen läänin tuomiokirjoja. Itä-Suomesta kihlakunnankäräjiä on tarkasteltu Jääsken, Lappeen, Rannan, Äyräpään ja Kymenkartanon läänin tuomiokuntien alueelta. Tarkasteltu alue kattaa suunnilleen ns. Viipurin Karjalan sekä osia nykyisestä Etelä-Karjalasta ja Etelä-Savosta.⁶¹ Länsi-Suomesta kihlakunnankäräjiä on tarkasteltu Ala-Satakunnan, Ylä-Satakunnan, Vehmaan ja Maskun tuomiokuntien alueelta.⁶² Käkisalmen lääni taas muodosti yhden tuomiokunnan.⁶³ Tutkimusalue on esitelty seuraavassa kartassa.

⁶⁰ Viittaa suomalaisuudella alueelliseen identiteettiin, en kansalliseen. 1600-luvun lopun kulttuurissa elänyt ihminen ei ollut ”suomalainen” nykykäsityksessä, vaan hän epäilemättä koki olevansa ennen kaikkea säätynsä sekä kotiseutunsa (kylänsä, pitäjänsä, seurakuntansa) ja ehkä laajemmin Ruotsin valtakunnan jäsen. Lappalainen 2006, s. 150–151.

⁶¹ Tuomiokuntien rajat ja nimitykset muuttuivat jonkin verran tutkimusajan kuluessa, mutta niihin kuuluivat hieman vaihtelevalla kokoonpanolla seuraavat pitäjät: Joutseno, Jääski, Kivennapa, Koivisto, Kymi, Lapinjärvi, Lappee, Luumäki, Muolaa, Mäntyharju, Pyhtää, Ruokolahti, Savitaipale, Säkkijärvi, Taipalsaari, Valkeala, Vehkalahti, Viipurin pitäjä ja Virolahti. Tuomiokirjojen sarjat eivät Itä-Suomen osalta ole täysin yhtenäisiä tutkimusajanjaksolla, vaan välissä on joitakin puuttuvia vuosia.

⁶² Myös Länsi-Suomessa tuomiokuntien kokoonpano hieman muuttui tutkimusjaksolla, käsittäen vaihtelevilla kokoonpanoilla seuraavat pitäjät: Eura, Eurajoki, Huittinen, Iniö, Kokemäki, Köyliö, Laitila, Lappi, Lapväärti, Loimaa, Lokalahti, Luvia, Merikarvia, Närpiö, Punkalaidun, Pyhämaa, Rauma, Säskylä, Taivassalo, Ulvila, Uusikirkko, Vartsala ja Vehmaa.

⁶³ Käkisalmen tuomiokuntaan kuuluivat seuraavat pitäjät: Ilomantsi, Jaakkima, Joukio, Kitee, Kurkijoki, Käkisalmen kaupunki, Liperi, Pielisjärvi, Pyhäjärvi, Pälkjärvi, Rautu, Räisälä, Sakkola, Sortavala, Suistamo, Suojärvi, Tiurala, Tohmajärvi ja Uukuniemi.

Tutkimuksen aikarajaus, noin 1650–1700, perustuu Tuomiokirjakortistoon sekä tuomiokirjojen sisällölliseen kehitykseen 1600-luvun mittaan. Tuomiokirjakortisto on kihlakunnanoikeuksien puhtaaksikirjoitettuihin tuomiokirjoihin laadittu asiasanahakemisto, joka kattaa ajallisesti n. vuodet 1623–1700 ja maantieteellisesti laajat alueet Itä- ja Länsi-Suomesta sekä Pohjois-Pohjanmaalta. 1990-luvulla kortisto laajeni kattamaan myös Käkisalmen läänin.⁶⁴ Tuomiokirjojen läpikäynti on aloitettu suurin piirtein vuodesta 1650, koska pöytäkirjojen sisältö selkeni ja tarkentui 1600-luvun toisella puoliskolla, erityisesti 1670-luvun lopulta lähtien. Olen kartoittanut muutamia kortiston perusteella erityisen pitkällisesti käsiteltyjä tapauksia kuitenkin jo 1640-luvulta.

Olen hyödyntänyt Tuomiokirjakortistoa aikajänteeltään ja maantieteellisesti alueeltaan laajan lähdeaineiston kartoittamisessa ja hallinnassa.⁶⁵ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kävin Tuomiokirjakortistosta läpi kaikki hakusanat, joiden alta saattoi olla löydettävissä sukupuolten välisestä suhteesta kertovia tapauksia. Kortisto on erittäin hyödyllinen apuväline, vaikka sen käyttö ei tunnehistorian kannalta ollut täysin ongelmaton. Hakusanat eivät suoraan vastaa tutkimuksellisia tarpeitani, hakemistosta kun ei löydy sellaisia hakusanoja kuin rakkaus, avioitumisperuste tai puolisojen välinen suhde. Tunnekuvauksia on siksi etsittävä sellaisten hakusanojen alta, joiden voi ajatella jollain tavalla liittyvän sukupuolten välisen suhteen käsittelyyn oikeudessa. Esimerkkeinä erilaisista hakusanoista mainittakoon avioero, kihlaus (siihen liittyvien riitojen tai epäselvyyksien kautta), kirkkokuri (kirkkorangaistus langetettiin kaikista seksuaalirikoksista) tai Mooseksen lakiin vetoaminen (Mooseksen lain nojalla rangaistiin erityisesti huoruudesta, kaksinnaimisesta ja sukurutsauksesta).⁶⁶ Yksittäisen hakusanan alta olen käynyt läpi joko kaikki kortitetut tapaukset tai sitten vain sivumäärällisesti pidemmän käsittelyn saaneet tapaukset.

⁶⁴ Tuomiokirjakortisto on koottu useammassa vaiheessa 1960-luvulta lähtien. Hakusanasto jakaantuu 46 pääryhmään, jotka on jaoteltu alaryhmiin ja nämä edelleen yksittäisiin hakusanoihin. Asiasanakortti sisältää yleensä vain viitteen kyseiseen tuomiokirjan kohtaan, joskin osassa korteista on suurpiirteinen kuvaus käsitellystä tapauksesta tai jostakin sen erityispiirteestä. Hakusanakortiston ryhmittelyn periaatteena oli aikanaan se, että kustakin tapauksesta tulisi yksi hakusanakortti pääryhmää kohden, ja että tapaus kortitettaisiin mahdollisimman moneen pääryhmään. Käkisalmen läänistä 1990-luvulla laadittu hakemisto sen sijaan poikkeaa hakusanoiltaan hieman vanhemmasta. Sen laadintaperusteita ei ole myöskään eritelty. Kortisto on Länsi- ja Itä-Suomen alueen osalta käytettävissä sekä manuaalisena hakusanakortistona Kansallisarkistossa että internetissä digitoituna versiona. Käkisalmen läänin osalta on käytössä ainoastaan sähköinen hakemisto. Tuomiokirjakortisto 220:1, s. 1–3 sekä osoitteet <http://www.narc.fi/Arkistolaitos/tma/kaki/> ja <http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?amtun=40024.KA>

⁶⁵ Tuomiokirjakortistoa ovat aiemmassa tutkimuksessa hyödyntäneet ja sen käytön ongelmia arvioineet esimerkiksi Pia Letto-Vanamo (1989, s. 131–133), Marko Nenonen (1992, s. 23–28) ja Kimmo Katajala (2005 (2001), s. 169). Kaikki yhtyvät kortiston luotettavuuteen tapausten tulkinnassa, mutta erityisesti Nenonen ja Katajala ovat kiinnittäneet huomiota myös sen puutteellisuuksiin ja käytön hankaluuksiin.

⁶⁶ Käyttämäni hakusanat eivät ole satunnaisesti valittuja, vaan perustuvat tutkimuksen edetessä syntyneeseen näkemykseen siitä, miten ja millaisia asioita kihlakunnankärräjä käsittelevät sekä kuinka kortisto toimii.

Kaikki läpikäytyt hakusanat on esitelty erillisessä liitteessä.⁶⁷ Hankaluutta tuotti myös se, että kortiston laatijan tulkinnat tapauksista eivät läheskään aina vastaa omiani.⁶⁸

Kortiston perusteella kokoamani aineisto kattaa kaikkiaan 683 oikeustapausta, jotka on kaikki luettu läpi tarkasti. Osaa tapauksista käsiteltiin useammassa oikeusistunnoissa, jolloin olen laskenut nämä erilliset käsittelyt yhdeksi tapaukseksi. Tapauksista Länsi-Suomesta on 335, Itä-Suomesta 287 sekä Käkisalmen alueelta 61. Luettuani ja kirjattuani sanasta sanaan kaikki 683 oikeustapausta, aloitin aineiston analysoinnin tapausten hakusanoittamisella. Käyttämäni hakusanat on esitelty erillisessä liitteessä.⁶⁹ Yksi tapaus tuli yhden tai useamman hakusanan alle. Hakusanat toimivat laajan aineiston hallinnan apuvälineenä.

Luettuani kaikki tapaukset uudelleen läpi ja hakusanoitettuani ne määriteltiin tästä joukosta merkityksellisiksi avaintapauksiksi 177 tapausta pöytäkirjan sisällön ja tapauksen tutkinnassa esitettyjen lausuntojen ja todistusten perusteella. Näillä avaintapauksilla on poikkeuksellinen informaatioarvo suhteessa koko tapausjoukkoon: niissä puhutaan eksplisiittisesti rakkauden merkityksistä ja ilmaisuista, seksuaalisuudesta, sukupuolten välisestä suhteesta tai avioelämästä. Rakkautta koskeva puhe voi tapauksesta riippuen olla kuvailevaa, useiden lauseiden mittaista tai toteavia, yksittäisiä virkkeitä. Avaintapauksista on 66 Länsi-Suomesta, 94 Itä-Suomesta ja 17 Käkisalmeista.⁷⁰ Kaikkien avaintapausten paikat, päivämäärät, pöytäkirjan sivunumerot ja pääasiallinen sisältö on esitelty erillisessä liitteessä.⁷¹ Näistä 177 avaintapauksesta 30:ssa mainitaan suoraan termit rakkaus tai rakastaminen (*kärlek, älska* ja näiden johdannaiset). Kaikki avaintapauksiksi katsomani tapaukset kuitenkin rakentavat kuvaa miehen ja naisen suhteesta sekä rakkauden ja seksuaalisuuden merkityksistä. Muut tapaukset (506) muodostavat laajemman kontekstin avaintapausten tarjoamalle kuvalle.

Avaintapausten tarkalla lähiluvulla ja useilla lukukerroilla nousi esiin yhtenäisiä teemoja, joiden pohjalta tutkimuksen lopullinen sisältö ja rakenne hahmottuivat. Suurin osa tutkimuksen teemoista ja päätelmistäni nojautuu useisiin tapausesimerkkeihin, mutta osa keskeisistäkin teemoista nojaa vain muutamiin suoriin lähdemainintoihin.⁷² Tapauksia tulkittaessa nämäkin teemat ja päätelmät saavat tukea laajemmasta tapausjoukosta sekä laaja-alaisesta tutkimuskirjallisuudesta. Yksittäinen tapaus ei koskaan paljasta aikakautensa ja kulttuurinsa rakkautta kokonaisuudessaan, vaan sen tilannekohtaisia puolia.

⁶⁷ LIITE 1: Tuomiokirjakortistosta läpikäytyt hakusanat.

⁶⁸ Esimerkiksi rakkauspuhetta sisältänyt avio-ongelmiin liittynyt tapaus saattoi löytyä vain hakusanan ”asian alistaminen ylemmälle oikeudelle” alta, vaikka itse olisin kortittanut sen ensisijaisesti esimerkiksi sanan ”avioero” alle.

⁶⁹ LIITE 3: Aineiston analyysissä apuna käytetyt hakusanat.

⁷⁰ Avaintapauksiksi katsomieni tapausten suhteellisesti suurin määrä Käkisalmen alueella johtuu avioerojen runsaudesta. Tämä taas johtuu siitä, että toisin kuin Länsi- ja Itä-Suomen alueella, Käkisalmissa oli hakusanan ”avioero” alle kortitettu runsaasti tapauksia. Kyse ei siis ole varsinaisesta avioerojen määrällisestä erosta.

⁷¹ LIITE 2: Avaintapaukset.

⁷² Katso vastaavantyylisestä analyysistä ja synteesisistä Saarimäki 2010, s. 28–29.

Näin vain useista yksittäistapauksista niissä esitettyine näkemyksineen on mahdollista rakentaa kokonaiskuvaa uuden ajan alun rakkaudesta.

Tuomiokirjakortisto on siten perustavanlaatuisesti vaikuttanut tutkimuksiin aineiston muodostumiseen. Suuren maantieteellisen alueen sekä laajan aikajänteen tutkimiseen kortiston avulla olen päätenyt siitä syystä, että rakkauden esiintulo kihlakunnanoikeudessa ei liittynyt kiinteästi mihinkään rikostyyppiin. Näin ei ole ollut mieltä seurata tiettyjen kihlakuntien tuomiokirjoja koko tutkimusajalta tai käydä koko tutkimusaluetta läpi tiettyjen otantavuosien osalta. Esimerkiksi salavuoteutta käsittelevät tapaukset eivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta sisällä viitteitä rakkauteen. Suurin osa kontekstina toimivista muista tapauksista oli tällaisia informaatioarvoltaan vähäisiä siveysrikoksia, joissa todettiin teko, osapuolet ja rangaistus ilman syvällisempää tutkintaa osapuolten suhteesta. Useimmin rakkaudesta puhuttiin, kun käsiteltiin huoruustapauksia, joissa todisteita teosta jouduttiin tunnustuksen puutteessa etsimään pitkään ja hartaasti. Niissäkin rakkaus esiintyi kuitenkin satunnaisesti. Koska rakkauden esiintulo oli näin sattumanvaraista, ovat myös tutkimuksen aineistona toimivat tuomiokirjatapaukset ajallisesti ja paikallisesti satunnaisesti valikoituneita. Tästä syystä tapausten määrälliseen analyysiin tai maantieteellisen sijoittumisen yksityiskohtaiseen kartoittamiseen ei ole ryhdytty.

Kihla- ja avioerotapauksia sekä avioriitoja käsiteltiin kihlakunnanoikeuden ohella kirkollisissa tuomioistuimissa.⁷³ Kirkollista oikeusaineistoa on 1600-luvun osalta säilynyt hyvin fragmentaarisesti. Viipurin tuomiokapitulin pöytäkirjat ovat tuhoutuneet, Turun tuomiokapitulin pöytäkirjoista on sen sijaan säilynyt ote vuosien 1656 ja 1661 väliltä.⁷⁴ Tämän olen läpikäynyt kokonaisuudessaan ja se toimii tuomiokirjatapauksia tukevana lähdeaineistona. Piispan- ja rovastintarkastuspöytäkirjoja on tutkimusalueelta ja -ajalta säilynyt satunnaisia akteja satunnaisista pitäjistä. Näistä olen läpikäynyt kursorisesti muutamia avioelämään liittyviä tapauksia Pentti Lempiäisen laajaan kartoitukseen nojaten.⁷⁵ Lempiäisen teokseen ja läpikäytyihin tuomiokapitulin aineistoihin perustuen kirkollisissa elimissä käsitellyt kihla- ja avioliittotapaukset eivät sisällä mitään maallisesta aineistosta poikkeavaa tietoa. Kirkollisia pöytäkirjoja ei ohjannut yhtä tiukka protokolla kuin maallisia, mistä syystä ne eivät myöskään sisältäneet yhtä tarkkoja tutkintoja kuin oikeuden pöytäkirjat: tapausten konteksti on kuvattu erittäin puutteellisesti jos lainkaan, eikä todistajia yleensä kuultu. Näin rakkauspuhekin päättyi paperille hyvin harvoin. Sinällään kirkollinen pöytäkirja-aineisto on luonteeltaan hyvin samankaltaista maallisen oikeuden tuottaman aineiston kanssa: molemmissa esivalta tutki ja tuomitsi rahvaan rikkomuksia.

Tuomiokirjojen kertomuksia ja päättelyä tukevana aineistona olen hyödyntänyt myös jonkin verran aikalaiskirjallisuutta, kuten kirkkoherra Jonas Mennanderin laatimaa moraalirunoelma *Huonen Speiliä* (1699) sekä kirkkoherra

⁷³ Lempiäinen 1967, s. 191–199, 371–372.

⁷⁴ Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia II-III: Consistorii Ecclesiastici Aboënsis protokoller I-II 18/7 1656–16/9 1661.

⁷⁵ Lempiäinen 1967, *Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa*, esim. s. 191–199 ja 363–368 viitteissä mainitaan useita tapauksia.

Henrik Florinuksen sananlaskukokoelmaa *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut* (1702). Speili heijastelee vahvasti esivallan tunnehallintoa (moraalia ja normeja), vaikkakin se on kirjoitettu kansanomaisella kielellä. Florinuksen teos taas on tietyn varauksin rinnastettavissa 1800–1900-luvulla kerättyyn kansanperinteeseen: Florinus oli aikansa oppineiston edustaja, jota innoitti suurvallan ideologisen rakennustyön myötä muotiin tullut muinaismuistoharrastus. Florinuksen sananlaskukokoelman aineisto on kerätty pääasiallisesti Länsi-Suomen alueelta, joskin siinä on myös itäistä perua olevaa ainesta. Tutkimuksessa kokoelman sisältämät sananlaskut on todettu aidosti kansanomaisiksi.⁷⁶

1.3.2 Tuomiokirjat arkikokemuksen välittäjinä

Varhaismodernin ajan tutkijalle tuomiokirjojen kertomukset tarjoavat välähdyksiä menneisyyden ihmisten arkipäivästä. Tuomiokirjoista löytyy mainintoja ihmiselämän perustekijöistä, kuten vaatteista, ruuasta, asumisjärjestelyistä, perheestä tai tuonpuoleista koskevista uskomuksista. Lähdeaineiston käytön ympärille on muodostanut oma tutkimusalansa. Alun perin tuomiokirjoista kiinnostuivat paikallishistorioitsijat, jotka kartoittivat lähdeaineiston avulla alueellisia sosiaalisia ja taloudellisia rakenteita.⁷⁷ Institutionalisoituneen tieteen piirissä tuomiokirjoja hyödynnettiin ensin historiallisessa kriminologiassa. Perinteisessä rikoshistoriassa painotettiin väkivaltarikollisuutta, sen kvantitatiivista mittaamista sekä sen ilmenemisen rakenteellisia edellytyksiä. Näkökulma oli makrotasolla.⁷⁸ Viimeistään 1990-luvulle tultaessa ”kulttuurinen käänne” alkoi kritisoida rakenteellista ja yksipuolisen kvantitatiivista lähestymistapaa ja kiinnitti huomiota ilmiöiden kulttuurisuuteen, tulkintaan ja mikrotason toimijuuteen.⁷⁹

Toimijuus ja kulttuurinen tulkinta tulivat historian tutkimukseen jäädäkseen, ja 1990-luvun lopulta lähtien näkökulmaa on täydennetty entistä monitieteisemmällä metodologialla. Viime vuosikymmenenä tutkimus on usein painottunut paikallisyhteisöön ja vastakohtana perinteisen kriminologian poikkeavuutta painottavalle näkökulmalle tuomiokirjat on alettu sisällöllisesti nähdä arkipäiväisenä ja tavallisena. Näkökulmia on omaksuttu niin taloustieteestä, sukupuolentutkimuksesta kuin poliittisten kulttuurien tutkimuksestakin.⁸⁰

⁷⁶ Katso tarkemmin Florinus 1702 (1987), Matti Kuusen jälkisanat, s. 1–11.

⁷⁷ Seuraavassa tuomiokirjatutkimuksen teemallisessa jaottelussa on hyödynnetty Petri Karosen artikkelia *Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005* (2007).

⁷⁸ Historiallisesta kriminologiasta esim. Pentti Renvall (1949) ja Heikki Ylikangas (1976, 2000) sekä Rudolf Thunander (1993). Myös oikeushistorian piirissä on tehty runsaasti rakenteisiin keskittyvää, tuomiokirjoja hyödyntävää tutkimusta, esim. Pylkkänen (1990), Letto–Vanamo (1989, 1995), Taussi Sjöberg (1996) ja Korpiola (2009).

⁷⁹ Kulttuurihistoriallisesti suuntautuneita tuomiokirjatutkimuksia esim. Aalto (1996), Eilola (2003), Katajala (1994, 2002, 2005), Koskivirta (2001), Lamberg (2001), Liliequist (1991), Matikainen (2002), Vilku (1996, 2005, 2009) ja Saarimäki (2010).

⁸⁰ Taloustieteen teorioita on hyödyntänyt esim. Ojala (1999), sukupuolentutkimuksesta vaikutteita ovat ottaneet esim. G. Andersson (1996, 1998), Fiebranz (2002), Hassan

Mentaliteettihistoriallinen näkökulma taas on ottanut vaikutteita kulttuurin- ja perinteentutkimuksesta sekä psykologiasta, keskittyen aikanaan yleisesti jaettujen käsitysten, uskomusten ja näkemysten – ihmisten henkisen varustuksen – analyysiin.⁸¹ Mentaliteettihistoriallinen näkökulma on läheinen myös tunnehistorialle – tunteita koskevat normit, käsitykset ja uskomukset ovat kiinteä osa ihmisten mentaalista maailmaa.

Kihlakunnanoikeus tai käräjät⁸² oli varhaismodernissa yhteiskunta- ja yhteisöelämässä keskeinen instituutio, joka säätelä paikallistasolla ihmisten välisiä suhteita sekä laajemmin ristiriitoja esivallan ja paikallisyhteisön välillä. Ihmiset tulivat vuoden merkkitapauksiksi miellelyille käräjille joukolla – haastettuina erilaisista rikoksista, kuten taposta, huoruudesta tai kirkkopahennuksesta, mutta myös vapaaehtoisesti ajamaan asioitaan, esimerkiksi puolustamaan herjauksen loukkaamaa kunniaansa, myymään ja ostamaan taloja, vahvistamaan testamentteja sekä käsittelemään kotitalouden sisäisiä ristiriitoja. Käräjien yhteydessä tavattiin tuttavvia, kuulosteltiin uutisia ja katsasteltiin puolisoehdokkaita.⁸³ Kihlakunnanoikeus oli paitsi paikallisen itsehallinnon, myös kansankasvatuksen merkittävä väline: suurin joukoin paikalla ollut rahvas oppi oikeudenhoitoa seuratessaan oikeuden toimintatapoja ja esivallan näkemyksiä.⁸⁴ Tavalliset ihmiset olivatkin hyvin tietoisia siitä, mistä asiasta saattoi haastaa, missä syyte tuli esittää, ja kuinka sanansa kannatti valita. Laki oli juurtunut osaksi kansanomaista kulttuuria ja sitä käyttivät sekä miehet että naiset.⁸⁵

Tuomiokirjojen mielikuvitusta kutkuttavat yksityiskohdat ja kuvaukset ovat kuitenkin aina oikeudenkäytön sivutuote. Hovioikeusverkosto perustettiin 1600-luvun alkupuolella osana pyrkimystä keskittää ja yhtenäistää valtakunnan oikeudenhoitoa ja hallintoa. Hovioikeuden tehtävä oli valvoa alueensa paikallisia kihlakunnanoikeuksia, jotka velvoitettiin lähettämään sille pöytäkirjansa puhtaaksi kirjoitettuna eli renovoituina vuosittain.⁸⁶

Jansson (2002) ja Toivo (2008). Poliittisen kulttuurin näkökulmaa ovat hyödyntäneet esim. Einonen (2005), Linde (2000) ja Lerbom (2003).

⁸¹ Esim. Matikainen (2002) ja Eilola (2003).

⁸² Käytän kihlakunnanoikeutta ja käräjiä toistensa synonyymeinä. Näistä edellinen viittaa kuitenkin vahvemmin valtiolliseen, yhdenmukaistettuun oikeuslaitokseen, kun taas jälkimmäinen kansanomaisempaan sukuyhteiskunnan oikeudenkäyttöön, joka vähitellen väistyi edellisen tieltä. Keskustelua oikeusinstituution ja oikeudenkäytön luonteen muutoksesta uuden ajan alun valtionrakennuksen myötä sekä tämän kehityksen heijastumisesta käräjien toimintaan on käyty toisaalla, katso esim. Letto-Vanamo 1995, s. 217–243, 260–262; Liliequist 1991, s. 24–27; Matikainen 2002; Sundin 1992, s. 5–11; Taussi Sjöberg 1991; Taussi Sjöberg 1996, s. 20, 29, 77–78; Thunander 1993, s. 255–260, 267–270; Ylikangas 1998, s. 74; Österberg & Sandmo 2000, s. 16–20; Österberg 1991; Österberg, Lennartsson & Naess 2000, s. 252, 257–258.

⁸³ Katso esim. Andersson 1996, s. 35–37, 60; Taussi Sjöberg 1996, s. 9; Renvall 1949, s. 35. Taussi Sjöberg 1996, s. 8–9, 17.

⁸⁴ Gowing 2003, s. 13; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 41.

⁸⁵ Karonen 2008, s. 62; Karonen 1999, s. 188–189; Letto-Vanamo 1989, s. 37, 128–129; Thunander 1993, s. 12, 177. Yhtenäistämistöimiin kuuluivat myös runsaasti ohjeita sisältäneet kiertokirjeet, joita hovioikeudet lähettivät tuomiopiiriinsä kuuluneille alioikeuksille. Letto-Vanamo 1989, s. 128. On tosin aiheellista huomauttaa, että hovioikeuskin muodostui ihmisistä persoonineen ja näkemyksineen, ja riippui täysin ajankohdasta ja hovioikeuden kulloisestakin kokoonpanosta, kuinka nopeasti, tehokkaasti tai juridisesti oppineesti sille alistetut asiat käsiteltiin. Näin ollen hovioikeuskaan ei

Oikeudenhoidollisen funktionsa takia tuomiokirjoissa esiintyy arkisesta elämänmenosta kertovia yksityiskohtia vain siinä määrin, kuin ne ovat olleet tuomarin näkökulmasta relevantteja tapauksen tutkinnassa ja tuomion perustelussa.⁸⁷ Lähteenä tuomiokirjat ovatkin ”rikkaan yksipuolisia”: ne kertovat vain oikeutta kiinnostaneista seikoista, mutta näitä seikkoja selvitetttiinkin sitten perin pohjin.⁸⁸ Tällöin myös rakkaus nousee esiin useimmiten seksuaalirikosten todentamisen, avio-ongelmien ja -roperusteiden käsittelyn sekä kihlauksiin liittyvien kysymysten yhteydessä. Rakkautta löytyy sieltä, missä sitä oli liikaa tai mistä se kokonaan puuttui: huorintekijöiden, salavuoteisten, puolisoaan pahoinpidelleiden tai tämän hylänneiden sekä kihla- tai avioeroa hakevien kertomuksista. Väärinteoiksi käsitettyjen tapahtumien avulla on mahdollista havaita se, mikä oli tavallista, toivottavaa, haluttua ja rakastettua, kuinka avioon aikovien tai siinä elävien tuli toisiaan kohdella, tai millaista avioelämän toivottiin olevan. Se, mikä esivallan ja monesti paikallisyhteisönkin silmissä saattoi olla sopimatonta tai rikollista, kätki usein taakseen rakkauden – tai sen puutteen.

Tuomari⁸⁹ johti asianosaisten kuulusteluja hovioikeuden edellyttämän protokollan mukaisesti. Carlo Ginzburg on verrannut oikeuden tuomaria kentätutkimusta tekevään antropologiaan, joka käy dialogia tutkimuskohteensa kanssa ymmärtääkseen tämän toiminnan motiiveja sekä kääntääkseen itselleen vieraat käsitykset ymmärrettävämmälle kielelle.⁹⁰ Oikeudenkäynnin pyrkimyksenä oli selvittää totuus. Tunnustuksen usein puuttuessa totuus selvitetttiin tut-

taannut tuomioiden täydellistä yhdenmukaisuutta tuomioalueellaan. Vilkuna 2009, s. 84–85, 190–191.

⁸⁷ Tuomiokirjojen tuli periaatteessa käsittää kaikki mitä oikeudessa suullisesti tai kirjallisesti esitettiin taikka muutoin tapahtui. Letto–Vanamo 1989, s. 128. Usein käräjien tutkinta ja sen kirjaaminen saattoi kuitenkin jäädä vajaaksi, sillä tuomarin oli muutamana päivän aikana ratkaistava parhaimmillaan kymmeniä tapauksia. Vilkuna 2009, s. 237.

⁸⁸ Saarimäki 2010, s. 25–26. Esimerkiksi Jorma Kalela on korostanut, että tutkijan tulee huomioida lähteen alkuperäinen tehtävä sekä sen vaikutus lähteen sisältöön. Kaikki lähteet ovat käyttökelpoisia, mutta myös eri tavoin informatiivisia. Tällöin tutkijan kysymyksenasettelu ja oma tulkinta korostuvat. Kalela 2000, s. 91–93. Katso tästä myös Vilkuna 2009, s. 314.

⁸⁹ Kihlakunnantuomarin virat oli varattu aatelille. Vuoden 1680 reduktiopäätöksiin asti he usein palkkasivat sijaisikseen lainlukijoita, aluksi entisiä voutteja ja kirjureita, sittemmin oikeudellista tietoa omanneita henkilöitä. Kihlakunnantuomareilla itselläänkään ei yleensä ollut varsinaista oikeudellista koulutusta, mutta useilla oli melkoisesti käytännön juridista kokemusta sekä tietoa talonpoikaisyhteisön perinteistä ja ehdoista. Letto–Vanamo 1989, s. 236–237; Letto–Vanamo 1995, s. 217–218; Thunander 1993, s. 245–250, 276. Tuomarin nimitti virkaansa kuningas ja hänen oli oltava lojaali esivallalle ja valtakunnan laeille. Tätä edesauttoi se, että tuomari oli henkilökohtaisesti vastuussa alioikeuden tuomioiden laillisuudesta. Koska tuomiokirjojen kontrolli tapahtui jälkikäteen eikä tuomioita näin ollen voinut muuttaa, joutui itse tuomari tutkinnan kohteeksi ja vastuuseen. Tuomareille voitiin antaa varoitus tai oikaisu, tapauksista voitiin vaatia uudelleentutkittavaksi tai tuomari voitiin kutsua hovioikeuden eteen vastaamaan virheestään ja häntä voitiin myös sakottaa. Koska tuomarikunta oli pieni, näiden toimenpiteiden vaikutukset levisivät laajalle. Letto–Vanamo 1989, s. 236; Thunander 1993, s. 275–278.

⁹⁰ Ginzburg 1992 (1986), s. 156, 159–160, 162. Kustaa H. J. Vilkuna on käyttänyt tuomarivertausista historioitsijasta hieman toisessa merkityksessä. Hänen mukaansa sekä menneisyyden tuomarin että nykyyhistorioitsijan tärkein avu on järki, jonka avulla sekä tuomari että tutkija punnitsevat todisteita ja perusteita ja tekevät ratkaisunsa. Vilkuna 2009, s. 309.

kimalla olosuhteita ja etsimällä tutkittuun rikokseen liitettyä tunnusmerkistöä; huoruuden suhteen tämä tarkoitti esimerkiksi hellyydenosoituksia, riitaisuutta omassa avioliitossa tai muita epäilyttäviä olosuhteita, kuten osapuolten pyrkimystä olla kahden.⁹¹ Se mitä oikeudenkäynnissä kerrottiin tai tapahtui, oli vain pieni osa todellisen elämän tapahtumista, erään tapahtumakulun päätepiste. Käsitys rakkaudesta ei koskaan syntynyt yksin oikeudenkäynnissä, vaan ennen kaikkea arkielämän tapahtumissa, huhuissa ja ihmissuhteiden verkostoissa.⁹²

Tuomari avustajineen laati kuulustelujen aikana konseptipöytäkirjan, joka toimi pohjana puhtaaksikirjoitetulle pöytäkirjalle. Lopulliseen puhtaaksikirjoitettuun versioon ei välttämättä sisällytetty kaikkea oikeudessa sanottua, vaan valikoitiin lausunnoista lopullista tulkintaa ja tuomiota tukevat. Erityistä huomiota kiinnitettiin lausuntoihin, jotka viestivät todistusten ristiriidoista tai kertoivat syytetyin mielenilasta.⁹³ Tuomarikunnan vähittäinen ammattimaistuminen 1600-luvun loppua kohden näkyy tuomiokirjoissa tapausten perusteellisuutena ja selkeämpänä kirjaamisena. Tämän johdosta myös tunteisiin liittyvät maininnat lisääntyivät.⁹⁴ Tuomari on suodatin rahvaan kertomusten ja nykytutkijan välillä, ja hänen persoonansa sekä näkemyksensä vaikuttivat perustavanlaatuisesti siihen, mitä jälkipolville on säilynyt.⁹⁵ En kuitenkaan tarkoita tällä sitä, että tuomarin henkilökohtaiset motiivit olisivat ohjanneet tutkintaa tai tuomiokirjan kirjausta – on ylipäänsä vaikea nähdä, että tuomarilla olisi voinut olla seksuaali- ja perheriitatapausten käsittelyissä tai todistusten kirjaamisessa mitään henkilökohtaista agendaa, ellei tällaiseksi sitten katsota tavoitetta suorittaa työnsä kunniallisesti tai välittää esivallan ideologiaa.

Kansanomaisen oikeustajun ja paikallisten olosuhteiden esiintuojana oikeudessa toimi 12 talollisen muodostama lautakunta,⁹⁶ jolla oli tärkeä rooli oikeusprosessissa. Lautamiehet hoitivat käytännössä tutkimustyön käräjäsalin ulkopuolella, tiedustellen naapuruston havaintoja ja kuulopuheita sekä tutkien rikospaikkoja.⁹⁷ He osallistuivat tutkinnan lisäksi kuulusteluihin, lain tulkin-

⁹¹ Katso myös Matikainen 2002, esim. s. 135–136 ja Vilkuna 2009, s. 174.

⁹² Vertaa Eilola 2003.

⁹³ Eilola 2011, s. 9; Liliequist 1991, s. 9; Oja 1999, s. 175; Vilkuna 2009, s. 319. Tosin ottan huomioon ajan kirjoitustekniikan ja kasvotusten tapahtuvan kommunikaation luonteen, tuskin itse konseptituomiokirjakaan sisälsi *kaikkea* oikeudessa tapahtunutta tai sanottua.

⁹⁴ Katso myös Taussi Sjöberg 1996, s. 38.

⁹⁵ Katso myös esim. Andersson 1998, s. 47, Heikkinen 1996, s. 81–82 ja Lövkrona 1999, s. 35–36. Tuomarit hoitivat maaseudulla kirjurin tehtävät yleensä itse, kaupungeissa sen sijaan oli erityisiä kaupunginkirjureita. Ks. tarkemmin Karonen 1995, esim. s. 86–88 ja Letto-Vanamo 1989, s. 128.

⁹⁶ Lautakunta oli talonpoikien tärkein edustuksellinen instituutio kruunun organisoimassa paikallishallinnossa, jonka tehtävänä oli turvata rahvaan edut sekä näkemysten ja oikeustajun huomioon ottaminen. Lautamiehet toimivat välittäjänä esivallan ja rahvaan välillä. Se, missä määrin lautakunta ”rahvasta” kuitenkin edusti, on kyseenalaista, sillä lautamiehet valikoituivat yleensä pienestä vauraiden talollisten ryhmästä. On myös epäselvää, missä määrin talonpojat saivat itse vaikuttaa näiden edustajiensa valintaan. Katajala 1994, s. 224–230; Katajala 2005 (2001), s. 58–59; Matikainen 2002, s. 121; Sundin 1992, s. 64–67.

⁹⁷ Esim. HO 20.4.1687:Catharina Sölfwerrarin tutkinta, RA. Katso myös Lindstedt Cronberg 1997a, s. 97 ja Ägren 2009, s. 22. Lautamiesjärjen periaatteet ja ajan legaalii-

taan sekä syyllisyyskysymyksen ratkaisuun.⁹⁸ Viimeinen sana oli kuitenkin aina esivaltaa edustavalla tuomarilla. Yleensä lautakunnan ja tuomarin näkemykset olivat yhtenevät, vain muutamassa poikkeustapauksessa lautakunta esitti eriävänä mielipiteenään lieventäviä asianhaaroja syylliseksi todetun puolesta. Nämä näkemuserot liittyivät yleensä seksuaalirikoksen tuomittavuuteen, ja kertovat paikallisyhteisön käsityksen seksuaalimoraalista olleen esivallan tunnehallintoa joustavampi.

Paikallisesta mielipiteestä ja asianosaisten kunniallisuudesta käräjillä todisti myös paikalla sankoin joukoin ollut rahvas. Läsnäolo oli pitäjäläisten velvollisuus, sillä julkisuusperiaate oli oikeudenhoidon ja yhteisön sosiaalisen kontrollin edellytys.⁹⁹ Toisinaan oikeus myös kääntyi rahvaan puoleen tietoja saadakseen, erityisesti halutessaan selvittää syytetyn aiempaa elämää ja mainetta. Yhteisö muisti rikkomukset pitkään: sääntöjä rikkoneelle annettiin epäsuotuisa todistus maineestaan, mikä taas vaikutti suuresti syyllisyyskysymyksen ratkaisuun erityisesti salavuoteus- ja huoruustapauksissa. Kunniallisessa maineessa olevien ihmisten ajateltiin puhuvan totta ja ainoastaan heidän sallittiin vanhoa todistajanvalaa.¹⁰⁰ Kunnialtaan kyseenalaistettu henkilö – joko jostakin häpeällisestä rikoksesta huhuttu tai tuomittu tai ”irtain”, eli vailla mainetodistusta ja vakinaista asuinpaikkaa ja siten todistettavaa taustaa kiertelevä – todisti ilman valaa, mikä tarkoitti, ettei hänen sanalleen annettu kovin suurta painoarvoa.¹⁰¹ Maine olikin varhaismodernissa yhteisössä erityisen tärkeä valtaresurssi, jonka ihminen saattoi menettää paitsi todellisen kunnianttomaksi katsotun teon, myös pelkän huhun takia.¹⁰² Oikeudessa huhu toimi todisteena todellisesta teosta.¹⁰³

Rakkaudesta kerrottaessa merkittävin rooli oli todistajilla. Oikeudessa kuultiin rakkauden kokijoidenkin lausuntoja, mutta enimmäkseen rakkaudesta

nen todisteluteoria olivat päättelysäännöiltään ja pyrkimyksiltään samanlaisia: tavoitteena oli totuuden selvittäminen. Matikainen 2002, s. 135–136.

⁹⁸ Katajala 1994, s. 228; Katajala 2002, s. 211; Katajala 2005 (2001), s. 186; Letto-Vanamo 1989, s. 133–134, 236–237, 245, 256; Letto-Vanamo 1995, s. 237–243; Renvall 1949, s. 171–174; Sundin 1992, s. 60–62; Taussi Sjöberg 1996, s. 52; Ågren 2009, s. 22. Esim. Heikki Ylikangas on esittänyt, että lautakuntaprosessi, jossa kansa nähtiin oikeuden korkeimpana lähteenä, menetti 1600-luvun mittaan vähitellen merkitystään, kun moderni inkvisitorinen ja akkusatorinen prosessi, missä oikeuden lähteenä ovat viranomaiset, valtasi alaa. Ylikangas 1998, s. 74. Myös Marja Taussi Sjöberg on todennut lautakunnan tuomivallan vähentyneen oikeuden vähittäisen professionalisoinnin myötä: lautakunnan tehtäväksi jäi todistaa rahvaan näkemyksistä ja olosuhteista, joita tuomari ei niin hyvin tuntenut ja hovioikeus ei lainkaan. Taussi Sjöberg 1996, s. 52, 61, 77–78.

⁹⁹ Letto-Vanamo 1995, s. 211–212, 225; Renvall 1949, s. 35–36; Matikainen 2002, s. 137, 193; Taussi-Sjöberg 1990, s. 177–180; Taussi Sjöberg 1996, s. 26, 28–29; Rahvaan kärjäosallistumisen on todettu vähenneen vuosisadan mittaan. Tähän olivat syynä myötävalaprosessin merkityksen väheneminen sekä käräjien muuttuminen valtion tuomioistuimeksi ja edunvalvojaksi. Letto-Vanamo 1995, s. 223, 236; Taussi-Sjöberg 1990, s. 177–180; Taussi Sjöberg 1996, s. 29. Samalla käräjät menettivät suuren osan aiemmasta yhteisöllisestä merkityksestään. Matikainen 2002, s. 84.

¹⁰⁰ Lindstedt Cronberg 2008, s. 124–125; Matikainen 2002, s. 98.

¹⁰¹ Esim. KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.–16.11.1689:499–516, KA. At. 196. Eilola 2011, s. 8–9.

¹⁰² Katso myös esim. Renvall 1949, s. 181, 188.

¹⁰³ Esim. KO Uusikirkko 2.–12.1691:122v–125v, KA. At. 235.

kertoivat ne, jotka olivat sen ulkopuolisina havainneet. Todistajina kuultiin puolisoita, naapureita, palkollisia, sukulaisia, ystäviä – ihmisiä, jotka olivat jokapäiväisessä elämässä lähellä asianosaisia. Todistajina toimivat niin miehet kuin naisetkin: sukupuoli ei vaikuttanut kykyyn todistaa tai todistusten uskotavuuteen.¹⁰⁴ Todistajan tehtävä oli hyvin vakava: hän vannoi valan, jossa kutsui Jumalan todistuksensa oikeellisuuden takaajaksi ja kertoi sitten asioista näkemyksensä, joiden nojalla oikeus langetti tuomionsa.¹⁰⁵ Väärä vala merkitsi siten itsensä kiroamista. Tilanteen vakavuutta lisäsi myös näkemys käräjistä juhlallisena, oikeudellis-uskonnollisesti sanktioituna tilaisuutena. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö oikeutta olisi joskus röyhkeästi käytetty hyväksi omien tarkoituserien ajamisessa tai etteivätkö todistajat olisi koskaan valehdelleet. Pelko Jumalan vihasta ei koskettanut kaikkia yhtä syvästi.

Tuomiokirjojen käyttöä lähteenä on kritisoitu siitä, että ne kuvaavat vain poikkeustapauksia ja -yksilöitä, että niissä puhuvien ihmisten totuudellisuudesta ei ole takeita, ja että ne eivät kuvaa kansaa, vaan eliitin näkemystä siitä.¹⁰⁶ Tuomiokirjatapaukset ovat rikostutkintoja; siten ne kertovat enemmän tai vähemmän poikkeuksellisista tilanteista, joissa yksilö oli ajautunut avoimeen ristiriitaan vallitsevan normijärjestelmän kanssa. Poikkeavuuden ja väärin teon määrittelyinä ne kertovat kuitenkin ennen kaikkea normaalista, jokapäiväisestä ja arkisesta.¹⁰⁷ Oikeudessa todistajina, kantajina ja vastaajina kuullut ihmiset lukeutuivat valtaosin rahvaaseen, ja heidän todistuksensa voidaan nähdä kertomuksina heidän arkipäiväisistä kokemuksistaan, käsityksistään ja uskomuksistaan.

Oikeudellinen konteksti vaikutti epäilemättä esiin nousseisiin seikkoihin. Tuomarin kysymyksiä ohjaili tutkittavan rikoksen protokolla. Todistajilla oli myös käsitys siitä, mitä heidän odotettiin sanovan. Tämä saattoi vaikuttaa todistusten muotoiluun. Koska rakkaus tuli esiin rikosten yhteydessä, ihmiset rangaistusten pelossa luultavimmin kaunistelivat tekemisiään. Näin tapahtumista laaditussa kertomuksessa toimintaa ohjaili toisenlainen normisto kuin todellisissa tapahtumissa.¹⁰⁸ Kulttuuristen merkitysten analyysissa kiinnostavinta on kuitenkin se, että kertomusten piti olla *uskottavia* ja kuvata *mahdollisia* tapahtumia sekä vastata siten sitä, millaiseksi ihmiset maailman mielsivät. Tämä oli edellytys sille, että oikeudessa läsnä olleet henkilöt – tuomari, lautamiehet, todistajat, asianosaiset ja kärjärahvas – saattoivat kertomukset uskoa ja ne siten kannatti esittää.¹⁰⁹

Jokapäiväisessä elämässä ihmiset tulkitsivat toistensa tunteita erilaisten ilmausten, esimerkiksi eleiden, ilmeiden, sanojen, punastumisten tai kyynelten

¹⁰⁴ Marja Taussi Sjöberg on esittänyt, että naisten todistaminen oikeudessa oli 1600-luvulla poikkeuksellista, ja koski yleensä vain tapauksen osapuolena olevan naisen mainetta ja käytöstä. Taussi Sjöberg 1996, s. 123. Suomalaisten kihlakunnanoikeuksien osalta väite ei kuitenkaan pidä paikkaansa.

¹⁰⁵ Eilola 2000, s. 193; Malmer 1996, s. 238–239.

¹⁰⁶ Kritiikistä esim. Virrankoski 1970, s. 125–129.

¹⁰⁷ Katso myös esim. Eilola 2003, s. 41–45; Heikkinen 1988, s. 11; Lamberg 2008, s. 171; Matikainen 2002, s. 21–22; Zemon Davis 2001 (1982), s. 17.

¹⁰⁸ Eilola 2003, s. 41–42; Heikkinen 1996, s. 82–85.

¹⁰⁹ Eilola 2003, s. 41; Gowing 1996, s. 54–56; Lövkrona 1999, s. 43–44.

perusteella. Ilmaukset olivat tahallisia tai tahattomia, ja ne täytyi sekä tarkkailijan että itse tunteen kokijan tulkita.¹¹⁰ Tunteiden tulkinta tapahtui kuhunkin tunteeseen liitetyn kulttuurisen narratiivin avulla.¹¹¹ Todistusten muodossa esitetyt kertomukset rakkaudesta olivat aina osa aikansa laajempaa narratiivista kulttuuria. Ihmiset jäsensivät kokemuksiin, muistoihin ja havaintoihin ymmärrettäviksi tarinoiksi kulttuurin yhteistä juonivarastoa (erilaisia kertomuksia, satuja, juoruja ja kaskuja) hyödyntäen.¹¹² Näin todistajan puheenvuoro noudatti jaettuina kulttuurisia kerronnan konventioita (kielioppia) silloinkin, kun kertomuksen sisältö ei täysin vastannut todellisia tapahtumakulkuja.

Tuomari pyrki kirjauksessaan yksityiskohtien ja tarinan käänneiden tarkkuuteen, joten puhuttu ja kirjoitettu kieli olivat luultavasti lähellä toisiaan.¹¹³ Kirjauksen tarkkuutta osoittaa hyvin se, kuinka tekstissä selitettiin kansan käytämiä termejä tai sanontoja ruotsiksi niin, että hovioikeutta istuvat säätyläisetkin saattoivat ne käsittää. Todistajien sanomisia ei myöskään ollut mahdollista vääristellä, sillä tuomiot luettiin käräjien lopuksi ääneen asianosaisille ja yleisölle, jolloin näillä oli mahdollisuus vaatia tarkennuksia ja korjauksia tapahtumiin ja todistuksiin.¹¹⁴ En yhdy täysin aiemman tutkimuksen näkemykseen, että todistajat puhuisivat tuomiokirjoissa omalla äänellään.¹¹⁵ Sen sijaan näen heidän puhuvan tuomarin kynän kautta. Tuo kynä oli kuitenkin tarkka ja todistajan alkuperäiselle lausunnolle oikeutta tekevä.

Oikeudenkäynnin tapahtumat, sen aikana esitetyt näkemykset ja tulkinnat sekä niistä laadittu pöytäkirja ovat kiistatta tulos usean erilaisen ja eri asemassa olevan toimijan argumentoinnista ja toiminnasta.¹¹⁶ Oikeudessa kohtasivat erilaiset, ristiriitaisetkin normit ja käsitykset: tutkinta oli kamppailua määrittelmistä ja keskustelua rajoista. Oikeuden toimijat eivät olleet tasaveroisia: valtaresurssit ja sitä kautta vaikutusmahdollisuudet tuomioistuimen tapahtumiin ja tulkintoihin olivat eri toimijoilla hyvinkin erilaiset. Valtaresursseja määrittivät suuresti paitsi sosiaalinen asema ja paikalliset kiinnitykset, myös maine ja sukupuoli.¹¹⁷ Erityisesti naisen asemaa oikeudenkäynnissä määrittivät seksuaalinen maine ja syntyperän kunniallisuus. Tuomareiden toimintaan taas vaikuttivat heidän rooliinsa esivallan ja vuosisadan lopulla myös aatelissäädyn edustajana kuuluneet ideologiset näkemykset, ennako-oletukset ja käsitykset yhteiskun-

¹¹⁰ Rosenwein 2006, s. 27.

¹¹¹ Bourke 2003, s. 120–121.

¹¹² Eilola 2011, s. 5; Gowing 2003, s. 14. Katso myös Hassan Jansson 2002, s. 46–47. Karin Hassan Janssonin mukaan tuomiokirja voidaan kokonaisuudessaan nähdä yhtenä suurena kertomuksena, jonka sisältä on erotettavissa pienempiä, erityisempiä kertomuksia. Suuri kertomus oli rikoksen, tutkinnan ja virallisen normin taso, ja sitä ohjailivat oikeudenkäytölle asetetut viralliset normit ja tavoitteet. Erityisemmät kertomukset tämän suuren kertomuksen sisällä taas muodostavat kansanomaisten käsitysten tason: ne muodostuivat rikoksen tai ristiriidan osapuolten itsensä sekä erilaisten todistajien lausunnoista. Molemmilla kertomuksen tasoilla noudateltiin tiettyjä kertomuksen konventioita. Hassan Jansson 2002, s. 45–47.

¹¹³ Eilola 2011, s. 5.

¹¹⁴ Andersson 1998, s. 47.

¹¹⁵ Katso esim. Eilola 2012, s. 120.

¹¹⁶ Katso myös Eilola 2003, s. 44; Ginzburg 1992 (1986), s. 160.

¹¹⁷ Ginzburg 1992 (1986), s. 160; Hassan Jansson 2002, s. 21–23; Oja 1999, s. 127–128.

nasta.¹¹⁸ Tuomari ja todistaja eivät kuitenkaan erilaisista näkemyksistään huolimatta olleet kahden täysin erillisen kulttuurin edustajia – sen sijaan he edustavat saman oikeus- ja sukupuolijärjestelmän sekä luterilaisen retoriikan ja yli-luonnollisen värittämän maailmankuvan eri painotuksia.¹¹⁹ Tässä inhimillisten toimijoiden ja heidän näkemystensä sekä moninaisten normien ristivedossa määriteltiin rikostutkinnan sivutuotteena myös rakkauden merkityksiä ja ilmaisuja sekä näiden oikeaa paikkaa ja aikaa.

1.3.3 Tulkinnalliset kehukset

Tunnehistoria on tunteiden kulttuurihistoriaa.¹²⁰ Kulttuurihistorian tavoitteena on kokonaisvaltainen selittäminen, joka etenee yksilöstä kokonaisuuteen. Lähteen tieto on ensisijainen niin tutkimuksessa, analyysissä kuin tulkinnassakin. Tällainen tieto, oli se sitten tapa, uskomus tai tunneilmaisu, on varsinkin toistuksessaan katsottava näkyväksi, yhteisöä yhdistäneeksi erityisnormistoksi eli merkitysjärjestelmäksi. Nämä merkitysjärjestelmät ohjasivat inhimillistä käyttäytymistä ja jättivät siten jälkiä lähteisiin.¹²¹ Kulttuurihistoriallisen tulkinnan voi määrittellä myös hermeneuttisesti niin, että aineiston perusteella kysytään, millainen sen heijastaman todellisuuden tai kokonaisuuden täytyisi olla, jotta siitä tehdyt yksittäiset havainnot olisivat mielekkäitä.¹²²

Aineistoa tulkitessani olen Barbara H. Rosenweinia mukaillen kiinnittänyt huomiota seuraaviin näkökulmiin:

- 1) Eri lähdemateriaalien yhdistäminen sekä moniäänisyyden huomioiminen yhden yhteisön sisälläkin.
- 2) Tunnetermien problematisointi eli se, kuinka tutkittu tunne menneisyyden yhteisössä määriteltiin ja katsottiinko termi tunteeksi.
- 3) Ajan tunneteorioiden huomiointi eli se, kuinka tunne normatiivisesti määriteltiin (tosin on huomioitava se, että muodollinen määritelmä ja arkipäiväinen kokemus eivät käy yksi yhteen).
- 4) Hiljaisuuden lukeminen, sillä tunneyhteisöt yleensä painottavat toisia tunteita ja välttävät toisia. Tämä voi liittyä myös tiettyihin tilanteisiin.
- 5) Tunneilmaisussa käytettyjen metaforien tulkinta.
- 6) Tunteiden sosiaalisen roolin huomiointi. Vaikka aineistot kertovat usein yksilön tunteista, tunteet ovat ennen kaikkea sosiaalisia instrumentteja, jotka välittävät tietoa ihmissuhteissa kaikilla tasoilla puolisoiden välisestä suhteesta

¹¹⁸ Eilola 2003, s. 43; Katajala 1994, s. 66; Katajala 2002, s. 17; Lamberg 2000, s. 24; Matikainen 2002, s. 20.

¹¹⁹ Katso myös Eilola 2003, s. 44 ja Hassan Jansson 2002, s. 22.

¹²⁰ Katso myös Liliequist 2012, s. 1. Kulttuuri voidaan määrittellä Peter Burken tapaan järjestelmäksi jaettuja merkityksiä, asenteita ja arvoja sekä näitä ilmaisevia ja ruumiillistavia symbolisia muotoja, kuten esityksiä ja esineitä. Burke 1994 (1978).

¹²¹ Heikkinen 1993, s. 42; Vilkuna 2009, s. 306–307.

¹²² Eilola 2003, s. 26, 307–308; Ginzburg 1992 (1986), s. 96–101; Katajala 1994, s. 64.

globaaliin politiikkaan, johtaen uusiin tunteisiin ja ihmissuhteiden uudelleenarviointiin.¹²³

Kulttuurihistoriallinen tulkinta edellyttää lähdeaineiston ja tutkimuskirjallisuuden syvällistä tuntemusta laajemmaltikin kuin vain tutkittavan ilmiön osalta. Tutkittavan kulttuurin ja sen ilmiöiden tuntemus toimii analyttisenä kehyksenä, johon tulkinta voidaan perustaa.¹²⁴ Tällöin on mahdollista saavuttaa menneisyyden ihmisen oma tulkintatapa, joka on myös hänen toimintansa perimmäinen selittäjä: siinä yhdistyvät ihmiselämän psykologinen, taloudellinen ja sosiaalinen ulottuvuus.¹²⁵

Kulttuuriset käsitykset rakkaudesta ja sen säännöistä olivat osa aikansa laajempaa mentaliteettia.¹²⁶ Mentaliteetti voidaan määritellä laajasti yhteiskuntaa ylhäältä alas yhdistävinä ja hitaasti muuttuvina, osittain tiedostamattomina uskomuksina, käsityksinä ja toimintamalleina. Mentaliteetti on siis tavallisen ihmisen arkipäivän toimintoja ohjaavia mielensisältöjä: ajattelun ja kokemisen malleja, elämänasenteita, arvoja ja tunteita – eräänlainen henkinen varustus. Samana aikakautena vaikuttaa useita mentaliteetteja. Ihminen ei silti ole vain mentaliteettiensa, vaan myös yksilöllisen taustansa ja tilanteensa summa. Se, mikä ihmisen kulttuurisista merkityksenannoista milloinkin aktivoituu, riippuu tilanteesta. Lähteistä löydettävillä vihjeillä ja merkeillä on näin useita merkityksiä.¹²⁷ Ihmiset eivät kertomuksissaan kuvanneet maailmankäsityksensä tai mentaliteettinsa kokonaisuutta, vaan osia siitä tilanteen vaatimusten mukaan. Lisäksi kertomusten merkityksiä määrittivät kaikille yhteiset ja itsestään selvinä pidetyt taustatiedot tai käsitykset, joita ei juuri niiden yleisen tunnettuuden takia tuotu esiin kuin sivulauseessa jos lainkaan.¹²⁸ Tuomiokirja on siten kokoelma kertomuksia, jotka valottavat tapahtumia eri näkökulmista.¹²⁹

Oikeudessa esitetyt yksittäiset kuvaukset tai kertomukset eivät siten selitä tyhjentävästi rakkauden koko kulttuuria tai käsikirjoitusta. Yksittäistapauksessa on kuitenkin aina piirteitä, jotka liittyvät sen yleisempiin yhteyksiin, jolloin runsaasta tapausjoukosta voidaan hahmottaa säännönmukaisuuksia.¹³⁰ Jotta päästäisiin käsiksi rakkauden kokonaisuuteen, tarvitaan lukuisien, rakkauden eri puolia valottavien tapausten sisältämien osakertomusten yhdistämistä ja suhteuttamista aiempaan tutkimukseen. Pienet jäljet, vihjeet ja kertomukset ovat kulttuurihistorioitsijalle väylä suurempien kokonaisuuksien – yhteisön näkymättömien mentaalisten rakenteiden – tulkintaan.¹³¹ Esimerkiksi alussa

¹²³ Rosenwein 2010, s. 12–24.

¹²⁴ Bandlien 2005, s. 7; Eilola 2003, s. 26, 308; Ginzburg 1992 (1986), s. 96–101. Tätä mikrohistorian pioneerin Carlo Ginzburgin alun perin hahmottelemaa tutkimusmenetelmää kutsutaan johtolankaparadigmaksi. Nimensä mukaisesti kyse on siis siitä, että lähteen johtolankoja tai merkkejä lukemalla on mahdollista saavuttaa inhimillisen toiminnan taustalla vaikuttavat salatut ja symboliset merkitykset. Ginzburg 1992 (1986), s. 96–101.

¹²⁵ Vilkuna 2009, s. 324. Katso myös Liliequist 1991, s. 8 viite 16.

¹²⁶ Katso myös Sommers 1988, s. 31.

¹²⁷ Eilola 2003, s. 27 viite 84, 304; Heikkinen 1993, s. 13–14; Siikala 1999, s. 25.

¹²⁸ Eilola 2003, s. 43; Nenonen 1992, s. 14.

¹²⁹ Katso myös Lindstedt Cronberg 1997a, s. 131–132; Vilkuna 2009, s. 280.

¹³⁰ Vilkuna 2009, s. 322.

¹³¹ Eilola 2003 s. 48; Ginzburg 1992 (1986), s. 101; Heikkinen 1993, s. 41.

esitetty Magdalena Catharina Zebotajoffin kuvaus rakkauden tunteestaan lämpimänä vetenä sydämessä paljastaa – laajempaan tapausjoukkoon ja aikakauden tuntemukseen suhteutettuna – konkreettisen toiminnan (so. sukupuoliuhteet, avioliiton solmimisen tavat jne.) taustalla vaikuttaneita harvoin eksplikoituja ajattelun malleja: rakkauden käsitteellistämistä fysiologisena tuntemuksena, kylmä-kuuma-akselilla. Tämä taas liittyy suomalaisissa agraariyhteisöissä vallinneen ymmärryksen rakkaudesta ajan laajempaan, yleiseurooppalaiseen affektioppiin sekä toisaalta jo esikristillistä perua oleviin käsityksiin sydäimestä voimakeskuksena.¹³²

¹³² Näistä merkityksistä tarkemmin luvussa 4.1.

2 RAKKAUDESTA KERTOMINEN

Tässä luvussa tarkastelen sitä, millä termeillä rakkaudesta uuden ajan alun agraarikulttuurissa puhuttiin sekä sitä, millaisia kertomuksia rakkaudesta todistusten muodossa käräjillä esitettiin. Nostan esiin rakkauden sanaston sekä sen, millaisista seikoista ja missä yhteyksissä rakkaus yhteisössä havaittiin. Rakkauden puhetavoja havainnollistan viiden keskeisen avaintapauksen laajalla kuvauksella.

2.1 Rakkauden sanasto uuden ajan alussa

Rahvaan enimmäkseen suomenkielistä puhetta, sanoja ja sanontoja voidaan lähestyä ainoastaan kihlakunnanoikeuden kirjurin laatiman ruotsinkielisen pöytäkirjan avulla. Puhtaaksikirjoitettu tuomiokirja on luonteeltaan kirjurin muotoilema kirjallinen esitys laajemmasta suullisesta ulosannista – se sisältää oikeudessa esitettyjen kertomusten ja lausuntojen pääkohdat, usein sivujuonteetkin. Sen lisäksi, että kirjuri ”käänsi” puhetta kirjoitukseksi, hän käänsi suomea ruotsiksi. Toisinaan tuomiokirjoihin kirjattiin rakkautta koskevia lyhyitä lausuntoja myös suomeksi, mutta tämä oli harvinaista ja epäsäännöllistä siinä missä muukin suomenkielen käyttö ajan asiakirjoissa. Yleensä suomenkieliset lainaukset liittyivät tilanteisiin, joissa kirjuri halusi selventää ja tähdentää jotakin merkittäväksi ja erityisen todistusvoimaiseksi koettua lausuntoa, jota ruotsinkielinen käännös yksin ei riittävästi selittänyt. Tällaisesta oli kyse esimerkiksi Catharina Sölfwerrarin tutkinnassa¹³³, jossa kaikkien todistajien yhteinen lausunto syytettyjen rakkaudesta oli kirjattu sekä ruotsiksi että suomeksi: ”icke ächta folck kunnat kiärligare wara eller som orden lydde /: eij enåmbät rackaut parisskunnan wälil taitanut olla/:". ¹³⁴ Joskus suomeksi kirjattiin ja ruotsiksi selitettiin myös kulttuurisidonnaisia asioita, kuten kalakukon koostumus. Myös asiattomien vertauskuvien merkitystä voitiin selventää. Tällainen oli esimerkik-

¹³³ Katso luku 2.3.4.

¹³⁴ KO Taivassalo 21.–23.2.1687:103–123, KA.

si erään huoruuteen syyllistyneen talollisen vaimon tyly arvio paenneesta rakastajastaan: ”kusipa hän kuin koira kannolle”. Tämän tuomari oli selventänyt ruotsiksi muodossa: teki tekosensa ja häipyi. Tällä tavoin kirjuri pyrki varmistamaan sen, että myös hovioikeus ymmärsi oikein tuomioon vaikuttavat seikat.¹³⁵

Kun 1600-luvun ruotsia käännetään edelleen nykysuomeksi, tulkitsijan rooli korostuu, sekä kielen että kulttuurisen kontekstin tasolla. Tulkinnan ja käännöksen ongelmissa on kuitenkin kyse tavoittamattomista sävyeroista ja merkitysvivahteista, ei täydellisestä vastaamattomuudesta. Oikeuden täytyi ymmärtää, mitä kulloinkin kuultuna ollut henkilö sanoi ja tarkoitti: yhteisymmärrys oli oikeudenkäytön välttämätön edellytys. Tutkijan tulkintaa taas tukee aikakauden laaja-alainen tuntemus. Tuomiokirjoissa käytettyjen termien tulkinnassa olen hyödyntänyt *Svenska Akademiens Ordbok*-verkkopalvelua (SAOB) sekä Christfrid Gananderin *Nytt Finskt Lexiconia*.¹³⁶

Kun tunteista käräjillä puhuttiin, niihin viitattiin joko itse tunnetermillä tai verbillä, tässä yhteydessä rakkaudella ja rakastamisella (kärlek, älska ja näiden johdannaiset), tai niitä kuvattiin tunteeseen liitettyjen fyysisten reaktioiden ja vertauskuvien avulla puhumalla esimerkiksi sydämen lämmöstä tai kääntymisestä tunteen kohteen puoleen. Verbiä tuntea (känna) tai sanaa tunne (känsla) ei käytetty.¹³⁷ *Nytt Finskt Lexicon* ei sisällä lainkaan sanaa tunne, ja verbi tuntea on käännetty tunnistamiseksi.¹³⁸ Tunne-sanana käsitteellinen edeltäjä affekti (affektion) eli mielenliikutus¹³⁹ sen sijaan tulee tuomiokirjoissa esiin joitakin kertoja. Sitä käytettiin kuitenkin harvoin ja aina viitattaessa nimenomaan kiintymyksen, ei tunteeseen yleisemmin.¹⁴⁰ Ruotsin kielessä affektion vaikuttaakin olleen rakkauden synonyymi.¹⁴¹ Se, että aikalaisilla ei ollut käytössään termiä tunne, ei kuitenkaan estä nykytutkijaa tutkimasta menneisyyden tunteita. Aineiston perusteella aikalaisien rakkaudeksi nimeämä ilmiö on nykykäsityksen valossa tunne: kyse oli ihmisen mielen toiminnosta, jolla oli vahva ruumiillinen ulottuvuus ja joka liittyi ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin.

Tunteeseen eli mielenliikutukseen viitattaessa voitiin affektin ohella käyttää termiä passio. Passiolla viitattiin affektin tapaan ajatuksiin tai sielun tiloihin,

¹³⁵ KO Pielisjärvi 9.-14.3.1691:109v-116v, KA. At. 21. ”cusipa hän cuin koira candon” Tästä myös Vilkuna 2009, s. 275-276.

¹³⁶ SAOB on historiallinen sanakirja, joka esittää kirjoitetun ruotsinkielen kehitystä vuodesta 1521 nykypäivään. Se sisältää tekstiesimerkkejä kunkin hakusanan käytöstä eri vuosisadoilla. Sanakirja on käytettävissä sähköisesti osoitteessa <http://g3.spraakd.ata.gu.se/saob/>. Gananderin *Nytt Finskt Lexicon* on ensimmäinen laaja suomenkielen sanakirja. Sen käsikirjoitus valmistui vuosina 1786-1787, ja se sisältää suomenkielisten sanojen ruotsinkieliset ja latinankieliset aikalaisvastineet. Ganander hyödynsi teoksessaan vuonna 1745 julkaistua Daniel Jusleniuksen sanakirjaa Suomalaisen Sana-Lugun Coetus, joka oli laajin tuohon mennessä laadittu Suomen kielen sanakirja. Nuutinen 1997, s. IX.

¹³⁷ Sanalla känsla oli ensisijainen merkitys tietona, tunnistamisena ja (aisti)havaintona, vaikkakin sitä käytettiin jo esimodernina aikana myös tunteesta. SAOB:känsla.

Ganander: tunnen, s. 1014.

¹³⁹ Runefelt 2001, viite 48.

¹⁴⁰ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-14.11.1691:504-506, KA. At. 109.; HO 19.4.1687: Catharina Sölfwærarmin tutkinta, RA.

¹⁴¹ Katso myös esim. Thunander 1992, s. 114-115.

jotka esittivät ulkomaailman ilmiöt ihmiselle joko hyvinä tai pahoina ja siten tavoiteltavina tai vältettävänä. Mielenliikutuksia kutsuttiin myös perturbaatioiksi, millä viitattiin niiden luonteeseen äkillisinä, valtavan voimakkaina, hallitsemattomina ja ihmisen sielun ja ruumiin tasapainoa järkyttävinä voimina.¹⁴² Ruotsin kielessä passiota käytettiin kuitenkin myös fyysisestä tai henkisestä sairaudesta ja tuskasta, ja aineistossani se esiintyy vain tässä merkityksessä.¹⁴³ Termi *emotio* tuli kielenkäyttöön vasta modernina aikana 1800-luvulla, eikä se vastaa sisällöltään täysin aiemmin käytössä olleita passiota tai affektia.¹⁴⁴

Uuden ajan alun rakkaudesta tai sen kielestä ei toistaiseksi ole olemassa paljonkaan tutkimusta. Malin Lennartsson on väitöskirjassaan esitellyt joitakin tuomiokapitulitapauksia, joissa on mainittu termi rakkaus.¹⁴⁵ Myös Anu Lahtinen ja Ulla Koskinen ovat väitöskirjoissaan käsitelleet jonkin verran rakkauden tematiikkaa aateliston perhe- ja ystävyysuhteissa.¹⁴⁶ Näiden perusteella voi todeta, että rakkauden käsite oli hyvin samankaltainen 1500–1600-luvulla eri sosiaaliryhmissä. Toisaalta sen merkitys riippui aina kuvattavan ihmissuhteen laadusta ja asiayhteydestä.

Kärlek. Ruotsin kielen rakkautta tarkoittava sana *kärlek* muodostuu kahdesta sanasta, *kär* ja *lek*. Näistä *kär* tulee alun perin latinankielisestä sanasta *carus*, korkeasti arvostettu, pidetty tai rakastettu. Sana *kär* viittaa siis kahdensiväliseen suhteeseen, jokin on minulle rakas. *Lek* taas on toimintaa, jolla ei ole itsensä ulkopuolisia tarkoituksia, vaan sitä tehdään sen itsensä takia.¹⁴⁷ Ruotsin kielessä sana *kärlek* esiintyy ainakin 1300-luvulta. Jo keskiajalla se sisälsi myöhemmät merkityksensä jumalallisena rakkautena, inhimillisenä, seksuaalisena rakkautena sekä sopuna.¹⁴⁸ Suomen kielen termien rakkaus ja rakastaa alkuperä taas on uusimman tutkimuksen mukaan lainaa kantagermaanin sanasta *frakaz*, joka tarkoittaa ahnetta tai himokasta. Kirjakielessä rakkaus on esiintynyt aina Agricolasta lähtien.¹⁴⁹ SAOB määrittelee historiallisesti sanan *kärlek* voimakkaaksi tunteeksi tai mieltymykseksi jotakuta kohtaan, joka ilmenee epäitsekäänä toiveena kohteen onnesta tai ilosta. Se voi sisältää tunteen kaipuusta, hellyydestä, seksuaalisesta halusta ja jumalallisesta rakkaudesta.¹⁵⁰ Myös Ganander liitti rakkauden erityyppisiin tunteisiin kääntäessään sen latinaksi sanoilla *amor* (eroottinen rakkaus), *dilectio* (lähimmäisen rakkaus) ja *caritas* (jumalan rakkaus).¹⁵¹

¹⁴² James 1997, s. 4, 11; Korhonen 2005b, s. 6; Staines 2004, s. 90.

¹⁴³ Runefelt 2001, 72; Vilkuna 2009, s. 274–275. SAOB:passion. Esim. KO Taivassalo 21.–23.2.1687:103–123, KA.

¹⁴⁴ SAOB:emotion. James 1997, s. 7; Dixon 2003, s. 3, 13. Termin *emotio* käyttöönotto ja aiempien termien *passio* ja *affekti* hylkääminen sisälsi suuren muutoksen tunteiden filosofiassa. Aiempi järki-passio-dikotomia oli sisältänyt ruumiin ja mielen moninaisen yhteyden, joka uudessa tiukassa äly/kognitio-emotio-vastakkainasettelussa hylättiin. Dixon 2003, s. 17.

¹⁴⁵ Lennartsson 1999.

¹⁴⁶ Lahtinen 2007 ja Koskinen 2011.

¹⁴⁷ Ambjörnsson 2008, s. 73.

¹⁴⁸ Fornsvensk Lexikalisk Databas:kärleker.

¹⁴⁹ Häkkinen 2004: rakkaus.

¹⁵⁰ SAOB: kärlek.

¹⁵¹ Ganander 1997, s. 764–765.

Tuomiokirjoissa rakkaudella viitattiin aina kahden henkilön, pääasiassa miehen ja naisen, väliseen tunteeseen,¹⁵² ja siihen voitiin liittää myös tunteen syvyyttä tai voimakkuutta ilmaisevia attribuutteja, kuten suuri¹⁵³, uskottu¹⁵⁴ tai palava ja luvaton¹⁵⁵ rakkaus. Sanaa rakkaus käytettiin verbiin yhdistettynä myös rakastumisesta (fatta kärlek till)¹⁵⁶ ja rakastamisesta (bära kärlek till)¹⁵⁷. Sukupuolisesta kanssakäymisestä voitiin käyttää myös termiä rakastelu (älskog).¹⁵⁸

Sekä tuomiokirjojen kertomuksissa että esivallan tunnehallintoa heijastavissa lähteissä rakkauden sanasto yhdistettiin kiinteästi avioliittoon ja kihlaukseen. Kun mies ja nainen kihloutuivat ja lupautuivat avioliittoon, oli yhteisön käsitys se, että he myös rakastivat toisiaan.¹⁵⁹ Kihlalahjat olivat näkyvä merkki rakkaudesta,¹⁶⁰ ja niiden määrällä ja laadulla oli ehkä mahdollista ilmaista tunteen voimakkuutta. Rakkautta käytettiin kuvattaessa tunteita muissakin läheisissä ihmissuhteissa kuin miehen ja naisen välisissä, joskin harvemmin. Perheenjäsenten toisiaan kohtaan, erityisesti lasten vanhempiaan, tuntemaa rakautta kuvattiin luonnolliseksi rakkaudeksi (een naturlig kärleek) tai vielä tarkemmin esimerkiksi luonnolliseksi, pojalliseksi rakkaudeksi (een naturligh sonl. kärleek).¹⁶¹ Vaikka perhe ei uuden ajan alussa merkinnyt nykyisenkaltaista ydinperhettä, vanhempien ja lasten tunnesiteet oletettiin muita sukulaisuussuhteita voimakkaammiksi.¹⁶² Myös sisarusten välinen suhde voitiin kuvata luonnollisesti helläksi ja rakastavaksi.¹⁶³

Nykykielessä rakkauden vanhahtavana synonyyminä pidetään usein lempeä. Varhaismoderneissa käsityksissä lempi viittasi kuitenkin enemmän lempeyteen kuin rakkauden tunteeseen. Ganander käänsi lemmen ruotsiksi lempeydeksi, lauhkeudeksi ja pehmeudeksi (mildhet, ynnest ja blidhet) sekä latinaksi hyvántahtoisuudeksi ja ystävällisyydeksi (benignitas).¹⁶⁴ Kansanperinteessä lempi nähtiin yksilön ominaisuudeksi, joka viittasi ainakin Karjalassa hyvään onneen ja onnellisuuteen heteroseksuaalisissa suhteissa sekä seksuaalisesti viehättävään ulkonäköön.¹⁶⁵

Kärhällä, älska. Kärhällä (tai hällä/ha kär) sekä älska ovat toistensa synonyymejä ja tarkoittavat rakastamista. Tuomiokirjakertomuksissa verbiä rakastaa käytettiin sekä aviollisia että avioliiton ulkopuolisia suhteita kuvattaessa.

¹⁵² Rakkauskurssista tuomiokapitulin pöytäkirjoissa katso Lennartsson 1999, s. 172–178.

¹⁵³ KO Taivassalo 22.–23.9.1685:755, KA.

¹⁵⁴ KO Marttila 14.–15.9.1693:519–523, KA. At. 334.

¹⁵⁵ KO Muolaa 23.–24.,26.3.1696:16–23;34–35, KA. At. 199.

¹⁵⁶ KO Kalanti 11.–13.5.1699:541v–553, KA. At. 129.

¹⁵⁷ KO Kalanti 9.–10.10.1700:1008–1022, KA. At. 307.

¹⁵⁸ KO Ilomantsi 25.–26.,28.2.1681:505v–506, KA. At. 10.

¹⁵⁹ KO Vehmaa 16.–17.5.1699:241–248, KA. At. 305.; KO Kalanti 9.–10.10.1700:1008–1022, KA. At. 307.

¹⁶⁰ KO Uusikirkko 18.–19.2.1691:71–72v, KA. At. 164.

¹⁶¹ KO Elimäki 17.11.1654:45–v, KA. At. 101.; KO Vehkalahti, Valkeala ja Kymi 19.–20.9.1670:263v, KA. At. 107.

¹⁶² Lahtinen 2007, s. 20–21.

¹⁶³ HO 18.4.1687: Catharina Sölfwærarmin tutkinta, RA.

¹⁶⁴ Ganander 1997, s. 474–475.

¹⁶⁵ Stark–Arola 1998, s. 33.

Käräjätodistuksella rakkaudesta voi olla myös juridisia seuraamuksia. Kihlaus voitiin epäselvissä tapauksissa esimerkiksi katsoa tapahtuneeksi, jos miehen todistettiin rakastaneen naista kuten kihlattua morsiantaan.¹⁶⁶ Rakastamisella voitiin viitata myös kihlauksen voimassaoloon. Tällöin se, että toinen osapuoli ei enää rakastanut toista, tarkoitti konkreettisesti naimakaupan peruuntumista.¹⁶⁷ Aviollinen uskottomuus taas oli epätodennäköistä, jos puolisojen todettiin rakastaneen toisiaan asiaankuuluvasti.¹⁶⁸

Edes miehen ja naisen välisestä suhteesta puhuttaessa rakastamisella ei aina välttämättä tarkoitettu seksuaalista rakkautta. Se saattoi tarkoittaa myös pitämistä tai arvostamista esimerkiksi apen ja miniän välillä. Tällainen kielenkäyttö oli kuitenkin harvinaista: koska rakastaminen yhdistettiin pääasiallisesti miehen ja naisen seksuaaliseen suhteeseen, puhe rakkaudesta saattoi muissa yhteyksissä aiheuttaa ikäviä epäilyksiä suhteen luonteesta.¹⁶⁹

Gananderin sanakirjassa rakastamisen synonyymina käytettiin sydämessä kantamista.¹⁷⁰ Rakastaminen liittyikin kiinteästi sydämeen ja sen tuntemuksiin. Rakastaminen oli esimerkiksi sydämen pitämistä rakastetulle.¹⁷¹

Kär, kärlig, älskelig. SAOB määrittelee sanan kär ja sen aikalaissynonyymien älskelig tarkoittavan rakkauden, kiintymyksen tai arvostuksen kohdetta. Ganander suomentaa sanan kär ensisijaisesti rakkaaksi ja armaaksi, mutta sillä on myös merkitys kallis ja hellä. Armas taas merkitsi myös kihlattua morsianta (äkta brud) tai vaimoa.¹⁷² Rakkain (käreste) oli tuomiokirjoissa esiintyvä nimitys vaimosta tai kihlatusta morsiamesta.¹⁷³ Nämä semanttiset yhteydet kuvastavat osuvasti rakkauden ja avioliiton yhteen kietoutumista.

Tuomiokirjoissa sanaa kär muunneltiin käytettiin viitattaessa rakkauden tunteeseen tai seksuaaliseen kanssakäymiseen. Kevytmieliseksi epäillyn naisen kuvattiin esimerkiksi olleen miesväelle hyvin rakas (mycket manfolks kär),¹⁷⁴ tai soimattiin pitävän muita miehiä rakkaampana (hölthe andra mehra khärare) kuin virallisesti hyväksytyä kumppaniaan.¹⁷⁵ Sanaa kär käytettiin myös virallisissa asiakirjoissa, kuten testamenteissa sekä kirjeissä.¹⁷⁶ Eräs aviomies oli vihkipäivänään luvannut armaalle rakkaalle morsiamelleen (sin elske lige käre brudh) huomenlahjaksi hevosen, satulan ja reen sekä lisäksi huomattavan summan rahaa.¹⁷⁷ Lahjan suuruus kertoo epäilemättä rakkauden syvyydestä, niin harvinaisia tällaiset testamentit olivat. Säätyläisten kirjeenvaihdossa termejä kärlig ja älskelig käytettiin osoittamaan kahden ihmisen erityistä lähei-

¹⁶⁶ KO Eura 31.5.-1.,3.6.1695:202-203, KA. At. 139.

¹⁶⁷ KO Lappee 12.-14.9.1666:96-97, KA. At. 4.

¹⁶⁸ KO Taivassalo 14.-15.,17.2.1690:818v-821, KA. At. 87.; KO Lempa 8.7.1653:116-118, KA. At. 183.

¹⁶⁹ KO Huittinen 30.6.-1.7.1651:19v-220, KA. At. 197.

¹⁷⁰ SAOB:kärhålla; Ganander 1997, s. 764-765, 927.

¹⁷¹ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-16.11.1689:499-516, KA. At. 196.

¹⁷² Ganander 1997, s. 30, 123, 257-258, 764-765.

¹⁷³ KO Jääski 27.-29.11.1672:145-150, KA. At. 278.; KO Valkeala ja Elimäki:1.,3.7.1684:414-418v, KA. At. 78.

¹⁷⁴ KO Eurajoki 14.3.1682:125v-127, KA. At. 75.

¹⁷⁵ KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v, KA. At. 202.

¹⁷⁶ Analyysi kirjeiden kielestä katso Koskinen 2011, s. 108-149.

¹⁷⁷ KO Eura 17.-18.10.1664:412-413, KA. At. 319.

syyttä.¹⁷⁸ Ne olivat myös yleisiä lastensa vanhempiaan, erityisesti äitiään kohtaan käyttämiä muodollisia luonnehdintoja.¹⁷⁹ Tuomiokapitulin protokollassa termi kär oli rutiininomainen merkintä ”k.” miehen tai vaimon edellä.¹⁸⁰

Sanan kär synonyyminä käytettiin myös sanaa sät, joka rakkaan lisäksi merkitsi uskottua ja ystävällisyyttä.¹⁸¹ Sillä voitiin viitata miehen ja naisen väliseen uskottuun ja luottamukselliseen suhteeseen.¹⁸² Kansanperinteessä käytetyt rakastetun määreitä olivat sen sijaan ”tuttu” ja ”ennen nähty”. Termit tunnetaan jo 1700-luvulla tallennetusta kalevalaisesta kansanrunoudesta,¹⁸³ ja ne heijastavat tuomiokirjakertomuksissa esiin tulevaa, miehen ja naisen väliseen suhteeseen liitettyä läheisyyttä ja intimiteettiä.

Kärlig on sanan kär johdannainen ja tarkoittaa rakastavaa, rakastunutta, sydämellistä, ystävällistä ja hyvää.¹⁸⁴ Sillä viitattiin esimerkiksi tietynlaiseen tunnistettavaan, rakkauden tunteesta kertovaan käytökseen. Tällaiseksi rakastuneeksi käytökseksi määriteltiin kärjäkertomuksissa erityisesti konkreettiset teot, kuten kosketukset, kädestä pitely, sylissä istuminen, yhdessä viihtyminen, lahjat tai suutelu.¹⁸⁵ Epäilemättä näitä havaintoja täydensi hienovaraisempi elekieli ja käytös, vaikka niitä ei lausunnoissa eksplisiittisesti mainittukaan. Myös tietynlainen intiimi keskustelu miehen ja naisen välillä voitiin tulkita rakastavaksi tai rakkaudesta kertovaksi.¹⁸⁶ Kunnialliset ja rehelliset avioliittosuunnitelmat, avioliittoajatukset, voivat nekin olla rakastavia (kärliche ächtenskaps tankar).¹⁸⁷ Onnistunutta avioelämää – joka voitiin arvioida jälkikäteen esimerkiksi pitkän keston ja suuren lapsiluvun perusteella – määritti sitäkin puolisoiden välinen rakastavaisuus. Tällaisessa avioliitossa puoliset halusivat elää ja kuolla yhdessä.¹⁸⁸

Vän, vänlig, vänskap. Ystävällisyys tai ystävyys eivät itsessään liittyneet ainoastaan miehen ja naisen väliseen rakkaussuhteeseen: ystävyys saattoi vallita keiden tahansa välillä. Aikakauden kulttuurissa ystävyteen liitettiin mielikuvia konsensuksesta, rauhasta ja yhteenkuuluvuudesta. Ystävyys saattoi vapaaehtoiseen valintaan perustuvan suhteen ohella tarkoittaa myös velvoittein ja vastavuoroisin palveluksin lujitettua ystävyttä. Sukulaisten välillä tällainen vastavuoroisella avulla ylläpidetty ystävyys voitiin nähdä velvollisuutena.¹⁸⁹

Miehen ja naisen välistä erityistä suhdetta kuvaavaksi, seksuaaliseen rakkauteen viittaavaksi ystävyys tai ystävällisyys muuttui tavallisesti lisämääreellä erityinen (särdeles/serdeles). Erityinen ystävyys tarkoitti syvää, silminnähtävää ja aviopuolisoiden suhteeseen rinnastuvaa rakkaussuhdetta miehen ja naisen

¹⁷⁸ Koskinen 2011, s. 141.

¹⁷⁹ Lahtinen 2007, s. 85.

¹⁸⁰ Esim. TK 24.1.1657:45–46.

¹⁸¹ SAOB: sät.

¹⁸² KO Viipuri 13.8.1696:123–131, KA. At. 92.

¹⁸³ Siikala 1997, s. 11.

¹⁸⁴ SAOB: kärlig.

¹⁸⁵ KO Huittinen 30.6.–1.7.1651:19v–220, KA. At. 197.; HO 19.4.1687: Catharina Sölfwerrarin tutkinta, RA; KO Uusikirkko 20.–21.1.1679:5v–6, KA. At. 50.

¹⁸⁶ KO Viipuri 13.8.1696:123–131, KA. At. 92.

¹⁸⁷ HO 18.4.1687: Catharina Sölfwerrarin tutkinta, RA.

¹⁸⁸ KO Elimäki 22.–23.8.1660:240–v, KA. At. 104.

¹⁸⁹ Lahtinen 2007, s. 122; Tadmor 2001; Österberg 2007.

välillä.¹⁹⁰ Miehen ja naisen ystävyys erityislaadua voitiinkin kuvata myös vertaamalla sitä aviopuolisoiden väliseen suhteeseen.¹⁹¹ Ystävyyttä oli mahdollista kuvailla myös suloiseksi.¹⁹² Suloisuus tai aviosuhteeseen vertaaminen sisälsi useimmiten myös viittauksen suhteen seksuaaliseen luonteeseen: jos osapuolet toimivat kuin aviopari, he olivat myös sukupuolisuhteessa keskenään.¹⁹³ Luvaton ystävyys taas tarkoitti kirjaimellisesti huoruutta tai muuta rikollista sukupuolisuhdetta.¹⁹⁴

2.2 Rakkaussuhteiden havainnointi ja kärjäkertomusten muotoutuminen

Kertomukset rakkaudesta liittyivät oikeudellisessa kontekstissa aina kertomuksiin rikoksesta. Salavuoteutta, huoruutta, kaksinnaimista, puolison hylkäämistä, avioriihtä tai epäselvää kihlausta tutkittaessa rakkauden kuvaukset olivat tapahtumakulun selvittämisen ja rikoksen tuomitsemisen kannalta usein ratkaisevan tärkeää todistusaineistoa. Jos syytetyt tai toinen heistä kielsivät teon tai siihen liittyi muita tutkintaa kaipaavia ristiriitaisuuksia, oikeuden mielenkiinto kohdistui rakkauden todistusvoimaan. Jos taas syylliset myönsivät tekonsa ja tapaus oli selvä, ei tapahtumien tarkempi kirjaaminen ollut tarpeen, eikä rakkaudestakaan puhuttu. Rikoksen luonne vaikutti siihenkin, mitä rakkaudesta tai sen esteistä ylipäänsä tuli esiin. Kun tutkittiin huoruutta, sukurutsaa tai muuta vakavaksi miellettyä rikosta, rakkauden kokijat eivät yleensä itse kuvanneet suhdettaan tai tuntemuksiaan, vaan päinvastoin pyrkivät kieltämään ne. Myöntäessään he taas saattoivat pyrkiä ulkoistamaan syyllisyyden vetoamalla esimerkiksi paholaisen houkutteluun. Salavuoteustutkinnoissa miehen kieltäessä syyllisyytensä naiset sen sijaan saattoivat avoimesti kuvata miehen rakkauden osoituksia todistaakseen miehen antaman aviolupauksen. Tällöin rakkaudesta kertomisella pyrittiin osoittamaan oman toiminnan kunniallisuus ja siten puhdistamaan tahraantunut maine.

Se, että rakkaus välittyi tutkijalle lähes ainoastaan rikosten ja riitojen kaltaisten poikkeustilanteiden kautta ei estä tutkimasta ”normaalia” ja jokapäiväistä. Ensinnäkin se, mikä miellettiin vääräksi on vain käänteisesti sitä, mikä katsottiin toivottavaksi ja hyväksi. Lisäksi todistajien kertomukset rakkaudesta kuvaavat useimmiten tapahtumia ennen varsinaista rikosta tai avointa ristiriitaa – siis tavallista, jokapäiväistä kanssakäymistä ja havaintoja siitä. En myöskään näe mitään perustetta olettaa, että ihmisten käsitykset miehen ja naisen välisestä rakkaudesta tai sen ilmaisuista olisivat olleet riippuvaisia siitä, oliko

¹⁹⁰ Esim. KO Taivassalo 21.–23.2.1687:103–123, KA. At. 221.; KO Taivassalo 19.–20.10.1700:1071, KA. At. 133.

¹⁹¹ Esim. KO Taivassalo 21.–23.2.1687:103–123, KA. At. 221.; KO Marttila 5.,7.8.1693:248–255, KA. At. 190.

¹⁹² KO Uusikirkko 1.–3.8.1689:120v–122, KA. At. 99.; KO Ulvila 16.,18.6.1694:239–241, KA. At. 105.

¹⁹³ KO Lappee 26.–28.5.1673:97–98, KA. At. 182.

¹⁹⁴ KO Eurajoki 23.–24.7.1674:168v–169v, KA. At. 206.

kyseessä avioon johtanut vai kariutunut kihlaus (tätähän ei voinut ennalta tietää) tai puolisoiden välinen suhde vai naiseen suhde naimattomaan. Tämän puolesta puhuu erityisesti se, että avioliiton ulkopuolisissakin suhteissa rakkautta kuvattiin usein juuri vertaamalla sitä puolisoiden väliseen suhteeseen.

Oikeudessa tutkinta lähti liikkeelle asianosaiseen kohdistuvasta syytteesestä, jonka saattoi esittää kruunun viranomainen tai joskus myös yksityishenkilö. Syyte perustui yleensä yhteisössä liikkuviin huhuihin tai suoraan ilmiantoon viranomaisille. Huhujen taustalla taas olivat yleensä silminnäköiden havainnot ja puheet. Tutkinta eteni kuulemalla osapuolia ja heidän lähiympäristöään tai muita asiasta tietäviä todistajia. Rikosten oikeudelliset käsittelyt olivat dialogisia. Tyypillisimmillään tuomari johdatteli todistajaa erilaisilla, kuhunkin tekoon liittyviä odotuksia heijastelevilla kysymyksillä. Kantaja ja vastaaja saattoivat sitten ottaa kantaa tähän todistajan esitykseen.¹⁹⁵ Enimmäkseen todistajat olivat perheenjäseniä, sukulaisia, naapureita, tuttavuuksia, työtovereita tai työnantajia, yhtä hyvin miehiä kuin naisia. He saivat kertoa havainnoistaan melko vapaasti oikeuden esittäessä tarkentavia kysymyksiä. Uuden ajan alun ihmiset olivat sukupuolesta riippumatta taitavia argumentoijia: he osasivat painottaa kertomuksiaan niin, että ne tukivat heidän omia näkemyksiään ja tavoitteitaan.¹⁹⁶ Puhetta ja kerrontaa säätelivät kuitenkin aina paitsi ajan yleisempi, myös oikeuden muodostama erityinen kulttuurinen ympäristö sovinnaisuussääntöineen, muodollisine tapoineen, kielioppeineen ja käyttäytymisohjeineen.¹⁹⁷

Todistajat olivat näin rakkaudesta kerrottaessa avainasemassa. Joissakin tapauksissa rakkauden kokijat kertoivat rakkaudestaan itse, mutta useimmiten rakkautta kuvasivat todistajat, ulkopuoliset tarkkailijat. Todistajat jäsensivät havaintojaan kulttuurinsa tarjoamien käsitteiden sekä tulkinnan ja kertomisen tapojen (kulttuurisen kieliopin) avulla – kuvaamalla havaitsemaansa rakkautta ystävyydeksi tai vertaamalla sitä aviopuolisoiden väliseen suhteeseen. Tunteistaan itse kertovat asianosaiset taas viittasivat kokemuksiinsa esimerkiksi sydämen tuntemuksina tai haluna. Varsinkin norminmukaisesta aviorakkaudesta lausuntoja esitti joskus myös esivalta. Totuudessa pysymistä edesauttoivat uskonnollisesti sanktioitu vala sekä oikeuden kuulemisissa läsnä olleet muut todistajat ja pitäjäläiset. Käräjillä esitetty puhe oli kuvailevaa ja kokemusperäistä, ja sitä rajoitti muiden oikeudessa läsnä olleiden asiantuntemus siinä mielessä, että näillä oli asiasta omia tietoja ja kokemuksia. Näin todistajien kertomukset eivät saaneet olla ristiriidassa muiden käsitysmaailman kanssa. Esitystilanteeseen myös osallistui vuorovaikutuksessa useita kuulijoita ja puhujia. Kertomuksen todellisuutta voitiin vahvistaa ja valheet tai epäjohtonmukaisuudet oikaista spontaaneilla puheenvuoroilla.¹⁹⁸

Joskus todistukset perustuivat omiin havaintoihin epäilyksiä herättävästä käytöksestä tai keskusteluihin asianosaisten kanssa, joskus taas toisilta kuultuihin puheisiin asianomaisten käyttäytymisestä tai maineesta. Suullisessa kult-

¹⁹⁵ Vilkuna 2009, s. 318.

¹⁹⁶ Lahtinen 2007, s. 31.

¹⁹⁷ Vilkuna 2010, s. 29.

¹⁹⁸ Vilkuna 2010, s. 26.

tuurissa puheille, neuvotteluille ja keskusteluille annettiin suuri painoarvo. Ihmisten välisessä keskustelussa asiat saivat konkreettisen merkityksen sekä suhteellisen aseman. Tämä näkyy myös todistajanlausunnoissa: ihmiset kuvasivat keskustelujaan ja sanomisiaan sekä niiden kulkua, ajankohtaa ja kuulijoita usein ympäristötekijöitä tarkemmin.¹⁹⁹ Kuulopuheet saattoivat edelleen perustua todellisiin tekoihin, mutta vielä useammin ne olivat tarkoitushakuisia juoruja, joiden alkuunpanijaa tai totuudellisuutta oli mahdotonta varmuudella selvittää. Joskus huhupuheet tuomittiin oikeuden päätöksellä tyhjiksi, mutta yleisen huhun katsottiin usein myös osoittavan todellisia käytöksen puutteita.²⁰⁰ Kuultujen todistajien joukko saattoi olla hyvinkin laaja ja tuomiokirjan kertomus siten hyvin moniääninen, todistajat kun kertoivat tapahtumista aina omasta näkökulmastaan. Suuri määrä taustalla vaikuttavia tekijöitä jäi myös kertomatta tai kirjaamatta: tuomiokirjoista hahmotettava ihmissuhteiden verkosto, todistajien asema ja motiivit sekä havaintojen moninaisuus ovat vain pieni osa todellisen elämän tapahtumisesta.

Tutkinnan pyrkimyksenä oli löytää todisteita eli merkkejä tuomion perustaksi.²⁰¹ Oikeus pohti, voitiinko epäilty salavuoteus tai huoruus näyttää toteen osapuolten välillä havaitulla rakkaussuhteella. Tällöin kiinnostuksen kohteeksi nousivat erilaiset rakkaussuhteisiin liitetyt tunnusmerkit: se, oliko pari pyrkinyt olemaan kahden, osoittanut toisilleen hellyyttä, vaihtanut lahjoja, puhunut rakkaudesta tai neuvotellut mahdollisesta avioliitosta, juonut yhdessä alkoholia tai toiminut muutoin epäilyttävästi. Tärkeitä punnittavia asioita olivat myös välirikon, avio-ongelmien tai rakkaudettomuuden syyt sekä se, millainen avio-puolisoiden välinen suhde oli ollut. Aviosuhteen luonteesta kertoi esimerkiksi se, oliko huoruudesta epäilty vihannut puolisoaan, mutta ollut samaan aikaan ystävällisessä kanssakäymisessä muiden kanssa.²⁰² Oli erityisen epäilyttävää, jos ihminen suoritti tekonsa salassa muiden katseiden ulottumattomissa, koska tällöin hänen tarkoituksensa jäivät epäselviksi. Tässä seksuaalirikos rinnastui noituuteen ja varkauteen.²⁰³ Tästä syystä seksuaalirikoksissa eräs olennainen todiste oli suljettu ovi; se sulki osapuolet muun yhteisön valvonnan ulkopuolelle. Merkkien tulkinta oli aina osa laajempaa päättelyketjua, jota ohjasivat yksilön psykologian ohella myös valta, pelot ja kulttuuriset moraalikäsitkset.²⁰⁴

Rakkautta havainnoitiin yksittäisten epäilyttävien tekojen ohella sanoista, eleistä, ilmeistä ja asenteista. Ruumiinkielen tarkkailu liittyi ajan käsityksiin siitä, että ihmisen tunteet aiheuttivat hänessä myös näkyviä ruumiillisia reaktioita: tunteet näkyivät ihmisen ulkomuodossa luonnollisesti ja tahdosta riippumatta.²⁰⁵ Nämä reaktiot olivat havaittavissa esimerkiksi pelon aiheuttamana

¹⁹⁹ Katso myös Vilkuna 2009, s. 318–320.

²⁰⁰ Eilola 2009, esim. s. 160–163, 177; Einonen 2003, s. 281; Renvall 1949, s. 181. Huhuista historiallisina lähteinä katso Karlbom 1988.

²⁰¹ Merkki viittasi sekä silmämääräisiin havaintoihin että konkreettisiin, tapahtumahetkellä todisteeksi takavarikoituihin esineisiin. Katso myös Matikainen 2002, s. 119.

²⁰² Katso myös Thunander 1992, s. 89–90.

²⁰³ Katso myös Eilola 2003, s. 70.

²⁰⁴ Matikainen 2002, s. 120.

²⁰⁵ Liliequist 2012, s. 198. Katso myös Renvall 1949, esim. s. 188.

kalpenemisena tai ilon synnyttämänä hymynä.²⁰⁶ Yhteisö tarkkaili jäseniään herkeämättä ja pani heti merkille jossakussa tapahtuneen muutoksen.²⁰⁷ Jos tunneilmaukset havaittiin sopimattomissa yhteyksissä, ne johtivat usein ripeästi toimenpiteisiin kahdenkeskisistä puhutteluista käräjille haastamiseen. Tungettelevalla valvonnalla ja julkisilla oikeuskäsittelyillä oli kuitenkin myös humaani puolensa: kuten Rudolf Thunander on osuvasti todennut, talonpoikaisyhteiskunnan oikeudenkäytön tärkeä ja ilmeinen piirre oli käytännönläheinen myötätunto.²⁰⁸ Vaikka monia rikollisiksi tai sopimattomiksi katsottuja tekoja ei yhteisössä sinällään hyväksytty, niitä ja niiden tekijöitä voitiin silti ymmärtää.

Tunneilmaisuilla oli keskeinen merkitys myös oikeudenkäytön kannalta. Esimerkiksi julkinen itkeminen oli käräjillä hyvin yleistä ja sen nähtiin osoittavan rikoksentehtäjän todellista katumusta. Mainintoja tunnustuksesta kyynelehtien (med gråtande tårar) esiintyi esimerkiksi huoruustapauksissa.²⁰⁹ Tuomiokirjoihin huomiot kyynelistä oli tärkeää merkitä siksi, että aidon katumuksen osoituksina ne saattoivat esimerkiksi vaikuttaa tuomioon lieventävästi. Samoin merkittiin muunlaisia syytetyn tunnetilaa mahdollisesti kuvaavia seikkoja, kuten pitkä hiljaisuus ennen vastausta tai katseen luominen maahan vastattaessa.²¹⁰ Haluttomuus tai kyvyttömyys kyynelehtiä nähtiin merkiksi ihmisen paatuneisuudesta eli kovasta sydäimestä. Esimerkiksi lapsenmurhatapauksissa synnytyksessä läsnä olleet todistajat kertoivat usein synnyttäjän mielentilasta. Jos todistaja piti synnyttäjää syyllisenä, hän kertoi tämän kovuudesta – siitä, kuinka synnyttäjä ei tuskistaan ja todistajan kehotuksista huolimatta suostunut pyytämään Jumalaa avukseen tai itkemään. Oikeuden silmissä tällainen naisen vihaisuus ja paatuneisuus puhuivat syyllisyyden puolesta.²¹¹

²⁰⁶ Runefelt 2001, s. 73. Tunteet aiheuttivat myös ihmisen sisäisiä ruumiillisia reaktioita, jotka vaikuttivat ruumiinnesteiden tasapainoon. Tämän seurauksena syntyvä nesteiden epätasapaino taas synnytti uusia affekteja ja joskus jopa sairauksia. Runefelt 2001, s. 73. Galenoksen opin mukaan ruumiin nesteitä oli neljä, veri, lima, keltainen sappi ja musta sappi, jotka olivat sekoittuneet ”verimassaksi”. Nesteillä oli suuri merkitys ihmiskehon toiminnan kannalta, sillä ne kuljettivat ravintoa ja säätelivät ihmisen laadullista tasapainoa, terveyttä ja tunne-elämää. Joutsivuo 1995, s. 39.

²⁰⁷ Viikuna 2010, s. 78. Viikuna viittaa tässä ruumiin ja mielen sairauksien havaitsemiseen, mutta sama päti myös ihmisten tunnetilojen ja ihmissuhteiden tarkkailuun.

²⁰⁸ Thunander 1992, s. 93.

²⁰⁹ Esim. KO Kalanti 11.-13.5.1699:541v-553, At. 129; KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-14.11.1691:504-506, At. 109. Liliequist 2012, s. 182.

²¹⁰ Esim. HO 6.5.1687:Catharina Sölfwerarmin tutkinta, RA.

²¹¹ HO 18.4.1687: Catharina Sölfwerarmin tutkinta ja Catharina Sölfwerarmin tuomio, votum 29.10.1687, RA. Varhaismodernissa kulttuurissa synnytys nähtiin elämän ja kuoleman väliseksi rajatilaksi, jonka onnistumisen edellytys oli naisen jumalanpelko. Kyseisessä tapauksessa Catharina ei tätä kuitenkaan osoittanut kieltäytyessään rukouksista. Ajan lääketieteellisessä diskurssissa lapsenmurhaajan katsottiin lisäksi pystyvän manipuloimaan kehoaan niin, että hän esti lasta syntymästä ajoissa tai muutoin aiheutti sen kuoleman synnytyksen aikana. Samasta syystä lapsenmurhaajan synnytys saattoi olla luonnottoman helppo ja kivuton, vastoin Raamatun määritelmää naisen velvollisuudesta synnyttää tuskalla. Rautelin 2009, s. 295, 322.

2.3 Viisi avainkertomusta rakkaudesta

Oikeusprosessit, joissa rakkaus nousi esiin, olivat usein monipolvisia, ja tutkinnan kohteena saattoi alun perin olla aivan muu teko kuin seksuaalirikos. Tutkinta saattoi lähteä liikkeelle esimerkiksi itsemurhan olosuhteiden tutkinnasta, jossa itsemurhaajan lähipiirissä eläneet todistajat sitten nostivat esiin epäilyksensä itsemurhaajan vuosia jatkuneesta avioliiton ulkopuolisesta rakkaussuhteesta teon motiivina. Tällöin kuolinsyyn tutkinta muuttuikin tutkinnaksi huoruudesta. Samoin saattoi käydä lapsenmurhatutkinnassa, jossa syytetyn kieltäessä todisteet täytyikin hakea suhteesta, josta mahdollinen lapsi olisi saanut alkunsa. Rakkaus nousi toisinaan esiin myös ennalta arvattavissa yhteyksissä, kuten selvitetäessä kihlattujen tai aviopuolisoiden välirikon syytä tai isännän ja piian mahdollista huoruutta. Rakkauden esiintulo oli joka tapauksessa satunnaista – säännöllisimmin se nousi esiin huoruutta tutkittaessa.

Suurimmassa osassa aineistona olevista avaintapauksista rakkaus nousee eksplisiittisesti esiin vain yhdessä tai muutamassa virkkeessä. Muu tutkinta, joka saattaa olla useita sivuja pitkä, käsittelee esimerkiksi itse rikollisen teon olosuhteita tai muita tapahtumia valottavia olosuhteita ja todisteita – siis pitkälti kaikkea muuta kuin rakkautta. Tästä syystä olen päätenyt käyttämään laajempia kuvauksia tai lainauksia yksittäisistä tapauksista vain tässä yhdessä luvussa. Seuraavat avaintapaukset ovat käräjien tutkinnoissa esiin nousseista rakkaussuhteista tarkimmin ja monisanaisimmin kuvattuja ja kirjattuja. Esitän tuomiokirjojen kertomukset tässä nykykielistettyinä ja tiivistettyinä versioina (rakkautta käsitteleviltä osiltaan sanatarkkoina käännöksinä) havainnollistaakseni sitä, millaisissa yhteyksissä ja millaisista seikoista rakkaus havaittiin, kuinka yhteisö siihen suhtautui ja kuinka siitä käräjillä kerrottiin. Nämä tapaukset myös osoittavat sitä, millaisten rikostyyppien ja tutkintojen yhteydessä rakkaus saattoi nousta esiin.

2.3.1 Itsemurhaajan kaksinkertainen huoruus

Yyterin kartanon renkivouti Sipi Mikkelinpoika tuomittiin sakkoihin yksinkertaisesta huoruudesta kartanon piian kanssa syksyllä 1694.²¹² Sipi lupasi suorittaa sakkonsa seuraavilla kevätkäräjillä, mutta käräjäpäivien alla hän ampui itsensä metsässä. Kun ruumis löydettiin vuotta myöhemmin, käynnistyi kolme ja puoli vuotta jatkunut tutkinta, jossa oikeus kuuli koko Yyterin tilan väkeä, ja jonka ytimenä oli Sipin itsemurhan motiivi.²¹³ Ensimmäisenä todistanut Sipin vaimo Marketta Jaakontytär kertoi Sipin olleen heidän yhteiselämänsä ajan hyvin ilkeä hänelle. Aviomies oli hakannut häntä jatkuvasti siksi, että rakasti

²¹² KO Ulvila 14.9.1694:164–v, KA. At. 193.

²¹³ Ajan käsitysten mukaan koko yhteisö oli syyllinen itsemurhan hirvittävään syntiin, mistä saattoi myös seurata Jumalan kollektiivinen kosto. Tästä syystä itsemurhaajan viimeisiä hetkiä ja mielenliikkeitä kartoitettiin erityisen huolellisesti ja pyrittiin löytämään lieventävänä asianhaarana todisteita mielenvikaisuudesta sekä sen laukaisesta tekijästä. Miettinen & Luef 2012; Vilkuna 2010, s. 79.

muuta naisväkeä. Mies ei ollut myöskään maannut vaimonsa kanssa vuosiin tai edes asunut hänen kanssaan samassa talossa. Sen sijaan hänen huhuttiin olleen ystävällisessä kanssakäymisessä tilan puusepän vaimon Riitta Pertintyttären kanssa. Ruumiin löydyttyä huhumylly oli kiihtynyt, kun itsemurhan motiiviksi alettiin epäillä suhdetta Riittaan.

Sipin ja Riitan ystävyys olivat havainneet useat todistajat. Seppä oli nähnyt Sipin ja Riitan jo vuosia aiemmin nukkuvan ladossa vierekkäin yhteisellä kaupunkimatalla. Sepän tytär taas oli kadonnutta karitsaa etsiessään sattumalta tullut nähneeksi Sipin ja Riitan myllyssä polvillaan syleilemässä, missä yhteydessä Riitta oli pitänyt Sipin myssyä päässään. Riitta oli itse tunnustanut sepän toiselle tyttärelle heti Sipin katoamisen jälkeen olleensa suhteessa tämän kanssa lähes 11 vuoden ajan. Viimeiseen kahteen vuoteen he eivät olleet kuitenkaan maanneet yhdessä. Noin vuosi Sipin ja Riitan välirikon jälkeen – samoihin aikoihin kun Sipin ja piian lehtolapsi syntyi – oli tilanväki ollut heinänteossa. Riitta oli kävellyt työväen ohi ja tervehtinyt kaikkia muita paitsi Sipiä.²¹⁴ Tuolloin Sipi oli sanonut sepän tyttärelle, että Riitta oli muuttunut nurjamieliseksi sen jälkeen kun hän oli alkanut pitää yhtä piian kanssa. Kun sepän tytär oli ihmetelty naimisissa olevan Riitan käytöstä, Sipi oli vastannut: ”Hänellä on kyllä mies, mutta hän rakastaa minua enemmän kuin häntä”.²¹⁵

Tilanväki kertoi useista epäilyttävistä olosuhteista. Sipin kerrottiin jatkuvasti hakeutuneen Riitan seuraan, ja osapuolet olivat vuorotellen menneet toistensa luo sekä viettäneet öitä samassa talossa keskenään. Osapuolet olivat myös erään kerran viiptyneet kellarissa oluenhaussa erityisen pitkään. Eräänä pyhänä puuseppä taas oli etsinyt vaimoaan kirves kädessään Sipin tuvasta. Puuseppä itse ei muistanut tällaista tapahtuneen. Sipi oli lisäksi vähän ennen kuolemaansa tunnustanut eräälle vaimolle hankkineensa Riitan kanssa kolme lasta ja olevansa siten niin suuri synnintekijä, ettei voisi koskaan saada armoa.

Riitta pyrki kääntämään kaikki raskauttavat todistukset pahantahtoiseksi puheeksi ja sanoi Sipin juovuspäissään puhuneen mitä sylki toi suuhun. Hän väitti ainoastaan etsineensä Sipiltä apua omaan ja lastensa ylläpitoon, ei muuta. Todistajat ottivatkin kantaa elatusasiaan: heidän mukaansa Sipi oli lopettanut Riitan avustamisen ryhdyttyään suhteeseen piian kanssa.

Oikeus tuomitsi Sipin kuoleman synnintunnosta aiheutuneeksi itsemurhaksi ja hänen luunsa poltettaviksi. Lopputuloksen arvaten Riitta Pertintytär pakeni tuomion julistamista edeltävänä yönä.²¹⁶ Kun Riitta vuotta myöhemmin saatiin kiinni, tapauksen tutkinta jatkui ja todistajia kuultiin uudelleen. He epäilivät puusepän tienneen vaimonsa suhteesta. Aviomies ja rakastaja olivat nimittäin yrittäneet ratkaista asian välimiesten avulla neuvotellen, mutta yritys ei ollut kuitenkaan onnistunut. Sipi oli jo vuosia aiemmin pyytänyt todistajan mukaansa puusepän luo kuulemaan miesten neuvottelua Riitasta. Kun Sipi ja todistaja olivat astuneet puusepän tupaan, tämä oli maannut vuoteessa vai-

²¹⁴ Tervehdyksellä oli uuden ajan alun kulttuurissa valtava merkitys, sillä hyvän toivotuksesta kieltäytyminen tarkoitti miltei suoraan pahan toivotusta. Eilola 2003, s. 102.

²¹⁵ ”...hon hafwer wähl man, men hon älskar mig mehra än honom.”

²¹⁶ KO Ulvila 12.9.1696:210–220, KA. At. 193.

monsa kanssa. Todistajan mukaan Sipi oli jähmettynyt hetkeksi aloilleen, rynnännyt sitten puusepän luo, läimäyttänyt hänelle korvapuustin ja sitten sanaakaan sanomatta juossut ulos. Riitta oli heti rynnännyt hänen peräänsä lukiten miehensä ja todistajan sisään.

Koko Yyterin tilan väki tiesi, että puusepän ja hänen vaimonsa Riitan avioliitto oli riitaisa, vailla läheistä ystävyyttä²¹⁷. Riitta ja Sipi olivat sen sijaan toisilleen hyvin rakkaita²¹⁸. Puuseppä oli itsekkin valittanut naapurustolle vaimonsa kovuutta ja vihaa, joka johtui juuri Sipistä. Riitta oli muun muassa kutsunut miestään pyövelin ruuaksi²¹⁹ ja lyönyt häntä halolla. Riitta taas oli itse valittanut sitä, kuinka hänen miehensä oli Sipin takia kova häntä kohtaan. Oikeus tuomitsi Riitan kuolemaan kaksinkertaisesta huoruudesta Sipi Mikkelinpojan kanssa. Syyllisyyden puolesta oikeus kirjasi 11 asianhaaraa, joista yhtenä oli se, ettei Riitta ollut rakastanut aviomiestään kuten Sipiä²²⁰. Hovioikeus kuitenkin muutti tuomion puhdistusvalaksi²²¹, jonka Riitta oikeuden varoituksista huolimatta suoritti.²²²

2.3.2 Kariutunut kihlaus

Kalantilaiset Anna Henrikintytär ja Henriikki Perttelinpoika olivat ehtineet olla kihloissa puolisen vuotta, kun heidän välinsä olivat kärjistyneet.²²³ Anna haastoi pari kuukautta myöhemmin Henrikin tuomiokapituliin kihlauksen yksipuolisesta purkamisesta. Tuomiokapituli taas lähetti asian käräjien selvitettäväksi. Oikeudessa Henriikki kertoi naimahalujensa hävinneen, koska Anna oli huhujen mukaan syyttänyt häntä makaamisesta hänen oman pikkuserkkunsa Riitta Hannuntyttären kanssa. Anna olisi syyttänyt Riittaa siitä, että tämä olisi käyttänyt taikajuomaa kääntääkseen Henrikin sydämen. Anna kiisti ja kertoi oman versionsa tapahtumista. Huhut liittyivät sanailuun Riitan äidin Kertun tuvassa. Kerttu oli kerran tiedustellut Annalta, oliko hän puhunut aiemmin päivällä sul-

²¹⁷ "förtrolig vänskap"

²¹⁸ "hvar annan mycket kiära"

²¹⁹ Solvaus "pyövelin ruoka" viittasi vakavan rikoksen takia yhteisöstä erotettavaan ihmiseen. Matikainen 2002, s. 49. Pyöveli eli peeveli (bödel) oli teloittajan nimityksistä kaikkein halveksittavin. Sitä käytettiin kiertoilmauksena myös viittaessa itseensä Saatanaan. Karonen 2009, s. 243–244.

²²⁰ "...Brijta intet så ällskat sin ächta man, som ofta nembde Sigfred"

²²¹ Vala oli uuden ajan alun oikeudenkäytössä eräs todistelun keino. Valan sitovuus perustui itsensä ehdolliseen kiroamiseen: väärä vala johti kadotukseen. Myötävalassa syytetyn oli löydettävä valalleen määrätty määrä vahvistajia, kaksi, viisi tai vakavimmissa rikoksissa 11 kunniallista (so. luotettavaa) henkilöä. Tämä edellytti melko tahratonta mainetta aiemmassa elämässä, sillä myötävannojat perustivat kantansa tapahtumasta annettuun selostukseen tai käsitykseensä asianosaisesta tai toisten lausuntojen luotettavuudesta. Epäilty itse vannoi puhuvansa totta, ja myötävannojat taas vannoiivat uskovansa syytetyn puhuvan totta. Vala oli vakava asia, eikä sitä yleensä vannottu väärin kevyillä perusteilla. Vala mittasi näin yhteisön mielipidettä: jos syytetty sai vannota, oli yhteisö hänen puolellaan, jos ei, oli yhteisö syytteen takana. Eilola 2003 s. 293; Letto-Vanamo 1995, s. 87–89; Matikainen 2002, s. 124–125, 128; Renvall 1949, s. 168–171; Österberg & Lindström 1988, s. 31.

²²² KO Ulvila 25.–26.10.1697:547–560; 23.–25.1.1698:15–16, KA. At. 193.

²²³ KO Kalanti 9.–10.10.1700:1008–1022, KA. At. 307.

hasensa kanssa. Anna oli käsenyt Kerttua jättämään Henrikin sikseen. Tällöin Kerttu oli epäillyt, ettei Henricki enää kantanut mitään rakkautta Annaa kohtaan. Epäilyn syynä oli aiemmin päivällä käyty keskustelu: kun Kerttu oli ehdottanut Henrikille ehtoovierailua morsiamensa luo, tämä oli vastannut, ettei halunnut enää koskaan mennä sinne. Kuulemastaan murheellisena²²⁴ Anna siten väitti Riitan kääntäneen Henrikin halun pois hänestä – nämä kaksi nimittäin kuuluivat samaan nuottakuntaan ja makasivat siitä syystä usein öitä yhdessä. Salavuoteudesta tai siitä, että Riitta olisi taikajuomalla taivuttanut Henrikin rakastamaan itseään, Anna kielsi puhuneensa.

Kerttu mainitsi erikseen, ettei koskaan yrittänyt saada tytärtään ja Henrikkiä avioon, vaan pyrki ennemminkin edistämään Annan ja Henrikin avioliittoa. Koska Anna ja Henricki olivat vaihtaneet sormuksia ja siten rakastivat toisiaan²²⁵, oli Kerttu samassa myötämielisessä tarkoituksessa aina sijannut parille kirkkomatkoilla yhteisen vuoteen. Henrikin sanoistakin hän oli kertonut Annalle vain tukeakseen pariskunnan epävarmaksi muuttunutta avioaietta. Henricki itse taas sanoi vastanneensa Kertulle niin tylästi ainoastaan siksi, että oli halunnut pitää pariskunnan tapaamiset salassa. Ilman esiin tulleita puheita hän olisi lupauksensa mukaan nainut Annan. Vaikka Henricki myönsi avioaikeidensa ja Annaa kohtaan tuntemansa rakkauden kadonneen oikeuden valheellisiksi toteamien puheiden takia, kieltäytyi hän enää naimasta Anna. Kun tuomarin nuhtelut eivät auttaneet, joutui oikeus lähettämään riidan takaisin tuomiokapitulin käsittelyyn.

2.3.3 Isännän ja piian huoruus

Ratsutilallinen Martti Tuomaanpoika Nokan vaimo Kaarina Matintytär oli vastikään kuollut, kun Nokka haki tuomiokapitulista lupaa avioitua piikansa Kaisa Yrjöntyttären kanssa.²²⁶ Avioliiton esteenä olivat kuitenkin huhut Nokan ja Kaisan välisestä suhteesta, joka olisi alkanut jo vaimo Kaarinan elinaikana.²²⁷ Huhuja puolsivat useat todistajanlausunnot. Vaimo Kaarinan kerrottiin pyytäneen kappalaista varoittamaan Nokkaa hänen häpeällisestä käytöksestään piikansa suhteen. Pian vaimo oli kuitenkin peruuttanut pyyntönsä, koska pelkäsi riitojen kotona pahenevan entisestään. Nokan vävy taas oli todistanut appivanhempiensä välistä riitaa piiaista. Kun vaimo oli riidan yhteydessä pyytänyt Nokkaa ajamaan piian tilalta, koska tämä toi epäsovua puolisoitten välille, oli mies vastannut vaimolleen: ”Ennemmin saa paholainen viedä sinut ja raivata sinut pois tieltä, kuin hän tulee lähtemään täältä.”²²⁸ Nokan toinen vävy ja piika todistivat

²²⁴ ”...uti sin bedröfwelse...”

²²⁵ ”...dem emellan wara skedd een ring wexling, och derföre älskat hwarannan”

²²⁶ KO Marttila 5.,7.8.1693:275–277; 14.–15.9.1693:519–523; 7.–6.1694:325v, KA. At. 334.

²²⁷ Kirkkolaki kielsi avioliiton keskenään huoruuteen syyllistyneiltä. KL 1686 (1986), XV. Luku, § VII, s. 23. Tästä oltiin valmiita joustamaan vain tapauksissa, joissa huoruuteen syyllistynyt oli ns. elävän leski (esim. puoliso hospitalissa). Tällöin avioluvan edellytys oli kuitenkin se, että uusi aviopari muutti kauas kotiseudultaan paikkaan, jossa heidän taustaansa ei tunnettu. Katsö TK 28.3.1659:284.

²²⁸ ”Förr skall den och den taga wedh dig, och hafwa dijj af wägen, ähn hoon skall gå här ifrån.”

niin ikään Kaisan puhuneen, kuinka isäntä ottaisi hänet vaimokseen ja tekisi hänestä ratsutilan emännän sitten kun vaimo kuolisi. Myös Nokan oma poika kertoi äitinsä jatkuvasti valittaneen ja itkeneen piian takia. Vanhemmat olivat eläneet pahoissa riidoissa koko sen ajan kun piika oli tilalla palvellut. Toinen tilan piioista todisti Nokan vaimon elinaikanaan valittaneen sitä uskottua rakkautta²²⁹, joka hänen miehensä ja piika Kaisan välillä vallitsi. Kun piika oli tästä syystä varoittanut Kaisaa, oli tämä vain vastannut: ”Kuka voisi kaksi hyväsydämistä erottaa”²³⁰. Epäilyttävää oli sekin, että Nokka oli itse aamuisin tullut herättämään piikansa ja samalla aina kopeloinut Kaisan rintamusta sekä vitsailnut hänen kanssaan ystävälliseen sävyyn.

Vaikka Nokka ja piika Kaisa oikeudessa kiistivät kaiken kanssakäymisen ennen vaimo Kaarinan kuolemaa, oikeus katsoi aiheelliseksi langettaa Nokan puhdistusvalalle. Tuomiota perusteltiin pöytäkirjassa useilla todistajanlausunnoilla. Ensinnäkin, koska Kaarina oli valittanut miehensä ja piian kanssakäymisestä, hänen oli täytyntä myös nähdä heidän tekevän jotakin luvatonta. Toiseksi Nokka oli myöntänyt puhuneensa vaimonsa arkun valmistuksen yhteydessä avioliitosta piikansa kanssa. Tuomarin mukaan syytön, oikeaa aviorakkautta²³¹ vaimonsa kanssa harjoittanut aviomies olisi kyllä ajattellut vaimonsa poismeno edes tämän kuolinpäivänä. Kolmanneksi Nokan ja Kaisan välillä todistettiin vallinneen uskollinen rakkaus. Viimeiseksi Nokka oli itse tehnyt itsensä epäilyksi erityisesti Kaisan rintojen kopeloinnilla. Raskauttavia olivat myös Kaisan puheet avioliitosta isäntänsä kanssa sekä osapuolista yleisesti kiertäneet huhut. Kukaan Nokan tuttavapiiristä ei halunnut vanhoa hänen syyttömyytensä puolesta, joten hän haki hovioikeudelta luvan suorittaa valansa yksin. Tämän jälkeen hän oli vapaa uuteen avioliittoon piikansa kanssa.

2.3.4 Aatelisneidon lapsenmurhat

Taivassalon käräjillä tutkittiin keväällä 1687 huhuja Särkilahden kartanon isännän, aatelisneidon Michel Sölfwerrarin tyttären neito Catharinan tekemästä lapsenmurhasta.²³² Seudulla huhuttiin yleisesti Catharinan olleen raskaana ja synnyttäneen lapsen vain kuukautta ennen käräjiä. Hämmennystä lisäsi se, että Catharina oli ensimmäisen tutkinnan jälkeen tunnustanut synnyttäneensä kuolleen lapsen, mutta vuotta epäiltyä aiemmin, jolloin kukaan ei ollut havainnut hänen edes olleen raskaana. Catharina väitti lapsen isäksi tuntematonta turkulaista opiskelijaa. Huhujen perusteella syyttävä sormi osoitti kuitenkin Särkilahden kartanon renkivoutiin, naineeseen mieheen Erland Yrjönpoikaan, joka joutui nyt syytetyksi. Molemmat syytetyt kiistivät sekä väitteen huoruudesta että lapsenmurhasta, minkä seurauksena kuulusteluihin haastettiin koko Särkilahden kartanon palvelusväki.

Jälkimmäisen raskauden puolesta oli useita selkeitä aihetodisteita, erityisesti Catharinan jatkuvasti paisunut vatsa ja sitten sen äkillinen häviäminen

²²⁹ ”den förtrogna kärlek”

²³⁰ ”hwem kan twenne godhierttade åthskillia”

²³¹ ”en rätt echta kärleek”

²³² KO Taivassalo 21.-23.2.1687:103-123, KA.

ilman tietoa lapsesta – puhumattakaan oikeuden määräämän lypsämisen tuloksesta esitetystä rintamaidosta. Lapsenmurhan toteennäyttäminen edellytti kuitenkin laittoman suhteen olemassaoloa, mistä syystä oikeus tutki laajasti Catharinan ja Erlandin kanssakäymistä. Kaikki todistukset kertoivat Erlandin ja Catharinan välillä vallinneesta erityisestä ystävydestä²³³. Se oli ollut havaittavissa useista seikoista: Catharina oli antanut Erlandille muuta palvelusväkeä parempaa ruokaa ja juomaa, osapuolet olivat kaikissa mahdollisissa tilanteissa olleet keskenään erityisissä asioissa ja puheissa, ja Erlandin oli havaittu kulkevan aamuharhain ennen väen ylösnousua Catharinan tupaan. Koska oikeus epäili, että todistajia oli peloteltu, se kuuli lopuksi kaikkia todistajia kerralla Catharinan ja Erlandin läsnä ollessa. Tällöin todistajat totesivat yksimielisesti, ettei aviopuolisoidenkaan välillä voinut olla enempää rakkautta kuin näiden kahden²³⁴. Todistus kirjattiin tuomiokirjaan poikkeuksellisesti myös suomeksi. Erland määrättiin puhdistusvalalle huoruudesta, mutta Sölfwärarmien aatelisuuden takia asia alistettiin hovioikeudelle, joka jatkoi tutkintaa pari kuukautta myöhemmin.

Hovioikeus keskittyi toisen synnytyksen ja siitä seuranneen lapsenmurhan todentamiseen.²³⁵ Näiden edellytyksenä tutkittiin lisää todistajien havaitsemaa erityistä ystävyttä ja luottamuksellisuutta²³⁶ Catharinan ja Erlandin välillä, mikä sekä syytteessä että tuomiossa mainittiin ensimmäisenä syyllisyyden puolesta esitettyjen seikkojen luettelossa. Kihlakunnanoikeuden tutkinnassakin kuullut Särkilahden kolme renkiä ja kolme piikaa kuljetettiin Turkuun saakka kertomaan tarkemmin havainnoistaan. Osapuolten erityinen ystävyys oli havaittu paitsi Catharinan suosiollisuudesta Erlandia kohtaan, myös osapuolten toiminnasta yleisemminkin. Ensinnäkin aina kun palkolliset olivat lähteneet ulos töihinsä, olivat Catharina ja Erland jättäytyneet jälkeensä ja etsiytyneet toistensa seuraan, pyrkien aina olemaan kahden kesken. Suoranaista rakkaudellista asiaa²³⁷ – että Erland olisi ottanut Catharinan syliinsä tai muulla tavalla osoittanut kiintymystään – ei ollut nähty. Toiseksi Catharina oli aina pesettänyt Erlandin paidat ja muut vaatteet omiensa kanssa, mikä ei muulle palvelusväelle tullut kuuloonkaan. Lisäksi Catharina oli korjaillut Erlandin sukkia. Hän oli myös tarjonnut Erlandille muita renkejä parempaa ruokaa ja juomaa ja ainakin kerran nauttinut yhteisen aterian tämän kanssa. Kaiken tämän lisäksi Catharina oli antanut Erlandille aina aamuisin paloviinaa ja lahjoittanut tälle tinapullon, tinamaljan, kaksi pientä paloviinakuppia, vanttuparin sekä sukkia. Kaikki tämä osoitti todistajille Catharinan suosiollisuutta Erlandia kohtaan. Erlandin jatkuvien varhaisten vierailujen ja osapuolten välillä havaitsemansa suhteen takia Catharinan kammarissa nukkunut piika kertoi omantunnon syistä jopa siirtäneensä vuoteensa toisaalle. Kun piika oli huomauttanut vierailuista Catharinalle, tämä oli vain sanonut, että vaikka Erland niin kävi hänen luonaan, ei hän

²³³ "sehrdehles wänskap"

²³⁴ "...ej enämbät rackaut parisskunnan wälil taitanut olla"

²³⁵ HO 19.4.1687; 6.5.1687: Catharina Sölfwärarmin tutkinta, RA.

²³⁶ "en särdeles wänskap och förtroligheet"

²³⁷ "kiärligit saack"

tehnyt mitään rangaistuksen arvoista. Osapuolet olivat kaikesta päätellen eläneet niin rakkaasti yhdessä kuin aviopari.²³⁸

Kun todistajat vielä kertoivat Catharinan äkillisestä kaventumisesta, epätavallisesta liinavaatteiden pesusta, hänen jäljiltään löytyneestä vereen sotketusta astiasta ja verisestä vuodosta, alkoi Catharinan ja Erlandin epäilty rikos olla näytetty toteen. Catharinan tulisijasta löytyneet, tuhkaan piilotetut vastasyntyneen lapsen luut sekä Erlandin toimittamat polttopuut sinetöivät tuomion. Catharina tuomittiin kuolemaan lapsenmurhasta, ja Erlandin valankäynti lykättiin siihen, kunnes Catharina olisi teloitettu. Koska Catharina ei vielääkään tunnustanut, asian lopullinen ratkaisu alistettiin kuninkaalle.²³⁹ Vajaa kolme vuotta myöhemmin Erland Yrjönpoika kieltäytyi Taivassalon käräjillä vannomasta hänelle langetettua valaa ja hänet tuomittiin kuolemaan.²⁴⁰

2.3.5 Puolisonhylkääjän kaksinnaiminen

Työmiehen vaimo Anna Laurintytär seisoi kevättalvella vuonna 1670 Lappeen kihlakunnanoikeuden edessä vastaamassa syytteeseen kaksinnaimisesta.²⁴¹ Tapahtumakulun selvittämiseksi oikeus määräsi Annan kertomaan ensimmäisen avioliittonsa kulusta. Anna oli avioitunut seitsemän vuotta aiemmin omalla hyväällä myöntymyksellään ja suostumuksellaan ensimmäisen miehensä kanssa. Vihkiäisten jälkeen hän oli elänyt miehensä kanssa appensa kruununtilalla vain muutaman kuukauden. Sitten hän oli muuttanut takaisin vanhemmilleen saman pitäjän toiseen kylään, missä hän oli synnyttänyt parin ainoan yhteisen lapsen. Hän oli palannut miehensä luokse tämän pyynnöstä, mutta viipynyt vain kuukauden ja lähtenyt sitten toisaalle palvelukseen. Sitten Anna oli muuttanut Narvaan palvelukseen ja avioitunut uudelleen kuultuaan ensimmäisen miehensä kuolleen. Annan onnettomuudeksi mies oli todellisuudessa kuollut kuitenkin vasta viikko toisten vihkiäisten jälkeen.

Kun Anna oli tehnyt kertomuksensa, oikeus aloitti poikkeuksellisen tarkasti dialogimuotoon kirjatun kuulustelun. Oikeus kysyi Annalta, miksi ensimmäisen avioliiton yhteiselämä oli jäänyt niin lyhyeksi ja miksi hän oli hylännyt miehensä. Samalla Annaa muistutettiin vihkivalastaan. Kun hän ei halunnut vastata, jatkoi oikeus: "Oliko mies pahoinpidellyt häntä?" Anna vastasi: "Ei, sitä en voi sanoa." Oikeus kysyi edelleen: "Olivatko sitten nälkä ja puute ajaneet hänet pois miehensä luota?" Anna vastasi: "Tila oli kyllä köyhä." Tähän oikeus huomautti Annan tienneen tilan varat jo suostuessaan avioliittoon, mistä syystä hänen olisi pitänyt pysytellä parempia aikoja odottaen miehensä kanssa, pahassa ja hyvässä, ja auttaa elättämisessään²⁴². Tämän jälkeen Annalle huomautettiin aviomiehen miehuudenkin olevan todistettu, sillä heillä oli yksi yh-

²³⁸ "Iefwat så kiärligen ihoop som ächta folck"

²³⁹ HO 29.10.1687: Catharina Sölfwærmin tuomio, votum, RA.

²⁴⁰ KO Taivassalo, Iniö ja Kustavi 14.-15.,17.2.1690:822v-823v, KA.

²⁴¹ KO Lappee 21.3.1670:31-38, KA. At. 66.

²⁴² "...hon skulle sedan hafwa hållit till goda medh sin Man ondt och gådt hielpa till lofl. sigh föda men doch altijdh sigh till sin echta man hålla."

teinen lapsi. Impotenssin takia Anna ei siis ollut voinut lähteä. Oikeus jatkoi Annan painostamista: "Sinun tulee sanoa syy, joka ajoi sinut pois miehesi luota". Lopulta Anna vastasi: "Hän ei rakastanut minua."²⁴³

Oikeus tiedusteli, kuinka Anna voisi todistaa tämän. Anna vaikenä, jolloin miehen naapurusto asettui tukemaan tämän väitettä kertomalla, kuinka aviomies oli Annan lähdettyä ollut huolehtimatta tästä, eikä kumpikaan ollut kysynyt toisensa perään. Puolisoja oli kehoitettu elämään yhdessä rovastinkäräjiä myöten ja ilman tuloksia. Oikeus tivasi tivaamistaan oikeaa lähtösyitä. Anna vastasi miehen pyytäneen häntä palaamaan vanhempiensa luokse ruuan puutteen takia, ja kun hän oli pyytänyt Annaa lapsen syntymän jälkeen tulemaan takaisin, hän oli mennyt. "Miksi hän ei silloin ollut jäänyt miehensä luo?" Anna totesi: "Hän oli kylmäsydäminen minua kohtaan²⁴⁴, vaikka minä hankin hänelle vaatteita sinä aikana kun olin palveluksessa". Anna oli halunnut miehen ryhtyvän ratsumieheksi ja palkkansa varassa elämään yhdessä hänen kanssaan, mutta mies ei ollut suostunut tähän vaan oli ryhtynyt rakuunaksi isänsä tilan puolesta. Tällöin Anna oli sanonut hänelle: "Nyt sinä lähdet palvelukseen nälkää näkevän talon puolesta. Et enää huolehdi minusta, vaikka minä olen antanut sinulle paitoja päälle sinä aikana kun sinä olet palvellut toisten luona. Sen takia en myöskään minä aio huolehtia sinusta²⁴⁵!" Ja koska mies ei ollut halunnut Annaa luokseen, hän oli lähtenyt Narvaan. Lautamiehistön yksimielinen päätös oli, että Anna oli hylännyt aviomiehensä ilman mitään laillista syytä. Häntä tuli siis rangaista kaksinnaimisesta kuolemalla.

²⁴³ "Han elskade migh icke."

²⁴⁴ "...kallhierta emot migh..."

²⁴⁵ "...du icke mehra achtar migh, ehuruwäl iagh hafwer gifwit digh skiortor på kroppen, den tijdh du hoos andra tient haf. Så skall icke eller iagh achta digh..."

3 RAKKAUDEN SÄÄTELY

Tässä luvussa tarkastelen sitä sosiaalista ja mentaalista yhteisöä, jonka puitteisissa rakkautta havainnoitiin ja kertomuksia rakkaudesta esitettiin. Tarkastelu kohdistuu rakkaussuhteiden säätelyn ja kontrolloinnin keinoihin toisaalta esivallan edustaman virallisen tunnehallinnon ja toisaalta paikallisyhteisön muodostaman tunneyhteisön tasolla sekä näiden tasojen vuorovaikutuksessa.

3.1 Esivallan edustama tunnehallinto ja sen välineet

3.1.1 Aviorakkauden ideologia

Uuden ajan alun Ruotsi oli valtion ja kirkon yhteensulautuma, luterilainen teokratia, jossa kirkko oikeutti maallisen vallan sekä ohjasi kansaa oikeaan elämään ja maallinen valta taas rankaisi vastoin kirkon opetusta eläviä.²⁴⁶ Puhdasoppista luterilaisuutta vaalivassa valtakunnassa rakkauden tunnehallinto rakentui avioliittoinstituution pohjalle. Tunnehallinto on kokoelma välineitä – tunnustettuja normeja, instituutioita, rituaaleja ja käytänteitä sekä emotiiveja – joilla kukin yhteiskunta pyrkii säätelemään ja normittamaan jäsentensä tunne maailmaa käsityksistä ja ilmaisuista aina kokemuksiin saakka. Tunnenormisto puetaan yleensä tavoiteltavien ideaalien muotoon, ja yksilön kyvyttömyys noudattaa näitä ihanteita sanktioidaan aina jollakin tavalla.²⁴⁷

Reformaatio nosti avioliiton ennennäkemättömään erityisasemaan määrittellessään sen ihanteelliseksi elämänmuodoksi. Reformaation ideologisessa ytimessä oli sukupuolten välisen suhteen järjestäminen hierarkkiseen aviosuhteeseen, ”pyhään avioliittoon”,²⁴⁸ jota kaikki avioliiton ulkopuoliset seksuaaliset

²⁴⁶ Johansson 1997, s. 54; Thunander 1992, s. 11–12; Vilkuna 2009, s. 276.

²⁴⁷ Reddy 2001, s. 55, 61–62, 121, 125–126.

²⁴⁸ Roper 1989, s. 1–5, 54, 165, 266–267.

suhteet uhkasivat.²⁴⁹ Avioliiton asemaa korostettiin lainsäädäntöä ankaroitamalla sekä rangaistusjärjestelmää ja valvontakoneistoa kehittämällä. Pyrkimyksenä oli rajata kaikki sukupuolten väliset seksuaaliset suhteet vain ja ainoastaan lailliseen avioliittoon.²⁵⁰ Avioliitosta pyrittiin tekemään elinikäinen sitoumus, jonka purkaminen oli mahdollista vain harvoista, esivallan määrittelemistä syistä.²⁵¹ Uskollisesta, vastavuoroisesta aviorakkaudesta tuli tunnehallinnon virallinen emotiivi ja ideaali, jolla esivallalta propagoi oikeaa avioliittokäsitystä ja sukupuolijärjestelmää. Tuomiokirjakertomukset osoittavat avioliiton olleen hyvin keskeisellä sijalla uuden ajan alun mentaliteetissa: avioliittoa arvostettiin läpi yhteiskunnan, ja se muodosti normin, johon kaikkia miesten ja naisten välisiä siteitä peilattiin.

Rakkauden tunnehallinnon ja ihmissuhteiden valvonnan taustalla vaikutti vahvana vanhatestamentillinen uskonnollisuus, jossa yksittäisen rankaisematoman synnin ja rikkomuksen katsottiin nostattavan Jumalan vihan koko yhteisön ylle sotien, sairauksien ja nälänhätien muodossa. Kristillinen elämä oli Jumalan siunauksen ehto ja siten koko yhteisön menestymisen edellytys. Luterilaisen kirkon kaiken sananjulistuksen ja toiminnan toistuvaksi teemaksi nousi taistelu syntiä vastaan. Kollektiivisesta synnintunnosta muodostui vähitellen maailmankuvan elimellinen osa, ja se heijastui myös juridisiin näkemyksiin ja lainkäyttöön.²⁵² Rikos ja synti samaistettiin,²⁵³ ja ne oli sovitettava sekä Jumalan että ihmisten edessä.²⁵⁴

Rakkauden tunnehallinnon taloudelliset ja poliittiset motiivit liittyivät valtion vallan vahvistamiseen ja keskitetyn kansallisvaltion luomiseen sukuyhteiskunnan kustannuksella. Suurvallan luomisen, jatkuvat sodat ja hallintokoneiston kehittämisen maksoivat alamaiset, mikä edellytti esivallalta kansan kurinalaistamista ja tiukkaa kontrollia kaikilla elämänalueilla. Kotitalous ja sen pohjana ollut avioliitto muodostivat paitsi perustuotannon yksikön, myös yhteiskuntajärjestyksen perustan, sillä lähes jokainen alamainen oli säädyistä riippumatta jonkin kotitalouden jäsen. Tästä syystä kotitalous ja avioliitto saivat

²⁴⁹ Lindstedt Cronberg 1997b, s. 200. Ristiriitaista kyllä, juuri avioelämän ylevimmäksi elintavaksi kohottaneet reformaattorit myös veivät avioliitolta katolisen kirkon sille antaman sakramenttiaseman.

²⁵⁰ Seksuaalilainsäädännössään Ruotsi olikin koko Euroopan teokraattisimpia maita: vaikka seksuaalikuri kiristyi kaikkialla, vain harvassa maassa sen valvonnan otti tehtäväkseen valtio itse. Sundin 1992, s. 135–136.

²⁵¹ Näitä olivat huoruus ja pahantahtoinen hylkääminen sekä liiton toimeenpanon estävä impotenssi. KJ 1571 (1932), Om åtskildnat j Echtenskapet, s. 124–126; KL 1686 (1986), Luku XVI, § VI, VIII, s. 26–27. Katso myös Lennartsson 1999, s. 213–217, 222–228.

²⁵² Juva 1955, s. 62–64, 210; Malmstedt 2002, s. 29; Vilkuna 2009, s. 277. Lappalainen 2012, s. 16, 27–28. Rahvas sisäisti käsityksen Jumalan kollektiivisesta vihasta eri alueille eri aikaan. Aalto 1996, s. 136. Epäilemättä käsitys yleistyi vuosisadan edetessä kaikkialla. Olli Matikainen on esimerkiksi havainnut huoneentaulun mukaisten moraali- ja totuuskäsitysten vahvistuneen käräjillä vuosisadan lopulla. Matikainen 2002, s. 147. Huoneentaulun arvojen omaksuminen näkyy myös sukupuolten välisiä suhteita käsittelevissä oikeustapauksissa.

²⁵³ Thunander 1992, s. 107–108.

²⁵⁴ Juva 1955, s. 76.

aivan erityisen merkityksen yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpidossa.²⁵⁵ Valtakunta vaati eläkkeeseen toimivaa perustuotantoa, ja tätä täysin käytännöllistä vaatimusta vielä tehostettiin erilaisilla analogioilla. Kotitalous ja valtakunta olivat Jumalan luomana kosmisen järjestyksen osia ja siten metonyymisessä suhteessa toisiinsa. Tämän ajattelutavan mukaisesti avioliitto ja kotitalous edustivat suurempaa kokonaisuutta eli koko valtakuntaa, ja näin niiden menestys oli syvässä riippuvuussuhteessa koko valtion menestykseen.²⁵⁶ Epäjärjestys avioliitossa ja kotitaloudessa merkitsi epäjärjestystä valtakunnassa. Näin miehen ja naisen välisestä rakkaudesta sekä sen järjestämisestä avioliittoon tuli poliittisestikin erittäin merkittävä teema.

Osaltaan avioliiton merkitykseen järjestyksen ylläpitäjänä vaikutti sekin, että 1600-luvun avioliittoa ja patriarkaalista valtaa ihannoivassa yhteiskunnassa avioituminen kävi – paradoksaalista kyllä – historiallisen hankalaksi siitä yksinkertaisesta syystä, ettei kaikille naisille riittänyt aviomiehiä. Suurvallan sodat veivät naimaikäisiä miehiä ennenaikaiseen kuolemaan niin valtavin joukoin, että valtakunnassa vallitsi vuosisadan loppupuolelle saakka selkeä naisenemmistö. Monista niistäkin naisista, jotka olivat avioon päässeet, teki sota leskiä.²⁵⁷ Yhteiskunnallinen todellisuus ei siis vastannut ihannetta, jossa jokainen alamaainen eli purkamattomassa avioliitossa.

Tunnehallinnon ensisijainen keino oli luterilaisen avioliitto-opin julistaminen. Opin mukaan avioliiton kolme päätarkoitusta olivat – Augustinusta mukaillen – miehen ja naisen keskinäinen rakkaus, ihmissuvun jatkaminen ja pahan, so. seksuaalisen epäpuhtauden välttäminen. Jotta nämä voisivat toteutua, tuli avioituvien erota vanhemmistaan ja rakastaa toisiaan enemmän kuin ketään toista.²⁵⁸ Aviopuolisoiden tuli elää sovussa, rakkaudessa ja toinen toistaan kärsivällisesti sietäen sekä olla toistensa neuvo, lohdutus ja apu. Kristillisen avioelämän ohjenuorana tuli olla Jumalan pelko sekä siveys niin teoissa kuin ajatuksissakin.²⁵⁹ Kirkkolaki velvoitti papiston avioliitto-opetukseen, jotta seurakuntalaiset olisivat kyenneet toteuttamaan sovun ja rakkauden ihanteita.²⁶⁰

Aviorakkauden ihannetta ja oikeaa yhteiselämää opetettiin rahvaalle saar-
nojen ja muiden kirkollisten toimitusten, katekismusopetuksen, yleisen sielun-
hoidon sekä kihlauksen ja vihkimisen yhteydessä annetun avioliitto-opetuksen
avulla. Luterilaisen avioliitto-opin ydinkohdat eivät olleet rahvaallekaan täysin
tuntemattomia, sillä ne olivat kuuluneet jo katoliseen avioliitto-opetukseen. Li-
säksi ne toistuivat kansan uskonelämän perusteokseksi vähitellen nousevan
katekismuksen Huoneentaulussa. Opetuksessa nostettiin esiin avioliiton tarkoi-
tus, puolisoiden välinen oikea hierarkia sekä vastavuoroiset velvollisuudet, us-
kollisuuden vaatimus ja avioliiton purkamattomuus. Vielä vihikysymyksetkin
tarjosivat tilaisuuden muistuttaa näistä: pappi kysyi vihittävilta alttarilla (joka

²⁵⁵ Aalto 1996, s. 35; Karonen 2008, s. 21, 182–185; Taussi Sjöberg 1996, s. 42; Österberg & Lindström 1988, s. 23.

²⁵⁶ Eilola 2003, s. 194.

²⁵⁷ Aalto 1996, s. 204–206; Perlestam 1997, s. 138.

²⁵⁸ Knuutila 1990, s. 263–277.

²⁵⁹ KJ 1571 (1932), Ordning om Echtenskapet, s. 117, 121–122.; KL 1686 (1986), XV Luku, § II., s. 22; Henric Achreniuksen Hääräno vuodelta 1765 (Koskimies 1921, s. 330–331).

²⁶⁰ KL 1986 (1686), XV Luku § II., s. 22.

miellettiin konkreettisesti paikaksi Jumalan kasvojen edessä) tahtivatko he rakastaa toisiaan sekä myötä- että vastoinkäymisessä.²⁶¹

Aviosuhteen perustaksi tunnehallinto määritteli Huoneentaulussa esitetyn miehen ja vaimon välisen hierarkian. Aviosuhdetta verrattiin Raamattuun perustuen Jeesuksen ja seurakunnan väliseen suhteeseen: kuten Jeesus rakasti seurakuntaansa ja oli sen pää, tuli aviomiehenkin rakastaa ja hallita vaimoaan. Vaimon taas tuli olla kaikessa miehensä alamainen.²⁶² Agraariyhteiskunta ja sen mentaliteetti järjestyivät itsestään selvälle sukupuolidikotomialle: jako miehiin ja naisiin läpäisi koko yhteiskunnan ja kaikki sen säädöt, määrittäen ratkaisevasti yksilön elämän reunaehdot ja valinnan mahdollisuudet.²⁶³ Mies määriteltiin täydellisemmäksi ihmiseksi, Jumalan kuvaksi ja siten yhteisjärjestyksen mittapuuksi. Nainen taas oli ”heikompi astia” sekä fyysisesti että henkisesti, ja siksi holhottava.²⁶⁴ Rakkauden tunnehallinto tarjosi näin välineen myös sukupuolten välisen hierarkian ylläpitämiselle ja perustelulle.²⁶⁵

Ihanteellisen avioelämän toteutumista pyrittiin varmistamaan hengellisessä avioliittolainsäädännössä, jossa korostettiin avioliittoon aikovien vapaata tahtoa ja suostumusta. Sen mukaan ketään ei saanut pakottaa naimisiin eikä laillisia avioliittoaikeita saanut estää. Yksilön valinnanvapautta alleviivasi myös vaatimus osapuolten riittävästä iästä, joka nähtiin edellytyksenä avioliiton mer-

²⁶¹ Juva 1955, s. 71, 117–119, 129–130; Knuutila 1990, s. 259, 262–279; Laasonen 1977, s. 74; Laine 2002, s.18–21; Pleijel 1970, s. 22; Österberg, Lennartsson & Naess 2000, s. 246–247. Luterilainen kotitalousoppi (oconomia christiana) pohjasi antiikin oikonomi-oppiin, jota edustavasta kirjallisuudesta uuden ajan alussa tunnettiin Xenofon ja Aristoteles sekä ennen kaikkea Uuden Testamentin perhettä koskeviin sääntökoelmiin, ns. huoneentauluihin, jotka esitettiin Paavalin kirjeessä kolossalaisille (Kol. 3:8–14:1) ja efesiolaisille (Ef. 5:22–6:9) sekä Pietarin ensimmäisessä kirjeessä (1Piet. 2:18–20, 3:7). Aalto 1991, s. 133–134, 137.

²⁶² ”Ohjeet isännille: Miehet rakastakaa teidän vaimojanne/ Niin kuin myös Kristus seurakuntaa rakasti/ ja ulosantoi itsensä hänen tähtensä/ että hän sen pyhittäisi. Miesten pitää myös vaimojansa rakastaman/ niin kuin omia ruumiitansa. Joka hänen vaimoansa rakastaa/ hän rakastaa itseänsä: sillä ei yksikään ole omaa lihaansa koskaan vihannut/ vaan elättää ja ravitsee sitä/ niin kuin myös Herra seurakuntaansa. Te miehet asukaa vaimojenne kanssa taidolla/ ja antakaa sille vaimolliselle niin kuin heikommalle astialle hänen kunniansa/ niin kuin myös elämän armon kanssaperilliselle. Miehet rakastakaa teidän vaimojanne/ ja älkää olko tuimat heitä vastaan. Ohjeet emännille: Vaimot olkaa miehille alamaiset/ niin kuin Saara oli Abrahamille/ ja kutsui häntä herraksensa/ jonka tyttäreksi tekin tulleet olette/ jos te hyvin teette/ ja pelkäävät olette. Vaimot olkaa miehille alamaiset/ niin kuin herralle: sillä mies on vaimon pää/ niin kuin Kristus on seurakunnan pää/ ja hän on hänen ruumiinsa holhoaja. Mutta niin kuin seurakunta on Kristukselle alamainen/ niin myös vaimojen pitää miehilleen kaikessa alamaiset olevan. Sinun tahtosi pitää miehesi alle annettu olevan/ ja hän vallitsee sinua.” Gezelius 1666, s. 42–43. Online.

²⁶³ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 31. Sukupuolten välinen sosiaalinen suhde perustuu aina miesten ja naisten välillä havaittuihin eroavaisuuksiin. Tämä erottelu taas perustuu käsityksille sukupuolesta ja siihen liitetystä roolista. Sukupuoli siihen liitettyine ominaisuuksineen onkin määritelty luonteeltaan performatiiviseksi: miehisyys ja naisellisuus luodaan ja tuotetaan tietyillä toistuvilla, kulttuurin tiukasti sääntelemillä teoilla ja tavoilla. Sukupuoli liittyy siten kiinteästi valtaan. Butler 1990, esim. s. 33, 140–141; Wallach Scott 1988, s. 42–44.

²⁶⁴ Johansson 1997, s. 42; Liliquist 2001a, s. 56; Matikainen 2002, s. 109.

²⁶⁵ Valtion tärkeimpiä tehtäviä on vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän ylläpitäminen, mikä tapahtuu ensisijaisesti tuon järjestelmän ideologisella legitimoinnilla. Stadin 1997, s. 198–199. Tunnehallinto oli tärkeä väline yhteiskuntajärjestelmän ideologisessa perustelussa.

kityksen ymmärtämiselle. Toisaalta hengellisessäkin lainsäädännössä edellytettiin, että avioituvat pyysivät vanhemmiltaan luvan liitolleen.²⁶⁶ Keski-ikäistä perua oleva yhteiskunnallinen lainsäädäntö keskittyi yksilön sijaan turvaamaan suvun etuja. Siinä kosinta oli ennen kaikkea sulhasen ja naisen naittajan välinen toimi. Kosinta ja kihlaus olivat julkisia ja osapuolten sukujen kontrolloimia toimenpiteitä: niissä vahvistettiin avioliittoon liittyvät taloudelliset velvoitteet ja ne muodostivat liiton oikeudellisen perustan.²⁶⁷ Tästä syystä vihkiminen pysyi kansan käsityksissä yhteiskunnallisen lainsäädännön mukaisesti pelkkänä oikeudellisesti solmitun liiton siunaustoimituksena aina 1600-luvun loppupuolelle asti, vaikka se hengellisessä lainsäädännössä oli asetettu avioliiton pätevyyden ehdoksi.²⁶⁸

3.1.2 Seksuaalisen rakkauden normittaminen, valvonta ja sanktiot

Tunnehallinnon toisen puolen muodostivat ankarat sanktiot. Seksuaalista rakkautta säätelivät Kuningas Kristofferin maanlaki, siihen liitetty Mooseksen laki²⁶⁹ sekä erinäiset kuninkaalliset säädökset. Näiden perusteella rikolliseksi määriteltiin kaikki muu seksuaalinen kanssakäyminen kuin laillisten aviopuolisoiden välinen: kahden naimattoman henkilön välinen sukupuolisuhde (neidonloukkaus/salavuoteus), aviollinen uskottomuus (yksinkertainen tai kaksinkertainen huoruus riippuen siitä oliko vain toinen vai molemmat osapuolista tahoillaan naimisissa), insesti (sukurutsa), kaksinnaiminen, eläimeensekaantuminen (sodomia) sekä raiskaus (väkisinmakuu). Näistä kaksi ensimmäistä kategoriaa muodostivat valtaosan kihlakunnanoikeuksissa käsitellyistä seksuaalirikoksista.²⁷⁰ Tämä näkyy myös aineistossani, jossa lähes puolet tapauksista koski erilaisia esiaviollisia sukupuolisuhteita ja reilu kolmannes aviollista uskottomuutta.²⁷¹

²⁶⁶ KJ 1571 (1932), *Ordning om Echtenskapet*, s. 118–120; KL 1686 (1986) XV. Luku, § V., VI., X., XI., s. 22–23. Yksilön vapaan tahdon kunnioittamisesta katso esim. KO Muolaa ja Uusikirkko 23.–24.10.1649:6–7, KA. At. 16. TK 20.12.1656:27. Jo keskiajalla kirkko vaati kanonista oikeutta avioliiton solmimisen perustaksi. Kanonisessa oikeudessa avioliitto oli purkamaton, ja edellytti siten vapaata tahtoa avioliittoa solmittaessa. Knuutila 1990, s. 41, 43–44.

²⁶⁷ KKML 1442 (2005), *Naimisen Kaari*, Kap. 1.–6., s. 36–40. Knuutila 1990, s. 28–37. Naittajaksi määriteltiin alenevassa järjestyksessä isä, vanhin veli, velipuoli isän puolelta, isän isä, äidin isä, isän veli, äidin veli ja lopulta langot ensin isän, sitten äidin puolelta. Myös naisen äidin neuvoa oli tämän eläessä kuultava.

²⁶⁸ Knuutila 1990, s. 49, 51–53, 64–65, 82, 84–85, 90–94. 1600-luvun kuluessa kirkollisesta vihkimisestä tuli joka tapauksessa lähes tapa, ja myös kirkolliset kihlaukset yleistyivät. Pylkkänen 1990, s. 241–242.

²⁶⁹ Kun Kaarle IX julkaisi Ruotsin keskiaikaisen maanlain ensimmäistä kertaa painettuna vuonna 1608, siihen liitettiin Kirkkokaaren puuttuessa osia Mooseksen laista (nk. Appendix). Jumalan laki merkitsi kuolemanrangaistuksen käytön merkittävää lisääntymistä suhteessa maanlakiin. Seksuaalirikoksista kuolemanrangaistuksen alaisia olivat 1600-luvulla väkisinmakuu, eläimeensekaantuminen, kaksinnaiminen, huoruus ja sukurutsa. Schmedemann 1706, s. 126–129; Takala 1993, s. 193–202; Thunander 1992, s. 13–14; Thunander 1993, s. 93–96.

²⁷⁰ Aalto 1996, s. 12–13; Thunander 1993, s. 94–96.

²⁷¹ Myös Seppo Aallon kartoituksessa Porvoon kihlakunnasta 98 % kaikista seksuaalirikoksista tuomituista sai vuosina 1621–1700 tuomionsa salavuoteudesta ja huoruudesta. Aalto 1996, s. 12–13. Aineistoni 683 tapauksesta neidonloukkausta ja salavuoteutta

Avioliiton loukkaamattomuutta ja pyhyyttä korosti erityisesti Mooseksen lain määräämä kuolemanrangaistus kaksinnaimisesta ja huoruudesta.²⁷² Keski-aikainen maanlaki ei käsitellyt vielä lainkaan naiseen miehen huoruutta, mutta määräsi miehelle kuolemantuomion toisen vaimon viettelystä ja ryöstöstä. Tässä mielenkiinto ei kohdistunut uskottomuuden syntiin tai aviollisen siteen katkaisemiseen vaan talonpojan ”parhaan tavaran” eli vaimon varastamiseen. Vasta vanhatestamentillisuus muutti molempien sukupuolten huoruuden Jumalan vihan nostattavaksi synniksi ja kuolemantuomion alaiseksi rikokseksi.²⁷³ Käytännössä huoruuden rangaistavuus riippui kuitenkin sen asteesta: kaksinkertaisesta huoruudesta seurasi useimmiten kuolemanrangaistus, mutta yksinkertaisesta huoruudesta selvisi suurilla sakoilla, jotka naimattomalle osapuolelle olivat puolet siitä mitä nainut maksoi.²⁷⁴

Naimattomien henkilöiden välinen sukupuolisuhde johti sakkorangaistukseen. Rikoksen nimikkeenä oli 1650-luvulle asti neidonloukkaus, jossa rangaistavaa oli naisen naittajan loukkaaminen ja jossa kolmannes sakosta meni tälle korvaukseksi.²⁷⁵ Kun sukujen välinen sovittelu ja korvaus lainkäytön perustana vuosisadan kuluessa vähitellen hävisivät ja kirkon näkemys jokaisen yksilön vastuusta omista synneistään valtasi alaa, korvattiin neidonloukkaus lainsäädännössä salavuoteudella, jossa rangaistavaa oli seksuaalinen synti itses-

koski 333 tapausta; huoruutta 221 tapausta, joista josta hyvin pieni osa kaksinkertaisesta huoruudesta; eriasteista sukurutsausta 32 tapausta, joista vain muutama koski todella läheistä esim. vanhemman ja lapsipuolen, suhdetta; kaksinnaimista 18 tapausta, joista vain osassa oli kyse tahallisesta teosta; sekä väkisinmakuuta 2 tapausta. Eläimeensekaantumista ei aineistossani esiintynyt lainkaan.

²⁷² Thunander 1993, s. 94–96.

²⁷³ KKML 1442 (2005) Varkauden kaari, Kap. 1., s. 215. Vuoden 1560 hovijärjestys ja vuoden 1563 Eerik XIV:n patentti törkeistä rikoksista tekivät huoruudesta kuolemantuomion alaisen rikoksen, mutta niitä ei juuri noudatettu käytännössä; Juhana III:n kartano-oikeusasetus/ordinantia vuonna 1577 määräsi yksinkertaisesta huoruudesta ensimmäisellä kerralla sakot ja toisella kuoleman sekä kaksinkertaisesta huoruudesta kuoleman, minkä mies saattoi kuitenkin korvata omaisuudellaan; Kaarle IX:n maanlakiin vuonna 1608 liittämä Mooseksen laki laajensi kuolemanrangaistusta muun ohella kaikkeen huoruuteen, ja sitä myös noudatettiin käytännössä, tosin hieman lieventäen vuoden 1611 Kaarle XI:n rangaistusjärjestyksellä. Aalto 1996, s. 97–104.

²⁷⁴ Thunander 1992, s. 27–31. 1600-luvun alkupuolella hovioikeudet leuterivat yksinkertaisesta huoruudesta langetetut kuolemanrangaistukset sakoiksi. Vuoden 1611 Kaarle IX:n rangaistusjärjestys lievensi sekin lain ankaruutta yksinkertaisen huoruuden osalta. Sakotuskäytäntö yksinkertaisesta huoruudesta vahvistettiin lopullisesti vuoden 1653 Kuningatar Kristiinan rangaistusjärjestyksessä, jossa naiseen osapuolen sakoksi määriteltiin 160 taaleriala, naimattoman 80 taaleriala sukupuolesta riippumatta. Schmedemann 1706, s. 67, 130–131, 294–296. Katso myös Aalto 1996, s. 103. Kuolemanrangaistuksen leuterointi kaksinkertaisessa huoruudessa yleistyi sekin vuosisadan mittaan, tosin vuosisadan lopulla lain tulkinta kiristyi uudelleen. Leuterointia perusteltiin seuraavilla seikoilla: 1) jos syyllinen oli tullut oman puolisonsa hylkäämäksi, 2) jos syyllisen aviomies oli vuosia poissa kruunun palveluksessa, 3) jos syyllisen puoliso oli paennut, 4) jos syyllisen puoliso oli sairastunut tarttuvaan, parantamattomaan tautiin, 5) jos syyllisen puoliso oli impotentti, tai 6) jos syyllisen puoliso anoi hänelle armoa. Thunander 1992, s. 27–31, 49–50; Thunander 1993, s. 106.

²⁷⁵ KKML 1442 (2005), Naimisen kaari, Kap. 3. § 1, s. 38. Joskus neidonloukkauksiksi käsitettyihin tapauksiin sisältyi maininta miehen naiselle maksamasta huomenlahjaosuudesta. Julkiset korvaukset maksamalla mies tunnusti olevansa syyppää ja palautti makaamansa naisen kunnian symbolisesti. Taloudellinen korvaus myös lisäsi naisen viehättävyyttä avioliittomarkkinoilla. Aalto 1996, s. 110; Johansen 2005, s. 33.

sään ja josta sakotettiin molempia osapuolia.²⁷⁶ Sukupuolijärjestelmän kannalta muutos sisälsi toimijuuden uudelleenarvioinnin ja siten merkittävän mentaalisen muutoksen: neidonloukkauksessa mies oli aktiivinen aloitteentekijä ja vastuunkantaja ja nainen passiivinen, hyvitetty uhri. Neidoksi määrittelemiseen riitti naisen kunniallinen maine, fyysistä neitsyyttä ei edellytetty. Sen sijaan salavuoteudessa naisesta tuli subjekti, joka oli miehen lailla moraalisessa vastuussa synnistä.²⁷⁷ Naisen kannalta salavuoteus oli selkeästi neidonloukkausta kunniammattomampi rike, jossa myöskään tuomio ei palauttanut kunniaa samassa määrin kuin neidonloukkauksessa. Avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden leimaaminen rikolliseksi ja siitä seuranneet ankarat rangaistukset löivät leimansa tavallisten miesten ja naisten kokemuksiin rakkaudesta.

Erityisen ankarasti sanktiot kohdistuivat heikoimmassa sosiaalisessa asemassa oleviin ihmisiin – irtolaisiin, palkollisiin, loisiin – sillä he eivät yleensä kyenneet maksamaan sakkojaan. Tällöin rahallinen rangaistus muunnettiin ruumiilliseksi.²⁷⁸ Ruumiillinen muuntorangaistus alleviivasi rikoksen häpeällisyyttä vielä sakkosummaa enemmän.²⁷⁹ Sakon muuntorangaistuksena naiset piiskattiin julkisesti, miehet joutuivat kujanjuoksuun, jonka ankaruus riippui sakon suuruudesta. Uuden ajan alun ihmiselle fyysinen kajoaminen oli erityisen häpeällistä: se jätti ihmisen konkreettiseksi mielletyn leiman. Häpeän määrää lisäsi se, että ruumiinrangaistus vielä vahvasti julkisesti sen syynä olevan teon häpeällisyyden.²⁸⁰ Leiman ruumiillisuutta korostivat myös ankaran piiskauksen tai halolla lyömisen mahdollisesti jättämät arvet. Häpeää ei poistanut sekään, että esivalta korosti retoriikassaan rikoksen olevan rangaistuksen jälkeen hyvitetty ja siten unohdettu. Yhteisön muisti oli pitkä, eikä oikeuden tuomio käytännössä tarkoittanut tapauksen unohtamista epävirallisella (tai aina virallisellakaan) tasolla.²⁸¹ Siten ihmisen sosiaalinen status yleensä heikentyi merkittävästi rangaistuksen myötä, vaikka hän palasikin yhteisönsä jäseneksi.²⁸²

Häpeä oli tunnehallinnossa hyödynnetyistä sanktioista tehokkaimpia, sillä kunniakeskeisessä yhteiskunnassa se määräsi yksilön asemaa ja toimintamahdollisuuksia ratkaisevasti koko hänen loppuelämänsä. Ruumiinrangaistuksen ja häpeän pelkoa kuvaa hyvin tapaus, jossa tuore aviomies oli havainnut vaimon-

²⁷⁶ Kuningatar Kristiinan vuoden 1653 rangaistusjärjestys samaisti sukupuolet seksuaalirikoksissa. Kaarle X Kustaan vuonna 1658 Svean hovioikeudelle antama määräys muutti naimattomien henkilöiden sukupuolisuhteen lopullisesti salavuoteudeksi. Vaikka molempia osapuolia tuli sakottaa sukupuolesta riippumatta, rangaistiin naista käytännössä puolella sakolla siitä, mitä mies maksoi. Ensimmäisestä erheestään naista ei sakkoihin vielä tuomittu. Vuoden 1694 Kaarle XI:n asetuksen jälkeen tämäkin käytäntö muuttui niin, että naiset alettiin tuomita sakkoihin myös ensimmäisestä virheestään. Sakoilta nainen saattoi säästyä vain silloin, jos hän onnistui todistamaan miehen maanneen hänet aviolupauksin. Schmedeman 1706, s. 294–296, 313, 1375; Aalto 1996, s. 116–119; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 54, 57; Lindstedt Cronberg 1997b, s. 200–201; Sundin 1992, s. 324–325.

²⁷⁷ Lennartsson 1999, s. 271, 275; Hassan Jansson 2002, s. 302–303.

²⁷⁸ Aalto 1996, s. 121–123; Lindstedt Cronberg 1997b, s. 223.

²⁷⁹ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 113.

²⁸⁰ Lilliequist 1999, s. 192–193; Lindstedt Cronberg 1997b, s. 217–218, 220–221.

²⁸¹ Vilkuna 2000, s. 233, 240; Vilkuna 2009, s. 248.

²⁸² Lindstedt Cronberg 1997a, s. 95.

sa pian häiden jälkeen olevan raskaana. Lapsen isä oli naapurin nainut isäntä, mikä olisi merkinnyt vaimolle ankaraa sakkotuomiota yksinkertaisesta huoruudesta. Aviomies oli kuitenkin halukas pitämään vaimonsa yhdellä ehdolla, jonka hän myös oikeuden edessä vaativaan sävyyn esitti: jos vaimo köyhyytensä takia piiskattaisiin, hän ei enää koskaan ottaisi tätä vaimokseen, mutta jos vaimo säästettäisiin tältä häpeältä, hän rakastaisi tätä.²⁸³ Miehen näkemyksen mukaan häpeän leimaamaa vaimoa ei siis voinut rakastaa.

Häpeän voimaan perustui myös julkinen kirkkorangaistus eli rippi.²⁸⁴ Kirkkorangaistus määrättiin maallisessa oikeudessa sakko- tai ruumiinrangaistuksen jälkeen, mutta sen sisällön päätti paikallinen papisto.²⁸⁵ Salavuoteudesta tuomittujen kirkkorangaistuksena oli ns. lievennetty julkirippi: kirkon ovella tai huorapallilla seisominen yhtenä sunnuntaina koko saarnan ajan, jonka jälkeen pappi julisti rikkomuksen, tuomion ja mahdollisen anteeksipyyntönsä saarnatuolista. Huoruudesta sen sijaan seurasi täydellinen julkirippi: seisominen kolmena sunnuntaina sekä oma synnintunnustus keskellä kirkon lattiaa. Molempia ripin muotoja seurasi julkinen synninpäästö.²⁸⁶ Kansanomaisessa moraalissa ei ymmärretty kaksinkertaisen rangaistuksen aiheellisuutta, ja kirkkorangaistusten suorittamisessa esiintyikin ajoittain niskoittelua.²⁸⁷

Rahvaan rakkaussuhteiden käytännön valvonnan hoiti ensisijaisesti paikallinen papisto. Kirkkoherrojen ja papiston vastuulla oli tutkia seurakunnassaan ilmenneet sopimattomat suhteet ja rikostapauksissa ilmiantaa ne maalliselle oikeudelle. Tutkinta tapahtui osapuolia kuulemalla: kirkkoherra saattoi esimerkiksi kuulustella salavuoteudessa maanneita suhteen etenemisen ja mahdollisen avioliitun olemassaolon selvittämiseksi. Tässä yhteydessä kirkkoherra useimmiten pyrki taivuttamaan osapuolet avioliittoon. Jos pari suostui vihille, ei asiaa viety enää maalliseen oikeuteen.²⁸⁸ Rahvaan ihmissuhteiden

²⁸³ KO Jääski 6.–8.2.1665:28–30, KA. At. 60. ”Men der hon kunde detta neeslige straffet undgå, då will iagh älska henne.”

²⁸⁴ Juva 1955, s. 76, 80–81; Lempiäinen 1963, s. 372–373, 375.

²⁸⁵ Kihlakunnanoikeus voi ohjata syytetyn papiston eteen saamaan kirkkorangaistusta tai määrätä syyllisen suurpiirteisesti seisomaan kirkkorangaistuksen sekä usein myös pyytämään anteeksi seurakunnalta. Papistolle ohjaaminen oli yleisempi muotoilu vuosisadan puolivälissä, kun taas rangaistuksen erittely yleistyi vuosisadan loppua kohden. Edellisestä esim. KO Huittinen 2.–3.6.1656:327v–328, KA; jälkimmäisestä esim. KO Elimäki ja Valkeala 29.1.1691:236v–237, KA. Katso myös Lempiäinen 1963, s. 316–317.

²⁸⁶ KL 1686 (1986) Luku 9., § 4, s. 14; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 59. Lempiäinen 1963, s. 124–125, 338–339, 349–351, 360–361, 382–383. Julkirippiä ei kuitenkaan tuomittu läheskään kaikissa tapauksissa, joissa siihen olisi annettujen säädösten valossa ollut mahdollisuus. Monesti tyydyttiin vain kirkolle suoritettuihin sakkoihin tai kirkon ovella seisomiseen. Monet julkirippiin johtavat synnit, kuten salavuoteus, olivat sen verran yleisiä, että jos jokaiselle rikolliselle olisi tuomittu julkirippi, olisi rangaistus menettänyt tehoaan merkittävästi, jumalanpalvelusten ajan puutteesta puhumatta. Samasta rikoksesta saattoi näin ollen saada hyvin eritasoisia rangaistuksia, ja tuomioihin vaikuttivat monet raskauttavat ja lieventävät asianhaarat. Lempiäinen 1963, s. 331, 334, 348.

²⁸⁷ Aalto 1996, s. 128–129; Juva 1955, s. 75; Lempiäinen 1963, s. 376; Thunander 1992, s. 107–108.

²⁸⁸ Esim. kirkkoherran ”avioliittotenttauksesta” KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 3.–5.11.1690:57–58, KA; Aalto 1996, s. 67, 141; Lindstedt Cronberg 1997b, s. 208. Tosin

valvontaa suoritettiin jumalanpalvelusten ja ehtoollisella käynnin yhteydessä sekä ihmisten puheita kuulostelemalla. Kirkkoherra oli lisäksi velvoitettu tekemään seurakuntalaistensa luokse kotikäyntejä sekä kiertämään pitäjällä vuosittain kinkereitä eli katekismuskuulusteluja pitämässä.²⁸⁹ Kirkkoherra myös johti kirkollisen oikeudenhoidon alinta astetta eli kirkkoneuvostoa. Papiston apuna toimivat kuudennusmiehet, seurakuntalaisista valitut luottamusmiehet, jotka valvoivat seurakuntalaisten siveellistä elämää ja toimivat riitaisuuksien sattuesssa ensimmäisenä välittäjänä omalla kulmakunnallaan. Koska kuudennusmiehet olivat paikallisyhteisön jäseniä, heidän oli varsinaisia esivallan edustajia helpompi kuulostella huhuja ja rahvaan puheita. He ilmiantoivat havaitsemansa rikkomukset joko kirkon omille käräjille tai vakavammissa tapauksissa suoraan kihlakunnanoikeudelle, jossa heitä voitiin myös kuulla todistajina.²⁹⁰ Paikallisen papiston työtä täydensivät vuosittaiset rovastintarkastukset ja 3–5 vuoden välein järjestettävät piispantarkastukset eli -käräjät, joilla käsiteltiin kihlariitoja, avio-ongelmia ja erohakemuksia sekä neuvottiin oikeanlaisesta avioelämästä.²⁹¹

Avioparien sielunhoidon ensisijaisina välineinä olivat paikallisen papiston neuvo ja ohjaus.²⁹² Jos nämä eivät tehonneet, jouduttiin toisinaan siirtymään varoituksiin, uhkauksiin ja ehtoolliskieltoon. Ongelmaparit voitiin myös lähettää piispan johtaman tuomiokapitulin eteen, joka saattoi käyttää uhkasakkoja, jalkapuuta ja jopa pakotevankeutta. Tavoite oli säilyttää avioliitto ja saada puoliset elämään sukupuolelleen kuuluvien odotusten mukaisesti sekä sitoutumaan sovintoon vapaaehtoisesti. Avioero oli harvinaisuus, ja kirkon kanta sen myöntämiseen tiukentui entisestään vuosisadan loppua kohden. Tuomiokapituli saattoi siirtää äärimmäiset tapaukset vielä maallisen oikeuden päätettäväksi.²⁹³ Maallinen oikeus tuki kirkon opetusta esittäessään moraalisia kannanotto-

joskus myös aviosta kieltäytyneet parit vain sovittiin, eikä asiaa ilmiannettu maalliselle oikeudelle. KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 3.-5.11.1690:57–58, KA.

²⁸⁹ Laasonen 1977, s. 274–276; 278–279. Lempiäinen 1963, s. 280.

²⁹⁰ Juva 1955, s. 42–43, 47, 50, 127, 131; Laasonen 1977, s. 187–188; Lempiäinen 1967, s. 227–228; Liliquist 1991, s. 40. Kuudennusmies todistajana KO Huittinen 26.–10.1699:309v–310, KA; Kuudennusmiehen ilmiantovelvollisuus KO Pälkjärvi 14.–16.9.1672:243–v, KA.

²⁹¹ Piispantarkastusten tehtävänä oli hallinnollisten seikkojen ohella tutkia seurakuntalaisten elämän puutteita, esimerkiksi julkisynnissä elämistä ja huoruutta tai aviopuolisoiden välistä epäsovua. Piispat antoivat sekä neuvoja avioelämän epäkohtien ehkäisemiseksi että ratkaisivat rovastin tai kirkkoherran heille alistamia salavuoteuksia, aviolupa-asioita tai erityisen hankalia kihlariitoja ja avioliitto-ongelmia. Piispat käsitelivät myös suoria avioerohakemuksia. Tarkastusten yhteydessä myös varoitettiin rahvasta Jumalan vihan nostattavista törkeistä synneistä kuten aviorikoksesta, salavuoteudesta ja aviollisesta epäsovusta ja luettiin ääneen näihin liittyviä lakeja ja aseuksia. Lempiäinen 1967, s. 73–75, 114, 142, 191–199, 201. Myös rovastinkäräjillä käsiteltiin runsaasti avioliittoasioita, siveysrikkoksia ja ihmissuhdeongelmia, jotka kuitenkin rikoksen tunnusmerkkien täytyessä ohjattiin eteenpäin maalliseen oikeuteen. Lempiäinen 1967, s. 272–274. Esim. sukupuolisuhteiden käsittelystä rovastinkäräjillä ennen kihlakunnanoikeutta KO Lappee 12.–14.9.1666:96–97, KA. At. 4.; KO Laitila 10.–11.5.1680:310–v, KA.

²⁹² Laasonen 1977, s. 248.

²⁹³ Esim. TK 19.5.1658:179; 9.4.1659:291; 5.6.1660:431–432; 19.12.1660:473. KO Lappee 6.–8.3.1667:60, KA. At. 277.; KO Muolaa 14.–17.8.1693:392–394, KA. At. 274.; KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.–20.2.1697:102–104, KA. At. 52. Pappien omissa avio-ongelmissa uhkana käytettiin viran menetystä. TK 25.6.1658:200–201. Lempiäinen 1967, s. 196–197, 366–367; Lennartsson 1999, s. 213–217, 226–230; Pylkkänen 1990, s.

ja aviollista uskottomuutta tai eripuraa tutkiessaan: vaimonsa hylännyt mies velvoitettiin Jumalan sanan ja antamansa vihkilupauksen mukaisesti elämään yhdessä vaimonsa kanssa,²⁹⁴ ja riitaisa aviopari elämään säätyensä mukaisesti yhdessä Jumalan pelossa ja yhtenäisyydessä, jottei paholainen tunkisi heidän väliinsä.²⁹⁵ Toiminnallaan oikeus teki tunnehallinnon normeja ja oikean ja väärän käytöksen rajoja tunnetuksi.²⁹⁶ Esivallan puhe rakkaudesta oli aina moraalista retoriikkaa, jolla selitettiin, arvioitiin ja ohjattiin alamaisten jokapäiväistä elämää.²⁹⁷

Hengellisen esivallan tehokkaimpia tunnehallinnon välineitä oli ehtoolliskielto eli ihmisen sulkeminen ehtoollisyhteyden ja siten seurakunnan ulkopuolelle. Ehtoollisen kieltäminen perustui vaatimukselle ehtoollisen nauttijan kelppoisuudesta sakramentin vastaanottamiseen: ripille tulijalta edellytettiin elämän puhtautta ja aidosti katuva mieltä. Jos jonkun elämän puhtaus tai katumus olivat kyseenalaisia syystä tai toisesta – esimerkiksi siksi, että hänen huutettiin syyllistyneen salavuoteuteen – määrättiin hänet ehtoolliskieltoon siihen saakka, kunnes kärejät olivat joko todenneet hänet syyttömäksi tai rankaisseet häntä rikoksesta. Myös julkisyhdyssä – esiaviollisessa tai avioliiton ulkopuolisessa suhteessa, riitaisuudessa tai asumuserossa – eläminen ilman katumusta esti ehtoolliselle pääsyn, sillä sopu lähimmäisen kanssa oli tärkeä todiste vilpittömästä katumuksesta.²⁹⁸ Kiellon tehokkuus pohjasi 1600-luvun yhteiskunnan korostuneeseen yhteisöllisyyteen. Yksilöllinen identiteetti luotiin suurelta osin yhteisön osallisuuden kautta: yksilö näki itsensä osaksi yhteisöä, mutta katsoi samanaikaisesti omaavansa määrätyn paikan tuossa yhteisössä.²⁹⁹ Seurakuntayhteisöön kuuluivat kaikki pitäjäläiset sukupuolesta ja sosiaalisesta asemasta riippumatta, ja tämä yhteenkuuluvuus vahvistettiin yhteisellä ehtoollisella. Siten ehtoollisen kieltäminen sulki ihmisen sekä konkreettisesti että mentaalisesti yhteisön ulkopuolelle,³⁰⁰ puhumattakaan siitä, että se vaaransi sielun ikuisen

293–294, 297. Katso myös esim. Karlsson Sjögren 2009, s. 187. Malin Lennartsson on vertaillut Växjön tuomiokapitulin käsittelemiä avioeroja 1650- ja 1690-luvulla. Hänen mukaansa 1650-luvulla rahvas haki eroa huomattavasti useammin ja myös muista kuin laissa määritellyistä syistä, esimerkiksi riitaisuuden, väkivaltaisuuden ja talouden hoidon ongelmien takia. Ero myös myönnettiin useammin. 1690-luvulla avioeroa haettiin huomattavasti harvemmin ja lainmukaisista syistä, mutta kapitulin halukkuus myöntää ero oli silti selkeästi vähentynyt. Myös myönnettyjen asumuserojen määrä väheni. Avioeron syinä dominoi molempina ajankohtina huoruus, hylkääminen erohakemuksen perusteena sen sijaan väheni vuosisadan kuluessa. Lennartsson 1999, s. 213–217, 226–230. Katso myös Éilola 2002, s. 121.

294 KO Kivennapa ja Uusikirkko 15.-20.2.1697:102–104, KA. At. 52.

295 KO Muolaa 14.-17.8.1693:392–394, KA. At. 274.

296 Andersson 1998, s. 35.

297 White 1993, s. 35.

298 Juva 1955, s. 66–67; Laasonen 1967, s. 68; Laasonen 1977, s. 221; Lempiäinen 1963, s. 239–240, 354–355; Lindstedt Cronberg 1997b, s. 206–207, 209; Malmstedt 2002, s. 140–141. Esim. ehtoollisen epääminen aviollisen epäsovun takia KO Uusikirkko, Muolaa, Kivennapa 25.-27.6.1690:327–330, KA. At. 276; TK 18.5.1658:177–178.

299 Lindstedt Cronberg 1997a, s. 83–84.

300 Lindstedt Cronberg 1997a, s. 131; Malmstedt 2002, s. 140; Vilku 2009, s. 276–277. Ehtoollinen tuli pakolliseksi vähintään kerran vuodessa vuoden 1686 Kirkkolain myötä. Suositeltu käyntitiheys oli 3–4 kertaa vuodessa. Lempiäinen 1963, s. 125, 259. Yhteisöllisyyttä vahvistivat uskonnonharjoituksen ohella asumisolot sekä yhteistyötä vaatineet maanviljelysmenetelmät. Muukin elannonhankinta, kuten kalastus, organi-

autuuden ja katkaisi siteen Jumalaan. Ehtoollisen kieltäminen olikin monelle seurakuntalaiselle tärkeä syy tuoda epäsopu tai rikosepäily viranomaisten selvitettäväksi.³⁰¹

Avioelämän ja seksuaalisen rakkauden normittamiseen ja kontrollointiin käytetty aika, vaiva ja resurssit osoittavat miehen ja naisen välisen rakkauden olleen puhdasoppista luterilaisuutta korostavan yhteiskunnan tunnehallinnon ytimessä. Mitään toista tunnetta ei rakkauden ohella määritelty, kielletty tai säännelty samalla intensiteetillä. Jokainen avioliiton ulkopuolinen sukupuoliuhde oli erikseen kielletty laissa, ja valvontaan valjastettu hengellisen ja maallisen esivallan edustajat puolivirallisista paikallisviranomaisista hovioikeuteen ja tuomiokapituliin saakka. Puhdasoppinen yhteiskunta olikin tunnehallinnossaan tiukka ja autoritäärinen. Miesten ja naisten arkista elämää ohjattiin esivallan määrittelemillä aviorakkauden ja avioliittoon rajatun seksuaalisuuden ihanteilla. Rakkautta arvostettiin silloin, kun se sitoi ihmisiä yhteen sosiaalisesti hyväksyttävällä tavalla ja edesauttoi heidän velvollisuuksiensa täyttämässä – itseisarvoa rakkaudella ei ollut. Ihanteiden kääntöpuolena olivat ankarat sanktiot niitä kohtaan, jotka eivät onnistuneet ihanteita omassa elämässään toteuttamaan. Rangaistukset epäilemättä edesauttoivat ihanteiden omaksumista ja tekivät niiden noudattamisesta myös tyydyttävää.³⁰² Monille yksilöille ne kuitenkin aiheuttivat myös emotionaalista kärsimystä. Jonkinlaista joustavuutta esivallan harjoittaman tunnehallinnon tiukkuuteen toivat kuitenkin paikallisen tunneyhteisön – perheen, suvun ja kyläyhteisön – astetta joustavimmat tunnenormit.

3.2 Perhe, suku ja paikallisyhteisö kurinalaistavina tunneyhteisöinä

3.2.1 Paikallinen tunneyhteisö ja tunnehallinnon normit

Esivallan harjoittaman institutionaalisen tunnehallinnon ohella rakkaussuhteita sääteli ja valvoi myös paikallinen tunneyhteisö lähipiiristä (perheenjäsenet, ystävät, sukulaiset, työtoverit) laajempaan kylä- ja pitäjäyhteisöön (naapurit, tuttavat, pitäjäläiset). Agraariyhteisö ei aina noudattanut esivallan ankaran tunnehallinnon normeja, vaan avioliiton ulkopuoliset rakkaussuhteet olivat osa rahan elämänmenoa.³⁰³ Tästä syystä suomalaisessa ja ruotsalaisessa tutkimuksessa on käyty paljon keskustelua siitä, vastasivatko esivallan ajama ankara sek-

soitiin usein yhteisöllisesti. Kruunu vahvisti yhteisöllistä mentaliteettia osaltaan määräämällä kyliä tai seutukuntia vastaamaan esimerkiksi teiden tai siltojen ylläpidosta. Lindstedt Cronberg 1997a, s. 83; Piilahti 2006, s. 271. Esim. työyhteisöstä kalastuksessa KO Kalanti 9.-10.10.1700:1008-1022, KA. At. 307.

³⁰¹ Esim. halusta saada tuomio ja päästä takaisin ehtoollisyhteyteen KO Jääski 4.-6.12.1683:-163-, KA; KO Kalanti 12.,14.-16.2.1687:79-80, KA. Laasonen 1977, s. 221; Lindstedt Cronberg 1997b, s. 206-207, 209; Malmstedt 2002, s. 140-141.

³⁰² Reddy 2001, s. 125.

³⁰³ Katsö myös Aalto 1996, s. 90.

suaalimoraali – jota tässä tutkimuksessa käsitellään osana tunnehallintoa – ja rahvaan käsitykset hyväksyttävästä seksuaalisuudesta toisiaan. Ruotsissa rahvaan ja esivallan seksuaalimoraalin yhteneväisyyttä on korostanut erityisesti lundilainen tutkimus Eva Österbergin johdolla.³⁰⁴ Yhteneväisyysnäkökulmasta lain ylläpitäminen edellyttää edes joiltakin osin sopusointua vallitsevan epävirallisen arvosysteemin kanssa³⁰⁵, siis tunneyhteisöjen päällekkäisyyttä. Rahvas tuki esivallan pyrkimyksiä rajata seksuaalisuus vain aviosuhteeseen paitsi Jumalan pelosta ja synnintunnosta, myös siksi, että talonpoikaisavioliitto oli luonteeltaan taloudellinen ja käytännöllinen järjestely. Rahvaan näkökulmasta avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden ankara sanktiointi oli positiivinen asia, sillä se varjeli agraariyhteisön keskeisiä taloudellisia arvoja, laillista perimystä, tilansiirtoa ja kotitalouden asemaa sosiaalihuollon yksikkönä.³⁰⁶ Suomessa esimerkiksi Jari Eilola on esittänyt, joskin noituuden ja taikuuden osalta, että esivallan markkinoimien käsitysten täytyi ainakin jossain määrin osua yksiiin yhteisöllisten tapojen kanssa.³⁰⁷ Seppo Aalto sen sijaan on nähnyt esivallan tiukan seksuaalimoraalin täysin vastakkaiseksi rahvaan perinteille. Aalto katsoo kontrollin olleen ylhäältäpäin ohjautuvaa, ja sen seurauksena tapahtuneen muutoksen käytöksessä olleen pinnallista ja johtaneen vain kaksinaismoraalin lisääntymiseen.³⁰⁸

Ihmiset eivät kuitenkaan aina toimi virallisen moraalinnormiston mukaisesti, vaikka sen olisivat omaksuneetkin,³⁰⁹ eikä tunnehallinnon ihanteiden omaksuminen ole myöskään koskaan täysin aukotonta.³¹⁰ Rahvaan mentaliteetissa elivät edelleen vahvoina ja toisiinsa kietoutuneina esikristilliset ja katoliset pe-

³⁰⁴ Aalto 1996, s. 18. Katso esim. Österberg, Lennartsson & Naess 2000, s. 257–258, 262. Österbergin mukaan ainakin osa talonpojista tuki esivaltojen kurinalaistamispyrkimyksiä, koska uuden ajan alun yhteiskunnan sosio-ekonomiset muutokset uhkasivat heidän vanhaa, perhelajiteettiä, lainkuuliaisuuteen, järjestykseen ja moraliin perustunutta elämäntapaansa: maattoman väestön ja liikkuvuuden lisääntyessä kyläyhteisöjen moraalinnormiston ulkopuolelle jääneiden ihmisten joukko kasvoi. Esim. Österberg 1982.

³⁰⁵ Katso esim. Österberg & Sandmo 2000, s. 10–12.

³⁰⁶ Lindstedt Cronberg 1997b, s. 209, 211, 224; Thunander 1992, esim. s. 12–13. Esimerkiksi väkivaltaa tutkinut Olli Matikainen on todennut, että on usein täysin mahdollista eritellä sitä, vaikuttiko paikallisyhteisön kuolemanrangaistusvaatimusten taustalla vanha kansanomaisen ajattelu verivelasta vai uudempi teokraattinen vanhatestamentillisuus. Molempien suhtautumistapojen ytimessä oli sama asia, verikosto. Matikainen 2002, s. 55.

³⁰⁷ Eilola 2003, s. 304.

³⁰⁸ Aalto 1996, esim. s. 19, 90, 218.

³⁰⁹ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 25. Samoin myös esivallan paikalliset edustajat saattoivat paikallisyhteisön jäseninä jakaa kansanomaiset toimintatavat.

³¹⁰ Katso Reddy 2001, esim. s. 25–31, 55. Myöskään kansan opetus ei ollut aukotonta. Esimerkiksi kirkon tavoitteena ollut rahvaan lukutaito rajoittui kykyyn saada itse selvää katekismuksen pääkohdista, ja äärimmäisen harva osasi Huoneentaulun ulkoa 1600-luvun lopullakaan. Lisäksi vaikka läsnäolo jumalanpalveluksissa oli pakollista, jouduttiin vaatimuksesta useassa paikassa tinkimään pitkien välimatkojen ja maatalouden työrytmin takia. Kun rahvas kirkkoon sitten pääsi, hankaloittivat sanoman perillemeno paitsi useiden sanankuulijoiden juopumus ja muut toistuvat häiriöt jumalanpalveluksen aikana, myös seurakunnan kokoontumiseen liittynyt sosiaalinen ulottuvuus. Juva 1955, s. 52–59, 117–124; Laine 2002, s. 18–21; Laasonen 1967, s. 62–65, 77; Lempiäinen 1967, s. 83–84, 201–202; Malmstedt 2002, s. 35–37, 43, 59–61, 70, 128–131, 172–177; Pleijel 1970, s. 24–25.

rinteet, ja esimerkiksi Huoneentaulun näkemystä sukupuolihierarkiasta nyansoivat aina muut yhteiskunnalliset ja sosiaaliset hierarkiat, kuten sukupolvet ja säädyt.³¹¹ Paikallisen tunneyhteisön näkemykset muokkautuivat virallisten tunnehallinnon propagoimien ihanteiden ja epävirallisen arkipäiväisen keskustelun sekä tulkintojen vuorovaikutuksessa. Virallista ja epävirallista tunnehallintoa ei siten tule käsitellä toisilleen vastakkaisina järjestelminä, vaan ennemminkin saman normiston toisistaan riippuvaisina ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa olevina muuntumina. Esivallan tunnehallinnossaan määrittelemä ehdoton normi ei ajan olosuhteissa voinut toteutua sellaisenaan. Sen sijaan rahvas sopeutti esivallan velvoitteet omiin moraalikäsitteisiinsä ja jatkoi elämäänsä perinteisten tapojensa varassa. Paikallisen tunneyhteisön epävirallinen normi oli joustavampi, tarpeenmukaiseksi muokattu versio virallisesta tunnehallinnon normista.³¹² Esivallan tunnehallinnon tehokkuus käytössä olleilla oikeuslaitoksen resursseilla kuitenkin edellytti myös paikallisyhteisön hyväksyntää ja yhteistyötä.³¹³ Voidaankin sanoa, että rakkauden saralla rahvas muodosti oman tunneyhteisönsä, joka vaali pitkälti samoja arvoja kuin valtakunnan kattava virallinen (esivallan edustama) yhteisö tunnehallintoineen, mutta salli tiettyjen perinnäisten tapojensa rajoissa enemmän vapautta seksuaalisessa rakkaudessa.

Esivallan tunnehallinnosta poikkeavista paikallisen tunneyhteisön perinteistä keskeisin oli sukupuolisen kanssakäymisen hyväksyminen kiinteäksi osaksi avioliiton solmimista ja tulevien aviopuolisoiden välisen suhteen rakentamista.³¹⁴ Tällöin mies ja nainen saattoivat aloittaa sukupuolisen kanssakäymisen ja jopa muuttaa yhteen kuin aviopari kihlauksen tai epävirallisemmän kahdenkeskisen aviolupauksen nojalla.³¹⁵ Osapuolten oli myös mahdollista kokeilla yhteiselon sujuvuutta ennen vihkimistä erilaisilla koeajoilla – esimerkiksi niin, että sulhas- tai morsianehdokas otettiin taloon työhön palkattomaksi rengiksi tai piiaksi tietyksi ennalta sovituksi ajaksi. Jos rakkaudelle ei nähty edellytyksiä, oli sopimus purettavissa kihlalahjat palauttamalla ja päivätyöpalkka maksamalla.³¹⁶

³¹¹ Vanha oli nuoren yläpuolella, aatelinen tai kruunun virkamies rahvaan ihmisen yläpuolella, nainut naimattoman. Patriarkaalisien vallan toteutumista perheen sisällä rajoittivat myös esivallan kasvava kontrolli kotitalouden sisäisistä asioista sekä ennen kaikkea yhteisöllinen vallankäyttö ja suku. Perlestam 1997, s. 131; Pylkkänen 1990, s. 301–302; Vilkkuna 2010, s. 14.

³¹² Lindstedt Cronberg 1997a, s. 16; Vilkkuna 2010, s. 8–9. Katso myös Österberg 2010, s. 181.

³¹³ Katso myös Lindstedt Cronberg 1997b, s. 209, 211; Thunander 1992, s. 12–13; Österberg, Lennartsson & Naess 2000, s. 262.

³¹⁴ Aalto 1996, s. 32; Gaunt 1983, s. 66–67; Knuutila 1990, s. 54, 63; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 16; Pylkkänen 1990, s. 241–242; Vilkkuna 2010, s. 8–9. Katso myös Österberg 2010, s. 181 ja Juva 1955, s. 130. Esim. TK 21.11.1660:464.

³¹⁵ Esim. KO Lapväärtti 13.–14.2.1691:133v–134, KA. At. 165.; KO Eura 31.5.–1.3.6.1695:200–202; 19.–22.6.1697:113–114, KA. At. 298. Katso myös Lennartsson 1999, s. 121.

³¹⁶ KO Kokemäki 5.–7.8.1689:300–301, KA. At. 199.; TK 21.11.1660:464. Katso myös Aalto 1996, s. 32 ja Waris 1999, s. 103.

Paikallisen tunneyhteisön toiminta perustui maantavalle³¹⁷, jossa mies kantoi vastuunsa sukupuolisuhteessa: jos mies ei nainut makaamaansa naista, hän palautti tämän kunnian maksamalla tälle korvauksen.³¹⁸ Sallivampaan suhtautumiseen yhteiselämän järjestelyihin sisältyi myös oletus siitä, että pariskunta menisi vihille raskauden myötä. Maantapa pysyi voimissaan agraariyhteisön tiiviyn ja yhteisöllisen valvonnan edesauttaman miehen vastuuntunnon takia. Epävirallisemmatkin suhteet päätyivät yleensä ennen pitkää avioliittoon, ja esivalta puuttui tunnehallinnon sanktioin kuvioon vasta silloin, kun avioliitto ei raskaudesta huolimatta syystä tai toisesta toteutunutkaan.³¹⁹

3.2.2 Aviopuolison valinta yhteisöllisenä huolenaiheena

Paikallisen tunneyhteisön sallivuus ei kuitenkaan suonut yksilölle vapautta sen enempää kuin esivallan tason tunnehallintokaan. Rakkauden sääntely oli tärkeä ja kaikkia koskettava kysymys 1600-luvun yhteiskunnassa. Paikallisyhteisö jakoi yhteiset uhat, mahdollisuudet ja arvot muodostaen oman fyysisen ja mentaalisen kokonaisuutensa. Paikallisessa normi- ja tunneyhteisössä pyrittiin keskinäiseen luottamukseen ja yhteishenkeen.³²⁰ Rakkauden sääntely oli yksi keino ylläpitää yhteisöä. Yhteisöllinen mentaliteetti teki perheenjäsenten ja naapurien käytöksestä julkisesti arvioitavaa ja yksilön moraalit ja käytös vaikuttivat koko yhteisöön.³²¹

Agraariyhteisölle keskeinen arvo ja rakkaussuhteiden säätelyn motiivi oli ihmissuhteena toimiva, sosiaalisesti sopiva ja taloudellisesti elinkelpoinen avioliitto. Avioliitto ei varhaismodernina aikana ollut vain kahden yksilön välinen henkilökohtainen tunnesuhde, vaan samalla koko lähiyhteisöä koskettava sosiaalinen sidos. Kotitalous oli agraariyhteisön perusyksikkö: se toi jäsenilleen jokapäiväisen elannon, ja sen piirissä hoidettiin lapset, sairaat ja vanhukset. Jos tuotannollinen tehtävä epäonnistui, joutui naapurusto maksumieheksi. Ihmisten välinen harmonia oli mentaliteetissa keskeisellä sijalla, ja se oli paitsi esivallan ihanne, myös käytännöllinen arvo kotitalouden jäsenille itselleen siitä huolimatta, että sitä ei aina onnistuttu toteuttamaan. Avioon aikovien henkilökohtainen suhde oli aina osa monimutkaista verkostoa, jonka muodostivat muut tunnesidokset ja taloudelliset, sosiaaliset ja moraaliset velvoitteet sukua, ystäviä sekä naapurustoa kohtaan. Avioliiton kautta kotitalouteen liittyvän uuden perheenjäsenen sopivuus olikin yhteisöllinen huolenaihe.³²² Rakkaussuhteiden sää-

³¹⁷ Maantapa tarkoittaa talonpoikaisessa heimo- ja sukuyhteiskunnassa noudatettuja perinteisiä, yhteisöllisiä oikeus- ja moraaliperiaatteita, joita esivalta yhtenäistämisen ja kurinalaistamistavoitteissaan alkoi 1600-luvulla kitkeä. Vilkkuna 2010, s. 7-8.

³¹⁸ Aalto 1996, s. 184-189.

³¹⁹ KO Virolahti 31.10.1689:411v-418, KA. At. 82. Aalto 1996, s. 183; Hassan Jansson 2002, s. 28-29; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 205.

³²⁰ Piilahti 2006, s. 271; Rosenwein 2006, s. 2, 24-25; Taussi Sjöberg 1996, s. 176, 181.

³²¹ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 84; Pohjola-Vilkkuna 1995, s. 75-79; Saarimäki 2010, s. 44-45.

³²² Frances 2005, s. 40, 52; Gaunt 1983, s. 11-58, 85-116; Gillis 1985, s. 12. Katso myös Roper 1989, s. 154-157.

telyllään lähiyhteisö pyrki varmistamaan sitä, että uusi aviosuhde mukautuisi tähän jo olemassa olevaan sosiaaliseen verkostoon.

Avioliiton solmimista varhaismoderneissa yhteisöissä on käsitelty erityisen paljon brittiläisessä historiantutkimuksessa, jonka päätelmät sopivat myös tuomiokirjojen tarjoamaan kuvaan suomalaisen agraariyhteisön todellisuudesta. Avioitusprosessi alkoi yleensä epävirallisilla puolison tiedusteluilla, et-sinnöillä ja arvioinneilla ja eteni kahdenkeskisyydestä julkisuuteen: alustava kosiskelu tapahtui mahdollisuuksien mukaan muilta salassa, ja usein vasta lahjojen vaihdon jälkeen asia tuotiin lähimmän perhe- ja sukupiirin sekä lopulta laajemman ystävien ja perheenjäsenten joukon tietoon. Julkisuuden määrä olikin mittari suhteen vakavuudelle. Avioitusprosessiin liittyvät rituaalit edellyttivät julkisuutta ja tarjosivat mahdollisuuden suvun ja yhteisön kontrollille. Yhteisöllinen hyväksyntä ja integraatio olivat avioon aikoville erityisen tärkeitä arvoja, koska avioelämän onnistumiseksi ja kotitalouden ylläpitämiseksi tarvittiin erityisesti vaikeina aikoina ystävien ja sukulaisten muodostamaa sosiaalista turvaverkkoa.³²³ Suomalaisen agraariyhteisön mentaliteetissa suku merkitsi yleensä käytännöllistä sukua tai sukurintamaa, joka kattoi tilanteen mukaan veri- ja avioliittosukulaisia sekä ystäviä. Verisukulaisuus taas oli ensisijaista lähisuvussa serkuksiin asti.³²⁴ Avioitusprosessiin osallistuivat siis ne lähipiirin ihmiset, jotka tulevaisuudessa olisivat jatkuvassa yhteydessä avioituvaan pariin.

Tuomiokirjakertomusten perusteella perhe, ystävät ja sukulaiset osallistuivat avioitusprosessiin sekä positiivisesti eli avioliiton syntymistä edesauttaen että negatiivisesti eli yksilön valinnanvapautta rajoittaen. Avioitusprosessin edesauttaminen ja toisaalta yksilön valinnanvapauden rajoittaminen kulkivat kuitenkin käsi kädessä: osallistumisen keinot tai motiivit olivat harvemmin mustavalkoisia.³²⁵ Motiiveista ja keinoista riippumatta valtaosa vanhemmista ja muista läheisistä toimi varmasti lapsensa paras mielessään.³²⁶ Lähipiiriin kuuluvat ihmiset saattoivat edesauttaa avioliiton solmimista esimerkiksi etsiskelemällä sopivia kumppaneita, välittämällä viestejä osapuolten välillä tai tekemällä alustavia tunnusteluja mahdollisista puolisoehdokkaista.³²⁷ Vanhemmat voivat esimerkiksi tehdä aloitteen mielestään sopivasta kihlauksesta,

³²³ Frances 2005, s. 43, 46; Gillis 1985, s. 4, 6, 17, 38; O'Hara 2000, s. 31.

³²⁴ Matikainen 2002, s. 64–66; Piilahti 2006, s. 281–282; Tadmor 2001, esim. s. 122–146, 175–192. Suku merkitsi arjessa vaikuttavien sukurintamien ohella abstraktia verisukulaisuutta. Tämä oli lähinnä tiedollinen kategoria, joka määritteli yksilön identiteettiä ja aktualisoitui häiden kaltaisissa rajankäynnin tilanteissa. Ihmiset tunsivat verisukulaisuussuhteensa hyvin syvällisesti, mutta tämä ei tarkoittanut korporatiivisena ryhmänä toimimista tai kaukaisia verisukulaisia kohtaan tunnettua vahvaa sukusolidarisuutta. Käytännön merkitystä verisukulaisuudella oli pikkuserkuksiin asti. Matikainen 2002, s. 64–66. Osa sukulaisista määriteltiin myös ystäviksi, mutta tämä edellytti erityisen läheistä ja vastavuoroista suhdetta. Österberg 2007, s. 199.

³²⁵ Esimerkiksi Catherine Frances on todennut tutkimansa brittiläisen konsistoriaineiston perusteella, että perheen positiivinen vaikutus avioitusprosessiin oli kaksi kertaa yleisempää kuin negatiivinen vaikutus, so. pyrkimys estää avioliittoa. Frances 2005, s. 44.

³²⁶ TK 18.6.1661:525. Tässä tapauksessa äiti pahoitteli sitä, että oli yrittänyt toimia lapsensa parhaaksi, vaikka lopputulemana olikin riitaisa avioliitto.

³²⁷ KO Kokemäki 9.–12.12.1684:659v–660, KA. At. 332.

joka oli sitten mahdollista purkaa koeajan jälkeen, jos kihlakumppanit eivät pitäneet toisistaan.³²⁸ Jos taas salavuoteudessa maanneet katsottiin toisilleen sopiviksi puolisoiksi, perheenjäsenet kannustivat heitä solmimaan avioliiton.³²⁹ Laajempi kyläyhteisö taas edesauttoi sopivia, avioliittoon tähtääviä suhteita huhuilla. Jos miehen ja naisen tiedettiin makaavan yhdessä aviolupauksin, puhuttiin heidän suhteestaan yhteisössä yleisesti.³³⁰ Tämä epävirallinen julkisuus lisäsi lupauksen sitovuutta ja ehkäisi halua hylätä kumppani tai hairautua toisaalle, koska sitoumus oli yleisessä tiedossa ilman virallisempia rituaalejakin.³³¹

Vanhempien tärkeä rooli avioliittomarkkinoilla oli pitää lastensa puolia ongelmatilanteissa. Eräs äiti esimerkiksi kirosi tyttärensä avioliittoneuvottelujen jälkeen hylänneen miehen käärmeiden ja matojen ruuaksi, sillä hänen mielestään petolliseksi osoittautunut sulhanen oli karkottanut tyttären muut kosijat. Tämä taas heikensi merkittävästi hänen tyttärensä tulevia avioliittomahdollisuuksia.³³² Vanhemmat saattoivat lahjoa papin vihkimään raskaana olevan tyttärensä ilman tarkempia kysymyksiä.³³³ Naittajina toimineet miehet taas turvautuivat toisinaan väkivaltaan avioliittoneuvottelujen epäonnistuttua. Pahoinpitelyn kohteeksi saattoi joutua esimerkiksi sulhasen mielenkiinnon vienyt toinen nainen.³³⁴ Myös naiset itse turvautuivat holhoojiinsa avioliittoneuvottelujen yhteydessä silloinkin, kun he palvelivat toisaalla – varsinkin jos olivat epävarmoja naimakaupan edullisuudesta.³³⁵ Perheen ja isän/naittajan osallisuus avioitumisprosessiin oli kiistaton etu naiselle agraariyhteiskunnassa, jossa nuori naimaton nainen oli ikä- ja sukupuolihierarkian pohjalla. Se, että isä/naittaja ajoi oikeudessa avioliittokaupoissa kaltoin kohdellun naisen asiaa, toi miehiseksi mielletyissä juridisessä kontekstissa naisen vaatimuksille lisää painoarvoa.³³⁶ Pelkkä naittajan olemassaolo itsessään saattoi vähentää miehen halua syödä sanansa sukupuolisuhteen jälkeen. Brittiläisessä tutkimuksessa on nimittäin todettu, että mitä vähäväkisempi naisen suku oli ja mitä vähemmän he olivat naisen rinnalla avioliittoneuvotteluissa, sitä heikompi oli hänen asemansa avioitumisprosessin kriisitilanteissa.³³⁷

Perheen ja suvun negatiivinen vaikutus avioitumisprosessiin saattoi sen sijaan saada painostamisen ja pakottamisen piirteitä. Lastensa avioliittoa toivoivat vanhemmat esimerkiksi pyrkivät kääntämään vastentahtoisten lastensa päätä toimittamalla ja vastaanottamalla näiden puolesta kihlajaislahjoja, joilla oli sekä symbolista että juridista merkitystä. Myös maanitteluihin ja uhkauksiin turvaututtiin lapsen ahdistuksesta välittämättä.³³⁸ Jos aiottu liitto taas oli lähipiirin näkökulmasta sopimaton tai huono, voitiin esimerkiksi sulhanen ylipu-

³²⁸ KO Kokemäki 5.-7.8.1689:300-301, KA. At. 199.

³²⁹ KO Ulvila 16.,18.6.1694:239-241, KA. At. 105.

³³⁰ Esim. KO Vehmaa 16.-17.5.1699:241-248, KA. At. 305.

³³¹ Katso myös Aalto 1996, s. 201.

³³² KO Laitila 3.-4.9.1690:920-921; 9.-10.2.1691:54-55, KA. At. 255.

³³³ KO Lappee 23.-25.11.1665:103-109, KA. At. 31.

³³⁴ KO Lappee 6.-9.10.1664:107, KA. At. 145.

³³⁵ KO Huittinen 13.-14.4.1692:137-143, KA. At. 166.

³³⁶ KO Kitee 10.-11.3.1675:1182-v, KA. At. 42. Andersson 1998, s. 126.

³³⁷ Frances 2005, s. 51-52.

³³⁸ Esim. KO Uusikirkko 18.-19.2.1691:71-72v, KA. At. 164.; TK 29.10.1660:462.

hua hylkäämään huonoksi katsottu nainen.³³⁹ Naista taas voitiin varoittaa kanssakäymisestä aviomieheksi kelpaamattoman miehen kanssa.³⁴⁰ Vanhemmat ja sukulaiset saattoivat myös esittää oikeudessa tahtonsa siitä, että salavuoteuteen syyllistynyt lapsi nauti vuodekumppaninsa tai jopa vaatia, että oikeus määräisi osapuolet vihille.³⁴¹ Joskus vanhemmat myös järjestelivät lastensa avioliittoja jo kauan ennen kuin nämä saavuttivat naimiän ja olivat kykeneviä sanomaan asiasta oman mielipiteensä. Naapurukset saattoivat neuvotella lapsi-ikäisen jälkikasvunsa välisestä avioliitosta³⁴² tai vanhemmat lahjoa nuoren pojan tulemaan kotivävykseen ja pikkulapsi-ikäisen tyttärensä tulevaksi aviomieheksi.³⁴³ Myös miesten välisiin yhtiösopimuksiin oli mahdollista kirjata isien päättäneen lastensa välisestä avioliitosta yhtiön ylläpitämiseksi tulevaisuudessa.³⁴⁴ Toisinaan leskien uusiin naimakauppoihin voitiin liittää ehtoja edellisen avioliiton lasten tai lastenlasten välisistä avioliitoista tulevaisuudessa.³⁴⁵ Jopa esivaltaa edustanut nimismies saattoi kihlata tyttärensä lain vastaisesti kahdelle eri miehelle sosiaalisesti edullisemman vaihtoehdon sattuessa kohdalle.³⁴⁶ Tällainen vallankäyttö oli ristiriidassa hengellisen lainsäädännön korostaman vapaaehtoisuuden vaatimuksen kanssa. Kansanviisaudessa oli siis aiheellista muistuttaa, ”ettei vihalla vihille saada, eikä voimalla vävyksi, vastentahtoisesti ystäväksi”.³⁴⁷

Mitä nuoremmista lapsista oli kyse, sitä enemmän vanhemmilla oli vaikutusvaltaa avioitumis päätökseen. Aikuista lasta oli kuuliaisuuden velvoitteesta huolimatta aivan eri asia painostaa kuin vielä keskenkasvuista: kuten sananlaskussa todettiin, ”pojanklopit [lapsi-ikäiset] naitetaan, itse naivat omavaltaiset [yltiöpäiset/tottelemattomat], miehet [täysivaltaiset] naivat mielensä mukaan”.³⁴⁸ Koska karjalaisen kulttuurin piirissä ainakin suurperhetalouksissa avioitettiin nuorempina kuin läntisessä Suomessa,³⁴⁹ oli myös vanhempien sananvalta epäilemättä suurempi. Joskus lapset, erityisesti tyttäret, saivat miltei kauppatavaran luonteen. Nuori poika naitettiin, jotta emännän kuoleman jäl-

³³⁹ KO Lappee 12.-14.9.1666:96-97, KA. At. 4.

³⁴⁰ KO Ulvila 16.,18.6.1694:145-v, KA. At. 103.

³⁴¹ KO Taivassalo 19.-4.1689:61v-62, KA. At. 222.; KO Vehkalahti ja Kymi 4.-6.2.1696:195-196, KA. At. 186.

³⁴² KO Karkku 21.-22.2.1690:146-153, KA. At. 189.

³⁴³ KO Lappee 10.-13.9.1662:108-109, KA. At. 173. Kyseinen tapaus tuli esiin, kun vasta 6-vuotiaan tyttären äiti syytti 16-vuotiasta poikaa tyttärensä väkisinmakuusta. Poika väitti syytöksen johtuvan siitä, että hän oli kieltäytynyt tarjotusta naimakaupasta. Mielenkiintoinen seikka seksuaalisuuskäsitysten kannalta on se, että oikeus totesi olevan aivan mahdotonta, että jollakin voisi olla sellainen edesottamus niin pienen lapsen kanssa. Tästä syystä lautakunta katsoi teon mahdottomaksi ja pojan syyttömäksi. Pedofilia ei kuulunut tapahtumien mahdollisiin selityksiin. Katso Lidman 2009.

³⁴⁴ KO Elimäki 21.-22.6.1669:194-v, KA. At. 179.

³⁴⁵ TK 3.4.1661:502.

³⁴⁶ KO Vehkalahti, Kymi ja Valkeala 21.-23.5.1666:73-, KA. At. 132.

³⁴⁷ Florinus 1702 (1987), ”Ei vihoin vihille saada, eikä wällä wäwyxi, ylönmielin ystäväxi”.

³⁴⁸ Florinus 1702 (1987), ”nappascossit naitetan, itse naiwat elkiwallat, miehet naiwat mieländans myöden”.

³⁴⁹ Sirén 1999, s. 114-122.

keen naistyövoiman pulasta kärsinyt kotitila saisi työntekijän.³⁵⁰ Nuori tyttö taas jäi kotitilan ja miehelän väliseksi heittosäkiksi kihlatun muutettua mielensä lyhyen yhteiselön jälkeen.³⁵¹ Naittajan vallan toteutumiseen vaikutti merkittävästi myös lapsen itsenäisyyden aste eli se, asuiko hän vielä kotona vai oliko palveluksessa ehkä kaukanakin. Monet nimittäin lähtivät työn perässä läheisiin kaupunkeihin tai toiseen läänin, joskus jopa valtakunnan toiseen osaan.³⁵² Tosin puolikasvuisen eli nuoren muuttaminen pois kotoa palvelukseen ei välttämättä katkaissut siteitä vanhempiin ja synnyinkotiin: nuorta ei tällöinkään mielletty täysivaltaiseksi aikuiseksi ja lapsuudenkotiin saattoi aina tarvittaessa palata.³⁵³

Lapsilla oli aina mahdollisuus kieltäytyä vanhempiensa vaatimuksista, mutta vanhemmilla oli käytössään yksi tehokas suostuttelukey: oikeus kieltää tottelemattomalta lapseltaan perintöoikeus. Poika voitiin tehdä perinnöttömäksi esimerkiksi siitä syystä, että morsianehdokas oli "irtolaisakka" ja avioton äiti.³⁵⁴ Pahimmillaan vanhemmille vastentahtoisen kumppanin valinta tai muuten epäonnistunut avioitumispäätös johti vuosien kuluessa paitsi aviopuolisoiden, myös koko perheyhteisön välien tulehtumiseen, riitojen julkisiin oikeuskäsittelyihin ja lopulta perheen hajoamiseen.³⁵⁵

Perheen ja yksilön toiveiden joutuessa ristiriitaan oli omasta tahdosta kiinnipitämisellä usein kova hinta.³⁵⁶ Vanhempien mielipiteen huomioiminen puolisonvalinnassa näyttääkin olleen kristillisestä vapaan tahdon korostuksesta huolimatta maantapa. Oma-aloitteisesti kihlautunut lapsi saattoi esimerkiksi hyväksyä vanhempiensa tai sukulaistensa tahdon sopimuksen purkamisesta ilman ääneen esitettyjä vastalauseita.³⁵⁷ Vanhempien ja suvun hyväksymä kihlaus voitiin sekin peruuttaa kesken häävalmistelujen, kun nämä kääntyivätkin vastustamaan aiottua liittoa.³⁵⁸ Tosin joskus väitettä vanhempien puuttuvasta suostumuksesta voitiin myös hyödyntää haluttaessa eroon kihlauksesta, joka oli

³⁵⁰ KO Liperi 9.-10.,12.-13.10.1691:243v-245v, KA. At. 55. Katso vastaavasta järjestelystä, jossa nuori poika naitetaan naistyövoiman saamiseksi TK 26.5.1659:303.

³⁵¹ KO Kitee 10.-11.3.1675:1182-v, KA. At. 42. Kyseisessä tapauksessa 14-vuotias tyttö oli jakanut vuoteen sulhasensa kanssa jo jonkin aikaa, kun tämä sitten oli ajanut hänet pois tilaltaan. Isä oli kuljettanut tytön takaisin, jolloin tämä oli häädetty uudelleen aistivikoihin vedoten. Kun isä oli sitten jälleen työntänyt tytärtään sulhaselle, oli tämä isineen ilmoittanut, ettei tyttöä enää huolitaisi tilalle.

³⁵² Esim. KO Lappee 21.3.1670:31-38, KA. At. 66. Myös vakiintuneet naineet miehet saattoivat lähteä työkuntana Suomenlahden yli ojankaivuuseen tai muuhun kausiluonteiseen työhön. Esim. KO Elimäki ja Valkeala 10.-12.6.1689:372-373v, KA. At. 83.

³⁵³ Vilkuna 2010, s. 23, 31. Vanhemmat ja sisarukset muodostivat kiinnekohdan myös koko ikänsä naimattomina pysyneille, palveluksella itsensä elättäneille naisille. Mietinen 2012, s. 117-118. Katso myös Frances 2005, s. 47.

³⁵⁴ KO Viipuri 19.-20.5.1665:399-400, KA. At. 174. Myös KO Valkeala 2.10.1683:217, KA. At. 183.

³⁵⁵ KO Savitaipale ja Taipale 23.-24.1.1691:389, KA. At. 184.; KO Ulvila 18.-20.10.1693:433-435, KA. At. 105.; KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.-20.2.1697:102-104, KA. At. 52.

³⁵⁶ O'Hara 2000, s. 33.

³⁵⁷ Esim. HO 18.4.1687: Catharina Sölfwearmin tutkinta, RA; KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v, KA. At. 202.; KO Savitaipale ja Taipalsaari 11.-6.1700:97, KA. At. 187.

³⁵⁸ KO Muolaa, Kivennapa ja Uuskirkko 27.-28.2.1682:207v-208, KA. At. 45.

jostakin toisesta syystä muuttunut vastenmieliseksi.³⁵⁹ Ääritapauksissa ristiriidat puolisonvalinnassa omien ja vanhempien toiveiden välillä saattoivat johtaa traagisiin seuraamuksiin, kuten raskaaksi saatetun ja vanhempien torjuman morsiamen surmaan.³⁶⁰

Perheen, suvun ja naittajan osallisuuden ja vallan määrä avioitumisprosessissa vaihteli tapauskohtaisesti. Suuren kuolleisuuden vuosisadalla ei ollut lainkaan selvää, että naittaja olisi naisen avioikään ehtiessä ollut elossa. Ja vaikka naittaja olisikin ollut elossa, hän ei välttämättä osallistunut aktiivisesti naisen avioitumisprosessiin vaan nainen saattoi toimia avioliittoasioissa hyvinkin itsenäisesti. Jotkut naiset ehdottelivat haluamalleen miehelle avioliittoa varsin suorasukaisesti tarjoutumalla salavuoteuteen.³⁶¹ Jos sulhanen taas ei useamman vuoden kihlauksen ja yhdessä makaamisen jälkeen kiirehtinyt vihille, odotettuun kyllästynyt morsian yksinkertaisesti kihlautui toisen, vihkimiseen suostuvaisemman miehen kanssa.³⁶² Naisen oli myös mahdollista haastaa katumapäälle tullut sulhanen sekä käräjille että tuomiokapituliin osoittaakseen avioliittosopimuksen olemassaolon ja miehen velvoitteen naida hänet.³⁶³ Tällainen aloitteellisuus vaati naiselta juridista tietämystä sekä ymmärrystä oikeudelliseen kontekstiin sopivasta argumentoinnista.³⁶⁴

Edes papisto ei käytännön toiminnassaan noudattanut aina tunnehallinnon normeja. He saattoivat vihkiä toistensa kanssa maanneita pareja mielivaltaisesti ilman näiden vapaata suostumusta. Eräs kirkkoherra esimerkiksi houkutteli aviottoman lapsen isän pappilaan ja sitten yksinkertaisesti vihki tämän lapsen äidin kanssa vastalauseista huolimatta.³⁶⁵ Joskus taivuttelussa käytettiin apuna piiskaa.³⁶⁶ Jopa tuomiokapituli hyödynsi uhkaa ja painostusta suostutelllessaan salavuoteisia tai kihlauksensa purkua hakevia pariskuntia avioon. Uhkana voitiin käyttää esimerkiksi kaupungin tyrmään lukitsemista.³⁶⁷ Avioliittoon voi painostaa myös sulhanen, joka uhkaili vastentahtoista morsianehdokasta tämän maineen tuhoavilla huhuilla.³⁶⁸ Kuten eräs mies totesi rukkaset antaneelle naiselle: ”Jos sinä osoitat minulle yhtä ovea, niin voin minä siitä toisesta sisään tulla”.³⁶⁹

Sen lisäksi, että sukulaiset osallistuivat avioitumisprosessiin, ohjasivat sukulaisuusverkostot rakkaussuhteita myös tietyille hyväksi katsotuille urille. Puolisoa etsittäessä turvauduttiin nimittäin helpommin sukulaisuuden kautta maineeltaan, työtavoiltaan ja jäsentensä luonteenpiirteiltä tuttuihin kotitalouk-

³⁵⁹ Korpiola 2009, s. 292.

³⁶⁰ KO Vehkalahti, Valkeala ja Yymi 18.-19.5.1668:126-127v, KA. At. 177. Morsiamenmurhista katso Telste 2001.

³⁶¹ KO Vehkalahti ja Yymi 30.6.1691:319v, KA. At. 88.

³⁶² KO Laitila 23.-24.5.1693:144-145, KA. At. 114.

³⁶³ Esim. KO Laitila 3.-4.9.1690:920-921; 9.-10.2.1691:54-55, KA. At. 255.

³⁶⁴ Andersson 1998, s. 101.

³⁶⁵ Esim. KO Rautu 24.-25.3.1670:424-425v, KA. At. 4. Vastaavasta katso myös Eilola 2002, s. 105.

³⁶⁶ TK 14.6.1661:523.

³⁶⁷ Esim. TK 9.11.1659:367; 20.3.1661:498.

³⁶⁸ KO Huittinen 13.-14.4.1692:137-143, KA. At. 166.

³⁶⁹ KO Laitila 3.-4.9.1690:920-921; 9.-10.2.1691:54-55, KA. At. 255. ”om du wijsar migh den eena portensäth kan iagh wähl igenom den andra inkomma”

siin kuin ennalta tuntemattomiin.³⁷⁰ Puoliso löytyikin useimmiten omasta kylästä tai saman pitäjän toisesta kylästä, joiden välillä oli jo olemassa aviosukulaisuussuhteita.³⁷¹ Kansanviisaudessakin aviopuoliso kannatti valita lähiseudulta.³⁷² Agraariyhteisön sosiaalisia verkostoja tutkinut Kari-Matti Piilahti näkee sukulaisuusverkostojen merkityksen johtuneen puhtaasti rationaalisesta verkostoitumisesta. Näkemystä on kuitenkin syytä laajentaa tunnesuhteet huomioiden: keskenään ystävyydessä olleiden kotitalouksien väen kesken syntyi todennäköisemmin myös uusia avioliittoon johtavia rakkaus- ja ystävyyssuhteita. Rahvaan mentaliteetissa sosiaalinen ennakoitavuus ja puolison taustan tuntemus olivat tärkeitä edellytyksiä rakkaudelle.

Olemassa olevat sukulaisuussuhteet saattoivat tosin tuoda avioliittoneuvotteluihin myös taloudellisista näkökohdista johtuvia jännitteitä. Eräs mies esimerkiksi vastusti raivoisasti kälynsä liittoa oman sisarenpoikansa kanssa. Syyinä oli se, että mies pelkäsi avioliiton kautta tulevaksi isännäksi nousevan sisarenpoikansa heittävän hänet vaimoineen pois vaimon sukutilalta, sillä hänen vaimonsa oli perheen tyttäristä nuorempi.³⁷³

Luterilainen kirkko vähensi huomattavasti kiellettyjä sukulaisuusasteita avioliiton solmimisessa verrattuna katolisuuteen. Sekin kuitenkin kielsi avioliiton serkusten ja läheisten aviosukulaisten välillä.³⁷⁴ Kansan perinteinen tapausosia sukulaisuusverkostoja puolisoa etsittäessä oli siis toisinaan ristiriidassa esivallan tunnehallinnon kanssa. Sukupuolisuhteet aviosukulaisten kesken eivät olleet mitenkään tavattomia: eräs mies esimerkiksi syyllistyi salavuoteuteen lankonsa sisaren kanssa³⁷⁵, ja erään naisen avioliitto lankonsa sisarenpojan kanssa³⁷⁶ vaikuttaa olleen yhteisössä täysin hyväksytty. Pienissä agraariyhteisöissä avioituminen olisi käynyt käytännössäkin mahdottomaksi, jos etäisemmät aviosukulaiset olisi rajattu pois avioliittomarkkinoilta. Tähän esivallan tuomitsemaan sallivuuteen sukulaisuuden suhteen viittasi myös epäilemättä arkkiveisu, joka ohjeisti rahvasta katsomaan vaimoa oman suvun ulkopuolelta: vain ”susi naipi sukulaisen, karhu oman kantamansa”.³⁷⁷

Agraariyhteisössä rakkaudella oli lähes poikkeuksetta taloudellisia seurauksia. Suvussa kulkevat aineelliset resurssit, kuten pellot ja karja olivat suora-

³⁷⁰ Piilahti 2006, s. 235.

³⁷¹ Heikinmäki 1981, s. 23; Heikkinen 1988, s. 60–61; Piilahti 2006, s. 211–212, 217, 228, 235–236. Katso myös Lamberg, Mäkinen ja Uotila 2011, s. 305–308. Kari-Matti Piilahden tutkimassa Valkealan pitäjässä 1700-luvun ensimmäisellä puoliskolla solmituista liitoista n. 30 % oli oman kylän sisäisiä, ja suunnilleen sama määrä saman pitäjän eri kylien välisiä. Kaikkiaan solmituista avioliitoista 85–92% oli pitäjänsisäisiä. Kylän sisäiset liitot olivat kuitenkin suoraan verrannollisia kylän väkimäärään: mitä enemmän väkeä, sitä enemmän sisäisiä avioliittoja. Piilahti 2006, s. 211–212, 215, 217, 236.

³⁷² Florinus 1702 (1987), ”Lästä poica naitetan, tytär cauwas caiwatan. Eli; Lästä paras naida, cauca hewoisen cauppa”. Uudempi muoto vastaavasta logiikasta oli ”Hyvät najaan naapuriin, pahat pitäjän perille (taipaleen taa)”. Heikinmäki 1981, s. 26.

³⁷³ KO Ulvila 18.–20.10.1693:431–432; 433–435, KA. At. 105.

³⁷⁴ KJ 1571 (1932), Ordning om Ehtenskapet, s. 118; KL 1686 (1986) XV Luku, § IX, s. 23.
³⁷⁵ KO Ulvila 25.–6.1692:266–267, KA. At. 107. Katso myös esim. KO Valkeala ja Elimäki 14.–15.17.3.1684:361, KA. At. 77. ja KO Vehkalahti ja Yymi 17.,19.–20.10.1690:86v–89v, KA. At. 89.

³⁷⁶ KO Ulvila 18.–20.10.1693:433–435, KA. At. 105.

³⁷⁷ Henric Achreniuksen häärünüodelta 1765 (Koskimies 1921, s. 332).

naisia elinehtoja, mikä osaltaan laajensi avioitumisen ja perheen perustamisen sosiaaliset vaikutukset kahden ihmisen välistä suhdetta laajempaan piiriin. Mitä suuremmista omaisuudensiirroista tai korkeammasta sosiaalisesta statuksesta oli kyse, sitä enemmän perhe ja suku yleensä avioitumisprosessiin osallistui-³⁷⁸ vat.³⁷⁸ Taloudelliset syyt eivät kuitenkaan yksin selitä perheen, suvun, ystävien ja kyläyhteisön osallisuutta rakkaussuhteiden säätelyyn. Kyse oli laajemmasta kulttuurisesta ilmiöstä, yhteisöllisyyden, vastavuoroisuuden, harmonian ja tasapainon korostamisesta. Paikallisessa tunne- ja normiyhteisössä yksikään avioliitto ei ollut yhteisön jäsenille yhdentekevää.³⁷⁹

Taloudellisten seikkojen ohella myös monet muut rakenteelliset tekijät ehdollistivat yksilön vapautta rakkaussuhteissa. Suur- ja laajentuneiden perheiden alueilla avioon aikovat joutuivat esimerkiksi huomioimaan sisarusten ikäjärjestyksen, sillä tyttäret haluttiin naittaa ikäjärjestyksessä ensin pois kotitaloudesta, jotta pojat voisivat mennä naimisiin ja tuoda perheeseen miniöitä.³⁸⁰ Peltoviljelyalueella taas suurimman huomion kohteena oli vanhimman, tilaa jatkavan pojan avioliitto, joskin myös tyttärien avioliitoilla oli sosiaalista merkitystä talollisten suhdeverkostoissa.³⁸¹

3.2.3 Avioliiton ulkopuolisten suhteiden ja avioelämän kontrolli

Paikallisen tunneyhteisön osallisuus ja kontrolli yksittäisten jäsentensä elämään eivät tuomiokirjatapausten perusteella rajoittuneet kuitenkaan vain avioitumisprosessiin, vaan yhteisöä ja sen harmoniaa ylläpidettiin yhtä lailla valvomalla avioparien yhteiselämän sujumista sekä ennen kaikkea naineiden ja naimattomien välisiä rakkaussuhteita. Yhteisöllisellä kontrollilla pyrittiin turvaamaan avioliiton sosiaalista ja taloudellista erityisasemaa sekä rajoittamaan synnin vaikutuksia.³⁸² Rahvas näyttää pääpiirteissään sisäistäneen esivallan tunnehallinnossaan propagoiman näkemyksen kollektiivisesta synnintunnosta rakkaussuhteiden säätelyn motiivina.³⁸³ Kun eräs työtoverilleen tämän epäilyttävistä yöllisistä poissaoloista huomauttanut piika havaitsi työtoverinsa valehtelevan, hän nuhteli tätä: ”sinä häppeemätön, älä tee syntii synnin päälle!”³⁸⁴ Kun ihmiset hyödynsivät kärkeä maineensa puhdistamiseen sekä asioidensa selvittämiseen oma-aloitteisesti, oli pontimena usein hengellinen tarve päästä takaisin rikosepäilyn vuoksi evättyyn ehtoollisyhteyteen.³⁸⁵ Aineistoni tarjoama kuva rahvaan suhtautumisesta siis poikkeaa oleellisesti aiemmasta näkemyksestä,

³⁷⁸ Sarmela 1981, s. 11.

³⁷⁹ Katso myös Taussi Sjöberg 1996, s. 175–176.

³⁸⁰ Sirén 1999, s. 111.

³⁸¹ Pylkkänen 1990, s. 186; Sirén 1999, s. 110–111.

³⁸² Katso myös Lindstedt Cronberg 1997b, s. 224 ja Thunander 1992, s. 12–13.

³⁸³ Vastaavan havainnon 1600-luvun lopun mentaliteetista on tehnyt Jari Eilola (2003, s. 303).

³⁸⁴ KO Taivassalo 22.–23.2.1687:103–123, KA. At. 221. ”sinä häppemätöin, ... älä tee syndij synijn pääl”

³⁸⁵ Esim. KO Lapväärtti 12.,14.12.1691:140, KA. At. 165. ja KO Jääski 4.-6.12.1683:163-, KA.

jonka mukaan paikallisen tunneyhteisön ja esivallan edustaman ankaran tunnehallinnon välillä olisi ollut kuilu vuosisadan loppuun saakka.³⁸⁶

Tiiviissä yhteisössä lähimmäisen tarkkailua motivoi epäilemättä myös puhdas tiedon- ja tirkistelynhalu. Avioliittoa talonpoikaisyhteiskunnassa on luonnehdittu jatkuvaksi julkiseksi näytelmäksi, jonka kulkuun yleisö (so. tunneyhteisö) saattoi ottaa kantaa ja osallistua.³⁸⁷ Tämä luonnehdinta voidaan laajentaa koskemaan yhtä lailla kaikkia miesten ja naisten välisiä suhteita, joita julkisuus oleellisesti määrittä. Lailliset ja yhteisön mittapuulla sopivat rakkaussuhteet olivat sellaisia, joita voitiin toteuttaa julkisesti yhteisön silmien edessä. Sopimattomia rakastajia taas piiloteltiin katajapuskassa, kuten eräs rahvaanmies totesi.³⁸⁸ Agraariyhteisössä vain harvat rakkaussuhteet jäivät lopulta paikallisyhteisön kollektiivisen tietoisuuden ulkopuolelle.³⁸⁹ Yksityisyyttä ei tunnettu: kotitalous oli avoin, sillä ihmiset vierailivat toistensa luona taajaan ja asumis- ja nukkumisjärjestelyt olivat ahtaat. Pihoilla ja taloissa riitti siten valvovia silmiä. Tarkkailu saattoi käräjätodistusten valossa olla hyvinkin aktiivista: todistajat eivät aina osuneet paikalle sattumalta, vaan rakkaussuhteesta epäiltyjä voitiin esimerkiksi seurata lumihankeen painuneiden saappaanjalkien perusteella tai heitä tirkisteltiin saunan- ja aitanovien oksanrei'istä sekä räppänöistä. Vaikka ihminen olisi onnistunut naapuruston valvonnan välttämäänkin, oli Jumala viime kädessä jokaisen teon todistaja.³⁹⁰

Varhaismodernit ihmiset elivätkin arkipäiväänsä jatkuvasti tietoisina lähiyhteisön valvonnasta ja puheista. Yhteisön juoruilu ehdollisti ihmisten kaikkia tekoja ja sanoja, eleitä ja liikkeitä, sillä niistä arvioitiin ihmisen koko luonne ja moraalit.³⁹¹ Suullisessa kulttuurissa kaikki tieto saatiin pääasiassa puheen välityksellä, jolloin huhu oli tietoa siinä missä muukin.³⁹² Huhupuheet myös tekivät julkiseksi sen, kuka oli yhteisön rajallisilla avioliittomarkkinoilla vapaa ja ketä ei ollut sopivaa lähestyä. Niiden avulla oli myös mahdollista esimerkiksi painostaa aviottoman lapsen isää osallistumaan lapsensa elatukseen.³⁹³ Juurujen ja huhujen avulla piilotetut ja salatut teot voitiin siten tehdä näkyviksi: niillä vaihdettiin tietoa yhteisön muista jäsenistä, tehtiin epätoivottava käytös julkiseksi ja korostettiin yhteisön arvoja ja normeja.³⁹⁴ Näin ne toimivat yhteisön omana sanktiona sopimattomasta rakkaussuhteesta. Huhujen kohteeksi joutumisen pelko ehkäisikin konkreettisesti norminvastaista käytöstä agraarikulttuurissa, jossa erityisesti naisen kunnia oli perinteisesti sidottu hänen seksuaaliseen

³⁸⁶ Aalto 1996, esim. s. 136–137.

³⁸⁷ Taussi Sjöberg 1988, s. 83.

³⁸⁸ KO Vehkalahti ja Ymi 17.,19.-20.10.1690:86v-89v, KA. At. 89. "...aldrigh haar iagh hafft någon qwinfolck i Eenbuskan..." Katso myös Vilkuna 2010, s. 249.

³⁸⁹ Aalto 1996, s. 152.

³⁹⁰ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 84, 92; Pohjola-Vilkuna 1995, s. 75–78; Saarimäki 2010, s. 45. Esim. HO 14.4.1687:Catharina Sölfwerramin tutkinta, RA ja KO Karkku 18.-19.9.1688:739-742, KA. At. 189.

³⁹¹ Eilola 2009, s. 163; Einonen 2003, s. 281.

³⁹² Eilola 2003, s. 266–267; Einonen 2003, s. 284, 288.

³⁹³ Saarimäki 2010, s. 111; Tarkka 1998, s. 159.

³⁹⁴ Eilola 2009, s. 160–162; Gowing 1996, s. 120–121; Liliequist 1991, s. 40–41; Taussi Sjöberg 1996, s. 176.

käytökseensä.³⁹⁵ Juorut ja huhut olivat siten erityisen tehokkaita välineitä paikallisen tunneyhteisön rakkaussuhteiden valvonnassa ja kontrolloinnissa.³⁹⁶

Kun ihmiset rikkoivat tunneyhteisön normeja vastaan, oli lähipiiri – perhe, ystävät, naapurit – se taho, joka ensimmäisenä puuttui havaittuihin sopimattomuuksiin. Yleensä sopimattomasta käytöksestä epäiltyjä ensiksi varoitettiin ja puhuteltiin. Jos salavuoteudessa makaavien avioituminen esimerkiksi tiedettiin mahdottomaksi, heitä voitiin nuhdella sopimattomasta käytöksestä.³⁹⁷ Huoruutta epäiltäessä naimatonta osapuolta voitiin kieltää olemasta kanssakäymisessä naiseen kanssa,³⁹⁸ tai toiselle lupautunutta voitiin käskää luopumaan rakastajastaan.³⁹⁹ Naapuruston emännät taas saattoivat kehottaa huoruudesta huhuttua vaimoa korjaamaan käytöstään hänestä levinneiden puheiden takia.⁴⁰⁰

Jos puhuttelusta ja varoituksista ei ollut apua, turvauduttiin julkiseen leimaamiseen huhuilla sekä muihin rahvaanomaisiin sanktioihin.⁴⁰¹ Sopimatonta kanssakäymistä jatkanut henkilö oli mahdollista esimerkiksi karkottaa palvelupaikastaan tai hankkia muulla tavoin – ajamalla, lahjomalla, uhkailemalla – pois kyläyhteisöstä.⁴⁰² Vanhemmat tai miespuoliset sukulaiset puuttuivat havaitsemaansa sopimattomaan kanssakäymiseen toisinaan väkivalloinkin.⁴⁰³ Lisäksi yhteisö saattoi langettaa siveysrikollisista epäillyille erilaisia epävirallisia sanktioita. Tavallisimmin epäilty syrjäytettiin yhteisöllisestä elämästä.⁴⁰⁴ Lisäksi käytettiin pilkkaa ja merkinantoa. Tällaiseksi voidaan katsoa esimerkiksi Savitaipaleen ja Taipalsaaren seudulla vallinnut tapa pystyttää siveysrikoksen teko paikalle kasa risuista, kannoista ja kivistä.⁴⁰⁵ Tällaisen merkin liittäminen nimeltä tiettyyn henkilöön oli suora vihjaus seksuaalirikoksesta ja kyseenalaisti pilkan kohteeksi joutuneen kunnian. Jos yhteisön epävirallinen puuttuminen riitti lopettamaan sopimattoman kanssakäymisen, ei asia välttämättä päätynyt koskaan esivallan tietoon.

Riittävästi eläviä aviopareja taas pyrittiin sovitteluun. Yksittäisen avioparin kristillinen elämä oli koko yhteisön menestyksen edellytys, sekä siten sen tarkkailun ja väliintulon kohde. Lähipiiri pyrki valvonnallaan ja sovittelullaan edesauttamaan aviorakkauden emootiivien toteuttamista. Huonotapaisen vaimon aviomiehelle voitiin esimerkiksi huomauttaa, kuinka hän vaimonsa päänä saattoi korjata tämän käytöstä.⁴⁰⁶ Vanhemmat taas voivat puuttua lastensa

³⁹⁵ Koskinen 2000, s. 106; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 17; Saarimäki 2010, s. 17.

³⁹⁶ Katso myös Koskinen 2000, s. 103–106.

³⁹⁷ KO Ulvila 25.–6.1692:259–260, 16.,18.6.1694:145–v, KA. At. 103.

³⁹⁸ KO Kokemäki 2.–3.3.1657:374v–375v, KA. At. 42.

³⁹⁹ TK 7.9.1659:342–343.

⁴⁰⁰ KO Pielisjärvi 9.–14.3.1691:109v–116v, KA. At. 21.

⁴⁰¹ Vilkuna 2010, s. 245. Katso myös Lennartsson 1999, s. 133.

⁴⁰² Esim. Huittinen 8.7.1646:164v–166v, KA. At. 181.; KO Kalanti 11.–13.5.1699:541v–553, KA. At. 129.

⁴⁰³ Esim. KO Ulvila 25.–6.1692:259–260, 16.,18.6.1694:145–v, KA. At. 103.; KO Ulvila 16.,18.6.1694:239–241, KA. At. 105.

⁴⁰⁴ Vilkuna 2010, s. 246.

⁴⁰⁵ KO Taipalsaari ja Savitaipale 8.–10.1683:281v–282, KA. At. 59.

⁴⁰⁶ KO Ulvila 25.–26.10.1697:547–560; 23.–25.1.1698:15–16, KA. At. 193.

avioelämään puhutteluin, kuten tapauksessa, jossa kylässä oli levinnyt ikäviä huhuja lapsen avioelämästä.⁴⁰⁷

Lähinaapurit tai muut paikalle osuneet sivulliset saattoivat myös puuttua fyysiseksi yhteenotoksi kärjistyneeseen avioriitaan. Vasta jos kyläyhteisön ratkaisuyritykset epäonnistuivat, apua haettiin esivallalta.⁴⁰⁸ Yhteisön toiminta perustui paitsi kollektiiviselle synnintunnolle, myös huolelle yhteisöllisestä rauhasta sekä väkivaltatapauksissa vaimon hengestä. Esivaltakin korosti naapuruston ja ystävien osavastuuta avioelämän sujumisesta: lähipiiri nähtiin velvolliseksi sekä sovitteluun lähimmäistensä ristiriitoja että takaamaan saavutettua sopua. Tehdystä sovusta lipsuminen nähtiin vakavaksi rikkomukseksi, ja kollektiivinen vastuu epäilemättä edesauttoi sopimusten pitämistä.⁴⁰⁹

Toisinaan yhteisö hyödynsi jäsentensä kontrolloinnissa myös suoria ilmiantoja viranomaisille. Ilmiantojen lisäksi papilta tai virkamieheltä voitiin hakea myös neuvoa, sielunhoitoa tai konkreettista apua esimerkiksi niin, että häntä pyydettiin varoittamaan epäsovovasta suhteesta epäiltyjä.⁴¹⁰ Rahvas kykeni näin hyödyntämään esivallan tunnehallinnon mekanismeja sen sijaan että olisi ollut vain niiden passiivinen kohde.⁴¹¹ Tosin jos keskustelun kohteena ollut asia päättyi myöhemmin oikeuteen, toimivat keskustelut viranomaisten kanssa todisteena tapahtuneesta rikoksesta.⁴¹²

Joissakin tapauksissa paikallisyhteisö pyrki kuitenkin peittelemään rikollisia rakkaussuhteita esivallalta. Keinot olivat monet. Huoruudesta epäillyn miehen vanhemmat saattoivat esimerkiksi vierittää syyn poikansa huoruudesta toiselle miehelle huhujen avulla ja kuljetuttaa rakastajattaren kylän ulkopuolelle.⁴¹³ Tuomiokirjatapausten perusteella rakkaussuhteita salailtiin useimmiten silloin, kun niihin liittyi kuolemanrangaistuksen alainen rikos kuten kaksinkertainen huoruus. Kuolemanrangaistus horjutti yhteisön rakenteita ja seksuaalirikostapauksissa useimmiten soti rahvaan perinteistä oikeustajua vastaan.⁴¹⁴ Momenlaista käytöstä siedettiinkin yhteisössä hyvin pitkälle juuri virallisen tunnehallinnon kohtuuttomiksi miellettyjen sanktioiden takia. Eräässä tapauksessa naapurusto kertoi suorastaan pelänneensä petetyn aviomiehen raivokohtauksia, sillä ne saattaisivat kiinnittää esivallan huomion asiaan – tämä huolimatta siitä, että miehen vaimon huoruus oli ollut naapuruston epäilysten ja puheiden

⁴⁰⁷ KO Uusikirkko 2.-12.1691:122v-125v, KA. At. 235.

⁴⁰⁸ Capp 2003, s. 106-109; Eriksson 2005, s. 64; Kietäväinen-Sirén 2008, s. 12-14.

⁴⁰⁹ Laasonen 1977, s. 248; Taussi Sjöberg 1988, s. 46. Katso myös Capp 2003, s. 106-107. Ihmisten välinen kanssakäyminen miellettiin harmoniaksi, joka perustui tasapainolle. Kun tämä tasapaino horjui, oli tärkeimpänä ratkaisukeinona osapuolten välinen sovittelu. Sovittelu perustui paitsi keskiaikaiseen ristiriitojen sukusovitteluun, myös 1600-luvulla vahvana eläneisiin käsityksiin maailmanjärjestyksestä: koska ihmisten kanssakäymisen normisto oli lähtöisin Jumalasta, sitä vastaan rikkominen uhmasi koko kosmista rakennetta. Näin hyväksytyyn sovittelun rikkomista pidettiin erityisen pahana rikkomuksena. Eilola 2003, s. 273-275; Eilola 2009, s. 183.

⁴¹⁰ Esim. KO Marttila 5.,7.8.1693:275-277, KA. At. 334 ja KO Joukio, Uukuniemi ja Jaakkima 16.-21.3.1685:88v-91, KA. At. 52. Katso myös Liliequist 1991, s. 40-41.

⁴¹¹ Katso myös Österberg & Sandmo 2000, s. 9-12, 16-20.

⁴¹² KO Marttila 5.,7.8.1693:275-277, KA. At. 334.

⁴¹³ Esim. Huittinen 8.7.1646:164v-166v, KA. At. 181.

⁴¹⁴ Katso Aalto 1996, s. 196-202 ja Thunander 1992, s. 31.

kohteena jo vuosia.⁴¹⁵ Tosin kielenkantoja saattoi hillitä myös se, että lähimmäisen syyttäminen todistamattomasta rikoksesta oli itsessään rangaistava teko.⁴¹⁶ Hengenasiaa ei haluttu ajaa, ellei näyttö ollut täysin varmaa – ja varman näytön saaminen oli erityisen hankalaa juuri laittomissa sukupuolisuhteissa, jotka pyrittiin toteuttamaan muulta yhteisöltä salassa.

Paikallisyhteisön toisinaan ristiriitaista suhdetta esivallan tunnehallintoon sekä oikeuden tuomitseman totuuden suhteellisuutta kuvaa eräs tapaus, jossa talollinen syytti naapurin lautamiestä huoruudesta oman vaimonsa kanssa. Kihlakunnanoikeuden tutkinnassa kuultiin lukuisia saman kylän asukkaita, paikallista papistoa ja lautakuntaa. Nämä kaikki tukivat vaimon väitettä, että mies oli hullu. Niinpä kihlakunnanoikeus päätyi vapauttamaan syytetyt.⁴¹⁷ Hovioikeus kuitenkin määräsi aviomiehen kertomuksen uudelleen tutkittavaksi. Nyt tuli esiin, että lautamiehen ja hänen naapurinsa vaimon suhteesta oli huuhuttu kylässä viimeiset kymmenen vuotta. Lisäksi aviomies oli jo vuosia aiemmin tavannut osapuolet yhdessä epäilyttävistä olosuhteista, mutta tällöin hän oli tyytynyt nuhtelemaan ja kurittamaan vaimoan sekä uhkailemaan lautamiestä oikeustoimilla. Aviomies toteutti uhkauksensa kuitenkin vasta löydettyään vaimonsa ja lautamiehen saunatuvastaan yhdynnässä. Nyt todistajat eivät puhuneet aviomiehen hupsuudesta enää sanallakaan, vaan lautamies tuomittiin puhdistusvalalle kaksinkertaisesta huoruudesta.⁴¹⁸

Kyläläisille oli tässä tapauksessa ollut luultavasti helpompaa leimata aviomies hulluksi kuin syyttää kylässä merkittävässä asemassa ollutta lautamiestä ja talollisen emäntää, jotka molemmat olivat kaiken lisäksi varrtuneessa iässä, ehdottoman kuolemanrangaistuksen alaisesta rikoksesta. Paikallisen tunneyhteisön suhtautuminen esivallan tunnehallintoon vaikuttaakin olleen ennen kaikkea kaksijakoista: oikeusjärjestelmää hyödynnettiin tuomalla seksuaalirikkomuksia (sekä toisten että omia) papin käsittelyyn tai käräjien tutkittavaksi, mutta joskus tekoja peiteltiin esivallalta, jolloin virallinen tunnehallinto näytättyy ylhäältäpäin pakottavana.⁴¹⁹ Edellinen tendenssi oli kuitenkin jälkimmäistä selvästi vahvempi.

Paikallisen tunneyhteisön harjoittamassa valvonnassa ja kontrollissa avainasemassa olivat naiset, koska heillä uskottiin olevan erityistä tietämystä ja ymmärrystä ihmissuhteista.⁴²⁰ Naisten asiantuntemus rakkaussuhteissa liittyi osaltaan heidän fysiologiseen tietämykseensä naisruumiista: hedelmällisessä iässä olevien naisten tilaa tarkkailtiin menstruaation avulla, eivätkä valvontaa saattaneet siten toteuttaa kuin toiset naiset.⁴²¹ Lisäksi naisten tiedettiin olevan kiinnostuneita ja keskustelemaan keskenään ihmissuhteista. Keskustelun aiheena olivat niin avioparien vuodepuuhut, epäilyt oman aviomiehen huoruudesta

⁴¹⁵ KO Ulvila 12.9.1696: 210–220, KA. At. 193.

⁴¹⁶ Österberg & Lindström 1988, s. 27; Liliequist 1991, s. 41.

⁴¹⁷ KO Karkku 18.–19.9.1688:739–742, KA. At. 189.

⁴¹⁸ KO Karkku 21.–22.2.1690:146–153, KA. At. 189. Katso myös KO Ulvila 12.9.1696: 210–220, KA. At. 193.

⁴¹⁹ Virallisen ja epävirallisen kontrollin yhteensovittamisesta katso myös Österberg, Lennartsson & Naess 2000, esim. s. 241–244.

⁴²⁰ Vilkuna 2010, s. 245.

⁴²¹ Waris 1999, s. 161.

kuin nuorten parien häyön tapahtumatkin.⁴²² Jälkimmäisessä tapauksessa naisten puheet saattoivat jopa ratkaista sen, katsottiinko avioliitto juridisesti päteväksi. Yhteisön näkemys jonkin jäsenensä luonteesta tai tietyn ihmissuhteen laadusta kehittyi usein ensin naapuruston naisväen piirissä.⁴²³ Siveysrikoksia tutkittaessa lautamiehet tiesivätkin kuulustella erityisesti naisia, jotka olivat asuneet epäiltyjen kanssa samassa taloudessa.⁴²⁴ Naisilla ja heidän puheellaan oli ihmissuhteiden alueella siten merkittävää valtaa.⁴²⁵ Miehet pyrkivät toisinaan kiistämään tätä valtaa vetoamalla kulttuuriseen mielikuvaan häijyistä naisista, joiden pelkkään ilkeyteen perustuvia puheita ei kukaan pystynyt vaientamaan.⁴²⁶ Naisten valtaa vahvisti heidän merkityksensä kotitalouksien ja sukujen välisissä sosiaalisissa verkostoissa. Avioliittoja solmittaessa useimmat taloudesta toiseen siirtyneistä olivat naisia, ja heidän aviokontaktiensa kautta solmittiin usein uusiakin liittoja. Sosiaalisissa verkostoissa matrilineaalisen sukulaisuuden merkitys oli siis huomattava.⁴²⁷

Paikallisyhteisö muodosti näin esivallan edustamaa valtakunnallista tunneyhteisöä pitkälti vastaavan, mutta sen harjoittamaa ankaraa tunnehallintoa astetta joustavamman tunneyhteisön. Paikallisyhteisö salli jäsenilleen perinnäisten tapojensa puitteissa enemmän vapauksia seksuaalisessa rakkaudessa ja sen osoittamisessa. Tiukan yhteisöllinen mentaliteetti sekä avioliiton sosiaalinen ja taloudellinen merkittävyys kuitenkin ehdollistivat jokaista rakkaussuhdetta myös lähiyhteisön tasolla. Paikallinen tunneyhteisö oli tiivis sosiaalinen ja moraalinen yhteisö, jonka ihanteena olivat sen jäsenten tekojen kunniallisuus sekä tästä seuraava ihmissuhteiden sopu ja harmonia. Harmoniaa yhteisö pyrki varmistamaan jäseniään tarkkailemalla, sopimattomuuksiin puuttumalla sekä sanktioimalla normien ylityksiä ennen kaikkea häpeällä. Paikallisen tunneyhteisön sisällä myös yksittäiset puheet saattoivat muodostaa omia rajoitetumpia tunneyhteisöjään, joista toiset esimerkiksi sallivat lapsilleen enemmän emotionaalista vapautta puolisonvalinnassa kuin toiset.

⁴²² Esim. KO Kalanti 11.-13.5.1699:541v-553, KA. At. 129.; KO Ilomantsi 25.-26.,28.2.1681:505v-506, KA. At. 10. Naisten sosiaalisia verkostoja ja puheen merkitystä on tarkastellut laajasti esim. Bernard Capp (2003).

⁴²³ Capp 2003, s. 59.

⁴²⁴ KO Lappee 25.-27.2.1678:12-15, KA. At. 279.

⁴²⁵ Tosin usein tällainen sanan valta nähtiin kielteisenä. Naisten keskinäinen puhe miellettiin poikkeuksetta turhaksi juoruiluksi ja pahansuovaksi panetteluksi. Koska juoruaminen tapahtui suurimmaksi osaksi miehisen julkisuuden ja siihen kuuluvien todennusmenetelmien ulkopuolella, se oli kontrolloimatonta ja siten uhkaavaa. Eilola 2003, s. 125-128.

⁴²⁶ KO Eurajoki 23.-24.7.1674:168v-169v, KA. At. 206. Sama ajattelutapa näkyy vielä 1800-luvulla kerätyissä Kantelettaren runoissakin: "Akat saatanat sanovat, pakanat panettelevat, syömäriksi, juomariksi, kylän kaiken koipuriksi". Apo 1995, s. 80. Puhe rinnastettiin ajan kulttuurissa konkreettisiin tekoihin. Viranomaiset esimerkiksi näkivät naisen uhmaavan ja alistumattomuutta osoittavan puheen verrannolliseksi miehen harjoittamaan fyysiseen väkivaltaan. Butler 2007, s. 119-120; Kietäväinen-Sirén 2008, s. 11; Roper 1989, s. 189; Östman 2001, s. 81.

⁴²⁷ Piilahti 2006, s. 235, 268. Myös naisten sosiaalisten suhteiden taloudellinen ulottuvuus oli merkittävä: monet paikalliset kauppa-, luotto- ja takaussuhteet muodostuivat vaimon, tyttären tai muun naispuolisen sukulaisen avio- ja kummikontaktien kautta. Sama, s. 279.

4 RAKKAUDEN RUUMIILLISUUS

Tässä luvussa tarkastelen kärjäkertomuksista hahmottuvaa rakkauden käsitteen vahvaa ankkuroitumista ruumiillisuuteen ja ruumiin kokemuksiin. Nostan esiin rakkauden sydämen fyysisenä tuntemuksena sekä sydämen rakkauden metaforana, rakkauden ruumiillisen ilmaisun ja toteuttamisen, seksuaaliseen rakkauteen liitetyt puhetavat ja vertauskuvat, sukupuolittuneet näkemykset seksuaalisuudesta sekä avioliiton luonteen seksuaalisena sidoksena.

4.1 Rakkaus sydämen tuntemuksena

Kansankulttuurissa sydän käsitettiin elämän ylläpitäjäksi ja rajakohtaksi elämän ja kuoleman välillä. Tämä antoi sille erityisen voima- ja tunnekeskuksen aseman. Sydämen kautta määritettiin myös itsen ja ulkopuolisen maailman kommunikaatiosuhde.⁴²⁸ Rahvaan puheessa sydämen avulla käsitteellistettiin erilaisia tunteita: esimerkiksi katumus, myötätunto tai syyllisyys kuvattiin sydämelle käymiseksi tai sydämen kosketukseksi.⁴²⁹ Myös omatunto sijoitettiin sydämeen.⁴³⁰ Uuden ajan alun agraarikulttuurissa sydämeen liitettiin kuitenkin ennen kaikkea rakkaus: sydämellä viitattiin sekä rakkauden ruumiilliseen kokemukseen että esitettiin tuo kokemus vertauskuvallisesti. Rakkaus tai rakastuminen voitiin kuvata sydämen kääntymiseksi rakastettua kohti⁴³¹ tai sydämen pitämiseksi rakastetulle.⁴³² Rakkautta oli mahdollista kuvata myös kahden ihmisen väliseksi hyväsydämisyydeksi.⁴³³ Noituutta tai taikuutta käyttäen sydän eli rakkaus voitiin kääntää haluttuun suuntaan.⁴³⁴ Harvoissa säilyneissä

⁴²⁸ Anttonen 1993, s. 39.

⁴²⁹ Matikainen 2002, s. 103, 112, 116.

⁴³⁰ Liliequist 1991, s. 104.

⁴³¹ KO Vehmaa 16.-17.5.1699:241-248, KA. At. 305. Katso myös tapaukset Lennartsson 1999, s. 128 ja 173.

⁴³² KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-16.11.1689:499-516. At. 196.

⁴³³ KO Marttila 14.-15.9.1693:519-523, KA. At. 334.

⁴³⁴ KO Kalanti 9.-10.10.1700:1008-1022, KA. At. 307.

rakkauskirjeissä käytettiin samantyyppisiä metaforia: rakastettua kutsuttiin esimerkiksi rakkaaksi sydämeksi ja parhaaksi ystäväksi tai sydämen kaikkein rakkaimmaksi ja parhaimmaksi ystäväksi.⁴³⁵ Myös aatelisten avioparien välisessä muodollisessa kirjeenvaihdossa puoliset puhuttelivat toisiaan esimerkiksi sydämensä rakkaaksi herraksi/vaimoksi.⁴³⁶

Rakkauden kokemuksen subjektiivista fyysistä puolta kuvattiin viittamalla sydämen tuntemuksiin, lämpöön ja liukahduksiin.⁴³⁷ Ensimmäistä kohtaamista rakastetun kanssa tai rakastumisen hetkeä voitiin kuvata sydämen välittömäksi lämmöksi. Kuten Magdalena Catharina Zebotajoff kertoi rakastetulle heidän ensimmäisestä tapaamisestaan: ”minun sydämeni suuntautui heti sinuun, aivan kuin joku olisi valellut lämmintä vettä sen päälle”.⁴³⁸ Tällaista välittömästi syttynyttä voimakasta rakkautta ulkopuoliset havainnoijatkin kuvasivat lämmön avulla esimerkiksi sydämen palavaksi rakkaudeksi, palamiseksi tunteiden kohteen perään sekä kaiken halun kääntämiseksi rakastettuun.⁴³⁹ Sydämen palosta ja kaipuusta puhuttiin varhaisimmassa rakkausrunon muotoisessa arkkiveisussakin.⁴⁴⁰ Rakkauteen lämpimänä tai kuumana tunteena liittyivät myös sanonnat rakastelusta aviovuoteen lämmittämisenä tai naisen sytyttämisenä.⁴⁴¹ Sananlasku ”kyllä elävä palavansa tuntee” tiivistää hykerryttävästi agraarikulttuurin ymmärtämyksen ihmisen osasta maailmassa ja hänen kiihkeistä tuntemuksistaan.⁴⁴²

Rakkauden heräämistä kuvattiin palamisen ohella sydämen valtaamiseksi. Näin viitattiin ylivoimaiseen tunteeseen, joka sai ihmiset unohtamaan moraaliset, sosiaaliset ja taloudelliset velvoitteensa perhettä, sukua ja laajempaan yhteisöä kohtaan. Rakkautensa vallassa nuori aatelinneito Eleonora Adamkowitz esimerkiksi väitti, ”ettei välittänyt vaikka naisi kerjäläisen lapsen ja saisi syödäkseen pelkkää kaarnaa, kunhan mies päivittäin häntä miellyttäisi”.⁴⁴³ Seu-

⁴³⁵ Korpiola/julkaisematon artikkelikäsitelmäkirjoitus ”Maisteri Aron Syntin luvaton intohimo: rakkaus avioliitossa ja sen ulkopuolella oikeudellisessa ja kulttuurillisessa kontekstissään 1590-luvun Uppsalassa”; Lennartsson 1997, s. 150–151; Thunander 1992, s. 142–144.

⁴³⁶ Koskinen 2011, s. 142–144; Lahtinen 2007, s. 37. Myös sisarukset puhuttelivat toisiaan samoilla termeillä. Lahtinen 2007, s. 121.

⁴³⁷ Rakkauden käsitteellistäminen sydämen lämpönä liittyy kulttuurin määrittelemän kielen ohella myös ihmisen universaaliin ”todelliseen” fysiologiaan. Tunnekielen on todettu nojaavan kulttuurista riippumatta melko samanlaisiin metaforiin. Esimerkki tällaisesta on vihan kuvaaminen kuumapäisyytenä. Kövecses 2000, s. 156–163. Rakkauden tunne taas käsitetään erityisesti sydämen alueen aktivaationa, jossain määrin myös kasvojen, vatsan ja sukuelinten alueen. Nummenmaa, Glerean, Hari & Hieta-nen 2014, s. 647.

⁴³⁸ KO Muolaa 23.–24.,26.3.1696:16–23;34–35, KA. At. 199. ”Alt ifrån den stundh, du kom uti min faders gårdh att tiena, wahr straxst mitt hierta emoth digh, som hade någon ööst warmt watn deröf:r.”

⁴³⁹ KO Muolaa 23.–24.,26.3.1696:16–23;34–35, KA. At. 199.

⁴⁴⁰ ”Rakkauden veisu” vuodelta 1764 (Koskimies 1921, s. 405–406). Kyseisen runon laati- ja varma laatimisajankohta on tuntematon. Ensimmäinen varma painos on vuodelta 1764.

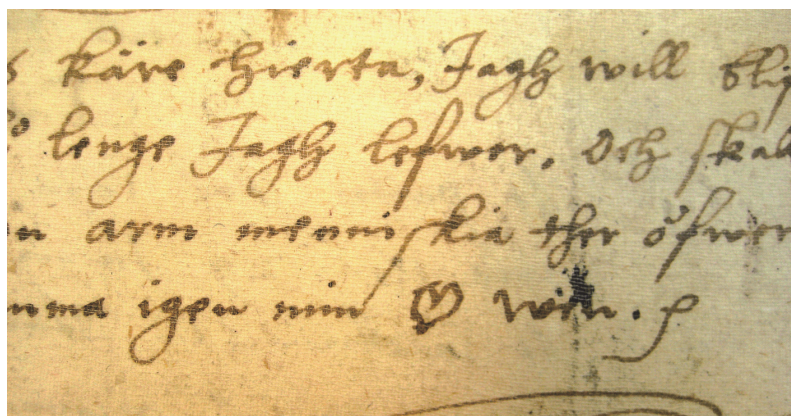
⁴⁴¹ KO Tohmajärvi 11.–12.9.1682:401–v, KA. At. 9.; KO Närpiö ja Lapvärtti 23.–26.9.1650:86–89v, KA. At. 202.

⁴⁴² Florinus 1702 (1987), ”Kyllä elävä...”.

⁴⁴³ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.–16.11.1689:499–516. At. 196. ”...icke achtade om hon komme ihoop medh een fattigs /:eller tiggjare/: sonn, om han wore dageligh

raamusten tultua todellisiksi aviottoman raskauden ja huhumyllyn myötä tunteet jäähtyivät ja valtaus katosi. Sydämen valta ohjailta ihmisen toimintaa tiedostettiin myös kansanviisaudessa.⁴⁴⁴

Sydämen keskeisyys näkyi avioliiton solmimiseen liittyvässä esineistössä. Maaseudulla oli yleistä, että mies antoi morsiamelleen kihlalahjaksi jonkin itse tekemänsä tulevan yhteisen kotitalouden hoitoon liittyvän naisellisen tarveesineen, kuten pesukartun tai kaulauslaudan. Lahjoilla osoitettiin paitsi kypsyyt-
tä ja käsien taitoa, myös rakkautta: esineet koristeltiin sydänaiheilla, toisinaan myös kihlparin nimikirjaimilla ja kihla- tai vihkipäivän päivämäärällä.⁴⁴⁵ Kihlasormus taas voitiin antaa erillisessä puisessa sormusrasiassa, joiden koristeaiheena käytettiin sydäntä. Rakkauteen liittyvät teemat ja kuvastot määrittivät lahjan merkitystä, ja sydänkuvaston kautta käyttöesineen merkitys voitiin laajentaa käytännöllisestä tarkoituksestaan symboliseksi rakkauden osoitukseksi.⁴⁴⁶ Sydänsymboliikkaa käytettiin myös kihlasormuksissa. Suomeen tuotiin keskiajalta lähtien muualta Euroopasta kihlasormuksia, joiden aiheena oli kahden käden yhdessä kannattelema sydän. Suomessakin valmistettiin keskiajalta lähtien sinettisormuksia, joissa käytettiin sydän-aihetta.⁴⁴⁷ Sydämet saattoivat koristaa myös henkilökohtaista kirjeenvaihtoa: esimerkiksi eräässä 1500-luvun lopulta säilyneessä rakkauskirjeessä mies oli piirustanut sydämiä rakastajattarensa iloksi.⁴⁴⁸

KUVA 1 Rakkauskirjeen kuvitusta vuodelta 1594. Kuva Mia Korpiola.

effter hennes sinne, önskat och blifwa wijgder wedh honom, fast dhe intet hade annat än barck att äta”

⁴⁴⁴ Florinus 1702 (1987), ”se suusa cuin sydämes”; ”suu sydämen tulcki” Tosin elämän realiteeteista johtuen sanat saattoivat myös tehdä eron ihmiseen, johon sydän toi: ”suu pijcan eron teke, sydän yhten site”. Florinus 1702 (1987).

⁴⁴⁵ Katso myös Heikinmäki 1981, s. 30, 130–131, 151, 180. Sydänaiheisia, kihlalahjaksi annettuja esineitä on Museoviraston kokoelmissa säilynyt jo 1600-luvulta.

⁴⁴⁶ O’Hara 2000, s. 83.

⁴⁴⁷ Eri koristeaiheilla, myös sydänkuvioilla, koristeltuja sinettisormuksia tunnetaan maalöytöinä jo keskiajalta. Pylkkänen 1955, s. 305–306; Sirelius 1990 (1915), s. 276–279.

⁴⁴⁸ Korpiola/julkaisematon artikkelikäsitelmäkirjoitus ”Maisteri Aron Syntin luvaton intohimo. Rakkaus avioliitossa ja sen ulkopuolella oikeudellisessa ja kulttuurillisessa kontekstissaan 1590-luvun Uppsalassa”.

KUVA 2 Sormusrasia. 1854.
Asikkala
Kuva: Museovirasto/
Markku Haverinen

KUVA 3 Rintasolki. Jaakkima.
Kuva: Museovirasto/
Markku Haverinen

KUVA 4

Lipas. 1700-luku. Halikko.
Kuva: Museovirasto/
Markku Haverinen

KUVA 5 Kantasormus. Jaakkima.
Kuva: Museovirasto/Markku Haverinen

KUVA 6 Pesukarttu. 1600-luvun loppu. Kurikka.
Kuva: Museovirasto/Markku Haverinen

KUVA 7 Kaulauslauta. 1767. Ylistaro.
Kuva: Museovirasto/Markku Haverinen.

KUVA 8 Uskollisuussormus. 1500-l. loppu tai 1600-l. alku. Raisio
Kuva: Museovirasto/Markku Haverinen.

Vastakohtana rakkauden kuvaamiselle lämpimänä tai kuumana tunteena rakkauden loppu tai rakkaudettomuus kuvattiin usein sydämen kylmenemisenä tai kylmyytenä. Välinpitämätön aviopuoliso oli kylmäsydäminen,⁴⁴⁹ ja rakkaussuhteen päättyessä sydän tuli kylmenneeksi.⁴⁵⁰ Kylmyyden lisäksi petolliseksi osoittautuneen rakastajan sydäntä voitiin kuvata myös paholaisen asuinpaikaksi.⁴⁵¹ Kyvyttömyys saada lämmintä sydäntä morsianta kohtaan joudutti erään sulhasen hakemaan kihlaeroa.⁴⁵² Aviopuolisoiden välisessä suhteessa kylmyydellä tarkoitettiin riitaisuutta ja seksuaalisen kanssakäymisen puutetta. Tällainen kylmyys ilmeni suhtautumisessa puolisoon sekä konkreettisemmin torjuttavana ruumiinkielenä ja haluttomuutena vuoteen ja yhteisen peiton jakamiseen.⁴⁵³ Täysin vastaavia kuvauksia riitaisuudesta ja rakkaudettomuudesta sydämen kylmyytenä on löydettävissä myös ruotsalaisesta tuomiokapituliaineistosta.⁴⁵⁴ Kylmyys rakkaudettomuuden vertauskuvana ei rajoittunut vain miehen ja naisen väliseen suhteeseen, vaan sillä voitiin kuvata myös vanhempien ja lasten välistä suhdetta.⁴⁵⁵

Oppineiden käsitys sydäimestä tunteiden syntypaikkana perustui aristoteeliskolastiseen affektioppiin, joka vaikutti merkittävästi uuden ajan alun Euroopan oppineiden ihmiskäsityksen taustalla. Aristoteelisen sieluopin lähtökohtana oli sielun jakautuminen rationaaliseen ja sensitiiviseen puoleen. Sensitiivinen puoli rekisteröi, tallensi ja arvioi aistihavaintoja sekä vastasi näihin havaintoihin sydämen liikeyksillä, affekteilla eli tunteilla. Liikahdukset veivät ihmistä kohti hyvää ja pois pahasta. Myös antiikista periytyneen humoraalipatologian mukaisesti sydän oli tunteiden fysiologinen keskus, joka aistihavaintojen perusteella kierrätti ihmisen nesteitä sekä esimerkiksi kuumensi tai kylmensi veren affektista riippuen. Affektit olivat luonteeltaan passiivisia ja hallitsemattomia siinä mielessä, että ne käynnistyivät aina jonkin itsen ulkopuolella havaitun vaikutuksesta. Tunteet olivat reaktioita ulkoisiin ärsykkeisiin, eikä ihminen siis itse kyennyt niitä synnyttämään tai käynnistämään. Myös ihmisen yksilöllinen ruumiinnesteiden tasapaino vaikutti siihen, millaisiin tunteisiin hän oli taipuvainen.⁴⁵⁶ Oikeudessa kuultujen rahvaan ihmisten kertomukset sydämen liikeyksistä sekä tunteen aiheuttamasta valtauksesta todistavat oppineiston käsitysten ja kansankulttuurin välisestä vuorovaikutuksesta.

⁴⁴⁹ KO Lappee 21.3.1670:31–38, KA. At. 66. ”kallhierta”

⁴⁵⁰ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.–16.11.1689:499–516, KA. At. 196. ”hierta...blefwit förkällnat”

⁴⁵¹ KO Lappee ja Joutseno 15.–16.9.1687:147v–148, KA. At. 156.; KO Viipuri 13.8.1696:123–131, KA. At. 92.

⁴⁵² KO Vehkalahti ja Kymi 5.–6.7.1693:670–676v, KA. At. 138. ”aldrigh...kunna fåå warmt hierta”

⁴⁵³ KO Vehkalahti ja Kymi 17.,19.–20.10.1690:86v–89v, At. 89.

⁴⁵⁴ Lennartsson 1999, esim. s. 97.

⁴⁵⁵ KO Vehkalahti ja Kymi 7.,9.2.1691:271–275, KA. At. 89.

⁴⁵⁶ Bound Alberti 2010, s. 18–21; Joutsivuo 1995, s. 39; Runefelt 2001, s. 66–73. Katso myös Korhonen 2012, s. 136 ja Renvall 1949, s. 182–183. Vaikkakin toisissa affekteja koskevasta filosofisista tutkielmista osa affekteista, lähinnä himo, yhdistettiin maksaan tai sukupuolielimiin, oli sydän affektien ensisijainen tyyssija. Runefelt 2001, s. 66–73. Aristoteleen merkitys ruotsalaisessa tieteellisessä keskustelussa oli 1500–1700-luvulla hyvin suuri. Karonen 2002, s. 16.

Sydämen tunteet uhkasivat jatkuvasti suistaa ihmisen kurinalaisuudesta syntiin ja kaaokseen. Oppineet suhtautuivatkin affekteihin ristiriitaisesti: ne olivat tarpeellinen ja luonnollinen osa ihmisen sielua, mutta osin hallitsemattomina myös ongelmallisia. Affektit saattoivat hämärtää ihmisen kykyä rationaaliseen ajatteluun, ja lyhytnäköisinä (mitä lähempänä tunteen kohde oli sekä ajallisesti että tilallisesti, sitä vahvempi oli tunne), levottomina ja luonteeltaan reaktiivisina ne muuttuivat jatkuvasti. Näin ne johtivat ihmistä helposti harhaan ja pahimmassa tapauksessa tuhoon. Oppineissa teorioissa pidettiin tärkeänä, että sielun rationaalinen osa kontrolloi ja ohjasi ihmisen tahtoa ja sitä kautta myös sielun sensitiivistä osaa affekteineen.⁴⁵⁷

4.2 Rakkauden fyysiset ja materiaaliset emotiivit

4.2.1 Hellyydenosoitukset ja muut merkit

Uuden ajan alun agraariyhteisössä rakkaus oli ruumiillinen tunne ja tunteiden ilmaisu siten korostetun ruumiillista. Rahvaan ihmiset eivät kärkeäkertomuksissaan välttämättä yhdistäneet seksuaalisia tekoja ja rakkautta, ja seksuaalirikoksia tutkittaessa rakkaus nousi esiin satunnaisesti. Seksuaaliset teot eivät näin ollen edellyttäneet aikalaisten käsityksissä rakkautta. Miehen ja naisen välisestä rakkaudesta kärkejillä puhuttaessa seksuaalisuus ja seksuaalisten tekojen mahdollisuus nousi sen sijaan poikkeuksetta esiin – sukupuolten välinen rakkaus oli aina ruumiillista.

Seksuaalinen kanssakäyminen oli agraarikulttuurissa yksi keskeisimpiä rakkauden emotiiveja – se ilmaisi ihmisen kokemaa rakkauden tunnetta, toteutti rakkauden kulttuurista käsitettä sekä tuotti tuota käsitettä vastaavaa kokemusta. Aikalaisille rakastelu oli rakastamista.⁴⁵⁸ Seksuaalisen kanssakäymisen merkitys rakkauden emotiivina näkyi myös siinä, että yhdyntä itsessään voitiin katsoa eräänlaiseksi aviolupaukseksi, ja siten avioliittoon velvoittavaksi rakkauden osoitukseksi.⁴⁵⁹ Muita rakkauden ruumiillisia emotiiveja eli ”rakkaudellisia asioita”⁴⁶⁰ olivat kädestä pitely, sylkkäin istuminen, suutelu ja kaulailu.⁴⁶¹

⁴⁵⁷ Runefelt 2001, s. 73–75, 78. Ymmärrys ja tahto sijaitsivat sielun rationaaliosassa. Vain ymmärrys tiesi mikä oli todellista hyvää, ja tämän tiedon oli ihmiseen asettanut Jumala. Tahdon tarkoitus taas oli toteuttaa tätä todellista hyvää eli elämää hyveen mukaisesti. Tahtoa saattoivat hallita kuitenkin myös affektit. Hyveen avulla ihminen saattoi hallita sielunsa sensitiivistä osaa ja kesyttää affektinsa. Hyve oli ennen kaikkea kohtuullisuutta ja itsehillintää sekä siten ihmisen rationaalisuuden ilmaus. Langenneessa ihmisessä vallitsi aina sisäinen kamppailu tahdon hallinnasta sensitiivisen ja rationaalisen, affektien ja järjen sekä tässä mielessä eläimellisen ja inhimillisen välillä. Kamppailu hyveen ja paheen, Jumalan ja Saatanan, välillä muodostikin 1600-luvun ihmiskäsityksen perustan. Lindstedt Cronberg 2010, s. 115–119; Runefelt 2001, s. 67, 75–81.

⁴⁵⁸ KO Tohmajärvi 11.-12.9.1682:401-v, KA. At. 9. Reddy 1997, s. 331, 333.

⁴⁵⁹ Lennartsson 1999, s. 121.

⁴⁶⁰ HO 19.4.1687; 6.5.1687: Catharina Sölfwärmin tutkinta, RA. ”kiärligit saack”

Kuten sananlasku miehen ja naisen välisestä hellyydestä totesi, ”käsi käden täyttää”.⁴⁶² Tällaisia kiintymyksestä kieliviä vihjeitä varsinkin sopimattomien ihmisten välillä tarkkailtiin ja ne myös painettiin mieleen. Huoruus- ja salavuoteusrikosten tutkinnoissa oikeus oli erityisen kiinnostunut havaituista hellyydenosoituksista, sillä ne toimivat todisteena rikollisesta suhteesta. Todistajia kuulusteltaessa oikeus saattoikin tiedustella, oliko osapuolten välillä havaittu jotakin suhteeseen viittaavaa merkkiä tai elettä.⁴⁶³ Todistajat perustivat tulkinsansa rakkaussuhteesta juuri havaintoihinsa kädestä pitelystä ja suutelusta⁴⁶⁴ tai halailusta ja ilta-aikaisesta yhdessä kuljeskelusta.⁴⁶⁵ Tosin, kuten eräs salavuoteudesta syytetty mies puolusteli, ei esimerkiksi pelkkä suutelu vielä riittänyt tekemään kanssakäymisestä varsinaisesti kunniatonta.⁴⁶⁶

Pitävin todiste suhteen intiimistä luonteesta oli rakastelu. Ajan ahtaissa asumis- ja nukkumisolosuhteissa rakasteleviin pareihin ei voinut välttää törmäämistä aina silloin tällöin. Itse asiassa miesten ja naisten jatkuva fyysinen läheisyys nukkumisjärjestelyissä juuri loi mahdollisuuksia seksuaalikohteille ja vaikutti voimakkaasti agraariyhteisön seksuaaliseen tapakulttuuriin.⁴⁶⁷ Varsinaista sukupuoliyhteyttä kuitenkin kuvattiin käräjillä harvemmin kuin muita kiintymyksenosoituksia – silminnäkijähavaintoja syntyi vähemmän, koska seksuaalinen yhdyselämä toteutettiin mahdollisuuksien mukaan omassa rauhassa. Pyrkimys yksityisyyteen korostui entisestään laittomissa suhteissa. Yhdyntä julkisessa tilassa, jossa todistajia saattoi sattua paikalle milloin tahansa, herätti oikeudessa paitsi paheksuntaa, myös ihmetystä siitä, kuinka teko oli ylipäänsä voinut onnistua.⁴⁶⁸ Kertomusten niukkuuteen vaikutti lisäksi oikeudelliseen kontekstiin liittyvä häveliäisyys: oikeudessa ei puhuttu sukupuolisuuteen liittyvistä asioista kuin pakon edessä. Kun seksuaalisuudesta tai ihmisruumiin toiminnoista sitten puhuttiin, piti tuomari rahvaan puhetapaa niin sopimattomana ja karkeana, että tuomiokirjaan liitettiin usein anteeksipyyttävä muotoilu ”salva venia” tai vain ”s.v.” eli ”häveliästä sanottuna” tai ”luvalla sanoen”. Tämä oli ainoa sopiva tapa kirjoittaa kyseisistä seikoista oikeuden järjestyneessä, juhlallisessa ja julkisessa kontekstissa. Rahvas tiesi varoa sanojaan, sillä väärä puheenparsi saattoi johtaa sakkoihin oikeuden häpäisemisestä.⁴⁶⁹

Avioliiton ulkopuolisissa suhteissa rakastelu oli oikeuden mielenkiinnon kohteena ainoastaan siinä tapauksessa, että ”täysi teko”, so. yhdyntä, voitiin katsoa tapahtuneeksi. Seksuaalirikoksen määritelmän täyttyminen edellytti varsinaista yhdyntää, eivätkä muut seksuaalisen kanssakäymisen muodot kiinnostaneet oikeutta samassa määrin. Esivalta pyrki tunnehallinnollaan siihen, että

⁴⁶¹ Esim. KO Lapväärtti 13.-14.2.1691:133v-134, KA. At 165.; KO Huittinen 30.6.-1.7.1651:19v-220, KA. At. 197; KO Huittinen 14.-16.1.1678:636-637v, KA. At. 207.; HO 19.4.1687:Catharina Sölfwerrarin tutkinta, RA.

⁴⁶² Florinus 1702 (1987), ”Käsi...”.

⁴⁶³ KO Koivisto 3.5.1647:175v, KA. At. 266.; HO 19.4.1687:Catharina Sölfwerrarin tutkinta, RA.

⁴⁶⁴ KO Uusikirkko 20.-21.1.1679:5v-6, KA.

⁴⁶⁵ KO Huittinen 14.-16.1.1678:636-637v, KA. At. 207.

⁴⁶⁶ TK 17.7.1661:534.

⁴⁶⁷ Pohjola-Vilkuna 1995, s. 83.

⁴⁶⁸ KO Viipuri 13.8.1696:123-131, KA. At. 92.

⁴⁶⁹ Sabeau 2001, s. 68-69; Vilkuna 2010, s. 108-113, 123-124.

kaikki syntyvät lapset olisi siitetty laillisessa avioliitossa: jos tämä ei teon luonteen vuoksi (esimerkiksi homoseksuaalinen akti) ollut mahdollista, ei tekokaan kiinnostanut esivaltaa samassa määrin kuin raskauteen mahdollisesti johtava teko.⁴⁷⁰ Todistajat vaalivat häveliäisyysnormia ja kertoivat havainnoistaan useimmiten viittaamalla juuri tähän täyteen tekoon erittelemättä sen tarkemmin näkemäänsä.⁴⁷¹ Joissain tapauksissa rakastelun kuvaukset olivat kuitenkin tarkempia. Todistusta voitiin vahvistaa esimerkiksi kuvailemalla yhdynnästä tavatun parin asentoa: mies oli nähty makaamassa naisen päällä tai pariskunta oli löydetty makaamasta kasvotusten ja suutelemasta. Myös muita havaintoa vahvistavia olosuhteita voitiin kuvata: miehen housut olivat olleet auki tai alhaalla, naisen hame ylhäällä tai hänen reitensä tai rintansa paljaina.⁴⁷² Alastomuuden aste mittasi seksuaalista intymiteettiä ja tarjosi kiertotien häpeälliseksi mielletyn ruumiin kuvaamiselle.⁴⁷³

Aviollista rakastelua ei käräjillä juuri käsitelty. Tähän oli harvemmin tarvetta, sillä sukupuoliyhteys oli luonnollinen ja välttämätön osa voimassa olevaa aviosuhdetta. Moraalirunoelma Huoneen Speilin kirjoittaja pappismies Jonas Mennander kuvaili avioparin vuodepuuhia hyvin positiiviseen sävyyn arvolliseksi leikiksi, jonka Jumala siunasi perillisillä. Mielenkiintoista on se, että Mennander nosti aviollisen rakastelun esiin ainoastaan vaimoväelle suuntaamaansa ohjeistuksessa. Hyvä vaimo ei hänen mukaansa iltaisin valittanut päivän töistä, vastuusta tai väsymyksestä – sen sijaan hän käy aviovuoteeseen iloisena ja ”ukkoansa lämmittelee, suloisesti suosittelee, kauniit kaiket’ taputtelee, sydämestänsä halaelee”.⁴⁷⁴ Mennanderille seksuaalinen aloite kuului hyvän ja rakastavan vaimon velvoitteisiin.

Avioparien seksuaalielämä nousi käräjien kiinnostuksen kohteeksi vain silloin, kun sen puute johti huoruuteen tai yhteiselämän päättymiseen. Oikeus tiedustelikin huoruudesta epäiltyjen miesten vaimoilta toisinaan sitä, millainen suhde heillä oli ollut mieheensä ja oliko seksuaalinen unioni toteutunut heidän avioliitossaan. Tällaisessa tilanteessa eräs vaimo kertoi, ettei olisi voinut toivoa suurempaa mielihyvää kuin mitä heidän sopuisa ja läheinen yhteiselämänsä oli hänelle tuottanut. Vahvistaakseen todistustaan avioelämän läheisyydestä hän vielä erikseen mainitsi, kuinka aviomies oli ottanut hänet joka yö kainaloonsa nukkumaan – suosionosoitus, jota naisen ensimmäinen aviomies ei ollut hänelle koskaan suonut. Tästä syystä vaimo ei ollut osannut epäillä miestä.⁴⁷⁵ ”Oman

⁴⁷⁰ Österberg 2010, s. 171–172.

⁴⁷¹ Esim. KO Ulvila 16.,18.6.1694:239–241, KA. At. 105. Tosin häveliäisyyden vaikutelmaa saattoi lisätä myös kirjurin sanavalinta, joka muokkasi rahvaan puhetta entistä säädyllisempään suuntaan.

⁴⁷² KO Jääski 7.-9.3.1678:149–153, KA. At. 280.; KO Eurajoki 16.5.1682:127, KA. At. 74.; KO Eura 12.-9.1692:344–346, KA. At. 110.

⁴⁷³ Gowing 2003, s. 105–106.

⁴⁷⁴ Mennander 1699 (1998), s. 72–75.

⁴⁷⁵ KO Koivisto 8.-10.2.1698:44–50, KA. At. 94. ”...utj sådan god sänja, eenigheet ock nöije sammanlefwat...att pahr ächta folck eij kunnat önska sig bättre fägnad: hoon lahde ock där till att hennes förre man alldrig tillstodt henne att säfwa på sin arm, hwaremoth senare mannen alltjid hafft henne på sin arm liggiandes om natten...”. Sopuisa avioliitto todisteena syyttömyyden puolesta huoruustutkinnassa katso myös

kullan kainalo” oli makuupaikoista parhain myös häärunon mukaan.⁴⁷⁶ Kansanviisaudessa miehen hellyys vaimoaan kohtaan esitettiin yhtä luonnolliseksi kuin emon hellyys poikastaan kohtaan.⁴⁷⁷

Jos sopimattomasta rakkaussuhteesta epäiltyjen välillä ei ollut havaittu hellydenosoituksia tai todistettu täyttä tekoa, pidettiin erityisen raskauttavana merkinä suhteesta pariskunnan pyrkimystä olla kahden kesken. Yksityisyyden etsimisen mittarina pidettiin suljettua ja lukittua ovea: muun kuin keskenään naimisissa olevan pariskunnan ei ollut sopivaa sisään mennessään sulkea esimerkiksi saunan tai aitan ovea perässään. Uuden ajan alun agraariyhteisössä ihmisten välisiä suhteita tuli leimata avoimuus. Avoimuus oli yksityisen vastakohtana julkisuutta, asioiden ja tekojen salaamattomuutta. Ihmisen käytöksen tuli noudattaa yhteisesti jaettuja normeja eli olla sellaista, jota saattoi harjoittaa avoimesti toisten yhteisöön kuuluvien ihmisten nähden.⁴⁷⁸ Asioiden salaaminen oli epätoivottavaa ja epäilyksiä herättävää käytöstä sekä itsessään vaarallista.⁴⁷⁹ Tässä viitekehyksessä ovea ei ollut tarpeen sulkea, jos sen takana tapahtuva toiminta oli kunniallista. Toisaalta agraarikulttuurissa vakavakin kosiskelu pyrittiin yleensä hoitamaan toisten katseiden ulottumattomissa, usein ilta- ja yöaikaan. Jopa julkisesti kihlautuneet pariskunnat saattoivat tavata kahden ainoastaan ilta-aikaan salassa muilta.⁴⁸⁰

Rakkaussuhteeseen liitettiin myös yhteinen leikinlasku ja hellittelevä kujeilu. Eräs mies oli nuottamatkalla käyttäytynyt setänsä vaimon kanssa sellaisella tavalla, että läsnä ollut miespuolinen todistaja kertoi välittömästi havainneensa heidän välinsä sopimattomiksi. Ensinnäkin osapuolet olivat jatkuvasti maanneet saman peiton alla kuin aviopari. Raskauttavampaa oli kuitenkin se, että osapuolet olivat aina nukkumaan käydessään kujeilleet siitä, saiko mies kääntää kylkeä pois päin naisesta. Aina kun mies oli tehnyt näin, oli nainen kiu-soitellut häntä niin pitkään, että hän oli kääntynyt takaisin naisen puoleen.⁴⁸¹ Leikinlasku ja ilomielinen pilailu kuului arkipäiväiseen ihmisten väliseen kanssakäymiseen.⁴⁸² Epäilyttäväksi leikinlasku muuttui silloin, kun se oli liian inti-

esim. KO Pälkjärvi 9.-10.12.1681:627-629v, KA. At. 11.; KO Taivassalo 19.-20.4.1689:63v-66, KA. At. 188.

⁴⁷⁶ Henrikki Liliuksen hääruno vuodelta 1723 (Koskimies 1921, s. 267.)

⁴⁷⁷ Florinus 1702 (1987), ”Hepo helle varsalensa; ucko helle acallensa...”

⁴⁷⁸ Eilola 2003, s. 263-264, sekä viite 39 s. 263; Eilola 2009, s. 173.

⁴⁷⁹ Taussi Sjöberg 1996, s. 176, 181.

⁴⁸⁰ KO Kalanti 9.-10.10.1700:1008-1022, KA. At. 307. Englantilaisella maaseudulla vakavastikin kosiskelevat pariskunnat välttivät tapaamisia päiväsaikaan ja näkivät paljon vaivaa välttääkseen kohtaamista julkisilla paikoilla. Gillis 1985, s. 29. Myös koko Suomen alueella tunnettu yöstely-instituutio perustui yhteisöllisesti hyväksytyille, mutta yöaikaan tehdyille vierailuille. Yöstelyssä pojat vierailivat tyttöjen makuutiloissa eli aitoissa. Poika ja tyttö saattoivat viettää öitäkin kahden kesken, mutta tapaamisia ohjasivat tiukat muodollisuudet. Vasta kun yöstelyn puiteissa tapahtunut seurustelu vakiintui, tuli suhde yleiseen tietoon. Heikinmäki 1981, s. 56-58.

⁴⁸¹ KO Vehkalahti ja Kymi 7.,9.2.1691:271-275, KA. At. 89. Pidemmät kalastus- tai kaskireissut tarjosivatkin erityisen hyvän tilaisuuden laittomuuksiin. Tämä oli yleisesti tunnettua, ja oikeus saattoi jopa erikseen tiedustella osapuolten mahdollisuuksia kanssakäymiseen tällaisissa yhteyksissä. Katso esim. KO Taivassalo 6.-10.3.1688:41-43, KA. At. 224.

⁴⁸² Vilkuna 2010, s. 103.

miä sopimattomien osapuolten välillä. Sopimattoman intiimiä leikinlasku oli erityisesti silloin, kun kujeiluun liittyi seksuaalissävytteistä koskettelua.⁴⁸³

Se, miten ja millä sanoilla rahvaaseen kuuluvat rakastavaiset toisilleen tarkalleen ottaen kahden kesken ollessaan puhuivat, tulee oikeusaineistossa esiin äärimmäisen harvoin. Rakkauden sanallisiin emotiiveihin kuuluivat aina-kin kahdenkeskiset valat. Eräs mies esimerkiksi vannoi Paholaisen kautta, ettei koskaan pettäisi rakastajatartaan.⁴⁸⁴ Eräs nainen taas vannoi rakastajalleen uskollisuutta avioliittoon tai kuolemaan.⁴⁸⁵ Rakastavat sanat jäivät suullisessa kulttuurissa suullisiksi – rahvaan parissa kirjoitustaito oli 1600-luvulla harvinaisuus, mistä syystä myöskään rakkauskirjeitä ei juuri kirjoitettu. Kirjoitustaitosten säätyläisten parissa ”rakkaudellisia kirjeitä” sen sijaan kirjoitettiin.⁴⁸⁶ Luultavimmin rakkaudesta puhuttiin kahden kesken kuitenkin aivan samaan tapaan kuin kärjäkertomuksissakin.

Myös ulkoiset symbolit, kuten vaatekappaleet, voivat tietyissä yhteyksissä saada rakkauteen ja seksuaaliseen kanssakäymiseen viittaavia merkityksiä. Ulkovaatteen, erityisesti symbolisesti merkittävän hatun, riisuminen ja ruumiin osien paljastaminen oli tulkittavissa aistillisesti vihjailevaksi.⁴⁸⁷ Todistajat mainitsivatkin kärjäkertomuksissaan epäilyttäviä olosuhteita kuvatessaan toisinaan sen, oliko esimerkiksi mies riisunut jakkunsa.⁴⁸⁸ Eräessä tapauksessa salaisen tapaamisen sattumalta nähnyt todistaja kertoi useaan otteeseen, kuinka naisosapuoli oli pitänyt päässään rakastajansa päähinettä.⁴⁸⁹ Tämä seikka oli ollut todistajalle merkki suhteen intiimiydestä.

Päähineet, vaatteet ja avaimet olivat uuden ajan alun yhteiskunnassa keskeisiä symboleita, jotka osoittivat ihmisen sosiaalista statusta ja identiteettiä ja siten määrittivät, miten toisten kuului häntä kohdella. Ne ilmaisivat kantajansa sukupuolen, säädyn, ammatin, varallisuuden ja siviilisäädyn.⁴⁹⁰ Samoja vaatekappaleita myös käytettiin niin kauan, että ne muuttuivat osaksi sekä näkyvää itseä että sisäistä subjektiviteettiä. Tätä vahvasti entisestään kotitalouden

⁴⁸³ Katso myös KO Marttila 14.-15.9.1693:519–523, KA. At. 334

⁴⁸⁴ KO Kalanti 1.-3.8.1689:120v–122, KA. At. 99.

⁴⁸⁵ KO Kalanti 18.-19.2.1691:71–72v, KA. At. 164.; TK 8.3.1661:491–492.

⁴⁸⁶ TK 8.3.1661:493 ”kiärliga bref”; TK 11.1.1658:118. Jälkimmäisessä tapauksessa käsiteltiin säätyläisavioparin avioerolupaa vaimon huoruuden jälkeen. Tuomiokapituli oli myös saanut käsiinsä vaimon rakastajan lähettämiä ”hävyttömiä kirjeitä”, joita ei valitettavasti ollut kopioitu protokollaan. Säätyläisten rakkauskirjeistä esim. Liliequist 2001a, Keskisarja 2011, s. 45, 53 sekä Korpiola/julkaisematon tus ”Maisteri Aron Syntin luvaton intohimo. Rakkaus avioliitossa ja sen ulkopuolella oikeudellisessa ja kulttuurillisessa kontekstissaan 1590-luvun Uppsalassa”.

⁴⁸⁷ Gowing 2003, s. 35.

⁴⁸⁸ Esim. KO Eurajoki 7.-8.11.1683:449–450, KA. At. 73.

⁴⁸⁹ KO Ulvila 12.9.1696:210–220, KA. At. 193.

⁴⁹⁰ Gowing 2003, s. 35; Liliequist 1997, s. 175. Katso myös Vilkuna 1989, s. 231, 238–239. Hyvin konkreettisesti vaateparren ja statuksen yhteys näkyi häihin liittyvissä siirtymäriiteissä, joissa morsian riisuttiin naimattoman naisen tunnusmerkeistä ja lopulta puettiin naimisissa olevan naisen statussymboleihin. Rooliasun vaihtuessa myös sen kantajan konkreettinen sosiaalinen asema muuttui. Sarmela 1981, s. 14–15. Vyöllä kannetut avaimet symboloivat emännän asemaa kotitaloudessaan, mistä syystä juuri ne vietiin vaimolta välirikon tai huoruuden takia. TK 18.6.1657:81–82; KO Pielisjärvi 9.-14.3.1691:109v–116v, KA. At. 21.

piirissä tuotettujen vaatteiden yksilöllisyys.⁴⁹¹ Koska vaatekappaleet edustivat kantajaansa symbolisesti, niitä takavarikoitiin rikospaikoilta merkeiksi eli todisteiksi⁴⁹² silloin, kun seksuaalinormeja rikkoneet haluttiin painostaa asioidensa viralliseen selvittämiseen. Jos joku löysi sopimattomat osapuolet epäilyttävästä tilanteesta eikä todistajia ollut saatavilla, otettiin esimerkiksi miehen takki, housut tai päähine todisteeksi havainnosta. Erityisesti hatun takavarikointi oli merkki sovittamattomasta kunnia-asiasta.⁴⁹³

Naisen ulkoasulla oli vielä miehen ulkomuotoa vahvempi seksuaalinen ulottuvuus, sillä naisen silmien, suun ja hiusten katsottiin analogisesti vastaavan hänen alempia ruumiinosiaan. Tästä syystä naisen kasvojen ja hiusten manipulointi – peittäminen, sitominen, paljastaminen – vaikutti symbolisesti vastaavalla tavalla niiden edustamiin muihin ruumiinosiin ja teki naisen seksuaalisen tilan sosiaalisesti näkyväksi.⁴⁹⁴ Erityisesti naisen hiukset miellettiin eroottiseksi yllykkeeksi, eikä naiseen naisen ollut sopivaa näyttää niitä muille kuin aviomiehelleen.⁴⁹⁵

4.2.2 Lahjat

Rakkauden käsitteeseen liittyi ruumiillisuuden ohella kiinteästi materiaalisuus lahjojen vaihdon muodossa. Lahjat olivat agraariyhteisössä rakkauden emotiiveja seksuaalisen kanssakäymisen, hellyydenosoitusten ja sanojen tapaan: niillä ilmaistiin rakkauden tunnetta, toteutettiin rakkauden käsitettä sekä luotiin käsitteen mukaista rakkauden kokemusta. Erityisen kiinteästi lahjat kuuluivat kansankulttuurissa kosiskeluun, aviolupausten vaihtoon ja varsinaiseen kihlaukseen, vaikka laissa aviolupauksen pätevyys ei niitä edellyttänytään.⁴⁹⁶ Lahjoilla luotiin ja vahvistettiin rakkautta antajan ja vastaanottajan välillä. Rakkauden lisäksi niillä osoitettiin ympäröivälle yhteisölle miehen ja naisen välisen suhteen vakava luonne.⁴⁹⁷ Lahjanvaihto oli vastavuoroinen, sosiaalisesti tunnustettu ja psykologisesti sitova rituaali, jonka välityksellä mies ja nainen sitoutuivat toisiinsa ja muodostettavaan avioliittoon.⁴⁹⁸ Ne osoittivat toista kohtaan tunnettua hyvää tahtoa, muistamista ja vastavuoroisuutta.⁴⁹⁹ Lahjan rituaalista merkitystä kuvaa hyvin se, että joskus puolisoksi toivotulta mutta vastentahtoiselta henkilöltä voitiin viedä väkisin jokin esine ”lahjana”.⁵⁰⁰ Lahjojen merkittävyyttä selittääkin osaltaan juuri niiden emotiivinen luonne.

⁴⁹¹ Gowing 2003, s. 35.

⁴⁹² Merkin ottaminen rikospaikalta tarkoitti jonkin tekoon tai itse asianomaiseen henkilöön kiinteästi liittyvän esineen tai vaatekappaleen takavarikointia todisteeksi. Matikainen 2002, s. 119.

⁴⁹³ Matikainen 2002, s. 112. Esim. KO Ulvila 18.-20.10.1693:431-432, KA. At. 105.

⁴⁹⁴ Apo 1998, s. 72.

⁴⁹⁵ Heikinmäki 1981, s. 523-524.

⁴⁹⁶ KKML 1442 (2005) Naimisen kaari, Kap. 2., s. 36; KL 1686 (1986), XV. Luku, § XII, s. 23.

⁴⁹⁷ Esim. KO Uusikirkko 18.-19.2.1691:71-72v, KA. At. 164.

⁴⁹⁸ Cressy 1999, s. 263; Korpiola 2009, s. 66; O'Hara 2000, s. 60, 63-64. Esim. KO Lapväärtti 1.,3.-4.2.1687:9, KA. At. 291.

⁴⁹⁹ Katso myös O'Hara 2000, s. 78.

⁵⁰⁰ Jääski 4.,6.-7.3.1699:120-123, KA. At. 155. Katso myös O'Hara 2000, s. 65.

Lahjojen merkittävyys emotiiveina teki mahdolliseksi myös käyttää niitä välineellisesti – koska lahjat olivat kiinteä osa avioliiton solmimista ja tunnesuhteen luomista, miehet käyttivät niitä hyväkseen suostutellessaan naisia sopimattomiin sukupuolisuhteisiin. Lahja saattoi tulkitsijasta riippuen toimia sekä avioliittolupauksena että korvauksena menetetyistä kunniaista tai aviottomasta raskaudesta.⁵⁰¹ Lahjojen merkityksen tulkintaa monimutkaisti sekin, että niiden ajoitus, antamisen konteksti ja seremoniallisuus sekä antajan aikomus vaikuttivat niiden emotionaaliseen sitovuuteen.⁵⁰² Erityisesti salavuoteustapausten oikeudellisen tutkimuksen ja tuomion kannalta oli oleellista se, oliko miehen antama aviolupaus todistettavissa. Jos oli, kyse oli kihlauksesta ja ennenaikaisesta vuodeyhteydestä, mikä oli naisen kunnian kannalta selkeästi parempi kuin salavuoteus. Tästä syystä naiset pyrkivät todistamaan miehen antaman aviolupauksen näyttämällä miehen antamat lahjat. Nämä saattoivat olla yksittäisiä vaatekappaleita, kangastavaraa, koruja (useimmiten sormus tai solki), rahaa, viljaa, hopealusikka tai vaikkapa veitsi, tai sitten näiden erilaisia yhdistelmiä.⁵⁰³ Vielä lahjan sisältöä tai rahallista arvoa oleellisempaa oli se, että oli näytettävissä jokin merkki suhteen luonteesta avioliittoon velvoittavana.⁵⁰⁴ Ilman lahjoja ei miehen velvoitetta naida naista ollut yleensä helppo todistaa.

Toiselle voitiin myös antaa säilytykseen henkilökohtaisia esineitä tai vaatekappaleita muistoiksi tai vakuuksiksi suhteen pysyvyydestä. Morsianehdokkaalta otettiin tällaiseksi pantiksi esimerkiksi tämän huivi, jonka palauttamista morsian suhteen päättyessä vaati.⁵⁰⁵ Varakkaampien säätyläisten parissa muistoesineet olivat arvokkaampia, esimerkiksi pieni muotokuva itsestä.⁵⁰⁶ Eräänlainen pantin ja rakkaustaian yhdistelmä oli maagisesti latautuneita esineitä sisältänyt taikapussi, jonka avulla voitiin vahvistaa olemassa olevaa rakkautta tai edesauttaa toisiinsa rakastuneiden yhteen pääsyä.⁵⁰⁷

Erityinen symboliarvo rakkauden ja aviolupauksen merkinä oli sormuksella,⁵⁰⁸ jolla ei muiden kihlalahjojen tapaan ollut käytännöllistä arvoa. Sormus oli tarkoitettu vain ja ainoastaan avioliiton merkiksi. Maantavan mukaisesti sormusten vaihto oli merkki siitä, että mies ja nainen olivat lupautuneet avioliittoon ja rakastivat toisiaan. Siten sormusten vaihto teki miehestä ja naisesta epävirallisesti avioparin aviopuolisoiden oikeuksin,⁵⁰⁹ ja antoi luvan myös suku-

⁵⁰¹ Gowing 2003, s. 33, 87.

⁵⁰² O'Hara 2000, s. 73–74.

⁵⁰³ Esim. KO Närpiö ja Lapväärtti 23.–26.9.1650:86–89v, KA. At. 202.; KO Jääski 21.–23.11.1681:163, KA. At. 39.; KO Lapväärtti 1.,3.–4.2.1687:9, KA. At. 291.; KO Eura 31.5.–1.,3.6.1695:202–203, KA. At. 139.; Uuden ajan alun Englannissa vaatekappaleet liittyivät kosiskeluvaiheeseen, kun taas sormus ja rahaa annettiin virallisessa kihlaustilaisuudessa. O'Hara 2000, s. 80. Katso myös Heikinmäki 1981, s. 104–106.

⁵⁰⁴ Katso myös Gillis 1985, s. 31, Cressy 1999, s. 263 ja O'Hara 2000, s. 68–69. Esim. KO Vehmaa 8.–9.,11.12.1676:935–v, KA. At. 205.

⁵⁰⁵ KO Laitila 23.–24.5.1693:144–145, KA. At. 114.

⁵⁰⁶ KO Jääski 27.–29.11.1672:145–150, KA. At. 278.

⁵⁰⁷ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.–16.11.1689:499–516. At. 196. Vastaavasta katso myös Eilola & Einonen 2009, s. 223.

⁵⁰⁸ KO Marttila 5.,7.8.1693:248–255, KA. At. 190.; KO Lappee 12.–14.9.1666:96–97, KA. At. 4. Katso myös esim. Roper 1989, s. 133.

⁵⁰⁹ KO Loimaa 1.,3.7.1696:205–v, KA. At. 234.; KO Vehmaa 16.–17.5.1699:241–248, KA. At. 305.; KO Kalanti 9.–10.10.1700:1008–1022, KA. At. 307.

puoliseen kanssakäymiseen. Koska sormus oli aviopuolisoita yhdistävä symbolinen side, sen kadottaminen tai rikkominen voitiin tulkita enteeksi avioliiton purkautumisesta. Sormuksen symboliarvosta kertooakin tapaus, jossa aviomies riisti vaimoltaan tämän vihkisormuksen pariskunnan ajauduttua välirikoon.⁵¹⁰

Sormus oli sopimuksen merkki jo roomalaisessa oikeudessa. Sen pyöreä muoto symboloi loppumattomuutta ja ikuisuutta, ja kristinuskossa siitä tehtiin purkamattoman avioliiton ja aviollisen uskollisuuden symboli. Kirkko alkoi jo varhaiskeskiajalla korostaa sormusta sulhasen morsiamelle antamana uskollisuuden osoituksena.⁵¹¹ Tähän symboliikkaan liittyi ainakin 1600-luvulta lähtien myös osapuolten nimien kaivertaminen sormukseen.⁵¹² Kanonisen oikeuden mukaan sormuksen paikka oli nimettömässä. Se, että sormuksen paikaksi vaikiintui juuri vasemman käden nimetön, liittyi antiikin ajoilta periytyvään käsi-tykseen, jonka mukaan kyseisestä sormesta johti verisuoni suoraan sydämeen. Sormussymboliikka kuvastaakin osuvasti avioliiton, rakkauden ja sydämen kiinteää yhteyttä.⁵¹³

Lahjat olivat rakkauden emoteiveja kuitenkin myös avioliiton ulkopuolella. Eräs isäntä osti rakastajattarena toimineelle piialleen messinkivyön ja kangastavaraa.⁵¹⁴ Rengin kanssa suhteessa ollut aatelisnainen taas lahjoitti miehelle tina-astioita.⁵¹⁵ Naiset saattoivat antaa rakastajalleen pieniä lahjoja ”kiintymyksen osoituksina” avioliittoa toivoessaan.⁵¹⁶ Eräs nainen lahjoitti rakastajalleen suosionosoituksena hiusnauhansa, jota mies kantoi julkisesti miekkansa varressa.⁵¹⁷ Hiusnauhalla oli erityistä seksuaalista symboliarvoa, sillä kansankulttuurin näkemyksissä vain naimattomat neitset saivat kulkea hiukset avoimina tai koristella niitä värikkäillä nauhoilla.⁵¹⁸ Tällöin hiusnauhan luovuttaminen miehelle saattoi sisältää viittauksen suhteen luonteeseen – nainen oli luovuttanut neitsyytensä sekä sen ulkonaisen symbolin rakastajalleen.⁵¹⁹ Henkilökohtaiseen vaatekappaleeseen liitettiin myös maagisia ulottuvuuksia. Ihoa koskettaneeseen kankaaseen siirtyi kantajansa voimaa,⁵²⁰ jolloin vaatekappaleen antaminen toiselle symboloi koko itsen antamista toisen hallintaan. Tämä päti myös hiuksiin, joskus jopa suudelmiin.⁵²¹

⁵¹⁰ KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.-20.2.1697:102-104, KA. At. 52. Westermarck 1932, s. 167.

⁵¹¹ Knuutila 1990, s. 319-321.

⁵¹² KO Lappee 28.-29.5.1660:49, KA. At. 21.

⁵¹³ Knuutila 1990, s. 323-324, 328-329, 334; Roper 1989, s. 133.

⁵¹⁴ KO Eurajoki 16.5.1682:127; 12.10.1682:190v-191, KA. At. 74.

⁵¹⁵ HO 19.4.1687: Catharina Sölfwerrarin tutkinta, RA.

⁵¹⁶ KO Viipuri, Säkijärvi ja Koivisto 11.-14.11.1691:504-506, KA. At. 109. ”par Affection gifne”

⁵¹⁷ KO Lappee ja Joutseno 15.-16.9.1687:147v-148, KA. At. 156.

⁵¹⁸ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 278. Kunniallisuuden ruumiilliset representaatiot liittyvät kulttuurista toiseen erityisesti pään alueeseen: päähineeseen, hiuksiin ja partaan. Eilola 2002, s. 112; Matikainen 2002, s. 97.

⁵¹⁹ KO Ulvila 12.9.1696:210-220, KA. At. 193.

⁵²⁰ Eilola & Einonen 2009, s. 196.

⁵²¹ Gillis 1985, s. 33.

Aivan erityistä symboliarvoa avioliiton ulkopuolisissa rakkaussuhteissa kantoi kuitenkin alkoholin jakaminen.⁵²² Alkoholi oli keskeisessä roolissa agraarikulttuurissa tärkeässä lahjanvaihdon instituutiassa. Viina miellettiin nimenomaan lahjaksi, jonka tarjoamisella osoitettiin vastavuoroista ystävyyttä.⁵²³ Alkoholi oli symbolisen vaihdon ja sitoutumisen väline, jolla pyrittiin luomaan antajan ja vastaanottajan välille suhde.⁵²⁴ Alkoholilla oli muutenkin hyvin keskeinen asema agraariyhteisön elämänmenossa. Juominen ja syöminen olivat yhteisöllisiä tilanteita ja vahvoilla sosiaalisilla merkityksillä latautuneita: yhteisillä aterioilla tai juomingeissa kokoontui aina moraalinen yhteisö.⁵²⁵ Viina ja olut kuuluivat olennaisena osana niin juhlaan aina kasteesta hautajaisiin kuin arkeenkin,⁵²⁶ joten viinan juonti itsessään ei ollut se seikka, joka herätti epäilyksen rakkaussuhteesta. Mikä teki juomisesta seksuaalisesti vihjailevaa, oli se, että sopimattomat osapuolet jakoivat alkoholia kahden kesken ja rikkoivat samalla sukupuolten välisen näkymättömän rajan.⁵²⁷ Juomisessa nimittäin noudatettiin agraariyhteisössä muutenkin yleistä sukupuolijakoa: miehet joivat keskenään ja naiset keskenään.⁵²⁸ Yhteisestä kupista juomisella oli lisäksi rituaalinen ystävyuden vahvistamisen ja sovinnonteon merkitys.⁵²⁹ Häissä yhteisestä kupista juomisella symboloitiin yhteisen ruuan jakamisen ja kädestä pitelyn ohella puolisoiden välistä liittoa.⁵³⁰ Ruumiinnesteiden vaihtaminen suutelemalla tai jakamalla juoma yhdisti yksilöiden elämät.⁵³¹ Näin juoman jakamisella voitiin lahjan lisäksi tai sijasta vahvistaa myös kahden kesken annettua epävirallista avio-lupausta.⁵³²

Se, että mies ja nainen jakoivat alkoholia, viittasi siten intiimiin suhteeseen. Tämä mentaalinen yhteys oli niin vahva, että naimattoman naisen ei pidetty sopivana antaa juotavaa miehelle, jota ei voinut naida.⁵³³ Tässä viitekehysessä paloviinan antaminen olikin usein se seikka, jonka perusteella yhteisö teki päätelmiä miehen ja naisen välisen suhteen emotionaalisesta luonteesta. Juoman jakaminen synnytti huhuja ja toimi myös oikeudessa todisteena.⁵³⁴ Jos-

⁵²² Esim. KO Kokemäki 2.-3.3.1657:374v-375v, KA. At. 42; KO Kalanti 20.-21.1.1679:5v-6, KA. At. 50; KO Ulvila 25.-6.1692:266-267, KA. At. 107.

⁵²³ Peltonen 1988, s. 45-47.

⁵²⁴ Apo 2001, s. 132-135.

⁵²⁵ Matikainen 2002, s. 74-75.

⁵²⁶ Esim. heinänteko-oluet KO Savitaipale ja Taipalsaari 15.-16.,18.7.1693:724-725, KA; esim. häiden juonti KO Ulvila 14.-15.,17.9.1694:165v-166, KA. At. 105. Mäntylä 1985, esim. s. 180.

⁵²⁷ Ryyppäjäiset olivat leimallisesti miehisiä tilaisuuksia, ja miesten ja naisten yhteiset juomingit olivat harvinaisempia. Yleensä naiset myivät ja tarjosivat juomaa, miehet joivat. Vilkuna/julkaisematon käsikirjoitus "Viina miehen mitta", s. 9.

⁵²⁸ Vilkuna 2010, s. 120.

⁵²⁹ Mennander 1699 (1998), s. 30-33; Apo 2001, s. 133-135; Liliequist 1999, s. 196; Lindstedt Cronberg 2008, s. 122-123.

⁵³⁰ Roper 1989, s. 133.

⁵³¹ Gillis 1988, s. 91.

⁵³² Roper 1989, s. 157.

⁵³³ KO Ulvila 16.,18.6.1694:145-v, KA. At. 103.

⁵³⁴ KO Kokemäki 9.-12.12.1684:662v, KA. At. 216.; KO Räisälä ja Kurkijoki 23.-31.3.,1.4.1685:113-114, KA. At. 35.; KO Huittinen 20.,22.-24.9.1686:874-v, KA. At. 219.; KO Vehkalahti ja Kymi 30.6.1691:319v, KA. At. 88.; KO Ruokolahti 21.-

kus epäilyksiä suhteen luonteesta herätti viinan jakamisen ohella yhdessä tupakointi erillisessä huoneessa.⁵³⁵ Viinan jakaminen yhdisti rituaalisesti myös miehen ja vaimon ja osoitti vuoteen jakamisen ohella aviositeen voimassaoloa.⁵³⁶ Kansantavan mukaan miehen tuli hankkia vaimolleen paloviinaa lapsivuoteeseen: viinan hankkiminen oli aviomiehen velvollisuus ja rituaali, jolla synnyttänyttä vaimoa kunnioitettiin. Eräs riitaisassa liitossa elänyt mies osoitti epäilyksensä vaimonsa huoruudesta ja lapsen isästä kieltäytymällä hankkimasta paloviinaa vaimolleen. Oikeudessa tämä taas oli raskauttava todiste vaimoa vastaan.⁵³⁷

Miehen ja naisen välinen rakkaus oli korostetun seksuaalista ja ruumiillista niin avioliitossa kuin sen ulkopuolellakin – suhteen määrittely rakkaudeksi edellytti ruumiillisia motiiveja. Erilaiset hellyydenosoitukset ja rakastelu sekä toisaalta materiaaliset lahjat olivat rakkauden tunnetta ilmaisevia, rakkauden käsitettä toteuttavia ja sen mukaista kokemusta tuottavia motiiveja. Tällaisia merkkejä tarkkailemalla paikallisen tunneyhteisön oli myös mahdollista tunnistaa suhteiden luonne sekä säädellä niitä. Rakkaussuhteiden ja seksuaalisen kanssakäymisen moninaisuus myös osoittaa osaltaan paikallisen tunneyhteisön sallivuutta suhteessa esivallan edustamaan tunnehallintoon.

4.3 Seksuaalinen puheenparsi

Tuomiokirjojen seksuaalisanasto on luonteeltaan pääosin virallista ja toteavaa. Oikeuskielessä sukupuoliyhteydestä puhuttiin joko rikosnimikkeenä (salavuoteus, huoruus), teon toteamisena (täysi teko) tai yksinkertaisesti makaamisena tai sekaantumisenä.⁵³⁸ Myös latinankielisiä oikeustermejä käytettiin, kuten ”in ipso actu”.⁵³⁹ Lisäksi salavuoteuden yhteydessä käytettiin naisen seksuaalisen kunnian tai puhtauden menettämistä osoittavia termejä alentaa (nedra) ja tahraa (befläcka). Oikeuskieltä monimuotoisempi rahvaan puheenparsi tulee kuitenkin häivähdyksinä esiin joissakin todistajanlausunnoissa.

Rahvas puhui seksuaalisuudesta ja sukupuoliyhteydestä usein sananparsien ja vertauskuvien avulla. Rakastelua voitiin kuvata ensinnäkin ilonpidoksi ja leikiksi. Se oli päivän raskaan työn jälkeen viimeinkin koittava öinen lysti ja

22.2.1693:38–39; 12.–14.6.1693:74–78, KA.; KO Ulvila 16.,18.6.1694:145–v, KA. At. 103.; KO Taivassalo 19.–20.10.1700:1071, KA. At. 133.

⁵³⁵ KO Eura 3.9.1680:447v, KA. At. 187. Aikalaisille viinan ja tupakan nauttiminen olivat niin rinnasteisia, että tupakoinnista puhuttiin juomisena, ei polttamisena. Esim. KO Äyräpää 7.–9.7.1663:258–v, KA. At. 213.; TK 19.12.1660:473.

⁵³⁶ KO Huittinen 13.–14.4.1692:137–143, KA. At. 166.

⁵³⁷ Esim. KO Vehkalahti ja Kymi 7.,9.2.1691:271–275, KA. At. 89. Katso myös Apo 2001, s. 124–125.

⁵³⁸ Makaamisesta tuomiokirjoissa käytetyt ruotsinkieliset verbit olivat yleensä lägra, hävda tai besova, sekaantumisenä taas käytettiin termiä beblandelse.

⁵³⁹ KO Pielisjärvi 9.–14.3.1691:109v–116v, KA. At. 21. Tällä tarkoitettiin ”täydessä teossa”.

leikki.⁵⁴⁰ Rakasteluun viittasivat myös sanonnat seuranpidosta⁵⁴¹, kilvoittelusta⁵⁴² tai kisailusta, joiden merkitystä juuri sukupuoliyhteytenä voitiin painottaa lisämääreillä, kuten ”niin että puu irtosi sängynpohjasta”.⁵⁴³ Toiseksi rakastelun kuvauksissa käytettiin eläinkuntaan liittyviä vertauksia: pariskunnan voitiin mainita tavatun ladosta kesken kudun⁵⁴⁴ tai rakastelusta puhua paritteluai-
 kana⁵⁴⁵. Kolmanneksi sukupuoliyhteydestä käytettiin kuumuuteen ja lämmittämi-
 seen viittaavia vertauskuvia. Kun eräs mies tuli kosimaan toisen kanssa sala-
 vuoteudessa maannutta piikaa, irvaili piian sukulainen kosijalle siitä, miksi tä-
 mä tuli sammuttamaan padan edellisen rakastajan jälkeen.⁵⁴⁶ Naista lähesty-
 sään mies saattoi myös vihjailla lämmittelystä esimerkiksi valittelemalla naisen
 jalkojen kylmyyttä.⁵⁴⁷ Rakastelusta puhuttiin lisäksi öisenä jaksamisena⁵⁴⁸, loh-
 duttamisena⁵⁴⁹ tai suorasukaisemmissa ilmaisuissa toisen ihmisen hyödyntämi-
 senä.⁵⁵⁰ Fallos-symboliikkaakin hyödynnettiin, kuten miesten lausahduksissa
 veitsen kantamisesta oven läpi ulos ja sisään.⁵⁵¹ Varhaismodernissa kulttuurissa
 sukupuoliyhteydellä oli lisäksi merkitys omanlaisenaan tietona, toisen ihmisen
 fyysisenä kokemisena tai tuntemisena. Lihallinen tunteminen oli oikeudellises-
 sakin kontekstissa hyväksyttävä termi sukupuoliyhteydelle.⁵⁵²

Sukupuoliyhteyttä kuvattiin myös käyttämällä kiertoilmaisuna aviosuh-
 detta sekä puolisoiden sosiaalisia asemia kotitaloudessa. Pimeässä tuvassa tai
 riihessä yöllä kuultuja rakastelun ääniä voitiin kuvata esimerkiksi häiden viet-
 tämiseksi.⁵⁵³ Emännän nimitys ja asema taas edellyttivät voimassa olevaa sek-
 suaalista suhdetta isäntään.⁵⁵⁴ Avioliiton ulkopuolista rakastajaa taas voitiin
 kutsua isäkullaksi, mikä osoitti rakastajan asemaa isän eli talon isännän sijaise-
 na.⁵⁵⁵ Rakastajattaren vanhemmat taasen nimettiin joko ilkikurisesti tai tosiasiat

540 KO Taivassalo 6.-10.3.1688:65v-66, KA. At. 188. ”...wij arbete nogh om dagen och må endtel. hafwa roo om nätterne”; Myös KO Jääski 16.-18.2.1681:115-118, KA. At. 284. ”...sin roo om natten.”; Mennander 1699 (1998), s. 74-75.

541 KO Lappee 15.,17.8.1657:342v-343, KA. At. 234. ”...hafwer Lisbeta...tagit Hendrich i beltet seijandes: wij bådhe wela fölias äth”

542 KO Viipuri 17.,19.4.1697:73-83, KA. At. 92. ”...medh henne att äflas.”

543 KO Pyhtää ja Lapinjärvi 22.-24.10.1690:98v-, KA. At. 90. ”...hafwer leekt medh hen- ne så att ett brädhe aff sängbåtn gått aff”

544 KO Kokemäki 2.-3.3.1657:374v-375v, KA. At. 42. ”...ifrån leken...”

545 KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v, KA. At. 202. ”tjdhögården”

546 KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v, KA. At. 202. ”...hwarföre du kommer sleekia grytan effter Mårten”

547 KO Eurajoki 16.5.1682:127-129v, KA. At. 75. ”...slappat händerne i hennes barm och fötterna emot hennes fötter, seijandes: Mor syster du har kalla fötter...”

548 KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v, KA. At. 202. ”...fick gittas i denne natt...”

549 Matikainen 2002, s. 114.

550 KO Savitaipale ja Taipale 10.-10.1698:-218, KA. At. 96. ”...bruka een man...”

551 KO Ruokolahti 14.-15.6.1669:463-v, KA. At. 216. ”Jagh hafwer burit min knijff ge- nom samma döhr uth och in som du...”

552 Gowing 2003, s. 41. Esim. KO Huitinen 31.3.-2.4.1653:28v-32, KA. At. 203.

553 KO Kokemäki 7.,9.7.1683:436v-437, KA. At. 215. ”hör nu her hålles bröllop inne”

554 KO Jääski 16.-18.2.1681:115-118, KA. At. 284. ”Gudh weeth om iag är Mat Moder, lagdt där till ehn saken: effter hon icke fick sin roo om natten...”. Puolisoiden seksuaalisen siteen katkeaminen ja epäsopu voi saada myös palkolliset suhtautumaan epäkunnioittavasti emäntäänsä. TK 18.6.1657:81-82. Katso myös Stadin 1997, s. 212.

555 KO Huitinen 14.-16.1.1678:636-637v, KA. At. 207. ”...Isäkulta...”

tunnustaen appivanhemmiksi.⁵⁵⁶ Vaimo saattoi viitata epäilyksiinsä miehensä huoruudesta puhumalla tämän muista vaimoista.⁵⁵⁷ Muitakin sosiaalisia suhteita hyödynnettiin seksuaalisten suhteiden kuvaamisessa: esimerkiksi karjalaisen termi pyhä veli tarkoitti paitsi ystävää, myös laittomassa sukupuolisuhteessa ollutta miestä.⁵⁵⁸ Sukulaisuuden sanastolla – esimerkiksi kutsumalla kälyä sisareksi – osoitettiin laajemmassakin ihmissuhteiden verkostossa esimerkiksi samassa kotitaloudessa asuvien ihmisten välistä yhteenkuuluvuutta.⁵⁵⁹

Puolisoiden välisen seksuaalisen suhteen symboliarvo ilmenee sanonnoissa yhden peiton alla makaamisesta ja saman täkin jakamisesta avioparin tapaan.⁵⁶⁰ Kun kotitalouden väki useimmiten makasi kylki kyljessä yhdessä pirtissä, rajasi juuri takki intimiteetin alueen. Huoruussyytösten yhteydessä yhden täkin alla makaaminen oli erityisen raskauttavaa.⁵⁶¹ Tosin se, että vierekkäin makaaminen yhden peiton alla todella voitiin tulkita todisteeksi sukupuoliyhteydestä, edellytti usein myös muunlaisia havaintoja osapuolten kanssakäymisestä. Tällaisia olivat esimerkiksi osapuolten keskinäinen pilailu ja kiehnäminen.⁵⁶² Täkin jakaminen ei yksinään aina todistanut rangaistavasta teosta, kuten eräs sukurutsasta vaimonsa sisaren kanssa syytetty mies oikeudessa totesi.⁵⁶³

Rahvaanomaiseen seksuaalipuheeseen kuuluivat myös suorasukaiset viitaukset sukuelimiin ja seksuaaliseen kyvykkyyteen. Kun eräs mies oli kohdannut rakastajattarensa sattumalta pihamaalla, hän oli kaulaillut naista, tarttunut toisella kädellään naisen esiliinansa alla kantamaan paloviinapulloon ja todennut: ”sinullapa on suuri salainen sarvi”.⁵⁶⁴ Miehet saattoivat myös puolustautua isyysvaatimuksia vastaan vetoamalla yhdynnän estävään viallisuuteensa tai ”salaisen jäsenensä vammaisuuteen”.⁵⁶⁵ Muussa tapauksessa sukupuolinen kyvykkyys nähtiin yksinkertaisesti kaikkien miesten jakamaksi ominaisuudeksi.⁵⁶⁶ Rahvaan ronski ja suorasukainen puhe seksuaalisuudesta tulee esiin myös runsain mitoin säilyneessä kalevalamittaisessa seksuaalirunoudessa.⁵⁶⁷

⁵⁵⁶ KO Huittinen 14.–16.1.1678:636–637v, KA. At. 207.

⁵⁵⁷ KO Uusikirkko, Muolaa ja Kivennapa 25.–27.6.1690:327–330, KA. At. 276. ”...Mannen intet hafwa tijdh att komma dijt, han hade andra hustrur.”

⁵⁵⁸ Matikainen 2002, s. 89, viite 12.

⁵⁵⁹ Koskinen 2011, s. 133–134; Tadmor 2001, s. 133–146. Sukulaisuuden sanastolla ei kuvattu ainoastaan verisiteen tai avioliiton muodostamia suhteita, vaan luotiin lisäksi sosiaalisia sidoksia ja molemminpuolisia velvoitteita perheen ja suvun ulkopuolellakin. Samat.

⁵⁶⁰ Esim. KO Vehkalahti ja Kymi 7.,9.2.1691:271–275, KA. At. 89. ”...legat under et täcke till samman såsom ächta paar fälck”; KO Huittinen 13.–14.4.1692:137–143, KA. At. 166.

⁵⁶¹ Esim. KO Vehkalahti ja Kymi 7.,9.2.1691:271–275, KA. At. 89.; KO Pälkjärvi 9.–10.12.1681:627–629v, KA. At. 11.

⁵⁶² KO Vehkalahti ja Kymi 7.,9.2.1691:271–275, KA. At. 89.

⁵⁶³ KO Taivassalo 19.–20.4.1689:63v–66, KA. At. 188.

⁵⁶⁴ KO Huittinen 14.–16.1.1678:636–637v, KA. At. 207. ”...säjandes henne s. v. hafwa stoort heemligh tångh” Lisäys salaisesta tosin oli oikeuskielessä yleinen häveliäisyyden merkki sukupuoliasioista puhuttaessa, eikä sitä rahvaan puheessa luultavimmin käytetty.

⁵⁶⁵ KO Karkku 21.–22.2.1690:146–153, KA. At. 189.; KO Viipuri 17.,19.4.1697:73–83, KA. At. 92. ”...wohre han lytter på sin lönlige lem...”

⁵⁶⁶ KO Viipuri 17.,19.4.1697:73–83, KA. At. 92. ”...han må ju icke wahra dhet för uthan, som andra karlar hafwa...”

⁵⁶⁷ Isojärvi 1997.

Miehet saattoivat hyödyntää naisten viettelyssä ”suloisia ja houkuttelevia puheita”. Naimattomien tapauksessa tällaiset puheet epäilemättä sisälsivät usein vakuutuksen tulevasta avioliitosta, kuten tapauksessa, jossa mies vannoi ainoastaan kuoleman erottavan hänet naisesta jos tämä vain makaisi hänen kanssaan.⁵⁶⁸ Naineet miehet turvautuivat toisiin keinoihin. Eräs vitsaili lähentelemälleen piialle siitä, ettei hänen partansa ollut niin pisteliäs, etteikö nainen voisi maata hänen vierellään.⁵⁶⁹ Toinen nainut mies taas pyysi houkuttelemaan naista antamaan ja lupasi, ettei saattaisi tätä raskaaksi.⁵⁷⁰ Joskus naimisissa olevat miehet lupailivat rakastajattarilleen tilansa myymistä ja yhteistä pakoa siinä tapauksessa, että nainen sattuisi tulemaan raskaaksi.⁵⁷¹ Koska salavuoteudesta syytettyjen naisten kannatti oikeudessa vedota miehen hännystelyyn, täytyi miesten suostuttelutaitojen olla yleisesti tunnettu tosiasia sekä rahvaan että esivallan näkemyksissä.⁵⁷²

Gananderin sanakirja paljastaa seksuaalisesta puheenparresta vielä puolia, jotka eivät oikeudellisessa aineistossa näy. Siinä termi rakastella viittasi nimitäin myös rakastamiseen.⁵⁷³ Kun rakastamisella oli rahvaan puheessa konkreettinen merkitys aviollisena sukupuoliyhteytenä,⁵⁷⁴ käyttivät aikalaiset käsitettä rakastella luultavasti molemmissa merkityksissä. Muilta osin rahvas näyttää puhuneen sukupuoliyhteydestä myöhemmin kielenkäytöstä syrjäytyneiden termien kuten koinia ja jääpiä sekä pitkään eläneiden termien kuten nussia ja panna/paneskella avulla.⁵⁷⁵ Myöhemmin syrjäytynyt termistö eli kansan puheessa vielä 1900-luvun alkupuolellakin.⁵⁷⁶

Ruumiillista rakkautta kuvaava puheenparsi oli agraarikulttuurissa rikas ja hyödynsi vertauskuvallisesti jokapäiväisen elämän faktoja ja sosiaalisia suhteita. Siinä sukupuoliyhteys liitettiin iloon, paritteluun ja rakkauden tapaan lämpöön. Toisaalta puheenparsi tunnusti seksuaalisen rakkauden roolin sosiaalisten asemien ja velvoitteiden luomisessa – yhdyntä teki miehestä isännän ja vaimosta emännän. Kuvausten rikkaus osoittaa, että agraariyhteisössä ruumiillinen rakkaus oli hyvinkin keskusteltu ja korostunut tunne, johon ei suhtauduttu virallisen tunnehallinnon toivomalla vakavuudella ja hartaudella. Ennemminkin se oli ihmisen arkea ymmärtävän huumorin kohde, ehkä myös kapinan väline.

⁵⁶⁸ KO Viipuri 13.8.1696:123–131, KA. At. 92. ”...medh ditt sööta och låckande tahl wahra så effterhängen”; ”...medh dyra eeder och förbannelsser låfwat ächta henne, och skulle ingen annan än döden åthskillja dhem, så frambt hoon wille effterkomma och förnöija hans willja”

⁵⁶⁹ KO Kokemäki 13.-15.12.1683:494–496v; 9.-12.12.1684:658–v, KA. At. 236.

⁵⁷⁰ KO Lapväärtti 22.–23.6.1681:576v–577v, KA. At. 212. ”ge ge iagh giör inga barn”

⁵⁷¹ Esim. KO Pielisjärvi 13.-16.2.1686:14, KA. At. 53.

⁵⁷² KO Viipuri 13.8.1696:123–131, KA. At. 92.

⁵⁷³ Ganander, s. 764.

⁵⁷⁴ KO Tohmajärvi 11.-12.9.1682:401–v, KA. At. 9.

⁵⁷⁵ Ganander, s. 216, 219, 358, 626, 665.

⁵⁷⁶ Isojärvi 1997.

4.4 Sukupuoli ruumiillisen rakkauden ehdollistajana

Rakkauden käsite ja emotiivit olivat agraarikulttuurissa korostuneen ruumiillisia. Ruumiillisuus kuului sekä miehelle että naiselle. Luterilainen avioliitto-oppi näki molempien sukupuolten seksuaalisen halun Jumalan luomana luonnollisena ja välttämättömänä ilmiönä, ja avioliitossa molemmilla puolisoilla oli oikeus nauttia toistensa ruumiista. Myös rahvaan kertomuksissa avioliiton ulkopuolisesta seksuaalisuudesta miehen ja naisen sukupuolinen halu oli mahdollista rinnastaa.⁵⁷⁷ Kirkon avioliittomääritelmä ja kärjäkertomuksista hahmottuva rahvaan käsitys avioelämästä edellyttivät yhtä lailla sukupuolista halua ja kanssakäymistä.⁵⁷⁸ Seksuaalisuus liittyi kiinteästi myös agraariyhteisön perinteiseen puolisonetsimisjärjestelmään, jossa sukupuolinen kanssakäyminen aloitettiin usein kihlauksen tai jopa pelkän aviolupauksen varassa.⁵⁷⁹

4.4.1 Naisen siveys ja kunnia

Rakkauden ruumiillisiin emotiiveihin liittyi kuitenkin myös uuden ajan alun rakkauskulttuurin raadollisin puoli: seksuaalisuuden korostuminen naisen kunnian määrittelyissä sekä naisen avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden ankarampi sanktiointi. Patriarkaalisessa kulttuurissa kunnia oli vahvasti sukupuolittunutta,⁵⁸⁰ ja naiset määriteltiin ensisijaisesti sukupuoliennoiksi. Reformaatio korosti naisen seksuaalista kunniaa entisestään, kun naisen toimintalue rajattiin tiukemmin vaimon ja äidin rooliin.⁵⁸¹ Väärä seksuaalisuus johti kunnian menetykseen ja häpeään, joka oli sekä esivallan edustaman tunnehallinnon että paikallisen tunneyhteisön tehokkaimpia työkaluja rakkaussuhteiden säätelyssä. Näin seksuaalinen rakkaus erotteli naiset eri kasteihin, kunniallisiin, kunnialtaan kyseenalaisiin eli kevytmielisiin ja kunniansa menettäneisiin eli huoriin. Laillisesti vihityn ja siveästi elävän vaimon seksuaalisuus oli positiivista, mutta avioliiton ulkopuolella naisen seksuaalisuus voitiin aina nähdä myös uhaksi.⁵⁸²

⁵⁷⁷ Johansson 1997, s. 33; Österberg 2010, s. 168. Esim. KO Äyräpää 7.-9.7.1663:258-v, KA. At. 213. "... hon till samma lättferdigheet skall hafwa warit så willig som karlen"; KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-14.11.1691:504-506, KA. At. 109. "... hans willia war så good som hennes."

⁵⁷⁸ KJ 1571 (1932), Ordning om Echtenskapet, s. 117; KL 1686 (1986), XVI. Luku, § 10., s. 28; Österberg 2010, s. 168. Esim. KO Tohmajärvi 11.-12.9.1682:401-v, KA. At. 9.

⁵⁷⁹ Aalto 1996, s. 31-32; Gaunt 1983, s. 66-69.

⁵⁸⁰ Liliquist 2001a, s. 57. Tämä näkyy myös herjaussanojen sukupuolittumisena: miehiä haukuttiin useimmiten kelmeiksi, varkaiksi tai hunsvoteiksi, kun taas naisten yleisin herjaus oli huora. Esimerkiksi Lindstedt Cronberg 1997a, s. 219, 225.

⁵⁸¹ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 234; Roper 1989, esim. s. 5, 59-60, 82-88.

⁵⁸² Kansanperinneaineistossa naiseuden kaksinainen luonne tulee esiin naisen sukupuolielimeen liitettyssä symboliikassa: se oli paitsi maagista voimaa eli väkeä sisältävä portti kahden maailman välillä, myös miehiä ahmiva eläimellinen peto. Tämä ristiriita kuvastui erityisesti maagisissa "harakoimisen" rituaaleissa, joissa naisen paljaan jalkovälin alitse kulkeminen saattoi paitsi suojella kotitalouden piiristä poistuvia, myös miehiseen elinpiiriin - kuten aseisiin - osuessaan pilata onnen ja aiheuttaa tuhoa. Naisen genitaalit miellettiin hallitsemattomiksi ja pelottaviksi, osaksi luontoa, kun taas miehen genitaalit esitettiin positiivisessa ja kunnioittavassa sävyssä. Apo

Agraariyhteisössä naisen kunnian vartiointi pohjasi pitkälti yksilölliseen itsekontrolliin: nuorten naisten kanssakäymistä miesten kanssa ei juuri rajoitettu, mutta samalla naisen oikeanlaiselle käytökselle oli asetettu tiukat vaatimukset.⁵⁸³ Henkisen ja fyysisen heikkoutensa takia naiset saattoivat oppineiden käsitysten mukaan olla miehiä taipuvaisempia himokkuuteen ja irstauteen. Siveys teoissa, käytöksessä ja puheissa olikin naisen velvollisuus ja oikean naiseuden mittari,⁵⁸⁴ sillä ihmisen tekoja ja sanoja arvioitiin aina merkkeinä hänen moraalilaisesta luonteestaan.⁵⁸⁵ Ruumiin kieli oli erityisen tärkeää naisille, koska se tunteiden paljastamisen lisäksi vaikutti niihin suoraan. Näin ruumiinkieltä kontrolloimalla voitiin hallita myös kiellettyjä tunteita.⁵⁸⁶

Siveettömyys näkyi käytöksessä kainouden puutteena: naisen oli esimerkiksi sopivampaa väistellä vieraiden miesten katseita kuin katsoa avoimesti vastaan, sillä huoran tunnisti rohkeista ja julkeista katseista.⁵⁸⁷ Kainoutta odotettiin erityisesti naimattomilta naisilta kaikessa sosiaalisessa kanssakäymisessä. Kotitalouden ja laajemman kyläyhteisön sukupuolittuneessa elämänpiirissä ja julkisten kohtaamisten tiloissa miehen ja naisen välinen intiimi yhdessäolo oli sallittua periaatteessa vain aviopareille.⁵⁸⁸ Jos nainen näkyvästi haki miesseuraa, hän rikkoi näitä arkielämän näkymättömiä rajoja. Tämä taas voitiin aina tulkita merkiksi naisen siveettömyydestä ja kevytmielisyydestä. Kun eräs nainen oli päiväaikaan väen mentyä ulos maannut vuoteella kaikki vaatteet yllään kosiskelijansa kanssa, oli paikalle sattunut mies älähtänyt: ”Senkin huora, miksi sinä makaat miesväen luona?!”⁵⁸⁹

Kyseenalaistettu maine oli vakava asia, sillä se johti myös juridisiin seuraamuksiin. Naisen langettamista siveysrikokseen voitiin oikeudessa nimittäin perustella juuri yhteisössä yleisesti tunnetulla kevytmielisen maineella. Tällainen saattoi syntyä esimerkiksi siitä, että naisen kerrottiin naimattomana ”juosseen miesväen perässä”.⁵⁹⁰ Aviottoman äidin taas oli hyvin vaikeaa vakuuttaa oikeudelle vuodekumppaninsa isyyttä tai avioliittolupausta, jos kumppani todisti hänen hakeneen muidenkin miesten seuraa.⁵⁹¹ Toisaalta mies saattoi myös puolustautua naisen avioliittovaateita vastaan sillä, että nainen oli juosnut hänen perässään, eikä hän naisen.⁵⁹² Naisen kunniallisen maineen kyseenalaistaminen tällaisilla väitteillä ei edellyttänyt edes varsinaisia seksuaalisia tekoja, vaan ainoastaan naisen aktiivisuutta.⁵⁹³

1995, s. 22–25; Isojärvi 1997, s. 9; Stark–Arola 1998, s. 46–52. Myös uuden ajan alun englantilaisessa diskurssissa naisen aggressiivinen seksuaalisuus yhdistettiin vagiinaan, joka kuvattiin aktiiviseksi, spermaa ahmivaksi elimeksi. Gowing 2003, s. 7.

583

584

585

586

587

588

589

590

591

592

593

Hassan Jansson 2002, s. 201; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 17, 132, 185.

Liljequist 2001a, s. 56–57, 67–69; Liljequist 2002, s. 79.

Eilola 2003b, s. 129–131; Korhonen 2005b, s. 11.

Filipczak 2004, s. 71.

Florinus 1702 (1987), ”Julkiset sudella silmät, huoran silmät julkisemmat”.

Katso myös Vilkuva 2010, s. 125–126.

KO Säkkijärvi 22.10.1645:132v–133, KA. ”du huora, hwadh ligger du hooss manfolck”; 17.2.1646:134–135, KA. At. 129.

KO Eurajoki 7.–8.11.1683:449–450, KA. At. 73. ”...lupit effter manfålck...”

KO Ulvila 25.–6.1692:257–258, 18.–20.10.1693:427–431, KA. At. 102.

TK 22.1.1659:265.

KO Säkkijärvi 22.10.1645:132v–133; 17.2.1646:134–135, KA. At. 129.

Siveettömyyttä osoitti myös itsensä esittely miehille. Vaatteet määrittivät ruumiin rajoja ja huoraa leimasi erotukseksi siveästä naisesta valmius paljastaa ruumiinsa. Toinen vääränlaista naiseutta luonnehtiva piirre oli laiskuus: naisen ei ollut sopivaa vetelehtiä tai juoruilla julkisilla paikoilla, koska se johti hänet helposti syntiin. Huora ei siten merkinnyt vain seksuaalisen käytöksen puutteita, vaan kokonaisvaltaisemmin epäonnistunutta naiseutta.⁵⁹⁴

Siveellisyyden tuli ulottua myös naisen kielenkäyttöön ainakin miesten läsnä ollessa. Seksuaalisuudesta oli sopivaa keskustella vain oman viiteryhmän kesken, miesten, naisten tai lasten keskenään.⁵⁹⁵ Eräs morsian ei ollut halunnut paljastaa utelijoille maanneensa sulhasensa kanssa, vaikka he elivät laillisessa kihlauksessa. Utelijat olivat olleet häntä vanhempia, joukossa yksi mies ja naisia. Morsian itse kertoi valehtelunsa syyksi juuri kainouden.⁵⁹⁶ Myös kihlauksen aikainen raskaus, joka sinällään oli yhteisöllisesti hyväksytty, saatettiin kieltää kyselijöiltä häpeän takia. Oikeudessa nainen saattoi myös korostaa, ettei hyväksyttäväkään esiaviollinen sukupuoliyhteys ollut tapahtunut ”liian usein”.⁵⁹⁷ Se, mitä naisseurassa vuodepuuhista sitten puhuttiin, oli toinen asia.⁵⁹⁸

Naiselta odotettiin tiettyä häveliäisyyttä itse sukupuolisessa kanssakäymisessäkin – koskemattoman naisen tuli osoittaa vastentahtoisuutta tai torjuvuutta osoittaakseen kunniallisuutensa. Jos nainen ei millään tavalla estellyt miestä yhdyntään ryhdyttäessä, saattoi tämä herättää miehen epäilyt naisen kunniallisuudesta.⁵⁹⁹ Kunniallisuuden puutetta osoitti myös se, jos nainen suostui sukupuoliyhteyteen vaikka tiesi miehen epäilevän hänen mainettaan ja sitä kautta avioliittoa.⁶⁰⁰ Kainouden kulttuurista keskeisyyttä osoittaa sekin, kuinka siveysrikokseen syyllistyneet naiset pyrkivät oikeudessa korostamaan omaa passiivisuuttaan puhumalla seksuaalisesta kanssakäymisestä suostumisena tai alentumisena *miehen* halun tyydyttämiseen. Naisen tuli ainoastaan antaa miehen seksuaaliselle toimijuudelle mahdollisuus joko antamalla ruumiinsa käytettäväksi tai kieltämällä sen – aktiivisuuttaan hänen ei kannattanut oikeudellisessa kontekstissa tuoda esiin.⁶⁰¹

Kunnialliselta naiselta edellytettiin kykyä uskollisuuteen jo kosiskeluvaiheessa, sillä se ennusti hänen toimintaansa myöhemmässä avioelämässä.⁶⁰² Kun tuomiokapituli vaati erästä miestä purkamaan viisi vuotta kestäneen kihlausensa parin sukulaisuuden takia, mies kieltäytyi: hänen omatuntonsa ei sallinut naisen hylkäämistä, sillä tämä oli heidän kihlausensa aikana pysytellyt hänen rinnallaan ja antanut rukkaset useille varteenotettaville kosijoille.⁶⁰³ Vain huora

⁵⁹⁴ Mennander 1699 (1998), s. 129–133, 136–139; Bergner 1997, s. 94–97; Gowing 2003, s. 105–106.

⁵⁹⁵ Vilkuna 2010, s. 124.

⁵⁹⁶ KO Kalanti 9.-10.10.1700:1008–1022, KA. At. 307. ”...af blygsell giordt...”

⁵⁹⁷ KO Virolahti 31.10.1689:411v–418, KA. At. 82. ”...icke för ofta...”

⁵⁹⁸ KO Ilomantsi 25.-26.,28.2.1681:505v–506, KA. At. 10.

⁵⁹⁹ KO Viipuri 12.-14.2.1650:76, KA. At. 19.

⁶⁰⁰ KO Vehmaa 8.-9.,11.12.1676:935–v, KA. At. 205.

⁶⁰¹ Gowing 2003, s. 85–87; Tarbin 2008, s. 143. Esim. KO Kalanti 15.-16.9.1693:201–202, KA. At. 246. Katso myös esim. Hassan Jansson 2002, s. 159.

⁶⁰² Katso myös Aalto 1996, s. 89.

⁶⁰³ TK 24.1.1657:44–45.

rakasti muita miehiä, jos hänellä oli jo yksi julkisesti tunnustettu kosija.⁶⁰⁴ Naisen myös oletettiin muistavan sukupuolisen kanssakäymisen ajankohdan, paikan ja tarkan määrän: siveysrikostapauksissa tarkat muistikuvat nähtiin takuiksi naisen oman käytöksen kunniallisuudesta. Jos aviottoman lapsen isyyttä jouduttiin selvittämään oikeudessa, oli naisen uskottavuuden kannalta oleellista myös se, että hänen kertomuksensa ajasta täsmäsi synnytysaikaan.⁶⁰⁵

Kaikki naiset eivät pystyneet tai halunneet toteuttaa siveellisyyden normia käytännössä, vaan aviottomat äidit lapsineen kuuluivat agraariyhteisön arkeen. Jos nainen oli muutoin elänyt kunniallisesti ja yhteisönsä moraalissäntöjen mukaan, ei yksi avioton lapsi yleensä leimannut häntä vielä huoraksi. Pikemminkin se vähensi hänen kunniaansa kuin vei sen kokonaan. Avioitumisprosessissa liikuttiin jatkuvasti sallitun ja kielletyn seksuaalikäyttäytymisen rajamailla, joten avioton raskaus saattoi periaatteessa sattua kelle tahansa naiselle. Monen kohdalla kyse olikin olosuhteista. Aviottomia äitejä siedettiin, kun raskaus oli tulosta yhdestä suhteesta: makaaminen samanaikaisesti useiden miesten kanssa sen sijaan oli räikeässä ristiriidassa avioliiton normatiivisuuden kanssa ja johti varmemmin naisen leimaamiseen.⁶⁰⁶ Useat siveysrikokset ja muu siveetön käytös leimasivat naisen huoraksi, mikä johti naisen itseään vahvistavaan syrjäytymisen kierteeseen.⁶⁰⁷ Ruumiillisella rakkaudella saattoi siten olla naiselle kova hinta.

Laki kielsi avioliiton ulkopuolisen seksuaalisuuden molemmilta sukupuolilta yhtä lailla,⁶⁰⁸ mutta paikallisen tunneyhteisön tai edes esivallan edustajien käsitykset eivät kärjäkertomusten valossa olleet sukupuolineutraaleja. Sen sijaan niitä leimasi negatiivinen suhtautuminen naisen seksuaalisuuteen: siveysrikoksissa naisen suurempaa syyllisyyttä korosti usein sekä lähiyhteisö että kihlakunnanoikeuden tuomari. Tämä on havaittu myös ruotsalaisessa ja brittiläisessä tutkimuksessa.⁶⁰⁹ Naisen katsottiin olleen se, joka oli houkutellettu tai antanut tilaisuuden. Eräässä tapauksessa oikeus tuomitsi miehen sakkoihin salavuo-

⁶⁰⁴ KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v, KA. At. 202.

⁶⁰⁵ Esim. KO Ruokolahti 21.-22.2.1693:38-39, KA. Katso myös Gowing 2003, s. 145. Eriytistä maagista painoarvoa annettiin naisen synnytyksen yhteydessä tekemälle tunnustukselle aviottoman lapsensa isästä. Kansanuskomuksen mukaan nainen ei nimittäin pystynyt synnyttämään lastaan, ellei hän tunnustanut pahimman tuskan hetkellä totuutta. Lähes vastaava painoarvo annettiin lapsen kasteen yhteydessä tehdylle tunnustukselle lapsen isyydestä. Lindstedt Cronberg 1997b, s. 212-213; Thunander 1992, s. 86. Synnytysuskomuksesta esim. Viipuri 13.6.1696:110-122, KA. At. 92.

⁶⁰⁶ Aalto 1996, s. 88; Johansen 2005, s. 28; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 129, 294; Miettinen 2012, s. 172-176; Saarimäki 2010, s. 68. Aviottoman äidin yhteisöllistä hyväksymistä kuvastaa se, että yleensä hän palasi joksikin aikaa - ehkä pysyvästikin - vanhempiansa, joskus myös muiden lähisukulaistensa, kotiin lapsensa kanssa. Moring 1994, s. 112; Miettinen 2012, s. 174-176, 268-269. Katso myös Saarimäki 2010, s. 108-109. Ainakin 1800-luvun alussa suuri osa aviottoman lapsen synnyttäneistä naisista myös päätyi sittemmin avioliittoon. Heikkinen 1988, s. 170.

⁶⁰⁷ Aalto 1996, s. 86-87; Lamberg 2009, s. 145-146; Saarimäki 2010, s. 115-119. Kierteestä kertoo se, kuinka valtaosa seksuaalirikoksen uusineista naisista oli sosiaaliselta asemaltaan alhaisia, vähävaraisia ja irrallisia ihmisiä, joiden oli vaikea saada palveluspaikkaa. Aalto 1996, s. 86-87. Eriyisen jyrkäksi sosiaalisen alamäen on todettu muuttuneen kolmen aviottoman lapsen jälkeen. Saarimäki 2010, s. 117.

⁶⁰⁸ Thunander 1992, s. 38-39.

⁶⁰⁹ Foyster 1999, s. 78-79; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 21-22.

teudesta, mutta leimasi naisen moraalisesti ”pahaa haluaan toteuttavaksi portoksi, jota tuli rangaista toisille kaltaisilleen pelotukseksi”.⁶¹⁰ Kun toinen mies taas oli kihlannut ja maannut kaksi eri naista lankesi oikeuden moraalinen tuomio miehen sijaan toisen morsiamen harteille: koska tämä oli miehen ensimmäisestä rakkaudesta tietoisena suostunut miehen pyyntöön makaamisesta, hän oli ”huoraamalla estänyt miehen hyvät avioliittoaiheet”.⁶¹¹ Miehen toiminnan moraalisia ulottuvuuksia ei sen sijaan eritelty. Lankeaminen huonoon naiseen – ”alhainen asia” – ei saanut estää miehen kristillistä avioliittoaikeesta kunniallisen naisen kanssa.⁶¹² Rudolf Thunanderin väite siitä, että naisen moraalinen tuomitseminen tapahtui ainoastaan paikallisyhteisössä,⁶¹³ ei näin ollen pidä paikkaansa ainakaan suomalaisten kihlakunnanoikeuksien kontekstissa.⁶¹⁴

Siveysrikokseen syyllistynyt nainen nimettiin vähintäänkin termillä kona tai kvinnfolk, jotka merkitsivät vähemmän kunniallista naista. Julkisen oikeuden naisesta käyttämä nimitys ei ollut yhdentekevä, sillä kärjärahvaan läsnäolon myötä naisesta käytetty nimitys tuli yleiseen tietoisuuteen. Miehen nimitykseen salavuoteustuomio ei vaikuttanut.⁶¹⁵ Miehellä oli myös varman näytön puuttuessa mahdollisuus vapauttaa itsensä salavuoteus- ja huoruussyytöksestä valalla silloinkin, kun nainen raskauden paljastamana tuomittiin samasta rikoksesta.⁶¹⁶ Myös huoruustapauksissa petettyjen vaimojen syytökset kohdistuivat aviomiehen sijaan rakastajattareen, jonka väitettiin houkutelleen aviomiestä tai suorastaan tunkeneen itseään hänelle.⁶¹⁷ Varsinkin jos nainen oli tunnettu kevytmielisyydestä ja huoruuteen hänen kanssaan syyllistynyt mies taas tiedettiin hyvämaineiseksi, saattoi naisen moraalista syyllisyyttä painottaa koko kärjäkunta papistoa ja lautakuntaa myöten, miehestä itsestään puhumattakaan.⁶¹⁸ Kevytmielisiksi tunnettujen naisten ajateltiin väistämättä jatkavan pahettaan ja

⁶¹⁰ KO Äyräpää 14.6.1650:18v-19, KA. At. 115. ”...den skökian som uthi sitt onda upsåth och last altijdh framhårdar...blefwo taghen uthi eett sådant adbitral att andra hennes lijka hadhe där utaf skräck och warnaghell.”

⁶¹¹ KO Vehmaa 16.-17.5.1699:241-248, KA. At. 305. ”...prostituerat sigh och samtyckit till såldatens olåfl. begieran, sampt således förhindrat den goda intention han till W. burit...”

⁶¹² KO Äyräpää 14.6.1650:18v-19, KA. At. 115. ”eett ringa ting”

⁶¹³ Thunander 1992, s. 38.

⁶¹⁴ Edes seksuaalilainsäädännön vapautuminen myöhempinä vuosisatoina ei merkittävästi muuttanut käsitystä naisen seksuaalisuuteen sidotusta kunniansta, mikä viittaa käsityksen olevan sidoksissa muuhun arvonormistoon kuin lakiin. Lindstedt Cronberg 1997a, s. 17.

⁶¹⁵ Lindstedt Cronberg 1997a, s. 236-237. Termi kona merkitsi myös naista ja vaimoa, ei vain kevytmielisiä naista. SAOB:kona. Siveysrikoksissa asiayhteydestä käy oikeudessa kuitenkin usein ilmi naisen aiempi siveysrikostuomio. Naispuolisen todistajan mainetta arvioitaessa oikeus saattoi tiedustella, oliko kyseinen naishenkilö ”kunniallinen vaimo vai muutoin kona”. HO 9.9.1687:Catharina Sölfwerarmin tutkinta, RA. Myös Jari Eilola on todennut konaa käytetyn 1600-luvun toisella puoliskolla vain kielteisessä merkityksessä, yleensä salavuoteudesta tai huoruudesta tuomituista naisista. Eilola 2003, s. 260-261, viite 25.

⁶¹⁶ Esim. KO Taivassalo 12.-13.8.1690:909; 21.-23.2.1687:125; 6.-10.3.1688:41-43; 14.-15.,17.2.1690:814-815, KA. At. 224. Katso myös Taussi Sjöberg 1988, s. 49.

⁶¹⁷ KO Eurajoki 12.10.1682:190v-191, KA. At. At. 74.; KO Pielisjärvi 9.-14.3.1691:109v-116v, KA. At. 21.; KO Vehmaa 16.-17.5.1699:241-248, KA. At. 305.

⁶¹⁸ KO Ruokolahti 20.-23.2.1688:171-173, KA. At. 79.

houkuttelevan kunniallisia aviomiehiä syntiin.⁶¹⁹ Miehiä varoiteltiin ”huorien heikumasta”, sillä huonomaineisen naisen näkemisen uskottiin automaattisesti aiheuttavan sydämen syntiä ja hulluja himoja.⁶²⁰

Useimmille naisille oma seksuaalinen maine oli hengenvakava asia. Eräs raiskauksen uhriksi joutunut nainen koki menettäneensä kunniansa myötä koko ihmisyytensä.⁶²¹ Kunniaa uhkasi pelkkä aiheeton huoraksi herjaaminenkin.⁶²² Herjaamisesta oli erityisen tärkeää puhdistautua nopeasti, ettei kenellekään jäisi epäilyksiä naisen kunniallisuudesta. Naiseen naisen kunnian loukkaaminen oli sekin vaarallista, sillä se kyseenalaisti aina myös hänen miehensä ja kotitaloutensa kunnian.⁶²³ Kuten eräs tuomari asian tiivistä, naiseen naisen kunnian loukkaaminen ilman aihetta oli häpeällinen ja järjetön teko – jotakin mitä ei pitänyt tehdä naimattomalle naiselle, ja vielä vähemmän kunnialliselle naineelle vaimolle.⁶²⁴

Seksuaalisen itsekontrollin vaatimus oli kuitenkin myös naisen kannalta ambivalentti agraariyhteiskunnassa, jossa seksuaalinen kanssakäyminen liitettiin kiinteästi avioitumisprosessiin.⁶²⁵ Sukupuoliyhteyden sitovuutta ja miehen vastuuta naisen kunnian palauttamisesta korostava maantapa teki mahdolliseksi sen, että naiset voivat hyödyntää yhdyntään suostumista avioliittostrategiana ja keinona painostaa haluttu mies vihille. Jotkut naiset piirittivät valitsemiaan miehiä aktiivisesti ja pyrkivät saamaan nämä vuoteeseensa. Apuna käytettiin lahjoja, miehen juottamista, suostuttelevia puheita sekä suoria seksiehdotuksia, joskus myös rakkaustaikuutta.⁶²⁶ Toisinaan nainen onnistui saamaan miehen vuoteeseen eli ”kietomaan hänet verkkoonsa”, kuten eräs piirityksen kohteeksi

⁶¹⁹ Vilkuna 2010, s. 250.

⁶²⁰ Mennander 1699 (1998), s. 21–25; Florinus 1702 (1987), ”Huorat hulluxi tekewät, salawaimot waiwaisexi”; Foyster 1999, s. 84.

⁶²¹ KO Kokemäki 13.-15.12.1683:494–496v, KA. At. 236.

⁶²² Herjauksista ja kunniaista katso tarkemmin esim. Lindstedt Cronberg 2008, s. 121, Matikainen 2002, s. 74, 90–93 ja Vilkuna 2010, s. 106–107.

⁶²³ Hassan Jansson 2002, s. 170–171, 185–187.

⁶²⁴ KO Jääski 22.-23.11.1654:55–56, KA. At. 219. ”...een sådan skambligh och oförnuftigh giärningh emot henne begådt hafwer, dedt honom eij hade boordt giöra een ogiffit, myckit mindre een ährligh gifft hustru...”

⁶²⁵ Marie Lindstedt Cronberg on esittänyt, että naisten seksuaalinen aloitteellisuus tai vapaus miessuhteissa olisi sidottu sosiaaliseen statukseen niin, että raja kulki omistavan ryhmän ja seksuaaliselta käytökseltään vapaamman väestön välillä. Talollisten ja porvarien tyttärillä oli tärkeä rooli omaisuudensiirrosta, joten heidän avioliittonsa kiinnosti koko sukua ja naittajainstituutio oli merkittävässä osassa heidän avioitumisprosessissaan. Naimisiin päästäkseen ja odotetun sosiaalisen aseman saavuttaakseen ryhmän naisten oli tärkeää vartioida seksuaalista mainettaan. Maata omistamattoman luokan, esimerkiksi työmiesten, sotilaiden ja torppareiden tyttärillä ei ollut omaisuutta siirrettäväksi tai huomenlahjaa neuvoteltavaksi, joten naittajainstituutio ei tarvittu. Ryhmän naiset joutuivat itse hankkimaan aviomiehensä, ja juuri tässä he käyttivät hyväksi seksuaalisuuttaan. Koska raskaus johti ankaraa lakia kuuliaisesti noudattavassa kulttuurissa yleensä avioliittoon, seksuaalisen itsekontrollin merkitys muodostui erityisesti maattomille naisille ambivalentiksi. Vasta 1700-luvun puolivälin jälkeen väestönkasvun, proletarisoitumisen ja sosiaalisen eriarvoistumisen lisääntymisen myötä toinen ryhmä kasvoi ensimmäistä selvästi suuremmaksi ja samalla käyttökseen erot syvenivät. Lindstedt Cronberg 1997a, s. 184–189.

⁶²⁶ KO Lappee 15.,17.8.1657:342v–343, KA; KO Lappee 25.-27.2.1678:12–15, KA. At. 279; KO Kokemäki 16.-18.6.1684:659v–660, 11.-13.3.1685:71v–72, KA. At. 332; KO Viipuri, Säkijärvi ja Koivisto 11.-14.11.1691:504–506, KA. At. 109.

joutunut mies oikeudessa valitti. Jos mies tuli katumapäälle, ei makaaminen taannut naisen toivoman avioliiton toteutumista.⁶²⁷ Maantavasta huolimatta yhdyntä ilman virallista kihlausta oli naisen kannalta aina riski. Vielä suurempi pelko kuin aviottoman äidin osa oli kuitenkin kokonaan naimattomaksi jääminen.⁶²⁸

Joskus nainen myös itse myönsi oikeudessa, ettei hän olisi koskaan suosunut sukupuoliyhteyteen, ellei olisi arvellut siten saavansa itselleen aviomiestä.⁶²⁹ Aviomiestä yritettiin hankkia varsinaisen makaamisen ohella myös levittämällä huhuja siitä, että aviomieheksi toivottu mies olisi maannut naisen avio-lupauksin. Eräs tuomari totesikin erikseen pöytäkirjassa moisen tavan olevan alueella hyvin yleinen.⁶³⁰ Miehet tosin voivat puolustautua naisen oikeutettujakin makaamissyttöksiä vastaan väittämällä, että nainen oli keksinyt asian saadakseen miehen ja päästäkseen emännäksi.⁶³¹ Joskus naiset syyttivät naimahalluttomia rakastajiaan jopa raiskauksesta päästäkseen vihille.⁶³² Suurvalta-ajan lukuisat sodat takasivat sen, että nuoria naimaikäisiä miehiä oli 1680-luvulle saakka naisia vähemmän. Kaikille halukkaille naisille ei siten riittänyt aviomiestä, ja naisten välisessä kilpailussa turvauduttiin koviinkin keinoihin.⁶³³

4.4.2 Miehen aktiivinen toimijuus

Jos naiselta odotettiin kainoutta, kuului mieheyteen seksuaalinen aloitteellisuus ja aktiivinen toimijuus. Naimattomien miesten suorastaan odotettiin viettelevän naisia ja samalla testaavan heidän kykyään siveyteen.⁶³⁴ Seksuaalisen suorituskyvyn mittari, kyky saattaa nainen raskaaksi, kuului täysikasvuiseen miehisyyteen.⁶³⁵ Tässä mielessä lasten siittäminen avioliiton ulkopuolellakaan ei ollut miehen maineen kannalta yksiselitteisesti kielteinen asia.⁶³⁶ Aktiiviseen toimijuuteen liitettiin kansan mentaliteetissa kuitenkin myös vastuu: jos mies saattoi naisen raskaaksi, oli hänellä vastuu naisen kunnian palauttamisesta joko avioliiton tai isyyden tunnustamisen ja korvausten muodossa.⁶³⁷ Aviottoman raskauden sattuessa oli elintärkeää saada lapselle tunnustettu isä ja naiselle aviomies.

⁶²⁷ Esim. KO Lappee 15.,17.8.1657:342v-343, KA. At. 234. "...at...snöria honom i sin nääth..." Katso myös Lennartsson 1999, s. 328.

⁶²⁸ Aalto 1996, s. 205; Heikinmäki 1981, s. 42-43; Heikkinen 1988, s. 165; Saarimäki 2010, s. 50.

⁶²⁹ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-14.11.1691:504-506, KA. At. 109.

⁶³⁰ KO Lappee 27.-28.9.1669:547v, KA. At. 218. Katso myös KO Lappee 26.-28.5.1673:97-98, KA. At. 182.; KO Jääski 4.,6.-7.3.1699:120-122, KA. At. 155.

⁶³¹ KO Lappee 26.-28.5.1673:97-98, KA. At. 182.

⁶³² Esim. KO Äyräpää 7.-9.7.1663:258-v, KA. At. 213.; KO Jääski 15.-16.6.1672:77-v, KA. At. 67. Hassan Jansson 2002, s. 227, 230. Äyräpään kihlakunnanoikeuden tuomarin maininta siitä, että raiskausilmiannot olivat naisten yleisesti käyttämä keino päästä avioon, vaikuttaa kuitenkin suuresti liioitellulta, niin äärimmäisen harvoin raiskauksesta oikeutta käytiin.

⁶³³ Aalto 1996, s. 204-206.

⁶³⁴ Gowing 2003, s. 82-85; Hassan Jansson 2002, s. 159; Liliquist 2001a, s. 66-69; Löfström 1999, s. 134, 136-137.

⁶³⁵ KO Rautu 24.-25.3.1670:424-425v, KA. At. 4.

⁶³⁶ Löfström 1999, s. 127, 140; Pohjola-Vilkuna 1995, s. 105.

⁶³⁷ Aalto 1996, s. 189-191.

Eräessä tapauksessa jo näkyvästi raskaana ollut piika yritti suostutella toista miestä naimisiin kanssaan tarjoutumalla salavuoteuteen.⁶³⁸

Kaikki miehet eivät kuitenkaan noudattaneet vastuullisuuden normia. Sen sijaan he pyrkivät erinäisin keinoin valehtelusta kieltämiseen ja pakoon välttelemään vastuuta ja osoittivat toimissaan täydellistä välinpitämättömyyttä rakastajattarensa kohtalosta.⁶³⁹ Mies saattoi yksinkertaisesti häipyä toiselle seudulle viranomaisten ulottumattomiin ja jättää raskaana olevan rakastajattarensa vastaamaan yksin seurauksista.⁶⁴⁰ Marie Lindstedt Cronberg on ruotsalaisen oikeusaineiston perusteella esittänyt, että lain koura tavoitti suurimman osan aviottomista isistä. Uskonnollisen, Jumalan vihan sävyttämän maailmankuvansa mukaisesti he myös yleensä tunnustivat isyytensä vapaaehtoisesti tai viimeistään ehtoolliskiellon edessä.⁶⁴¹ Suomalaisten agraariyhteisöjen todellisuus ei kuitenkaan ollut näin harmoninen.⁶⁴² Tuomiokirjoihin päätyivät vain miehet, jotka eivät vastuutaan vapaaehtoisesti kantaneet, mutta heitä löytyi lähes jokaisilta käräjiltä.

Esivallan edustaman tunnehallinnon ja paikallisen tunneyhteisön vaalimat mieheyden ihanteet olivat siten osittain ristiriidassa: virallisen tunnehallinnon määritelmässä kunniallinen mies oli aina siveellinen vastuunsa kantaja ja ajan myötä nainut perheen pää, mutta paikallisessa tunneyhteisössä naimattomien nuorukaisten miehisyyteen liitettiin epävirallisena hyveenä myös naisten liehittely, valloittaminen ja menestys naisseikkailuissa.⁶⁴³ Tällainen seksuaalisesti aggressiivinen miehisyys tulee toisinaan esiin myös rahvaan käräjäkertomuk-

⁶³⁸ KO Ulvila 25.-6.1692:257-258, 18.-20.10.1693:427-431, KA. At. 102.

⁶³⁹ Esim. KO Lapväärtti 1.,3.-4.2.1687:9, KA. At. 291. Kyseisessä tapauksessa miehen kerskunta oli kirjattu suomeksi: ”perkel wihil mene, mut ett minä, san panna futi futi”

⁶⁴⁰ KO Pielisjärvi 9.-14.3.1691:109v-116v, KA. At. 21.

⁶⁴¹ Lindstedt Cronberg 1997b, s. 211-213.

⁶⁴² Kansanomaisen moraalien painottaman miehen vastuun sukupuolisuhteessa on todettu alkaneen löystyä 1600-luvun loppupuolella, kun miehet yhä useammin kielsivät antaneensa naiselle aviolupausta salavuoteuden päädyttyä oikeuteen. Laiminlyönnit lisääntyivät erityisesti vailla tiukkaa paikallista sukutaustaa olevien irtainten miesten keskuudessa ja kohdistuivat saman sosiaaliryhmän naisiin. Sukujen naisia turvaava ja miehiä vastuuseen velvoittava määräysvalta alkoi rapautua vähitellen kasvavan maattoman väestön parissa. Aalto 1996, s. 202-203, 208-209. Tosin käräjöinnin lisääntymiseen vaikutti epäilemättä myös lainsäädännön muutos: kun naisia-kin alettiin rangaista salavuoteudesta, tuli todistetusta aviolupauksesta heille ainoa keino säästyä sakoilta. Kehitystä vahvisti myös se, että aviolupauksen toteennäyttämisen muuttui vaikeammaksi. Kun vuosisadan alkupuolella riitti naisen sana ja maakaaminen, ei tuomiokapituli enää vuosisadan lopulla hyväksynyt kuin viralliset lupaukset. Lennartsson 1999, s. 144-146.

⁶⁴³ Jonas Liliequist puhuu varhaismodernin yhteiskunnan monenlaisista miehisyyksistä, joissa yksi selkeä jakolinja kulki naineiden ja naimattomien miesten sekä miehisyyden ruumiillisten ja henkisten ominaisuuksien välillä. Avioliitto ja oman kotitalouden aseman vakiinnuttaminen olivat ratkaisevia muutoksia nuorukaisen kasvaessa ja muuttuessa ”oikeaksi mieheksi”. Kun nuoruusvuosien vaatimukset miehisyyden esitykselle olivat korostetun ruumiillisia ja seksuaalisia, kuten fyysisiä ominaisuuksia esitteleviä voimainkoitoksia, tappeluja ja riailuja, niin isännän, aviomiehen ja isän asemassa korostuivat ennen kaikkea henkiset vaatimukset, kuten (itse)hallinta, heruus ja auktoriteetti. Tästä huolimatta ruumiillisuus oli isännänkin miehisyyden ydin, olihan hänen kyettävä ylläpitämään kuri ja järjestys, siittämään lapsia ja tekemään ankarasti työtä. Liliequist 2002, s. 77.

sisä. Perättäisetkään salavuoteustuomiot eivät yleensä johtaneet ainakaan tuomiokirjaprotokollan perusteella miehen kunnian yhteisölliseen kyseenalaistamiseen.⁶⁴⁴ Nuorukaisen oikeutta seksuaaliseen aktiivisuuteen kuvaa osuvasti erään nuoren säätyläismiehen lausahdus hänen etsiessään palvelusväen maakuutuvasta vuodeseuraa: ”Eikö nuori mies saa ottaa sieltä mistä hän sattuu käsiinsä saamaan?”⁶⁴⁵ Nuoruuteen liitettyä seksuaalista vapautta kuvaavat myös naisten matkamiesten puheet: he olivat vieraalla paikkakunnalla oleillessaan teeskennelleet naimattomia nuorukaisia, liehitelleet piikoja sekä kehuskelleet näille, kuinka heillä oli vaimot joka kylässä.⁶⁴⁶

Miesten välisiä kerskapuheita naisvalloituksista esitettiin erityisesti illanistujaisissa, joissa puheilla rakennettiin miehisyttä oman viiteryhmän hyväksyntää ja ihailua hakemalla. Mies esimerkiksi löi tuvan penkkiä ja vihjaili kaksimielisesti tovereilleen maanneensa jonkun naisen kyseisellä paikalla.⁶⁴⁷ Mies saattoi myös kehuskella makaamiensa naisten suuresti liioitelluilla määrillä.⁶⁴⁸ Kun puheet sitten toisinaan päättyivät alkuperäisen yleisön ulkopuolelle ja muuttuivat huhuiksi todellisista teoista, ne vahingoittivat puheen kohteena olleen naisen mainetta. Kihlakunnanoikeuksissa käsiteltiin varsinaisten rikosten ohella taajaan ”löysiä” puheita eli huhuja sukupuolisuhteista niiden kohteeksi joutuneiden naisten maineen puhdistamiseksi.⁶⁴⁹ Yksiselitteisen hyväksi tällaiset puheet eivät miehen itsensä kannalta olleet: esimerkiksi ”hyvänä naistenmiehenä” tunnetun miehen oli vaikeampi osoittaa oikeuden edessä syyttömyytään, mikäli häntä epäiltiin aviottoman lapsen isäksi.⁶⁵⁰

Naisen kunnian ja seksuaalisen käytöksen kiinteä yhteys sekä kunnian menettämisestä seurannut häpeä olivat tehokkaita kontrollin välineitä sekä esivallan tunnehallinnossa että paikallisessa tunneyhteisössä. Ne olivat myös epäilemättä suuren emotionaalisen kärsimyksen lähteitä. Kunniaa ja häpeää hyödynnettiin myös miesten tunteiden säätelyssä, mutta tässäkin paikallinen tun-

⁶⁴⁴ KO Muolaa ja Uusikirkko 23.-24.10.1649:6v-7, KA. At. 16. Jan Löfström on tehnyt samansuuntaisen havainnon kansanperinneaineistoon nojautuen. Hänen mukaansa naisten seksuaalinen valloittaminen oli sinänsä myönteistä miehyyden onnistuneen esittämisen ja prestiisin kannalta. Löfström 1999, esim. s. 134-140. Katso myös Liliquist 2001a, s. 66-67.

⁶⁴⁵ KO Vehkalahti ja Valkeala 14.,16.-17.1.1665:9v-10; Vehkalahti, Kymi ja Valkeala 21.-23.5.1666:73-, KA. At. 132. Katso myös Ekenstam 2006. ”Fåår icke en ungh karl taga dher han öfwerkommer.”

⁶⁴⁶ KO Elimäki ja Valkeala 27.,29.-31.10.1690:108-113, KA. At. 83.

⁶⁴⁷ KO Säkijärvi 22.10.1645:132v-133, KA. At. 129.; KO Viipuri 19.-23.10.1696:138-142, KA. At. 92. Illanistujaiset juopottelun merkeissä olivat pääasiallisesti juuri miesten viihdettä: naiset joivat harvemmin ja vähemmän. Vilkuna 2010, s. 94.

⁶⁴⁸ KO Ruokolahti 11.8.1649:107v-108, KA. At. 131. Kyseisessä tapauksessa mies väitti maanneensa 12 eri naista, mikä ei sinällään ole kovin uskottavaa, koska häntä ei oltu kertaakaan viety asiasta oikeuteen.

⁶⁴⁹ Esim. KO Taivassalo 22.-25.10.1688:106-107, KA ja KO Säkijärvi 9.-10.2.1653:371, KA; Foyster 1999, s. 43-44. Nimitys löysä puhe viittasi irtolaisuuteen järjestyksen ja kunnian vastakohtana. Tällaiset puheet nähtiinkin vakaviksi, yhteisön yhtenäisyyttä uhkaaviksi tekijöiksi. Einonen 2003, s. 286.

⁶⁵⁰ KO Vehkalahti ja Kymi 30.6.1691:319v, KA. At. 88. ”...een godt qwinfolcks karl...”; Foyster 1999, s. 43-44. Myös kansanperinneaineiston valossa avioton lapsi ja sen elatusvelvollisuus laskivat miehen kurssia avioliittomarkkinoilla, eivät kuitenkaan koskaan niin paljon kuin naisen. Heikinmäki 1981, s. 38.

neyhteisö näyttäytyy normeiltaan esivallan tunnehallintoa vapaampana. Naisellisen ja miehisen seksuaalisuuden erottelu ei ole rakkauden ruumiillisuutta korostavassa kulttuurissa voinut olla vaikuttamatta käsityksiin ja kokemuksiin rakkaudesta. Seksuaalisen kunnian näkökulmasta suhtautuminen miehen ja naisen väliseen rakkauteen näyttäytyykin ennen kaikkea ambivalenttina.

4.5 Avioliitto fyysisenä sidoksena

Miehen ja vaimon tunnesuhde käsitettiin varhaismodernissa kulttuurissa konkreettiseksi fyysiseksi siteeksi, joka luotiin ja jota ylläpidettiin yhdynnällä. Käsitteen taustalla oli tunnehallinnossa määritelty luterilainen avioliitto-oppi sekä agraariyhteisön perinteiset avioitumisen tavat, joissa avioliitto katsottiin toimeenpannuksi vasta yhdynnän jälkeen.⁶⁵¹ Luterilaisen avioliitto-opin mukaan mies ja nainen olivat luomisessa olleet yhtä lihaa ja verta. Tästä syystä he tunsivat jatkuvaa halua toisiinsa – tullakseen jälleen yhdeksi.⁶⁵² Mies ja vaimo olivat ”kaksi sielua yhdessä lihassa”, ja vaimo siten ”toinen minä miehellensä”.⁶⁵³ Kun luterilaisuus nosti avioliiton katolisuuden aiemmin korostaman selibaatin sijaan pyhäksi elämänmuodoksi, tuli myös seksuaalisuudesta sukupuolia yhteinen vetävänä voimana positiivinen, Jumalan luoma asia.⁶⁵⁴ Halun tuli kuitenkin olla alistainen siveellisyydelle ja pelastuksen odotukselle, ja juuri tästä syystä Jumala oli asettanut avioliiton. Vain avioliitossa ihminen saattoi yhtäaikaaisesti toteuttaa sekä ruumiillista luontoaan että siveellisyyttä, ja toisaalta avioliiton määritelmän täytyminen edellytti fyysistä yhteyttä.⁶⁵⁵ Myös rahvaan ihmiset puhuivat avioliitosta fyysisenä sidoksena. Miehen huoruutta oli esimerkiksi mahdollista kuvata vaimon lihan kalvamiseksi. Näin teki erään petetyn vaimon äiti, joka vaati kyseisestä syystä tyttärensä miehen rakastajatarta hädettäväksi piian pestistään.⁶⁵⁶

Avioliiton fyysisyyttä korostavassa mentaliteetissa sukupuolinen kyvyttömyys nähtiin kelvottomuudeksi avioliittoon.⁶⁵⁷ Tämä liittyi osaltaan siihen, että seksuaalisuuden toteutumisella oli avioliitossa aina juridisia seuraamuksia. Jos aviopari oli rakastellut edes yhden ainoan kerran, oli avioliitto oikeudellisesti pätevä.⁶⁵⁸ Jos taas puoliso oli alusta alkaen ollut kykenemätön ”aviokäskyn ja sen velvollisuuden toteuttamiseen” niin, ettei yhdyntä ollut kertaakaan

⁶⁵¹ KKML 1442 (2005) Naimisen Kaari, Kap. 6. § I., s. 40.

⁶⁵² KJ 1571 (1932), Ordning om Echtenskapet, s. 116–117; Johansson 1997, s. 28, 33–34; Lennartsson 1999, s. 170.

⁶⁵³ Henrikki Liliuksen häärino vuodelta 1723 (Koskimies 1921, s. 267); Stadin 1997, s. 212–213.

⁶⁵⁴ Wiesner-Hanks 2008, s. 31–32, 78.

⁶⁵⁵ KJ 1571 (1932), Ordning om Echtenskapet, s. 117; Johansson 1997, s. 34, 44; Liliequist 2002, s. 18.

⁶⁵⁶ KO Eurajoki 12.–13.3.1683:380v–381, KA. At. 74. ”...lätt bort din piga Lijsa, som fräter min dotters ködt...”

⁶⁵⁷ KO Kitee ja Tohmajärvi 29.–31.10.1688:207–v; 13.–16.3.1689:106, KA. At. 15.

⁶⁵⁸ KO Ilomantsi 25.–26.,28.2.1681:505v–506, KA. At. 10.; Thunander 1992, s. 45–46.

onnistunut, oli avioliitto vielä purettavissa.⁶⁵⁹ Avioelämän aikana ilmenneissä vioissa tai sairauksissa kirkko katsoi terveen puolison velvollisuudeksi kantaa myös sairaan taakkaa.⁶⁶⁰ Avioeroa ei hevin myönnetty edes tarttuvan sairauden takia loppuiäkseen hospitaaliin suljetun henkilön puolisolle – koska puoliset olivat luvanneet rakastaa toisiaan hädässä ja ilossa, oli terveen puolison kannettava ristiään kärsivällisyydellä ja rukoiltava Jumalalta hyvää ratkaisua.⁶⁶¹

Miehen ja vaimon välisen siteen pyhyyttä korostettiin luterilaisessa retoriikassa rinnastamalla se Kristuksen ja seurakunnan väliseen suhteeseen. Uskollisuudesta tuli erityisen tärkeää avioliitossa siksi, että huoruus katkaisi tämän pyhän siteen.⁶⁶² Tunnehallinnon ankara suhtautuminen huoruuteen johtui myös avioliiton sosiaalisesta ja taloudellisesta merkityksestä: rikoksena se horjutti kotitalouden rakenteita⁶⁶³, eikä sitä voinut salavuoteuden tapaan korjata avioliitolla. Kirkollisessa lainsäädännössä huoruus olikin toinen kahdesta laillisesta avioeroperusteesta.⁶⁶⁴ Puolison syyllistyttyä huoruuteen syyttömällä puolisollla näyttää käräjäkertomusten perusteella olleen kaksi mahdollisuutta – joko pitää asia omana tietonaan ja pyrkiä omin keinoin lopettamaan puolison suhde tai sitten turvautua lähiyhteisön tai viranomaisten apuun. Viranomaisille valitettiin erityisesti silloin, jos haluttiin saada avioero tai jos muut konstit eivät saaneet uskotonta puolisoa lopettamaan suhdettaan. Jos tavoitteena oli jatkaa avioliittoa ja saada uskonon puoliso toimimaan kunniallisesti, turvaututtiin ensisijaisesti puhutteluun, varoituksiin ja epävirallisiin sanktioihin.

Uskottomuuden tai välirikon myötä katkennut avioside voitiin korjata vain yhdessä makaamalla. Jos syytön osapuoli suostui uskottomuuden esiintulon jälkeen sukupuoliyhteyteen uskottoman puolisonsa kanssa, tulkittiin tämä anteeksiantamukseksi ja avioero-oikeudesta luopumiseksi. Tällöin syyttömällä puolisollla ei ollut enää laillista oikeutta vaatia avioeroa.⁶⁶⁵ Avioliiton oikeudellisen voimassaolon osoittamiseen riitti se, että riitaantuneet puoliset makasivat yhteisen peiton alla.⁶⁶⁶ Vastaavasti se, että mies tai vaimo kieltäytyi makaamasta aviovuoteesta oman puolisonsa kanssa, voitiin tulkita merkiksi aviositeen katkeamisesta ja siten kieltäytyneen tekemästä aviorikoksesta.⁶⁶⁷ Aviositeen voimassaolosta todistivat lisäksi yhteinen ripillä ja ehtoollisella käynti.⁶⁶⁸

⁶⁵⁹ KL 1986 (1686), XVI. Luku, § X., s. 28.; KO Ilomantsi 25.–26.,28.2.1681:505v–506, KA. At. 10.

⁶⁶⁰ KL 1686 (1986), XVI. Luku, § II:IV, III, X., s. 26, 28; Lennartsson 1999, s. 217.

⁶⁶¹ TK 27.9.1658:235.

⁶⁶² KJ 1571 (1932), Ordning om Ehtenskapet, s. 116–117.

⁶⁶³ Huoruussakkojen suuruus aiheutti todellista taloudellista ahdinkoa, jota talonpoikaistaloudessa tosin lievitti hieman se, että uskottomuuteen syyllistyneen puoliso oli asianomistaja ja sai kolmanneksen sakosta. Schmedeman 1706, s. 1577. Aalto 1996, s. 121, viite 88.

⁶⁶⁴ KJ 1571 (1932), Om åtskildnat j Ehtenskapet, s. 124–126; KL 1686 (1986), Luku XVI, § VI, VIII, s. 26–27.

⁶⁶⁵ KL 1686 (1986), Luku XVI, § VII, s. 27; KO Jääski 6.–8.2.1665:28–30, KA. At. 60.

⁶⁶⁶ KO Huittinen 13.–14.4.1692:137–143, KA. At. 166.

⁶⁶⁷ KO Huittinen 14.–16.1.1678:636–637v, KA. At. 207.

⁶⁶⁸ Lempiäinen 1967, s. 196–197. Tosin yhdessä aviopari ei ehtoollispöytänsä mennyt. Myös ehtoollisen nauttimisessa näkyi sukupuoli- ja sukupolvihierarkia: miehet menivät ehtoolliselle ennen naisia ja vanhat ennen nuoria myös sukupuolten sisällä. Lempiäinen 1967, s. 349.

Esivallan tunnehallinto ei erotellut sukupuolia huoruuden tuomittavuudessa, mutta paikallinen tunneyhteisö suhtautui sallivammin miesten uskottomuuteen. Tämä näkyi tekojen yleisyydessä, sillä naineiden miesten avioliiton ulkopuoliset suhteet olivat huomattavasti yleisempiä kuin vaimojen vastavastat.⁶⁶⁹ Tästä syystä myös avioeron hakijat olivat useimmiten naisia.⁶⁷⁰ Sallivuutta osoittaa sekin, että miehen teolle oli paikallisyhteisön tasolla löydettävissä lieventäviä asianhaaroja. Miehet voivat vedota esimerkiksi juopumukseen tai seksuaalisen kanssakäymisen puutteeseen avioliitossaan, mikä taas johtui vaimon lapsivuoteesta, sairaudesta tai vanhuudesta. Paholaisen petkutukseen tai toisen osapuolten houkutteluun vetosivat sekä uskottomat miehet että vaimot. ”Positiivisilla” syillä, kuten rakkaudella tai kauneudella, ei huoruutta perusteltu.⁶⁷¹ Naineiden miesten tekojen ymmärrystä heijastaa sekin, että naapurusto ja sukulaiset olivat valmiita takaamaan heidän huoruussakkojaan.⁶⁷² Menettely edellytti, että miehen maine kunniallisena ja luotettavana säilyi tuomios-ta huolimatta.⁶⁷³ Merkityksetöntä ei miestenkään huoruus kollektiivisen synnintunnon kulttuurissa kuitenkaan ollut,⁶⁷⁴ ja seksuaalisen maineen varjelu olikin naineille miehille naimattomia nuorukaisia tärkeämpää.⁶⁷⁵

Erityisen kipeästi miehen huoruus osui vaimoon. Uskottomuus loukkasi pahimmalla mahdollisella tavalla aviorakkauden ihannetta vastaan, ja se oli vakava emotionaalinen loukkaus sekä henkisen ahdistuksen aiheuttaja. Eräs miestänsä epäillyt vaimo esimerkiksi rukoili, ettei juuri hänen aviomiehensä olisi syyppää kylässä havaittuun aviottomaan raskauteen.⁶⁷⁶ Toinen vaimo pyysi naapurustoaan Jumalaan vedoten puuttumaan aviomiehensä suhteeseen ja karkot-tamaan tämän rakastajattaren kylästä.⁶⁷⁷ Oman aviomiehen ja talon piian väli-nen rakkaussuhde taas ajoi erään vaimon suoranaiseen piinan liekkiin – päivit-täiseen itkuun, suruun ja jatkuvaan riitelyyn miehen kanssa.⁶⁷⁸ Se, että rakasta-

⁶⁶⁹ Katso myös Aalto 1996, s. 82–86 ja Lindstedt Cronberg 1997a, s. 105. Aiemmassa tutkimuksessa miesten suuremman vapauden merkiksi on nähty se, että keskiajalla naiset talolliset saattoivat pitää julkisesti jalkavaimoja, ja että tapa olisi ollut voimissaan vielä 1600-luvun alkupuolellakin. Aalto 1996, s. 133, 181; Gaunt 1983, s. 63–66. Aineistossani ei kuitenkaan esiinny yhtäkään tapausta, jossa olisi puhuttu jalkavaimosta (*frilla*). Tuomiokapitulin pöytäkirjoissa termi esiintyy muutamissa tapauksissa, mutta kummassakaan ei tule esiin, onko jalkavaimoksi nimetty nainen ollut naiseen vai naimattoman miehen rakastajatar. TK 28.3.1661: 501; 3.9.1661:544; 19.1.1661:475–476. Tapa oli siten muuttunut 1600-luvun toisella puoliskolla salatuksi, tai se ei alunperinkään ollut ollut yleinen. 1700-luvun lopulla laadittu Gananderin sanakirja tuntee kuitenkin kaksi nimitystä vakituiselle rakastajattarelle: jalka-vaimo ja liika nainen. Ganander, s. 209, 590–591.

⁶⁷⁰ Lennartsson 1999, s. 230

⁶⁷¹ KO Loimaa 28.8.1682:172v, KA; KO Äyräpää 11.5.1685:422–423, KA. At. 208. Lindstedt Cronberg 1997a, s. 107; Lindstedt Cronberg 1997b, s. 218–219; Thunander 1992, s. 81–82.

⁶⁷² Hassan Jansson 2002, s. 111–112; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 111.

⁶⁷³ Katso myös Vilku 2009, s. 232.

⁶⁷⁴ Lindstedt Cronberg 1997b, s. 217–218, 220–221; Miettinen 2012, s. 169–170; Vilku 2000, s. 238.

⁶⁷⁵ Vilku 2010, s. 125–126.

⁶⁷⁶ KO Taivassalo 6.–10.3.1688:41–43, KA. At. 224.

⁶⁷⁷ KO Pälkjärvi 9.–10.12.1681:627–629v, KA. At. 11.

⁶⁷⁸ KO Marttila 5.,7.8.1693:275–277; 14.–15.9.1693:519–523, KA. At. 334. ”... God tog henne ifrån den logan som hon plågats uti...”

jatar oli juuri oman talon piika, teki suhteesta vaimon kannalta aina tuskallisemman, sillä se aiheutti kilpailun vallasta ja auktoriteetista kotitalouden sisällä.⁶⁷⁹ Petettyjen vaimojen loukatuista tunteista kertoivat mustasukkaiset kiukunpurkaukset. Kun eräs vaimo löysi miehensä toisen naisen kanssa aitasta lukitun oven takaa, hän satti miestänsä: ”Älä ikänäsi huoli, mitä sinä täällä teet? Eikö minulla olisi /s.v/ sellaisia asioita mitä hänelläkin, niin että sinä voisit olla tyytyväinen minun kanssani?”⁶⁸⁰ Toinen vaimo kielsi uskottomalta mieheltään pääsyn aviovuoteeseen ja käski tätä makaamaan huoransa luokse.⁶⁸¹

Naineiden miesten rakastajattaret olivat usein heidän omia piikojaan tai samassa kotitaloudessa muusta syystä asuneita naisia, kuten tilapäisiä työntekijöitä tai loisia.⁶⁸² Aineistossani huoruustapaukset olivat huomattavasti yleisempiä Länsi- kuin Itä-Suomen alueella.⁶⁸³ Havaintoa selittänee juuri rakastajattarien sosiaalinen asema: agraariyhteisön voimakkaampi sosiaalinen kerrostuneisuus sekä siitä seurannut palkollisten ja maattoman väen suurempi osuus lännessä⁶⁸⁴ antoi avioliiton ulkopuolisille suhteille enemmän mahdollisuuksia. Miehet aloittivat suhteensa useimmiten normaalin avioelämän ohessa, kun taas naiset aviomiehensä poissa ollessa tai erillään eletessä. Suurin osa naisista, joilla oli avioliiton ulkopuolinen suhde, oli sotilaiden vaimoja – heidän miehensä olivat olleet mahdollisesti vuosiakin ulkomaankomennuksilla, ehkä jopa kuolleeksi luultuja. Kiusaus ei katsonut säätyrajoja: joskus myös armeijan korkeiden viranomaisten säätyläisrouvat lankesivat huoruuteen. Miestensä kanssa vakituisesti yhdessä eläneet rahvaan naiset vaikuttavat sen sijaan toteuttaneen uskollisuuden normia.⁶⁸⁵ On tosin mahdollista, että osa naineiden naisten sivusuhteista jäi paljastumatta siksi, että niiden yleisin paljastaja – raskaus – tapahtui avioliiton puitteissa. Miehet taas yleensä paljastuivat juuri samasta syystä: yhteisössä havaittu avioton raskaus vaati aina isän.⁶⁸⁶

Joskus aviomies saattoi myös vaieta vaimonsa suhteesta: patriarkaalisessa, miehen kontrollia korostavassa kulttuurissa vaimon huoruus saattoi kyseenalaistaa paitsi miehen auktoriteetin, yhteisöllisen uskottavuuden ja hänen perillistensä legitimitetin, myös hänen kykynsä ylläpitää kotitalouden järjestys ja tyydyttää vaimonsa seksuaaliset tarpeet.⁶⁸⁷ Jos vaimon suhteesta ei ollut täysin

⁶⁷⁹ Lamberg 2008, s. 177; Tarbin 2008, s. 146.

⁶⁸⁰ KO Eurajoki 24.,26.3.1684:563–563v, KA. Lausunto oli todistusarvonsa takia kirjattu poikkeuksellisesti kahdella kielellä ”Älä ikän hwoli, mitä sinä täällä teet: i.e. Pass in tet opå, Hwadh giör du här? Skulle iagh icke hafwa /:s.v.:/ sådanne saker som hon, nembl. Margetha Staffansdotter, At du medh migh kunde wara belåthen”

⁶⁸¹ KO Eura 12.–9.1692:344–346, 12.–13.6.1693:163–166, KA. At. 110. Myös KO Valkeala ja Elimäki 14.–15.,17.3.1684:361–, KA. At. 77.

⁶⁸² Katso myös Thunander 1992, s. 58 ja Waris 1999, s. 158. Siveysrikosten rakenteessa yksi korostuneimmista piirteistä oli juuri isännän ja hänen piikansa välinen huoruus. Thunander 1992, s. 58.

⁶⁸³ Huoruustapauksia esiintyi aineistossani Länsi-Suomen alueella 128 ja Itä-Suomen alueella 71. Määristä tulee kuitenkin varoa vetämästä liian suuria johtopäätöksiä siitä syystä, että aineistoa ei ole kerätty järjestelmällisesti tietyiltä ajoilta ja alueilta. Yleisiä suuntaviivoja siitä voidaan epäilemättä kuitenkin havaita.

⁶⁸⁴ Nygård 1989, s. 54–67, 148; Pylkkänen 1990, s. 223–224.

⁶⁸⁵ TK 11.1.1658:118; Lindstedt Cronberg 1997a, s. 106; Thunander 1992, s. 63.

⁶⁸⁶ Myös Lindstedt Cronberg 1997a, s. 105.

⁶⁸⁷ Foyster 1999, s. 4–7, 66–67.

pitäviä todisteita, mutta paljon epäilyksiä, pyrkivät miehet puuttumaan vaimonsa käytökseen itse. Aviomiehet eivät välttämättä vieneet epäilyksiään käräjien käsiteltäväksi edes silloin, kun vaimosta jo huhuttiin yhteisössä.⁶⁸⁸ Jotkut aviomiehet taas tyytyivät valitukseen, kuten eräs sotilas, joka nurisi toiselle miehelle joutuvansa ruokkimaan muiden tekemiä lapsia.⁶⁸⁹ Joskus aviomies taas oli valmis sovitteluun vaimonsa rakastajaksi epäilemänsä miehen kanssa ja unohtamaan epäilyksensä korvausta vastaan.⁶⁹⁰

Aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, ettei vaimon ja tyttären seksuaalinen hallinta ollut agraarikulttuurissa erityisen keskeistä onnistuneen mieheyden kannalta, ja ettei vaimon huoruutta tulkittu ensisijaisesti aviomiehen kyvyttömyydeksi. Tätä heijastaa myös aisankannattaja-herjauksen suhteellinen harvinaisuus.⁶⁹¹ Itse termin harvinaisuus ei kuitenkaan suoraan kerro miesten suhtautumisesta. Suomen kielessä oli sitä paitsi toinenkin vastaava herjaus, ”hyvä mies”. Ruotsin kielessä vastaavaa nimitystä ei tunnettu, sillä herjaus oli havainnollisesti selitetty eräässä protokollassa myös ruotsiksi.⁶⁹²

Tuomiokirjakertomusten perusteella vaimon seksuaalinen käytös ja kunnia oli aviomiehille hyvinkin merkittävä asia. Eräs talollinen haastoi sotilaan käräjille, kun tämä oli miesjoukon yhteisellä taipaleella leukailut aikansa kuuluksi siitä, kuinka hän oli kantanut veitsensä samasta ovesta kuin talollinen ja maannut saman täkin alla tämän vaimon kanssa. Aviomies oli heittänyt vaimonsa ulos yhteisestä kodista saman tien odottamatta käräjien päätöstä. Todellisuudessa sotilas ei ollut koskaan edes tavannut talollisen vaimoa.⁶⁹³ Eräs vaimo taas valitti oikeudessa, kuinka hänen miehensä oli alkanut vihata häntä siksi, että toinen vaimoihminen oli haukkunut häntä löyhätapaiseksi.⁶⁹⁴ Jos aviomies ei ryhtynyt toimiin kokkapuheiden tai huhujen perusteella – varsinkin silloin, kun niihin oli todellista aihetta – joutui hänen miehisyytensä yhteisössä epäilyksen alaiseksi. Eräs aviomies oli vuosia epäillyt vaimoan suhteesta toiseen ja epäilykset olivat myös kyläyhteisön tiedossa. Mies oli sovitellut rakastajan kanssa pariinkin otteeseen ja jättänyt sikseen jopa korvapuustin, jonka rakastaja oli läimäyttänyt hänelle hänen omassa talossaan löytäessään hänet vuoteesta oman vaimonsa kanssa. Mies ei kuitenkaan ollut toimillaan saanut suhdetta loppumaan, eikä hän ollut myöskään turvautunut käräjiin. Kun hän oli sitten valittanut naapurin emännälle vaimonsa rakkautta toiseen mieheen, oli

⁶⁸⁸ KO Karkku 21.-22.2.1690:146-153, KA. At. 189.; KO Ulvila 25.-26.10.1697:547-560, KA. At. 193.

⁶⁸⁹ KO Uusikirkko 20.-21.1.1679:5v-6, KA. At. 50.

⁶⁹⁰ KO Karkku 21.-22.2.1690:146-153, KA. At. 189.; KO Ulvila 25.-26.10.1697:547-560, KA. At. 193.

⁶⁹¹ Löfström 1999, s. 127, 136-140; Liliequist 2001a, s. 62-63.

⁶⁹² KO Taipalsaari ja Savitaipale 8.-10.1683:281v-282, KA. At. 59. Hyvä mies -herjaus viittasi myös miehen uskottomuuteen, joskus vaimon pahoinpitelyynkin. Vilkuna 2010, s. 123.

⁶⁹³ KO Ruokolahti 14.-15.6.1669:463-v, KA. At. 216. Nauranalaiseksi joutumista ei ylipäänsä siedetty oli syy mikä tahansa, koska sitä pidettiin merkinä yhteisöllisen kunnioituksen puutteesta. Vilkuna 2000, s. 240.

⁶⁹⁴ KO Lappee 6.-8.3.1667:60, KA. At. 277.

emäntä tehnyt hänelle tiettäväksi yhteisöllisen mielipiteen: hän oli mies ja saattoi siinä asemassa itse korjata vaimonsa käytöstä.⁶⁹⁵

Vaimon avioliiton ulkopuolinen suhde asetti miehen tukalaan paikkaan. Vaimon häpeä tahrasi aina aviomiehenkin kunnian,⁶⁹⁶ mutta miehen kunnian palauttamisen hintana oli yleensä vaimon hyvinvointi. Valinta ei siis välttämättä ollut helppo. Aviomies saattoikin tarttua toimeen ja viedä asian oikeuteen vasta silloin, kun lopulta näki osapuolet itse teossa.⁶⁹⁷ Varsinkin silloin, kun teon lainmukainen rangaistus oli kuolema, mies hillitsi mielensä ja puheensa: vaimon henkeä ei pantu alttiiksi ennen kuin teko oli toistuva ja omin silmin todettu. Miehet pitivät epäilynsä omana tietonaan siksikin, että tiesivät viranomaisten vaativan raskaissa rikoksissa kunnollista näyttöä. Aviomiehen väitteet siitä, että vaimo oli synnyttänyt lapsen – kaiken lisäksi rakastajansa näköisen – vaikei ollut vuosiin jakanut vuodetta miehensä kanssa, eivät oikeutta yksinään vakuuttaneet.⁶⁹⁸ Aviomiehen epäilyt eivät ilman aihetodisteita ja huhuja tai osapuolten tunnustusta riittäneet langettavaan tuomioon. Aviomiehen reaktioita määrittikin osin vaimon huoruuden julkisuus. Jos yhteisössä ei asiasta puhuttu, saattoi mies useammin vaieta, muussa tapauksessa miehisen kunnian puolustaminen vaati toimia.

Puolison todistettu uskottomuus oikeutti avioeroon, mutta suurin osa vaimoista päätyi anteeksiantoon. Uskottoman miehen vaimo saattoi oikeudessa ilmoittaa ”luopuvansa oikeudestaan ja haluavansa elää ja kuolla aviomiehensä rinnalla” uskottomuudesta huolimatta.⁶⁹⁹ Jopa kaksinnaimiseen syyllistyneen miehen vaimo saattoi anoa oikeudessa miehelleen armoa saadakseen pitää hänet.⁷⁰⁰ Vaimon rakkaus ei aina loppunut uskottomuuteen, mutta lisäksi hänen rooliinsa kuului olennaisena osana kotitalouden maineen ja taloudellisen vakauden suojeleminen. Vaimot yrittivät rajoittaa tuhoja joko peittelemällä miehensä uskottomuutta tai antamalla tälle virallisesti anteeksi.⁷⁰¹ Aina aviomiehen huoruutta ei tämän esittämien uhkailujen takia edes uskallettu paljastaa.⁷⁰² Avioliiton luonne taloudellisena järjestelynä korostui miehen syyllistyttyä huoruuteen: avioerojen harvinaisuus nimittäin viittaa siihen, että monien vaimojen oli taloudellisista syistä pakko jäädä liittoonsa. Vaimojen erohakemuksilla olikin yleensä muitakin motiiveja kuin uskottomuus, usein miehen väkivaltaisuus tai muu huono elämä.⁷⁰³

⁶⁹⁵ KO Ulvila 25.-26.10.1697:547-560, KA. At. 193. ”...hurulunda han såsom warande man och hustrus hufwudh, sielf kunde taga henne i correction.”

⁶⁹⁶ Liliquist 2001a, s. 63.

⁶⁹⁷ KO Karkku 21.-22.2.1690:146-153, KA. At. 189.

⁶⁹⁸ KO Vehkalahti ja Kymi 17.,19.-20.10.1690:86v-89v, KA. At. 89.

⁶⁹⁹ KO Elimäki 22.-23.8.1660:238v, KA. At. 103. ”...efftergaf sin rätt, och will inttet sin mans åklagerska vara uthan medh honom lefwa och döo”

⁷⁰⁰ KO Elimäki ja Valkeala 10.-12.6.1689:372-373v, KA. At. 83.

⁷⁰¹ Aalto 1996, s. 84; Gowing 2003, s. 187-188; Tarbin 2008, s. 147.

⁷⁰² TK 12.9.1661:550.

⁷⁰³ KO Pielisjärvi 13.-16.2.1686:14, KA. At. 53. Johansen 2005b, s. 176. Taloudellisten syiden merkittävyyteen viittaa myös se norjalaisesta aineistosta tehty havainto, että avioeroa hakevat kuuluivat useimmiten tilattomien ryhmään, hyvin harvoin tilallisiin. Sama, s. 183.

Uskottomalla vaimolla oli sen sijaan harvemmin odotettavissa anteeksiantoa. Aviomies voi oikeuden päätöstä odottamatta viedä vaimoltaan aseman taloutensa emäntänä ottamalla tältä emännän keskeisen statussymbolin eli avaimet heti teon paljastuttua tai ajaa vaimonsa ulos yhteisestä kodista pelkän epäilyksen takia.⁷⁰⁴ Erityisen hankalaa anteeksianto oli aviomiehelle silloin, jos vaimo oli tullut suhteestaan raskaaksi tai yrittänyt pakoa rakastajansa kanssa.⁷⁰⁵ Vaimon katumus ja armonanelut eivät auttaneet.⁷⁰⁶ Uskottoman vaimon takaisin ottamisen voitiin myös Raamatun nojalla pelätä vihastuttavan Jumalan.⁷⁰⁷ Anteeksiantohaluihin on epäilemättä vaikuttanut taloudellinen riippuvuus – miehen oli helpompi vaihtaa uskonon vaimo, koska hän hallitsi maaomaisuutta. Eronneen miehen saattoi myös olla naista helpompi löytää uusi puoliso.⁷⁰⁸ Kaikki miehet eivät kuitenkaan halunneet erota uskottomasta vaimostaan. Joskus konsistorilta haettiin virallista lupaa jatkaa avioliittoa.⁷⁰⁹ Vaimon tuomiota voitiin myös yrittää lieventää esittämällä oikeudessa vaimon teolle lieventäviä asianhaaroja, kuten järkkynyt mieli.⁷¹⁰ Eräs säätyläismies taas sitoutui vapaaehtoisesti elättämään huoruudesta tuomittua vaimoaan avioerosta huolimatta.⁷¹¹ Toinen mies oli valmis rakastamaan vaimoaan siitakin huolimatta, että tämä oli vihkiäisten aikaan raskaana toiselle miehelle.⁷¹²

Fyysinen side oli siten aviorakkauden ytimessä: yhdyntä aivan konkreettisesti loi avioliiton sekä ylläpiti sitä. Avioliitto oli määritelmällisesti miehen ja vaimon tulemista yhdeksi. Tämä teki sukupuolisesta kanssakäymisestä aviorakkauden keskeisen emotiivin – sillä paitsi ilmaistiin rakkautta, myös toteutettiin aviorakkauden kulttuurista käsitettä ja muokattiin tämän mukaista tunnekokemusta. Aviorakkauden ruumiillisuus tekee ymmärrettäväksi sen, miksi huoruus oli niin erityisen vakava rikos: se katkaisi pyhän aviositeen ja rikkoi aviorakkauden ihannetta. Yksilötasolla huoruus tuotti toiselle puolisolle emotionaalista kärsimystä. Esivallan tunnehallinnossa uskollisuuden normi oli molemmille sukupuolille ehdoton, mutta paikallinen tunneyhteisö näyttäytyy tässäkin virallista linjaa sallivampana, tai ainakin ymmärtävämpänä.

⁷⁰⁴ Esim. KO Ruokolahti 14.-15.6.1669:463-v, KA. At. 216. Myös Aalto 1996, s. 84, 86.

⁷⁰⁵ KO Pielisjärvi 9.-14.3.1691:109v-116v, KA. At. 21.; KO Vehkalahti 9.8.1698:174v-177v, KA. At. 100.

⁷⁰⁶ KO Vehkalahti 9.8.1698:174v-177v, KA. At. 100.

⁷⁰⁷ Liliquist 2001a, s. 63.

⁷⁰⁸ Esimerkiksi Marja Taussi Sjöberg on todennut 1800-luvun Ruotsin osalta, että eronneet miehet uudelleenavioituivat useammin ja nopeammin kuin eronneet naiset. Taussi Sjöberg 1988, s. 160.

⁷⁰⁹ TK 19.12.1660:473-474; 15.5.1661:516-517 ja 29.5.1661:518.

⁷¹⁰ KO Pielisjärvi 9.-14.3.1691:109v-116v, KA. At. 21.

⁷¹¹ TK 11.1.1658:118.

⁷¹² KO Jääski 6.-8.2.1665:28-30, KA. At. 60.

5 RAKKAUDEN HERÄTTÄJÄT JA LOPETTAJAT

Tässä luvussa tarkastelen kärjäkertomuksissa esiin nousevia käsityksiä siitä, mikä rakkautta synnytti ja mitä rakkaus edellytti. Tällöin esiin nousevat paitsi persoonalliset tekijät kuten luonne, ulkonäkö ja maine, myös avioliiton sosiaaliset ja taloudelliset reunaehdot sekä inhimillisen todellisuuden ulkopuolisina tekijöinä Jumalan johdatus ja Saatanan houkutus. Rakkaus ei aina kestänyt kuolemaan saakka. Luvussa etsin myös syytä avioliiton päättymiselle sekä nostan esiin sen, kuinka aikalaiset käsitteellistivät aviollisen väkivallan rakkauden puutteeksi.

5.1 Rakastettavat ominaisuudet

Tunnehallinnon retoriikassa avioon aikovien parhaiksi neuvoiksi määriteltiin Jumalan pelko ja vanhempien kunnioitus.⁷¹³ Yksilötasolla agraariyhteisön ihmiset valitsivat elinkumppaninsa ja rakastuivat hyvin moninaisista motiiveista ja syistä, jotka pääasiallisesti liittyivät kumppanin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Kärjäkertomuksissa esiin nostettiin kumppanin maine, luonteenpiirteet, terveys, ulkonäkö ja ikä. Tärkeäksi rakkauden syntymisen kannalta nähtiin myös sosiaalisten ja taloudellisten asemien yhdenvertaisuus. Arkisessa kanssakäymisessä rakkauden syyt epäilemättä kietoutuivat toisiinsa, ja toisaalta eri seikkojen painoarvo vaihteli suhteesta ja liitosta toiseen.

Rakkaudella tai vähintäänkin odotuksilla sen syntymisestä myöhemmässä yhteiselämässä oli hyvin merkittävä rooli elinkumppania valittaessa. Ennen avioitumispäätöstään mies ja nainen saattoivat olla vuosiakin hyviä ystäviä.⁷¹⁴ Palava rakkaus voi saada miehen ja naisen rikkomaan tunneyhteisön perinteisiä

⁷¹³ Henric Achreniuksen Hääruno vuodelta 1765 (Koskimies 1921, s. 332). Katso myös KJ 1571 (1932), Ordning om Echtenskapet s. 116–118.

⁷¹⁴ KO Säkkijärvi 23.–24.1.1699:2–5, KA. At. 53.

normeja ja haluamaan avioliittoa jopa säätyrajan yli.⁷¹⁵ Eräs pariskunta taas ei päässyt vihille miehen perheen vastustuksen takia. He elivät yhdessä ilman vihkimistä vuosia ja vanhoivat oikeuden edessä, etteivät koskaan elämässään eroaisi toisistaan.⁷¹⁶ Joskus rakkaus sai jo toisen kanssa kihlautuneen muuttamaan mielensä.⁷¹⁷ Jos taas ystävyys kumppaneiden välillä loppui syystä tai toisesta, ja tilalle tuli vihamielisyys ja kylmäsydämyisyys, haluttiin aiottu avioliittosopimus purkaa, vaikka sitten vastoin vanhempien ja esivallan toiveita.⁷¹⁸ Miehen vastahankaisuus saattoi saada naisen muuttamaan mielensä avioliitosta siitä huolimatta, että seurauksena oli avioton äitiys.⁷¹⁹ Puolisioehdokasta kohtaan syystä tai toisesta tunnettu vastenmielisyys oli epätoivottavaa, koska se esti aviorakkauden normin toteutumisen myös myöhemmässä yhteiselämässä. Jos rakkautta ei voitu tuntea, ei avioituminenkaan tullut kyseeseen.⁷²⁰ Toisaalta agraarikulttuurin avioitumisperinteissä rakkautta ei pidetty välttämättömänä asiana vielä kihlusaikana – riitti, että edellytykset sen toteutumiselle myöhemmässä yhteiselämässä olivat olemassa.⁷²¹

Myös esivalta ymmärsi yksilöllisen tunnesuhteen merkityksen. Muussa tapauksessa ihmisten ei olisi esimerkiksi kihlaeroa haettaessa ollut mitään mieltä vedota rakkauteen tai sen mahdottomuuteen. Lainsäädännössä rakkauden ja avioitumisen yhteys tuli esiin avioliiton vapaaehtoisuuden vaatimuksen perusteluissa: avioliittoon pakottamisesta seurasi usein ongelmia juuri siitä syystä, että tulevaa puolisoa kohtaan ei tunnettu halua eikä rakkautta.⁷²² Tuomiokapituli huomioikin aviolupapäätöksissään avioon aikovien välisen rakkauden niin, että jos avioliitolle ei ollut laissa määriteltyä ehdotonta estettä, voitiin liitto sallia osapuolten keskinäisen vakaan ja pysyvän rakkauden takia.⁷²³ Kahdesta puolisoehdokkaasta avioliitto sallittiin mieluummin sen kanssa, johon oli enemmän halua.⁷²⁴

Rakkauden ja puolisoisten välisen henkilökohtaisen suhteen arvostamiselle on agraariyhteiskunnassa löydettävissä hyvin käytännönläheisiä perusteluja. Aviopuolisoiden tuli kotitalouden isäntänä ja emäntänä kasvattaa lapsensa ja toimia esimerkillisesti ihmisten ja Jumalan edessä, toteuttaa aviorakkauden ja sovun ihannetta sekä työskennellä yhdessä jokapäiväisen elannon eteen. Puolisioehdokkaiden rakkaus yksinkertaisesti edesauttoi kaikkien näiden vaatimusten täyttämistä.⁷²⁵ Rakkauden tai sen mahdollisuuden painoarvo vaihteli silti

⁷¹⁵ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.–16.11.1689:499–516. At. 196.; KO Muolaa 23.–24.,26.3.1696:16–23;34–35, KA. At. 199.

⁷¹⁶ KO Lappee 25.–28.2.1673:5–9, KA. At. 180. ”Begiärer och nu som för detta hwar annan till echta, säijandes å begge sijder, sig aldrig ifrå hwar andra med lijfwet skillias; det må öfwerheeten giöra med dem hward henne behager”

⁷¹⁷ TK 5.6.1660:432.

⁷¹⁸ KO Kalanti 1.–3.8.1689:120v–122, KA. At. 99.; TK 1.4.1658:154; 9.11.1659:367; 29.10.1660:462.

⁷¹⁹ KO Jääski 21.–23.11.1681:163, KA. At. 39.

⁷²⁰ KO Vehkalahti ja Kymi 5.–6.7.1693:670–676v, KA. At. 138.

⁷²¹ Gaunt 1983, s. 48; Lennartsson 1999, tapaus s. 135.

⁷²² KJ 1571 (1932), Ordning om Ehtenskapet, s. 118.

⁷²³ TK 24.1.1657:44–45.

⁷²⁴ TK 14.3.1657:55.

⁷²⁵ Lennartsson 1997, s. 165.

avioitumisprosessista toiseen. Rakkaus ei tarkoittanut sitä, etteikö käytännöllisille näkökohdille olisi annettu suurta painoarvoa.⁷²⁶ Joskus sulhasensa hylkäämäksi tullut nainen vaati esivaltaa pakottamaan miehen vihille⁷²⁷ – tällöin kunnia ja muut avioliittoon liittyvät näkökohdat painoivat vaakakupissa vapaaehtoista sitoumusta ja tunnesuhdetta enemmän. Naisen vaatimuksen taustalla saattoi tosin aina olla myös sulhasta kohtaan tunnettu rakkaus.⁷²⁸

5.1.1 Kauneus ja terveys

Uuden ajan alun kulttuurissa hyvyys yhdistettiin kauneuteen ja rumuus pahuu-teen ja viallisuuteen. Affektiopin mukaisesti ihmisen ulkomaailmassa havaitsema kauneus ja hyvyys synnytti hänessä halun pyrkiä niiden lähettä kohti. Pahan ja rumuuden havaitseminen aiheutti sen sijaan päinvastaisen reaktion. Tästä syystä rakkaus voitiin ymmärtää vastaukseksi havaittuun kauneuteen: se oli kauneuden synnyttämää vetoa toiseen ihmiseen.⁷²⁹ Kauneudeksi ajan käsitelyksissä miellettiin hyvä muoto eli symmetria, mutta sillä voitiin tarkoittaa myös sopivaa ikää, terveyttä ja ruumiin hyvää kuntoa.⁷³⁰ Kansanperinnetutkimuksessa on molempien sukupuolten osalta nostettu esiin terveyden ja ruumiin vahvuuden ohella kookkuus sekä vaaleus, punaposkisuus ja sinisilmäisyys. Naisen osalta toivottavaa oli lisäksi vanteruus tai pyöreys sekä pyöreäkasvoisuus, miehen osalta solakkuus, ryhdikkyys, harteikkuus ja paksuniskaisuus.⁷³¹

Esivallan siveellisyyttä, korkeaa moraalialia ja tuonpuoleisen ensiarvoisuutta korostavassa tunnehallinnossa kauneus voitiin nähdä maalliseksi turhuudeksi, joka ei taannut työkykyä, lämmintä sydäntä tai moraalista hyvyyttä.⁷³² Sama kauneuden moralisointi heijastui kansanomaiseen sananlaskuperinteeseenkin: ”kaunis katsoo karvansa, ruma työn tekee”⁷³³ ja ”ei muotoa panna murkinaksi, kaunistaa karvaa kattilaan”.⁷³⁴ Sananlaskuissa vaimon kauneus nähtiin suoranaiseksi vahingoksi aviomiehelle, sillä kaunis vaimo ajautui helpommin huoruuteen – kuten hyvän hevosen, myös kauniin vaimon halusivat kaikki saada itselleen. Lisäksi kaunis vaimo oli aina jaettava muiden kanssa katseiden tasolla.⁷³⁵ Kauneuteen myötämielisesti suhtautuvia sanontoja viljeltiin sen si-

⁷²⁶ Frances 2005, s. 40.

⁷²⁷ Esim. KO Säkkijärvi 23.–24.1.1699:2–5, KA. At. 53.

⁷²⁸ KO Vehkalahti ja Kymi 5.–6.7.1693:670–676v, KA. At. 138.

⁷²⁹ Korhonen 2005a, s. 117, 124.

⁷³⁰ Florinus 1702 (1987), ”Caunis on hyvän muotoinen”. Korhonen 2005a, s. 12, 141.

⁷³¹ Heikinmäki 1981, s. 36.

⁷³² Henrik Achreniuksen Hääruno vuodelta 1765 (Koskimies 1921, s. 331).

⁷³³ Florinus 1702 (1987), ”Caunis catso...”

⁷³⁴ Florinus 1702 (1987), ”Ei muoto...”

⁷³⁵ Florinus 1702 (1987), ”Wahingoxi eli waiwaisella waimo caunis, köyhällä hywä hewoinen, sitä caicki caulaele, se cauwas ajettane”. Korhonen 2005a, s. 147. Hevonen oli miehen eläin ja määrittä miehen arvoa. Hevoseen liitettiin miesten työ, vapaus ja huvi. Vilkuna/julkaisematon käsikirjoitus ”Viina miehen mitta”, s. 4.

jaan vähemmän: kauniit nuoret naiset esimerkiksi nähtiin miesväen onneksi,⁷³⁶ eivätkä naiset voineet vastustaa uljasta miestä.⁷³⁷

Agraariyhteisön arkisessa kanssakäymisessä ja rakkaussuhteiden synnys- sä kauneudella näyttää kuitenkin olleen merkitystä. Eräs nainen kertoi rakastu- neensa tulevaan vuodekumppaniinsa heti ensisilmäyksellä tämän hyvän ulko- näön takia.⁷³⁸ Kun eräs isä taas pohti, antaisiko tyttärensä vaimoksi tämän kosi- jalle, totesi pappi kosijan olevan kaunis eli hyvä mies – liiton salliminen ei siis voinut olla aivan typerää.⁷³⁹ Kun eräs nuorukainen väitti maanneensa nuoren naisen, joka taas kielsi kaiken kanssakäymisen, uskoi oikeus naista: jos nainen olisi todella maannut tämän ”terveen ja Jumalan hyvin luoman” nuorukaisen kanssa, hän olisi varmasti halunnut hänet myös aviomieheksen.⁷⁴⁰ Kun nainen kieltäytyi naimasta komeaa riiaajaansa, katsoi oikeus uskottavammaksi, että nuorukainen oli keksinyt asian. Kun erään sotilaan vaimo oli miehensä poissa ollessa syyllistynyt huoruuteen, kysyi oikeus asiaa tutkittaessa, oliko mies maannut vaimonsa kanssa palattuaan. Mies myönsi, mutta puolustautui sillä, että oli löytänyt vaimonsa palattuaan niin verevänä.⁷⁴¹ Hyvän vaimon tuli olla paitsi miehensä ”mielen mesi, myös hänen silmänsä kukka”.⁷⁴² Esivallan har- joittama kauneuden moralisointi puolisonvalinnan perustana viitanneekin to- dellista käytäntöä enemmän juuri siihen, että rahvas oli turhan taipuvainen ra- kastamaan ulkoista koreutta.

Kauneuden puute tai suoranainen rumuus olivat myös ajan affektiopin valossa epätoivottavia asioita, sillä ne estivät avioliitossa oleellisen rakkauden syntymistä. Erään 1700-luvun lopulla tallennetun kansanelämän kuvauksen mukaan kukaan ei halunnut naida rumaa ihmistä – tai sitten ulkonäön puutteet oli pystyttävä kompensoimaan kunnollisella perinnöllä.⁷⁴³ Rumuuden epätoi- vottavuus tuli esiin myös rahvaan kärjäkertomuksissa. Eräässä tapauksessa avio-ongelmien syyksi mainittiin se, että vaimon paha ulkonäkö oli saanut aviomiehen vihaamaan tätä.⁷⁴⁴ Rumuuden aiheuttamaan rakkaudettomuuteen voitiin vedota myös kihlaeron perusteena. Eräs mies kieltäytyi naimasta mor- siantaan, sillä tämän nenässä oli suuri, näkyvä arpi, joka vammautti naista suu- resti saaden hänet puhumaan honottaen. Mies totesi saaneensa tästä niin suu- ren vastenmielisyyden morsiantaan kohtaan, ”ettei voinut nyt eikä sittemmin tuntea mitään rakkautta tai lämminsydämisyyttä” tätä kohtaan.⁷⁴⁵ Varsinkin

⁷³⁶ Florinus 1702 (1987), ”Hyvä meillä miehen onni; caunis caswando tytärten”.

⁷³⁷ Florinus 1702 (1987), ”Nilkis, nalkis naisen kirwes uron uljan suhten”..

⁷³⁸ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.–16.11.1689:499–516, KA. At. 196. ”...begynt hålla sitt hierta till honom, och det för hans goda uthseende skulld” Kauneuden ra- kastaminen oli molempien sukupuolten ominaisuus. Korhonen 2005a, s. 118.

⁷³⁹ TK 26.6.1658:202.

⁷⁴⁰ KO Lappee 25.–27.2.1678:12–15, KA. At. 279. ”...frisk och af Gudh wäl skapat...”

⁷⁴¹ KO Jääski 25.–27.2.1669:447v–451v, KA. At. 65. ”... frisk för sigh ...”

⁷⁴² Henriikki Liliuksen hääruno vuodelta 1723 (Koskimies 1921, s. 267).

⁷⁴³ Heikinmäki 1981, s. 35.

⁷⁴⁴ KO Koivisto 3.5.1647:175v, KA. At. 266.

⁷⁴⁵ KO Vehkalahti ja Kymi 5.–6.7.1693:670–676v, KA. At. 138. ”...contesterade sig fattat till Bruden een särdeles wederwillia, så att han henne icke älska kunnat, eij heller sä- dan effter någon kärleek till henne hafwa kan...sig aldrigh mehr kunna fåå warmt hierta till henne”

naisen kasvoissa tai näössä oleva vamma teki hänestä kelvottoman ja rujan ihmisen.⁷⁴⁶ Tautien tai tapaturmien aiheuttamia vammoja erityisesti kasvoissa kavahdettiin, sillä ne miellettiin merkiksi synnistä.⁷⁴⁷ Tässä viitekehyksessä ru-maa naista oli vaikea epäillä naiseen miehen rakastajattareksi.⁷⁴⁸ Kauneuden merkittävyys aviorakkauden kannalta olikin ennen kaikkea sen kyvyssä herät-tää katsojassaan rakkautta. Kaikille ei silti kaunista vaimoa suotu, kuten sanan-laskukin totesi: ”toinen nai nappa [nuori, kaunis] neitsyen, toinen ämmän äh-kyväisen”.⁷⁴⁹

Terveys, mielenterveys ja perinnöllisiksi katsotut sairaudet vaikuttivat ne-kin rakkauden syntymiseen. Hyvä terveys oli puolisoa katsastettaessa tärkeä valintakriteeri molemmille sukupuolille. Terveyden mittarina käytettiin lääke-tieteellisten metodien puuttuessa esimerkiksi suurikokoisuutta ja vahvaa ruu-miinrakennetta.⁷⁵⁰ Terveyden merkittävydestä kertoo esimerkiksi se, että puo-lisoehdokkaan parantumaton fyysinen sairaus kelpasi myös tuomiokapitulille kihlaeron perusteeksi.⁷⁵¹ Samoin aviorakkauden synnyn ja siten avioliiton es-teenä voitiin pitää kumppanin täysijärkisyyden puutetta⁷⁵² sekä tämän suvussa esiintyviä vaarallisiksi miellettyjä sairauksia, joita kumppaninkin pelättiin kan-tavan.⁷⁵³ Toisaalta terveydelliset seikat eivät aina olleet ratkaisevia avioliiton solmimisen kannalta, varsinkaan silloin, kun ne eivät vaikuttaneet puolison työkykyyn. Eräs sotilas ei esimerkiksi suostunut hylkäämään raskaana olevaa morsiantaan, vaikka kylännaiset pitivät ”rähmäsilmäistä piikaa” huonona va-lintana.⁷⁵⁴

5.1.2 Hyvä maine

Varhaismodernissa agraariyhteisössä kunniallisuus ja sen määrää mittaava maine olivat oleellisia yksilön sosiaalisen aseman ja yhteisöllisten toiminta-mahdollisuuksien määrittäjiä.⁷⁵⁵ Tämä teki niistä myös oivia välineitä esivallan harjoittamalle tunnehallinnolle sekä paikallisen tunneyhteisön säätelylle. Yksi-lön teot suhteutettiin aina kunniaan. Kunnia oli kykyä toteuttaa oman osansa mukaiset sosiaaliset ideaalit – se oli yksilöllistä omaisuutta, jota ilmaistiin sosi-aalisesti. Kunnia oli siten samalla sekä yksilön käsitys omasta arvostaan että

⁷⁴⁶ KO Säkkijärvi 23.-24.1.1699:2-5, KA. At. 53. Peruste oli tässä tapauksessa sikäli outo, että pariskunta oli ollut hyviä ystäviä jo vuosia ennen kihlausta, joten mies oli kyllä ollut tietoinen naisen vioista. Merkittäväksi syyksi vastentahtoisuudelle selvisikin miehen veljen vastustus. Se, että mies päätyi vetoamaan veljen mielipiteen sijasta morsiamen ulkonäköön, kertoo epäilemättä kauneuden kulttuurisesta keskeisyydes-tä sekä siitä, että esivalta tiedosti rakkauden merkityksen.

⁷⁴⁷ Groebner 1995, s. 6.

⁷⁴⁸ KO Karkku 18.-19.9.1688:739-742, KA. At. 189.

⁷⁴⁹ Florinus 1702 (1987), ”Ei tasain tasaiset päivät, ajat caicki yhtäläiset. Toinen nai nap-pa neitsen, toinen ämmän ähkyväisen”

⁷⁵⁰ Heikinmäki 1981, s. 34-35.

⁷⁵¹ TK 21.1.1657:39.

⁷⁵² KO Savitaiipale ja Taipalsaari 7.-10.1695:178-180, KA. At. 141.

⁷⁵³ KO Muolaa, Kivennapa ja Uusikirkko 27.-28.2.1682:207v-208, KA. At. 45.

⁷⁵⁴ KO Jääski 27.-29.11.1672:164-166, KA. At. 148. ”...den surögda pijgan...”

⁷⁵⁵ Lindstedt Cronberg 2008, s. 118, 134.

yhteisön käsitys yksilön arvosta. Kunniaa ylläpidettiin ja lisättiin kunniallisilla teoilla, mutta se saattoi myös vähentyä kunniaattomien toimien myötä ja äärimmäisessä tapauksessa sen saattoi menettää kokonaan. Tästä syystä ihmisten tuli vartioida, hoitaa ja puolustaa kunniaansa aktiivisesti.⁷⁵⁶

Aikalaiset katsoivat sekä hyvän että pahan tarttuvan ihmiseen hänen ollessaan kosketuksissa ulkomaailman asioiden ja ilmiöiden kanssa. Tästä syystä toisten ihmisten kunniallisuus oli erityisen tärkeä kriteeri ihmissuhteissa.⁷⁵⁷ Kunniallisuus oli näin myös rakkaussuhteiden merkittävä määrittäjä: ”häpeällinen työ”, joka turmeli siihen syyllistyneen kunnian ja hyvän nimen oli laillinen peruste kieltäytyä avioliitosta.⁷⁵⁸ Useimmiten tällaisella häpeällisellä työllä tarkoitettiin varkautta. Kunnian menetys saattoi myös lopettaa rakkauden. Eräs renki oli maannut kahden eri piian kanssa ja valinnut vaimokseen näistä mieleisemmän. Kun valittu morsian sitten syyllistyi suureen varkauteen ja tuli rangaistuksi kovalla piiskauksella, mies hylkäsi tämän ja anoi avioliittoa jo kertaalleen jättämänsä toisen rakastajattarensa kanssa.⁷⁵⁹ Toinen mies taas kieltäytyi avioliitosta, koska morsianehdokas harjoitti erinäisiä paheita, erityisesti näpisteilyä.⁷⁶⁰ Koko tutkinta kihlauksen pätevyydestä voitiin jättää oikeudessa sikseen, jos toinen osapuoli tuli huhutuksi varkaudesta.⁷⁶¹ Myös häpeälliseksi katsottu ammatti, kuten nylkijä, saattoi tehdä miehestä epätoivottavan puolisoehdokkaan.⁷⁶²

Avioliiton solmimiseen vaikuttava kunniallisuus liittyi usein kuitenkin naisen seksuaaliseen maineeseen. Sen merkityksen tiivistä hyvin erään sotilaan toteamus salavuoteudesta rangaistulle naiselle, joka penäsi häneltä avioliittoa: ”Minä pystyn kyllä saamaan vaimokseni kunniallisen ihmisen, joten miksi minä olisin näkökykyisenä ja tervejärkisenä huoraksi todistetun [so. siveysrikkoksesta rangaistun] perässä?!”⁷⁶³ Miehet eivät useinkaan halunneet naida rakastajatartaan, joka oli aiemmin syyllistynyt salavuoteuteen toisen miehen kanssa.⁷⁶⁴ Myös pelkät huhut naisen muista suhteista voivat saada miehen peruuttamaan aviolupauksensa.⁷⁶⁵ Miehen epäilyksiä naisen kunnian suhteen ei välttämättä poistanut edes oikeuden vapauttava tuomio.⁷⁶⁶ Mies saattoi oikeu-

⁷⁵⁶ Lindstedt Cronberg 2008, s. 117; Matikainen 2002, s. 96; Pitt-Rivers 1966, s. 21–22.

⁷⁵⁷ Renvall 1949, s. 100.

⁷⁵⁸ KL 1686 (1986), Lucu XVI., § II:III, s. 26. Maineiden merkitys puolisonvalinnassa korostuu myös kihlakunnanoikeuksien käsittelemässä kihla- ja salavuoteustapauksissa. Avioliiton estävä huonomaineisuus kun liittyi yleensä joko seksuaalimoraaliin tai häpeällisiin rikoksiin, joista molemmista tuli tutkia maallisessa oikeudessa. Muissa kihlauksen purkamistapauksissa tai avioliitosta kieltäytymisissä voitiin kääntyä suoraan kirkollisten elinten puoleen.

⁷⁵⁹ KO Eura 18.–20.10.1688:500, 30.9.–2.10.1689:401–402, 13.–15.2.1690:123–124, 24.,26.–27.5.1690:243–244, KA. At. 14.

⁷⁶⁰ KO Kokemäki 18.,20.6.1692:252, KA.

⁷⁶¹ KO Marttila 5.,7.8.1693:248–255, KA. At. 190.

⁷⁶² KO Kalanti 15.–16.9.1693:201–202, KA. At. 246.

⁷⁶³ KO Viipuri 13.8.1696:123–131, KA. At. 92. ”Nogh kunde iag så wähl då, som nu få een ährligh menniskia till hustru, hwij skulle iagh då medh öpna ögon och sundt förnufft stå effter een förwunnen hoora”. Samankaltainen esimerkki KO Lappee ja Joutseno 11.–13.6.1688:303–304, KA. At. 156.

⁷⁶⁴ Esim. KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 3.–5.11.1690:57–58, KA.

⁷⁶⁵ Esim. KO Vehmaa 8.–9.,11.12.1676:935–v, KA. At. 205.

⁷⁶⁶ KO Jääski 9.–10.4.1647:39–39v, KA. At. 130.

nessa vedota mainetta koskevien huhujen lisäksi omiin fyysisiin havaintoihinsa siitä, ettei nainen ollut koskematon.⁷⁶⁷ Naisen puutteellinen siveellisyys ennen avioliittoa oli vaarallista siksi, että se antoi aiheen epäillä myös hänen kykyään olla siveellinen vaimo.⁷⁶⁸ Myös vanhempien näkökulmasta toisen miehen kanssa maannut nainen oli usein epätoivottava miniäehdokas. Vanhempien halu estää poikansa aikaan avioliitto liittyi yleensä juuri morsianehdokkaan seksuaaliseen kunniaan.⁷⁶⁹

Joskus mies taas asetti avioliiton ehdoksi sen, että oikeus vapauttaisi naisen häneen liitetyistä huhuista.⁷⁷⁰ Kaikki miehet eivät välittäneet edes naisen todistetusti kyseenalaisesta maineesta, vaan he saattoivat naida salavuoteudesta tuomitun naisen, ”lakisaantosen ja ruoskitun huoran”, perheensä vastalauseista huolimatta.⁷⁷¹ Naiset itse olivat täysin tietoisia maineensa merkityksestä – he osasivat vedota koskemattomuuteensa ja tahrattomaan maineeseensa esimerkiksi tilanteissa, joissa kihlattu halusi hylätä heidät toisen naisen takia.⁷⁷² Joissakin tapauksissa myös sulhasen kyseenalaistetulla seksuaalisella maineella oli merkitystä: kaikkien morsianten vanhemmat eivät huolineet sulhasesta, joka oli huhuttuna useista salavuoteuksista.⁷⁷³

Joskus miehet hyödynsivät naisen seksuaalisen maineen haavoittuvuutta tietoisesti halutessaan välttyä avioliitolta salavuoteuden jälkeen tai yksinkertaisesti löydettyään mieluisamman morsianehdokkaan. Ei ollut lainkaan tavatonta, että miehet vetosivat aiheetta vuodekumppaninsa maineeseen päästäkseen naimasta tätä, joskus jopa vanhempiensa avustuksella.⁷⁷⁴ Myös esivalta oli hyvin tietoinen tästä ikävästä tosiasista. Eräässä tapauksessa oikeus paheksui miehen ja hänen vanhempiensa toimintaa erityisen painokkaasti ja lähetti nämä tuomiokapituliin rangaistavaksi avioliiton rikkomisesta:

”...kun tällainen kevytmielinen käytös on yleistä, että mies kihlaa itselleen morsiamen tänään ja hylkää hänet huomenna, heti kun vain hän tai hänen vanhempansa näkevät toisen paremmaksi; tuoden toisten kevytmielisten ihmisten avulla kunniallisen piian huonoon maineeseen. Siten ei ainoastaan sitä pyhää aviosäätyä, jonka Jumala itse säättänyt on, suurimmin epäkunnioiteta Jumalalle suuttumukseksi ja ihmisille vihastukseksi, vaan siinä myös viedään lähimmäisen kunnia, hyöä nimi ja maine...”⁷⁷⁵

⁷⁶⁷ KO Savitaipale ja Taipalsaari 7.-10.1695:178-180, KA. At. 141.

⁷⁶⁸ Foyster 1999, esim. s. 46.

⁷⁶⁹ Lempiäinen 1967, s. 364-365.

⁷⁷⁰ KO Loimaa 1.,3.7.1696:205-v, KA. At. 234.

⁷⁷¹ KO Viipuri 19.-20.5.1665:399-400, KA. At. 174.; KO Valkeala 2.10.1683:217, KA. At. 183. ”een lagwunnen och hudstruken hora”

⁷⁷² KO Vehmaa 16.-17.5.1699:241-248, KA. At. 305.

⁷⁷³ HO 18.4.1687: Catharina Sölfwerrarmen tutkinta, RA.

⁷⁷⁴ KO Säkkijärvi 22.10.1645:132v-133; 17.2.1646:134-135, KA. At. 129.; KO Savitaipale ja Taipale 10.-12.10.1698:249-250, KA. At. 154.

⁷⁷⁵ KO Jääski 9.-10.4.1647:39-39v, KA. At. 130. ”Alldenstund denne landsort öfwerflödher medh sådane lättfördighe äthhäfwor såsom uthi dätte ächttänskapedh skeett är, Att i thet een fäster sigh een brudh i dagh, så förskiuthen han herne i mårgon så snart som han eller hans föräldrar behagher enn annan: practicerandes genom andra lättfördighe meniskior Att bringa een lhaligh pijgha eett ondt rychte upå såsom häruthinnan skeett är. Sålunda icke allenast thet helighe echttenskaps ståndet som Gudh siälf: stichtad hafwer bringa uthi allssomstörste wanwyrndning, Gudj till för-

Suullisessa kulttuurissa toisen kunnian ja maineen kyseenalaistaminen pahoilla puheilla oli vaarallinen ase sosiaalisissa ristiriidoissa.⁷⁷⁶ Tosin mies saattoi hyödyntää pahoja puheita myös päästäkseen naimisiin haluamansa naisen kanssa. Rukkaset saaneet miehet huhusivat olleensa salavuoteudessa vaimoksi haluamansa naisen kanssa painostaakseen tätä avioon tai uhkailivat häntä maineen tuhoavilla huhuilla.⁷⁷⁷ Salavuoteushuhuilla voitiin myös pyrkiä esittämään tavoitellun naisen avioituminen toisen miehen kanssa.⁷⁷⁸

5.1.3 Miellyttävä luonne

Kumppanin luonteella oli suuri merkitys rakkauden syntymiselle ja voimassapysymiselle – siinä missä ulkoinen viehättävyyskin, myös luonteen kauneus herätti rakkautta. Luonteella oli merkitystä sekä sulhasen että morsiamen valinnassa. Naiselta toivottiin sopuisaa ja tasaista luonnetta, sillä sen ajateltiin takaavan aviollisen sovun ja hierarkkisen vastavuoroisuuden ihanteiden toteutumisen tulevassa yhteiselämässä. Naisen vihainen, riitaisa tai epätasainen luonne kertoi nöyryyden puutteesta ja teki tästä huonon vaimoehdokkaan. Joskus mies kieltäytyikin avioliitosta salavuoteuden jälkeen naisen luonteeseen vedoten. Joskus miniäehdokkaan luonteeseen vetosivat myös miehen vanhemmat halutessaan estää poikansa sopimattomina pitämänsä avioliittoaikeet.⁷⁷⁹ Naisen taipumus juoppouteen oli sekin syy purkaa kihlaus,⁷⁸⁰ sillä naisten juoppouteen suhtauduttiin erityisen kielteisesti. Juopotteleva vaimo johti koko kotitalouden perikatoon, eikä sellaisesta ollut kelpolliseksi puolisoiksi.⁷⁸¹

Miehen tasaisen luonteen taas ajateltiin turvaavan naista sekä väkivallalta että elatuksen puutteilta. Eräs nainen ei esimerkiksi halunnut naida rakastajaansa edes kunnian menetyksen uhalla, sillä tämä oli ollut väkivaltainen edellistä vaimoaan kohtaan.⁷⁸² Nainen voi myös hakea kihlaeroa väkivaltaiseksi osoittautuneesta sulhasesta – tulevan yhteiselön sujumisesta rauhallisemmissa merkeissä ei ollut mitään takeita.⁷⁸³ Juopottelu ja ilkeys riittivät osoittamaan miehen luonteen ikäväksi ja epätasaiseksi ilman väkivaltaakin. Eräs morsian kertoi sydämensä kylmenneen siksi, että mies juopotteli ja haukkui häntä huoraksi.⁷⁸⁴ Morsian odotti tulevalta mieheltään lämminsydämisyyttä. Eräs nainen haki kihlaeroa, koska sulhanen käyttäytyi häntä kohtaan yhtä välinpitämättö-

törnelse och meniskior till för arghelsse uthan där äfwan på afskåra sijns Nästas äh-
ra, godhe nampn och ryghtte...”

⁷⁷⁶ Matikainen 2002, s. 99.

⁷⁷⁷ KO Lappee 25.-27.2.1678:12-15, KA. At. 279.; KO Huittinen 13.-14.4.1692:137-143, KA. At. 166. Myös Aalto (1996, s. 201) on havainnut miesten hyödyntäneen huhuja tässä tarkoituksessa.

⁷⁷⁸ KO Valkeala 19.,21.-22.10.1695:244-245, KA. At. 281.

⁷⁷⁹ KO Lappee 15.,17.8.1657:342v-343, KA. At. 234.; KO Lappee 9.-11.7.1674:427-428, KA. At. 121.; KO Taivassalo 19.-4.1689:61v-62, KA. At. 222.; TK 7.5.1660:417.

⁷⁸⁰ TK 16.11.1659:371; 2.5.1660:415.

⁷⁸¹ Mennander 1699 (1998), s. 87-93. Katso myös Eilola 2002, s. 118-121.

⁷⁸² KO Kalanti 15.-16.9.1693:201-202, KA. At. 246. Tässä tapauksessa naisen valintaan saattoi tosin osaltaan vaikuttaa miehen ammatin kunniaattomuus.

⁷⁸³ TK 17.4.1660:414; 23.11.1660:464-465.

⁷⁸⁴ TK 1.4.1658:154.

mästi kuin ventovieras: mies ei koskaan halunnut olla hänen seurassaan tai edes puhua hänen kanssaan, saati että olisi pois matkustaessaan sanonut jäähyväisiä. Tuomiokapituli uskoi naista, sillä protokollaan oli kirjattu sulhasen seisoneen ”kuin sonni” vilkaisematta kertaakaan vastapuoleensa.⁷⁸⁵ Kihlatun uskottomuus voi sekin saada morsiamen muuttamaan mieltään.⁷⁸⁶ Epämielilyttävää ja uskotonta ihmistä oli vaikea rakastaa.

Myös kumppaniehdokkaan perhe ja ystävät vaikuttivat hänen luonteensa arviointiin. Huonomaineiset ystävät leimasivat sekä miehen että naisen luonteen huonoksi.⁷⁸⁷ Luonne voitiin katsoa myös perheen tai suvun sisällä jaettavaiksi ominaisuuksiksi. Esimerkiksi vaimoehdokkaan sisaren ikävä luonne ja tottelematon käytös voitiin nähdä osoituksena siitä, että nainen itse oli sopimaton vaimoksi.⁷⁸⁸ Tyttären uskottiin perivän äitinsä tavat ja pojan isänsä.⁷⁸⁹ Jonkin suvun tai perheen jälkikasvun luonteenpiirteitä ja sopivuutta avioelämään arvioitiinkin jo olemassa olevien sukulaisuussuhteiden ja -kontaktien perusteella.⁷⁹⁰

Nuoret ihmiset tutustuivat toisiinsa henkilökohtaisesti arkisessa elinympäristössään: yhteisessä palveluspaikassa, erilaisissa yhteistyötilaisuuksissa kuten leikkuutalkoissa tai pellava- ja hampusaunoissa, väenkokouksissa kuten käräjillä, markkinoilla ja kirkossa sekä nuorten omissa vapaa-ajan kokoontumisissa.⁷⁹¹ Näin voitiin arvioida potentiaalisten puolisoehdokkaiden luonteenpiirteitä jo ennalta, ja henkilökohtainen tuntemus myös synnytti avioliittoon johtavia ystävyysuhteita.

5.1.4 Sopiva ikä

Agraariyhteisössä rakkaus liitettiin nuoruuteen, ja vanhuus nähtiin suoranaiseksi esteeksi rakkaudelle.⁷⁹² Näin myös avioliitto oli nuoruuteen luonnollisesti kuuluva asia: kuten sanonta kuului, mies katui kaikkea muuta paitsi nuorena naimista ja varhain nousemista.⁷⁹³ Tosin kaikki nuoret eivät halunneet edes mieltä avioliittoa, vaan mennä palvelukseen ja nähdä maailmaa ennen sitoutumistaan aviosäätyyn.⁷⁹⁴ Iällä oli merkitystä rakkauden kannalta myös siksi, että liiallisen erilaisuuden puolisoisten välillä uskottiin estävän aviollisen rak-

⁷⁸⁵ TK 18.6.1661:525.

⁷⁸⁶ Esim. TK 12.4.1659:289; 17.4.1660:414.

⁷⁸⁷ TK 21.12.1659:384–385.

⁷⁸⁸ KO Äyräpää 18.–20.5.1668:274, KA. At. 175.

⁷⁸⁹ Florinus 1702 (1987), ”Emän eljet tyttärellä, pojalla isänsä asumat”. Sama näkemys toistettiin myös ajan teologisessa hartauskirjallisuudessa. Liliequist 2002, s. 87.

⁷⁹⁰ Esim. KO Äyräpää 18.–20.5.1668:274, KA. At. 175.

⁷⁹¹ Heikinmäki 1981, s. 53–59, 62. Seurustelun vuotuisierossa aktiivisin kausi oli syksy, sitten kevät. Yöjalassa kulku liittyi kesäkauteen, jolloin nuoret naiset siirtyivät nukkumaan ulkorakennuksiin. Sama.

⁷⁹² Vilkuna 2010, s. 58. Vanhaksi ihminen tosin miellettiin nykykäsityksestä poiketen jo 50-vuotiaasta lähtien, joskus jopa tätä ennen. Sama, esim. s. 56.

⁷⁹³ Florinus 1702 (1987), ”Caicki muuta...”.

⁷⁹⁴ TK 29.10.1660:462.

kauden kehittymisen.⁷⁹⁵ Tästä syystä kovin suurta ikäeroa ei pidetty toivottavana. Varsinkin jos nainen oli miestä vanhempi, tuli puolisoiden välisestä valtasuhteesta luonnoton, eikä mies tällöin kyennyt saavuttamaan naineelle isännälle kuuluvaa täysivaltaisuutta. Lisäksi se saattoi estää yhden avioliiton perusfunktion, lasten saamisen.⁷⁹⁶ Esimerkiksi 45-vuotiaan naisen ja 15-vuotiaan pojan salavuoteutta tutkiessaan oikeus totesi olevan ”vastoin omaatuntoa pakottaa niin erilainen pari yhteen”.⁷⁹⁷ Reilusti vanhemman miehen kosinta taas ihmetytti nuorta naista.⁷⁹⁸ Liian suuresta ikäerosta ei välttämättä seurannut sopuisaa liittoa silloinkaan, kun mies oli vanhempi osapuoli – vanha mies oli helposti raivoisan mustasukkainen lapsenlapsensa ikäisestä nuorikostaan.⁷⁹⁹ Kansan ihanteissa mies oli vaimoan muutaman vuoden vanhempi, joskin 5–10 vuoden ikäeroakin pidettiin vielä luonnollisena.⁸⁰⁰

Rakkaus kuului nuoruuteen, mutta niin kuului rahvaan käsityksissä myös ymmärtämättömyys. Tästä syystä liian varhainenkin avioituminen voi olla pahasta. Tuomiokapituli huomauttikin papeille toisinaan siitä, ettei kovin nuoria henkilöitä tullut kihlata ilman pitkää harkinta-aikaa.⁸⁰¹ Samoin kehoitettiin lastensa avioliittoja järjesteleviä vanhempia malttamaan mielensä, kunnes lapsi olisi riittävän vanha ymmärtämään avioliiton merkityksen. Pojalle alin sopiva ikä vihille oli konsistorin mukaan noin 17–18 vuotta, mutta kihlata hänet saattoi jo 15-vuotiaana.⁸⁰² Avioitumisikä vaihteli alueittain sekä sosiaaliryhmän mukaan niin, että keskimäärin talolliset avioituivat kaikkialla tilattomia nuorempina, ja itäisen avioitumistradition alueella taas avioiduttiin läntistä varhemmin. Talollismiehet olivat vihille mennessään noin 23–25-vuotiaita ja talollisnaiset noin 20–24-vuotiaita, kun taas maattomien parissa avioitumisikä vaihteli miesten noin 26–32 ikävuodesta naisten 26–31 vuoteen.⁸⁰³ Kansanperinneaineistossa täysi-ikäisyys tai naimakelpoisuus ei määrittynyt niinkään kronologisen iän kuin työsuorituksilla mitatun kypsyyden mukaan. Miehen piti kyetä miesten töihin ja siten hankkimaan elanto vaimolleen ja lapsilleen. Naisen kypsyys taas määrittyi kyvystä selviytyä vaativistakin emännän askareista.⁸⁰⁴ Kansanperinteessä naisen seksuaalista kypsyyttä ja halukkuutta avioitua voitiin tosin kuvata myös häpykarvoituksen kasvulla, pitkillä rinnoilla ja suurilla nänneillä.⁸⁰⁵

Avioliitolla ja iällä oli vielä se merkittävä yhteys, että vasta avioituminen teki ihmisestä sukupuolesta riippumatta todella täysi-ikäisen ja sosiaalisesti

⁷⁹⁵ KJ 1571 (1932), Ordning om Ehtenskapet, s. 120; Esim. KO Taivassalo 19.-4.1689:61v-62, KA. At. 222.; KO Kalanti 15.-16.9.1693:201-202, KA. At. 246.; Marklund 2000, s. 187.

⁷⁹⁶ Marklund 2000, s. 187, 189.

⁷⁹⁷ KO Savitaipale ja Taipalsaari 10.-11.13.6.1691:414, KA. At. 125. ”... wara ett samwetswärrck att så olijka paar twinga ihoop emot deras begges wilja...” Katso myös TK 27.3.1661:500.0

⁷⁹⁸ KO Huittinen 13.-14.4.1692:137-143, KA. At 166.

⁷⁹⁹ TK 20.8.1659:336.

⁸⁰⁰ Heikinmäki 1981, s. 40.

⁸⁰¹ TK 19.6.1658:194.

⁸⁰² TK 26.5.1659:303; 7.9.1659:343; 23.1.1660:399.

⁸⁰³ Moring 1994, s. 76-78; Sirén 1999, s. 116-122.

⁸⁰⁴ Heikinmäki 1981, s. 29. Katso myös Eilola 2003, s. 200.

⁸⁰⁵ Isojärvi 1997, s 3.

täysivaltaisen aikuisen, kronologisista vuosista riippumatta. Aviosäätyyn siirtyminen toi mukanaan moraalisia ja uskonnollisia velvoitteita, joita ei naimattomilta yleensä odotettu.⁸⁰⁶ Se toi myös kunniaa, joka näkyi yhteisön arvostuksena puhuttelun muodoista kirkon istumajärjestykseen.⁸⁰⁷ Ei siis ole yllättävää, että sananlaskunkin mukaan naimaikaiset ihmiset halusivat naimisiin.⁸⁰⁸

5.1.5 Yhdenvertaisuus

Esivalta korosti tunnehallinnossaan miehen ja naisen sosiaalisen aseman sekä säädyn yhdenvertaisuutta aviorakkauden edellytyksenä, olivathan sääty-yhteiskunnan keskeisiä arvoja hierarkia ja sosiaalisten asemien staattisuus.⁸⁰⁹ Myös paikallisyhteisön näkökulmasta sosiaalinen endogamia oli suotavaa. Sääty-yhteiskunnassa yleisesti jaettu periaate olikin, että vertaiset naivat vertaisiaan. Talonpojat avioituivat yleensä toisten talonpoikaista taustaa olevien kanssa ja maattomat maattomien kanssa.⁸¹⁰ Rahvaan sisäinen aviokäyttäytyminen oli kuitenkin usein kirjavaa sekä sosiaalisesti ylös- että alaspäin, erityisesti itäisessä Suomessa.⁸¹¹ Toisia talollisia naimalla talolliset varmistivat tilojensa jatkuvuuden ja sosiaalisen turvaverkoston. Nousujohtoista uraa tavoittelevan virkamiehen taas oli edullista avioitua jo jonkinlaisen aseman virkakunnassa saavuttaneeseen sukuun, sillä korkeassa virassa istuva appi tai lanko oli hyödyllinen ystävä vapaita virkoja täytettäessä.⁸¹² Sääty-yhteiskunnan vahvistuminen vuosisadan mittaan korosti sosiaalisia rajoja paikallistasolla ja tiukensi yhdenvertaisuuden vaatimusta.⁸¹³

Säätyjen väliset raja-aidat olivat kuitenkin rahvaan sisäisiä huomattavasti tiukemmat. Säätyläistöön kuuluvan kirkkoherran pojan ei esimerkiksi ollut perheensä mielestä sopivaa naida tavallisen talollisen tytärtä, vaikka mies itse vannaikin pysyvänsä kihlattunsa rinnalla kuolemaansa saakka.⁸¹⁴ Vielä suurempi sosiaalinen harppaus oli kyseessä muutamassa tapauksessa, jossa aate-

⁸⁰⁶ Cressy 1999, s. 288; Vilkuna 2010, s. 23.

⁸⁰⁷ Foyster 1999, s. 46; Gaunt 1983, s. 22–23.

⁸⁰⁸ Florinus 1702 (1987), ”muuta naipa [naimaikäinen] naittelee, itse naipa naida tahtoo”.

⁸⁰⁹ Karonen 2008, s. 161–167.

⁸¹⁰ Aalto 1996, s. 194; Pylkkänen 1990, s. 183–186.

⁸¹¹ Piilahti 2006, s. 223, 225–226.

⁸¹² Avioliiton hyödyntämisestä sosiaalisessa etenemisessä katso Vilkuna 2009, s. 243 sekä Suolahti 1919, esim. s. 257–258, 274–275, 281–282.

⁸¹³ Aalto 1996, s. 193. 1600-luvun agraariyhteiskuntaa on rahvaan osalta luonnehdittu sosiaalisesti melko homogeeniseksi yhteiskunnaksi, jossa varsinkin pientilallisten ja tilattomien elintaso oli lähellä toisiaan. Kuitenkin myös talonpoikaissäestön sosiaalisen ja taloudellisen polarisoitumisen on osoitettu vahvistuneen jo 1500-luvun lopulta lähtien: tilojen laaja-mittainen autioituminen laajensi maattomien joukkoa ja kruunun kasvava virkakoneisto tuotti uusia säätyläisiä. Talonpoikien ylä- ja alapuolelle muodostuneet sosiaaliryhmät ja niiden kasvu johtivat kyläyhteisöjen sosiaaliseen differentioitumiseen. Seurauksena syntyi talollisten yläluokka, jonka vastakohtana iso osa perittävästä pientiloista kitkutti toimeentulon rajalla. Kasvava maaton väestö elätti itsensä palveluksella, mäkitupalaisina, loisina tai itsellisinä, heikoimpina aikoina myös kerjuulla. Sosiaalinen kierto pientilallisten ja maattomien ryhmän välillä oli tavallista. Yhteinen rahvas ei enää 1600-luvun loppupuolella ollut sosiaalisesti ja taloudellisesti yhtenäinen. Aalto 1996, s. 193; Nygård 1989, s. 148–149, 154; Jutikkala 1958, s. 121–128.

⁸¹⁴ KO Lappee 25.–28.2.1673:5–9, KA. At. 180.

lisneito rakastui rahvaan mieheen ja halusi naida tämän. Aatelisen ja aatelittoman avioliitto oli kielletty aatelisprivilegioissa ilman poikkeuksia, ja liitto sallittiin vain, jos naisen suvun aateluutta ei voitu pitävästi osoittaa.⁸¹⁵ Yksilötasolla yhdenvertaisuuden normia ei siten aina jaettu. Tällaiset suhteet olivat endogamian säännön vahvistavia harvinaisia poikkeuksia. Niiden olemassaolo osoittaa kuitenkin sen, etteivät uuden ajan alun ihmissuhteet todellakaan perustuneet yksin sosiaaliselle tai taloudelliselle laskelmoinnille.⁸¹⁶

5.2 Elannon turvaaminen rakkauden perustana

Varhaismodernia avioliittoa on usein tarkasteltu taloudellisena ja poliittisena järjestelyinä, jossa rakkaus sekä miehen ja vaimon henkilökohtainen suhde olivat sivuroolissa elleivät kokonaan olemattomia.⁸¹⁷ Avioliiton rooli omaisuuden turvaamisessa ja kasvattamisessa, verkostojen luomisessa, perinnön siirtämisessä sekä työvoiman hankkimisessa on todennettu useissa tutkimuksissa.⁸¹⁸ Usein tutkimuksissa on kuitenkin ollut sisäänrakennettuna oletus siitä, että avioliiton taloudelliset ja sosiaaliset puolet sulki pois henkilökohtaisen suhteen tai rakkauden mahdollisuuden. Kyseenalaistan tämän oletuksen tunnehistorian avaamasta uudesta näkökulmasta, joka mahdollistaa tunteen sekä yhteiskunnallisen ja sosiaalisen todellisuuden yhteensovittamisen. Agraariyhteisön ihmisten arkikokemuksessa perhe- ja avioelämän sosiaaliset, taloudelliset ja emotionaaliset osa-alueet kietoutuivat toisiinsa erottamattomasti – taloudelliset ja sosiaaliset reunaehdot muoivasivat yksilöllisiä rakkauden tunteita, mutta nuo tunteet myös vastavuoroisesti vaikuttivat taloudelliseen ja sosiaaliseen todellisuuteen.⁸¹⁹ Avioliitto oli aina sekä tunneside että taloudellinen sopimus.

⁸¹⁵ Esim. KO Muolaa 23.–24.26.3.1696:16–23;34–35, KA. At. 199; HO 22.7.1696 ja 19.10.1696: Magdalena Catharina Zebotaijoffin aviolupa. Aatelissäätyn kuuluvien henkilöiden avioitumista rajoitettiin 7.3.1665 annetulla asetuksella aatelin laittomista kihlauksista (Stadga och förbud om olaglige giftermål/ angående ridderskapet och adelen). Asetus sisälsi seuraavat pykälät: 1) jos aatelismies nai aatelisneidon ilman tämän holhoojien edeltävää suostumusta, jäi naisen omaisuus tämän holhoojien hallintaan ilman, että miehellä oli siihen oikeuksia; 2) jos aatelismies houkutteli aatelisneidon salavuoteuteen, rangaistuksena oli maastakarkoitus tai naisen perheen anomuksesta täysi poliittisten oikeuksien menetys; 3) jos aateliton mies pakeni aatelisneidon kanssa, oli rangaistuksena kuolema; 4) jos aateliton mies houkutteli aatelisneitoa salavuoteuteen tai avioliittoon, oli rangaistuksena ruoskinta ja maastakarkoitus. Schmedeman 1706, s. 426–429. Epäsäätyisistä rakkaussuhteista katso Kietäväinen-Sirén 2011.

⁸¹⁶ Rahvaannainen aatelismiehen pidempi- tai lyhyempiaikaisena rakastajattarena oli sen sijaan varsin tavallinen ilmiö. Esim. KO Jääski 7.–9.6.1670:234; 15.–17.9.1670:307; 15.–16.6.1672:77–v; Äyräpää 25.–27.6.1672:390v–392; Jääski 9.–10.10.1673:315–318, KA. At. 67.

⁸¹⁷ Esim. Shorter 1979 (1975); Stone 1977; Sirén 1999; Ylikangas 1968.

⁸¹⁸ Katso esim. Aalto 1996, s. 31; Erickson 2005, s. 3–4; Piilahti 2006, s. 226–230, 232, 266; Pylkkänen 1990, esim. s. 184–185; Vilkkunen 2009, s. 193, 263.

⁸¹⁹ Medick & Sabean 1984a, s. 4; Medick & Sabean 1984b, s. 10–11; O'Hara 2000, s. 30–32.

Aviopari muodosti kotitalouden ytimen ja siten yhteiskunnan taloudellisen toiminnan perusyksikön. Aviosuhteen taloudelliset vaikutukset ja vastuut ulottuivat puolisoiden itsensä ohella aina myös heidän sukuunsa, perheeseensä ja ystäviinsä.⁸²⁰ Avioliiton yhteiskunnallinen merkittävyys näkyy myös itse termin etymologiassa: avioliiton käsitteellinen edeltäjä aviokäskey tarkoitti kirjaimellisesti julkista ja laillista yhdessäoloa.⁸²¹ Yhdessäolon julkisuus ja laillisuus taas olivat perimyksen kannalta välttämättömiä.⁸²² Sukutilan ja sukulinjan jatkaminen oli tärkeä osa avioliittoa erityisesti talollisille. Lasten merkitys työvoimaresurssina ja vanhempiensa vanhuuden turvana oli sekin rahvaan parissa hyvin merkittävä.⁸²³ Avioliitolla oli lisäksi keskeinen rooli kotitalouksien ja sukupiirien välisten kontaktien luojana, ylläpitäjänä ja vahvistajana. Tässä avioliitto linkittyi monitahoisten taloudellis-sosiaalisten suhteiden vyyhtiin, johon kuului myös lainaus-, takaus- ja kummisuhteita.⁸²⁴

Sukupuolittuneen työnjaon kulttuurissa kotitalouden jäsenten selviytymisen oli riippuvaista molempien puolisoiden täydestä työpanoksesta. Tavallisen rahvaan parissa tulevan kumppanin varallisuutta olennaisempaa olikin hänen työkykynsä, hänen taustansa ja perheensä taloudellisten voimavarojen tuntemus, sekä hänen perheensä ja sukunsa kautta saavutettava henkinen ja taloudellinen turvapotentiaali kriisiaikojen varalta. Rahvas osti ”naimakaupoissaan” siis ennen muuta työteliäitä käsivarsia ja odotuksia uusista käsipareista, ei niinkään konkreettista omaisuutta.⁸²⁵ Monelle tilalliselle avioliitto olikin käytännössä välttämättömyys. Miehet itse perustelivat tarvetta vaimolle hyvin käytännönläheisesti: vaimoa tarvittiin hoitamaan kotitaloutta, ylläpitämään pientilan viljelyä miehen kanssa tai huolehtimaan vanhuksista ja lesken edellisen avioliiton lapsista.⁸²⁶ Vaimoa voitiin haluta myös omien vanhuuden päivien hoivaa-

⁸²⁰ Erickson 2005, s. 3–4.

⁸²¹ Knuutila 1990, s. 38–39.

⁸²² Täysi perintöoikeus oli vain aviolapsilla ja näihin rinnastettavilla kihla-aikana syntyneillä lapsilla. KKML 1442 (2005) Perimisen Kaari Kap. 19., s. 58.

⁸²³ Gaunt 1983, s. 108–116; Pollock 1983, s. 97–103, 204–209; Vilkuna 2010, s. 24–30. Lisäksi lapsilla oli suuri emotionaalinen merkitys: he olivat rakastettuja paitsi itsenään, myös osoituksena puolisoiden välisestä rakkaudesta sekä siitä seuranneesta siunauksesta. Mennander 1699 (1999), s. 74–75; Einonen/julkaisematon artikkelikäsitelmäkirjoitus ”Rakkaus, huoli ja suru 1600-luvun puolivälissä”; Kaartinen/julkaisematon artikkelikäsitelmäkirjoitus ”Rakkauden tuska. Lapsen kuolema uuden ajan alussa”. Lapsettomuutta ja perillisten puutetta kuvattiin suureksi suruksi. KO Tohmajärvi 11.–12.9.1682:401–v, KA. At. 9.

⁸²⁴ Aalto 1996, s. 31; Piilahti 2006, s. 226–230, 232, 266; Vilkuna 2009, s. 263. Aviosukulaisten takausmiehisuus oli huomattavasti yleisempää kuin verisukulaisten. Piilahti 2006, s. 269. Avioliittojen merkittävyys sukujen ja perheiden kontaktikanavina tulee esiin useiden tilojen muodostamissa avioliittoverkostoissa eli avioliittopiireissä sekä kaksinkertaisissa aviosidoksissa. Avioliittoverkostoissa määrättyjen tilojen väliset liitot toistuivat, toisinaan eri sukupolvissakin. Kaksinkertaisissa sidoksissa esimerkiksi veljekset naivat sisarukset tai talon tytär/poika meni miniäksi/vävyksi tilalle, jolta oli naitu kotipaikalle miniä tai vävy. Avioliittojen ketjuuntumista esiintyi erityisesti luottamustehtäviä, kuten lautamiehen tai kuudennusmiehen tehtäviä, hoitaneissa vauraissa tilallisuissa. Näin avioliitto- ja sulusidokset vaikuttivat suoraan oikeudenhoitoon. Piilahti 2006, s. 226–230, 232, 266.

⁸²⁵ Heikkinen 1988, s. 166, 172.

⁸²⁶ KO Ruokolahti 26.11.1641:80, KA. At. 10.; KO Kitee ja Tohmajärvi 23.–26., 29.–31.10.1695:229v–230, KA. At. 59. ”...hans huushäld medh sine föräldrar eij kan tåla at

jaksi.⁸²⁷ Piian palkkaamisen sijaan tilalliset valitsivat yleensä avioitumisen. Taloudellinen peruste tälle oli se, että vaimo tuli pitemmän päälle piikaa halvemmaksi,⁸²⁸ ja hänen työpanoksensa oli avioliiton kautta sidottu tilaan, toisin kuin piialla, joka saattoi halutessaan vuosittain vaihtaa palvelusta. Miestyövoiman tarvetta oli vieläkin vaikeampi paikata rengin palkkaamisella, sillä renkejä oli tarjolla piikoja vähemmän ja heidän palkkansa oli huomattavasti korkeampi.⁸²⁹ Naiset voivatkin perustella avioitumista aivan vastaavasti työvoiman tarpeella – kuten eräs leskeksi jäänyt pienten lasten äiti totesi, hänen oli saatava mies avuksi tilansa viljelyyn ja lastensa elatukseen.⁸³⁰ Mies voitiin hankkia tilalle myös leskeytyneen emännän työkumppaniksi naittamalla tytär.⁸³¹ Käräjäkerptomuksissa puolison tarvetta tai aiotun avioliiton taloudellista epäedullisuutta sivuttiin yleensä vain silloin, kun haettiin avio- tai kihlaeroa tai uudelleenavioitumislupaa. Oikeudellisessa kontekstissa käytännön elämän järjestäminen epäilemättä korostui muiden avioliittoon liittyvien tekijöiden kustannuksella – odotettiinhan aviopuolison tarjoavan myös loppuelämäksi rakkautta, neuvoa, lohdutusta ja apua.⁸³²

Sukupuolten erilaisista sosiaalisista asemista ja rooleista johtuen avioliitto sai erilaisen merkityksen miehen ja naisen elämänkulussa – naiselle avioliitto oli aina myös elatuksen takaaja, sillä hänen mahdollisuutensa elättää itsensä kunniallisesti avioliiton ulkopuolella olivat miestä rajallisemmat. Naisen taloudellinen riippuvuus näkyy myös tilanteissa, joissa nainen tuli raskaaksi avioliiton ulkopuolella. Tällöin naisen oli tärkeää saada edes jonkinlainen aviomies maineensa ja elatuksensa säilyttämiseksi, kun taas mies saattoi tällöinkin punnita avioliiton edullisuutta.⁸³³ Taloudelliset tekijät voivat vaikuttaa myös siihen, että raskaana oleva nainen oli valmis antamaan kihlattunsa uskottomuuden anteeksi.⁸³⁴

han så lenge uthan hustru lefwer...”; KO Ilomantsi ja Suojärvi 1.-5.2.1697:20v-21, KA. At. 27. Gaunt 1983, s. 123-125, 130-131, 176; Perlestam 1997, s. 142-143.

⁸²⁷ TK 20.8.1659:337.

⁸²⁸ Nygård 1989, s. 123.

⁸²⁹ Nygård 1989, s. 125, 138. Kysymys tilan ylläpidosta ei yksinäisen naisen tapauksessa ollut myöskään samalla tavalla oleellinen kuin miehen. Naimaton nainen ei periaatteessa voinut toimia vakituisesti isännän tehtävissä, vaan hänen odotettiin avioituvan tai siirtävän isännyyden muulla tavoin sopivalle miehelle: pojalle, vävyille tai veljelle. Naiset välittivät maaomaisuutta ja tiloja, eivät vastanneet niistä. Tällaisessa kulttuurissa ajatus naisesta, joka vastasi itsenäisesti tilasta ja palkkasi avukseen vieraan miehen tilapäisjärjestelyjä pitemmäksi ajaksi, oli mahdoton. Perlestam 1997, s. 132-133; Taussi Sjöberg 1996, s. 114-119.

⁸³⁰ KO Elimäki 27.-28.1.1696:125-127, KA. At. 142.

⁸³¹ KO Lappee 29.-31.5.1673:111. At. 119.

⁸³² KJ 1571 (1932), Ordning om Ehtenskapet, s. 117; KL 1686 (1986), XV. Luku, § II, s. 22.
⁸³³ Esim. KO Eurajoki 16.5.1682:127-129v, KA. At. 75.; KO Eura 31.5.-1.,3.6.1695:200-202, KA. At. 298.; Aalto 1996, s. 84; Johansson 1997, s. 41; Miettinen 2012, s. 173, 176, 257-260; Pylkkänen 1990, s. 152, 238, 246. Aviomieheen verrattuna oikeuden tuomitsema nimellinen elatusapu – jos isä edes saatiin tuomittua – ei ollut naiselle houkutteleva vaihtoehto.

⁸³⁴ Esim. KO Vehmaa 16.-17.5.1699:241-248, KA. At. 305.

Moraalirunoelmissa esitettiin kritiikkiä kansan tavasta naida rahaa.⁸³⁵ Avioliiton solmimiseen liittyvissä ristiriidoissa taloudelliset syyt eivät kuitenkaan korostuneet. Eräät vanhemmat vastustivat lapsensa puolisonvaltaa siitä syystä, että olisivat toivoneet tälle rikkaampaa puolisoa.⁸³⁶ Myös avioituvien itse oli mahdollista perustella kihlaerohakemustaan puolisoehdokkaan vähävaraisuudella tai kyvyttömyydellä elättää vaimoaan.⁸³⁷ Joskus avioliitto haluttiin peruuttaa siitä syystä, että kihlauksen toinen osapuoli ei kyennyt täyttämään sovittuja taloudellisia velvoitteita. Eräs morsian muutti mieltään sulhasehdokkaansa köyhyyden sekä tämän kotitaloudessa esiin tulleen riitaisuuden takia.⁸³⁸ Riitely saattoi vaarantaa perheenjäsenten elannon johtaessaan kotitalouden töiden tai muun huolenpidon laiminlyönteihin. Eräs leskinainen taas halusi purkaa tuoreen kihlauksensa siitä syystä, että sulhanen oli hänen tietämättään pestautunut sotilaaksi. Koska naisen ainoa motiivi kihlaukselle oli ollut saada miesapua tilalleen, katsoi nainen, ettei avioliitto enää ollut hyödyksi heille kummallekaan.⁸³⁹ Suurvaltasotien aikakaudella sotamies ei välttämättä ollut se toivotuin aviomiesehdokas.⁸⁴⁰ Taloudelliset näkökohdat saattoivat liittyä myös ulkoisiin elinolosuhteisiin. Eräs leskinainen esimerkiksi lykkäsi uutta avioliittoa siksi, että pelkäsi menettävänsä asumis- ja elatusoikeuden aiemman aviomiehensä kotitalalla.⁸⁴¹ Toisinaan esiin nousi myös taloudellisten näkökohtien merkityksettömyys. Eräs mies totesi kosimalleen naiselle, ettei tämän köyhyys ollut ongelma, sillä Jumala antoi kyllä riittävästi.⁸⁴² Sananlaskunkin mukaan ”kylmä kulta kumppaniksi, valju vaimoksi hopea, parempi piika piskuinenkin, vaimo lapsi vaivaisenkin”.⁸⁴³

Avioliitto oli agraariyhteiskunnassa siis aina yhtä aikaa sekä taloudellinen, sosiaalinen että emotionaalinen järjestely, ja täyttääkseen tehtävänsä yhteisössä ja yksilön elämässä näiden kaikkien puolien oli toimittava. Ensinnäkin puolisoitten välinen rakkaus mahdollisti kotitalouden ylläpitämisen ja elannon hankkimisen: jatkuva riitely ja viha haittasivat arkista yhteistyötä. Avioliiton kautta solmittujen sosiaalisten verkostojen ylläpitäminen edellytti sekin puolisoitten suhteen toimivuutta ja ystävyyttä. Vihassa elävä pariskunta tuskin loi kahden suvun tai perheen välille kiinteää vuorovaikutusta tai luottamusta. Puolisoitten välinen rakkaussuhde taas ei sekään syntynyt tyhjiössä – se vaati osa-

⁸³⁵ Henric Achreniusuksen Hääruno vuodelta 1765 (Koskimies 1921, s. 332). ”Mitä riistat, rikkauet, awittavat arkun täywet, koska sopu kotonansa, ompi pojjes poikennunna?” TK 11.5.1660:419.

⁸³⁶ TK 24.4.1661:507; 19.6.1658:194; 16.5.1659:299.

⁸³⁷ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 14.–15.5.1689:473–474, KA. At. 135. Tapaus saattaa viitata tapaan, jossa morsian kihlauksen jälkeen vieraili sulhasensa kotitalalla tutustuakseen uuteen kotiinsa ja miehensä sukuun. Jos nämä tyydyttivät morsianta, avioitumisprosessia jatkettiin. Heikinmäki 1981, s. 117–124; Korpiola 2009, s. 322. Kyseisessä tapauksessa morsian oli muuttanut mieltään ehkä juuri vierailun yhteydessä havaitsemansa riitelyn seurauksena.

⁸³⁹ KO Elimäki 27.–1.1696:125–127, KA. At. 142.

⁸⁴⁰ Katso myös TK 26.4.1657:63.

⁸⁴¹ KO Virolahti 31.10.1689:411v–418, KA. At. 82.

⁸⁴² KO Huittinen 13.–14.4.1692:137–143, KA. At. 166.

⁸⁴³ Florinus 1702 (1987), ”Kylmä culda cumpanixi...”

puolten sosiaalista ja taloudellista yhteensopivuutta sekä yhteisöllistä hyväksyntää.

5.3 Rakkaus Jumalan johdatuksena

Varhaismodernissa mentaliteetissa Jumalan kaitselmus hallitsi ihmiselämää kehdosta hautaan. Jumala yhdisti miehet ja naiset avioliiton siteellä jo luomisessa, ja ohjasi toisilleen tarkoitetut yhteen armollaan.⁸⁴⁴ Erityisesti naisten kohdalla hyvä aviopuoliso ja rakastava avioliitto miellettiin jumalallisina palkintoina hyveellisestä elämästä.⁸⁴⁵ Tunnehallinnon retoriikkaa Jumalan kaitselmuksesta viljeltiin erityisesti hengellisessä oikeudessa: kun tuomiokapituli päätti ihmisen olevan vapaa avioitumaan, se liitti päätökseensä lähes poikkeuksetta muotoilun ”missä ja milloin Jumala niin suo ja varustaa”.⁸⁴⁶ Tunnehallinnon normi oli omaksuttu myös rahvaan parissa: toisinaan ihmiset kärjäkertomuksissaan mainitsivat kihlautuneensa Jumalan kaitselmuksen kautta⁸⁴⁷, avioituvansa Jumalan heille varustaneen henkilön kanssa⁸⁴⁸ tai neuvotellun avioliiton toteutuvan, jos sen oli Jumala niin varustanut tai se oli Jumalan tahto.⁸⁴⁹

Tunnehallinnossa korostettiin vapaaehtoisuutta avioliiton perustana.⁸⁵⁰ Jokaisen tuli henkilökohtaisesti tehdä se päätös, oliko avioliitto todella paras elämäntapa hänelle itselleen. Jos ihminen sitten päätyi siihen, että hänelle ”puoliso on parempi, apu aivan hyödyllinen”, tuli hänen rukoilla Jumalan johdatus-⁸⁵¹ ta. Vapaaehtoisuus toi vastuun aviorakkauden ideaalin noudattamisesta – kun ihminen oli kerran suostunut avioliittoon, hänen oli vihkilupauksensa mukaisesti siinä myös kuolemaansa saakka elettävä, oli tilanne mikä hyvänsä.⁸⁵²

⁸⁴⁴ KJ 1571 (1932), Ordning om Ehtenskapet ja Om åtskildnat j Ehtenskapet, s. 121–122, 125; KL 1686 (1986), XV Luku, § IV, XVI Luku, § VI, s. 22, 27; Florinus 1702 (1987), ”Kyllä Luoja luodun tuo, anda aiwotun Jumala”; Eerikki Eerikinpoika Frosteruksen häärüno vuodelta 1777 (Koskimies 1921, s. 377).

⁸⁴⁵ Mennander 1699 (1998), s. 122–123.

⁸⁴⁶ Esim. TK 20.12.1656:27; 26.6.1657:87; 13.8.1657:101; 4.11.1657:108; 7.4.1661:503.

⁸⁴⁷ KO Äyräpää 14.6.1650:18v–19, KA. At. 115.

⁸⁴⁸ KO Ilomantsi ja Suojärvi 1.–5.2.1697:20v–21, KA. At. 27.

⁸⁴⁹ KO Lappee ja Joutseno 11.–13.6.1688:303–304, KA. At. 156.

⁸⁵⁰ KL 1686 (1986), XV Luku, § X, s. 23.

⁸⁵¹ Luterilainen avioliittoihanne tiivistyi kansanomaisessa arkkirunoudessa, esim. Henric Achreniuksen häärünoissa vuodelta 1765: ”Näin on Luoja laittanut, säätänyt avio-säädyn, jota tulee totella, aina pyhänä pitää, arvossa aivan isossa, asiana ankarana. Ei se ole ollenkaan keino hevosen heittämissä taikka varsain vaihtamisen, mutta kauppa sängen kallis, suuriarvoinen asia, jota aina ajatella, niitten tietää tulee, jotka paria parasta, kumppania kuulustavat, ettei halut haisevaiset, sydän siivosta tiheä, viettäisi kahta vieretysten, aviota alkamaan. Heidän tulee totella, ahkerasti ajatella, kumpi heille hyödyllinen olisi, paljon parempi, erillään elää tahi puolison parissa. Kun on havaittu hyväksi ajatellen arvattuna, että on puoliso parempi, apu aivan hyödyllinen, sitten tulee totella heidän, herralta anoa, että antaisi avullisen, kumppanin varsin valitun, jonka kanssa kauniisti, herran pelossa pyhässä, mataisi maailman lävitse, hiuttelisi hiljalleen.” (Koskimies 1921, s. 330–333).

⁸⁵² KO Lappee 21.3.1670:31–38, KA. At. 66.; KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.–20.2.1697:102–104, KA. At. 52.

Edes pakolla alkaneen avioliiton purkaminen erolla ei ollut yksinkertaista, sillä yhdessä eläminen ja makaaminen tekivät tällaisestakin liitosta sitovan.⁸⁵³

Tunnehallinnossa kunniallinen aviorakkaus ja pyhä avioliitto olivat lähtöisin Jumalasta, kun taas kielletty tai väärä rakkaus voitiin yhdistää paholaiseen. Jumalan tahtoon voitiin kuitenkin vedota silloinkin, kun kielletystä rakkaudesta haluttiin tehdä kunniallista. Jumalan oikeutukseen vetosivat esimerkiksi toisiinsa rakastuneet aatelisneito Magdalena Catharina Zebotajoff ja hänen isänsä ratsumies Simo Antinpoika. Magdalena Catharina ja Simo halusivat päästä naimisiin, ja edellisen isää painostaakseen he olivat yksissä tuumin aloittaneet sukupuolisuhteen. Kun kapteeni Zebotajoff ei hellyntykään Magdalena Catharinan raskauden myötä vaan haastoi Simon oikeuteen, vetosivat nuoret Jumalaan. Koska heidän avioliittonsa oli säätyeron takia laissa kielletty, ainoastaan Jumala ihmisen lain yläpuolella oikeutti sen. Magdalena Catharina ja Simo kertoivat oikeuden edessä ”haluavansa omistaa [so. naida] toisensa, eikä kukaan muu kuin kuolema voisi heitä erottaa”. Ensi tapaamisessa syttynyt rakkaus oli heistä ”varma merkki siitä, että Jumalan sallimuksella heidän kohtalonsa vielä kerran sitoisi heidät yhteen aviopariksi”. Isän mielestä ratsumies oli noitunut hänen nuoren tyttärensä. Tyttö sai isän mukaan ennemmin olla lopun ikäänsä huora (so. avioton äiti) kuin ratsumiehen vaimo, eivätkä häntä pehmitäneet Magdalena Catharinan itkuiset anomukset tai lupaukset siitä, että hän avioluvan hinnalla sietäisi isältään minkä tahansa rangaistuksen. Tällöin ilmeisen epätoivoisena tytär uhkasi tappaa itsensä ja samalla lapsensa, jos ei pääsisi naimisiin ratsumiehen kanssa. Magdalena Catharinasta ”välitön kuolema oli paljon parempi vaihtoehto kuin ero Jumalan hänelle osoittamasta miehestä”.⁸⁵⁴ Lopulta asia eteni aina kuninkaalle saakka Zebotajoffin aateluuteen liittyvien epäselvyyksien takia. Kaarle XI:n päätöksellä Simo Antinpoika ja Magdalena Catharina Zebotajoff saivat luvan avioitua, koska Magdalena Catharinan isä oli syntyperältään avioton ja koska osapuolet halusivat niin vakaasti naida toisensa.⁸⁵⁵

Erityisen kiihkeä tai syvä rakkaussuhde voitiin ymmärtää ihmisen elämänhalua tai hengen arvoa suuremmaksi ilman Jumalaan vetoamistakin. Eräs mies oli isänsä tahdosta luopunut avioliittoaikeestaan valitsemansa naisen kanssa ja nainut isänsä ehdottaman morsiamen. Suhde omaan valittuun oli kuitenkin jatkunut avioitumisen jälkeenkin: todistajat kertoivat, kuinka mies oli

⁸⁵³ KO Vehmaa 19.,21.7.1679:180, KA. At. 276. TK 20.8.1659:336; 14.6.1661:523.

⁸⁵⁴ KO Muolaa 23.–24.,26.3.1696:16–23;34–35, KA. At. 199. ”...hl. Zebotajoffs dotter wille äga honom, och att ingen annan, än döden dem åthskillja kunde, hwilket han jembwähl inständigst påstodh...”, ”...förklarade sådant för een ofehlbahr och wiss bemärkelsse, att dheras ödhe genom guds skickelsse dhem skulle till ett paar ächta folck een gångh sammanpahra...”, ”...sade att hoon af een särdeles Guds skickelsse råkat ihoop medh honom, och att dhem emellan wohre af Gudh ett echtenskap besluutit, weelandes hoon mycket heller döö på stunden, än skilljas wedh honom...”

⁸⁵⁵ HO 22.7.1696, 19.10.1696: Magdalena Catharina Zebotajoffin aviolupa, RA. Viittauksia Jumalan kaitselmukseen rakkauden synnyttäjänä on löytänyt myös Jonas Liliquist eräästä 1740-luvun Ruotsista säilyneestä rakkauskirjeenvaihdosta. Kirjeissä mies kuvasi tapaamisensa rakastamansa naisen kanssa tapahtuneen juuri Jumalan kaitselmuksesta. Liliquist 2001a, s. 72–73.

rakastanut valittuaan ”enemmän kuin aviovaimoan ja ollut valmis vaikka miellään antamaan henkensä tämän edestä”.⁸⁵⁶

5.4 Saatana sytyttämä rakkaus

Kaikki rakkaus ei ollut hyvästä: avioliiton ulkopuoliset tai sopimattomien osapuolten väliset rakkaussuhteet uhkasivat sekä tunnehallinnon määrittelemää sosiaalista järjestystä että paikallisen tunneyhteisön harmoniaa. Tällöin ne voitiin ymmärtää paholaisen tai henkiolentojen⁸⁵⁷ aikaansaannokseksi – joko Saatanana itse oli houkutellettu syntiseen suhteeseen, tai sitten tunteita oli manipuloitu paholaisen konsteilla eli noituudella. Erityisesti huomiota herättävän syvä tai kiihkeä rakkaus voitiin käsittää noituuden avulla aikaansaaduksi ihmisen tahdon valtaamiseksi.⁸⁵⁸ Noituuden mahdollisti se, että uuden ajan alun käsityksissä ihminen ei ollut fyysisesti ja psyykkisesti tarkkaan rajattu ja kiinteä kokonaisuus, vaan rajoiltaan epämääräinen tai huokoinen.⁸⁵⁹ Tämä näkyi monilla eri elämänalueilla. Ensinnäkin sukupuolten fyysinen ja elimellinen eroavaisuus nähtiin asteittaiseksi, ei kahdeksi erilliseksi täydellisyydeksi. Muuttuvaksi miellettyä fysiologiaa todellisempi sukupuolen määrittäjä oli se, kuinka sukupuolta sosiaalisesti ilmaistiin.⁸⁶⁰ Ihmisen ja eläimen ero oli sekin fysiologisesti ylitettävissä niin, että ihmisen ja eläimen yhdyntästä saattoi syntyä hirviömäinen seksikiö.⁸⁶¹ Ihmisen rajojen neuvoteltavuus näkyi myös käsityksissä ihmisen fyysisen ja henkisen osan yhteydestä. Sielun ja ruumiin rajat olivat liukuvia, ja sieluun liitettiin paljon sellaista, mikä nyky-yymmärryksessä liitetään ruumiiseen.⁸⁶² Mentaalinen ja ruumiillinen kokemus olivat siten toisistaan erottamattomia: mielen liikutukset (tunteet) ilmenivät ruumiillisesti ja vaikuttivat ruumiilliseen kokemukseen, ja ruumiilliset liikutukset nestetasapainon muutoksina taas vaikuttivat mielen toimintoihin.⁸⁶³

Paholaisen konsteihin eli rakkaustaikuuteen turvauduttiin yleensä puolison etsinnässä, mutta sitä voitiin hyödyntää myös avioliiton ulkopuolisissa suhteissa sekä avio-ongelmien selvittämisessä ja aviollisen rakkauden herättämisessä. Motiivit eivät aina olleet puhtaasti rakkauden tunteeseen liittyviä, vaan

⁸⁵⁶ KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v, KA. At. 202. ”...han henne haffwer elskat mehra ähn sin echta hustru, och om han ähn hadhe kunnadh låtha sit lijff för henne hadhe han skullit det gärna giordt...”

⁸⁵⁷ Esikristillisissä kansanuskomuksissa esiintyneet henget ja haltijat – esim. näkki, vedenneito, keiju, peikko – liitettiin oppineessa luterilaisessa diskurssissa Saatanaan. Häll 2010, s. 136-140. Saatanaan aktiivisesta toiminnasta ja osallistumisesta ihmisen elämään katso esim. KO Äyräpää 15.-17.11.1658:442, KA.

⁸⁵⁸ KO Muolaa 23.-24.,26.3.1696:16-23;34-35, KA. At. 199.; KO Ruokolahti 20.-23.2.1688:45-47, KA. At. 79.

⁸⁵⁹ Martin 2004, s. 18.

⁸⁶⁰ Laqueur 1992 (1990), s. 4-8; Löfström 1999, s. 91-92; Gowing 2003, s. 4-5, 18-19

⁸⁶¹ Keskisarja 2011, s. 124; Liliequist 1991, s. 141-145, 151-152; Thunander 1992, s. 110-111.

⁸⁶² Eilola 2003, s. 184; Paster, Rowe & Floyd-Wilson 2012, s. 16.

⁸⁶³ Gowing 2003, s. 2, 4; Korhonen 2005b, s. 9, 11.

sosiaalisia ja taloudellisia, jolloin taikuudella yritettiin löytää isä aviottomalle lapselle tai ylläpitää elannon tuovaa avioliittoa.⁸⁶⁴ Rakkautta synnyttävä taikuus toteutettiin syöttämällä tai juottamalla jotakin taikakeinojen avulla valmistettua henkilölle, joka haluttiin taivuttaa rakastumaan. Naiset käyttivät taioissa yleensä hiuksiaan, kuukautisvertaan tai häpykarvojaan.⁸⁶⁵ Noitakonsteja taitanut eukko oli ohjeistanut erästä nuorta naista pitämään yhdeksää hiusta kolmena pyhäpäivänä kirkossa vasemman käsivartensa alla, liottamaan niitä sen jälkeen kolme yötä paloviinassa ja lopuksi kuljettamaan saman paloviinan kolme kertaa vasemman reitensä ympäri. Tämän jälkeen taikajuoma tuli juottaa halutulle miehelle.⁸⁶⁶ Eritteiden ja kehon osien vaikutus perustui metonymiseen ajatteluun, jonka mukaisesti ne rinnastuivat ihmiseen kokonaisuutena.⁸⁶⁷ Kun nainen sai miehen syömään tai juomaan osan itsestään esimerkiksi hiusten muodossa, hän pääsi vertauskuvallisesti miehen sisään eli rakastetuksi.

Noiduttua juomaa ja ruokaa käyttivät myös miehet.⁸⁶⁸ Eräs mies valmisti taikajuoman sekoittamalla muurahaisten syömän, jauhetun sammakon luurangon paloviinaan sekä leipomalla sitä kalakukkoon.⁸⁶⁹ Syöttämällä tai juottamalla toteutettuun rakkaustaikuuteen suhtauduttiin paikallisessa tunneyhteisössä erittäin kielteisesti. Taikuuden katsottiin saastuttavan sekä uhrinsa ruumiin että koko sosiaalisen yhteisön: taikuutta harjoitettiin salassa muilta ja sen avulla voitiin siten kiertää yhteisön rakkaussuhteiden säätely. Lopputuloksena saattoi olla paitsi sosiaalisesti epäsopiva liitto, myös taikuuden uhrin sairastuminen.⁸⁷⁰

Rakkaustaikuutta harjoitettiin myös ulkoisilla välineillä. Eräs nainen esimerkiksi veti haluamansa miehen puoleensa sivelemällä tätä irrotetuilla sammakon raajoilla ja hankkiutui hänestä sitten eroon samalla keinolla.⁸⁷¹ Eräs nainen taas valmisti rakastuttamiseen tarkoitettua fetissin kietomalla rautaisen esiin (maagiseksi mielletyn, luultavasti pyhäinkuvan) ympärille hiuksiaan ja käärimällä sen ensin hilkaansa sekä sitten vielä punaiseen kankaaseen. Kun

⁸⁶⁴ Thunander 1992, s. 118–119; Lahti/julkaisematon artikkelikäsi­kirjoitus ”Lemmenkipeitä naisia. Rakkaustaikuuden merkitys 1700-luvun lopulla”.

⁸⁶⁵ Thunander 1992, s. 114–116; Lahti/julkaisematon artikkelikäsi­kirjoitus ”Lemmenkipeitä naisia. Rakkaustaikuuden merkitys 1700-luvun lopulla”. Hiukset olivat yleinen teema rakkaussuhteissa myös uuden ajan alun Englannissa: niitä annettiin muistoesineiksi ja aviolupauksen merkeiksi sellaisenaan tai erilaisiksi koruiksi punottuina. Hiukset symboloivat ikuista, kuolematonta rakkautta. Holloway 2013, s. 76–78.

⁸⁶⁶ KO Kokemäki 16.–18.6.1684:597v, KA. At. 331. Luvut kolme ja yhdeksän miellettiin maagisiksi ja tuonpuoleiseen viittaaviksi, ja ne toistuvat myös muunlaisessa noituudessa kuin rakkauteen vaikuttavassa. Katso Eilola 2003, esim. s. 63, 111. Taian osittainen suorittaminen kirkossa pyhäpäivänä taas liittyi uskomukseen siitä, että taika oli sitä vaikuttavampi, mitä pyhempi aika ja paikka tekoon valittiin. Juva 1955, s. 57–58. Sunnuntai päätti viikon rituaalisen syklin, muodostaen rajakohdan ja tabupäivänä. Eilola 2003, s. 73. Pyhän merkityksestä katso myös Tittonen 2007, s. 103–106.

⁸⁶⁷ Eilola 2003, s. 108.

⁸⁶⁸ KO Muolaa 23.–24.,26.3.1696:16–23, KA. At. 199. Tässä suomalainen aineisto poikkeaa Ruotsin vastaavasta, jossa rakkaustaikuus näyttäytyy lähes yksinomaan naisten toimintana. Katso Thunander 1992, s. 114.

⁸⁶⁹ Äyräpää 26.–28.8.1680:289v–291, KA. At. 198. Sammakko kuului yleisemminkin tietäjän ja noidan välineistöön, sillä sen uskottiin sisältävän alkuperäisen kokonaisuutensa ominaisuuksia ja väkeä. Eilola 2003, s. 77; Siikala 1999 (1992), s. 283.

⁸⁷⁰ Stark–Arola 1998, s. 45; Lahti/julkaisematon artikkelikäsi­kirjoitus ”Lemmenkipeitä naisia. Rakkaustaikuuden merkitys 1700-luvun lopulla”.

⁸⁷¹ KO Kokemäki 16.–18.6.1684:659v–660, 11.–13.3.1685:71v–72, KA. At. 332.

taikaesine löydettiin, sen valmistaja ja kohde arvioitiin yhteisössä sen perusteella, keiden tiedettiin mahdollisesti haluavan toisiaan.⁸⁷² Taikaesineen valmistus kuvaa hyvin agraariyhteisön uskomusmaailmaa: siinä vanhat esikristilliset loitukset ja magia nivoutuivat erottamattomasti kristillisiin toimituksiin, esineisiin ja rukouksiin.⁸⁷³

Väitteitä noidotusta rakkaudesta esitettiin oikeudessa silloin tällöin. Noituus voi tarjota selityksen emotionaalisesti tuskallisissa tilanteissa, joissa rakkaussuhteeseen oli tullut ongelmia tai se oli päättynyt rumaan välirikoon. Eräs nainen esimerkiksi syytti toista, kihlattunsa uuden rakkauden kohteeksi epäilemäänsä naista taikajuoman käytöstä. Tällä hän saattoi selittää sen, että miehen sydän ja ajatukset olivat kääntyneet pois aiotusta vaimosta ja avioliitosta hänen kanssaan.⁸⁷⁴ Noituus voi aiheuttaa myös miehen impotenssia, joka aviorakkauden lihallisuutta korostavassa kulttuurissa oli epäilemättä suuren ahdistuksen aihe.⁸⁷⁵ Symbolisesti tärkeä aviovuode oli häiden kaltaisessa liminaalitalanteessa erityisen herkkä pahantahtoiselle taikuudelle. Erään avioparin yhteiselämä ei onnistunut lainkaan, koska heidän vuoteeseensa oli häyönä laitettu kiviä.⁸⁷⁶

Toiseksi normeja rikkovaan käytökseen syyllistyneet ihmiset tekivät omia tunnetilojaan ja valintojaan ymmärrettäväksi jälkikäteen noituuden tai paholaisen avulla.⁸⁷⁷ Tällöin paholaiseen vetoaminen voidaan nähdä keinoksi ulkoistaa oma vääräksi ymmärretty tunne.⁸⁷⁸ Nuori aatelisneito Eleonora Adamkowitz oli tullut lyhyen rakkaussuhteen jälkeen raskaaksi renki Juhani Vakkilaisesta, ja kun asia päättyi käräjille, Eleonora syytti miestä noituudesta. Eleonoran sydän oli tullut ”vallatuksi” kun eräs vaimoihminen oli rengin käskystä sivellyt häntä lämmitetyillä noitaesineillä. Kun suhde raskauden myötä tuli huhumyllyn kohteeksi, Eleonora koki ”sydämensä kylmenneen” miestä kohtaan. Renki taas väitti Eleonoran päinvastoin olleen hyvin oma-aloitteinen: tämä oli osoittanut kiinnostuksensa leikkimällä ja kujeilemalla hänen kanssaan hyvin vapaamielisesti. Sitten Eleonora oli pyrkinyt aktiivisesti salaamaan heidän yölliset

⁸⁷² KO Viipuri 3.-5.12.1673:446-v, KA. At. 67. Kansanuskossa esineiden supranormaaliutta ja myyttisiä merkityksiä ilmaistiin niiden lukumäärää, väriä, metallisuutta ja esimerkiksi tulisuutta kuvaavilla määreillä. Punainen oli yleinen väri erilaisissa noituus- ja taikuusriiteissä, sillä sen uskottiin miellyttävän henkiä. Raudalla taas oli myyttisiä ominaisuuksia. Siikala 1999 (1992), s. 242, 283. Pyhiä esineitä, kuten pyhäinkuvaa tai ehtoollisleipää, käytettiin taikuudessa yleisemminkin maagisen latauksensa takia, toisin sanoen hyödynnettiin niissä jo olevaa pyhää uusissa yhteyksissä. Kuha 2012, s. 101-102; Tittonen 2007, s. 49, 104, 118-119, 123.

⁸⁷³ Laasonen 1967, s. 84-85.

⁸⁷⁴ KO Kalanti 9.-10.10.1700:1008-1022, KA. At. 307.

⁸⁷⁵ KO Ilomantsi 25.-26.,28.2.1681:505v-506, KA. At. 10.

⁸⁷⁶ KO Kitee 10.-11.3.1675:1182-v, KA. At. 42. Eilola 2003, s. 121-122; Heikinmäki 1981, s. 360-369, 408; Stark-Arola 1998, s. 37-38.

⁸⁷⁷ Esim. Äyräpää 26.-28.8.1680:289v-291, KA. At. 198.; KO Elimäki ja Valkeala 10.-12.6.1689:372-373v; 27.,29.-31.10.1690:108-113, KA. At. 83. Samantyyllisiä syytöksiä on löydetty myös ruotsalaisesta aineistosta. Lennartsson 1997, s. 153.

⁸⁷⁸ Tunteen paikallistaminen itsen ulkopuolelle tai sen määrittelemisen esimerkiksi noituudeksi tai sairaudeksi on tunteen tukahduttamisen kaltainen strategia, jolla tunne voidaan painaa pois tietoisuudesta tai siirtää pois itsestä. Reddy 1997, s. 336.

kohtaamisensa.⁸⁷⁹ Eleonoran oma toiminta oli niin räikeässä ristiriidassa siveän naisen ihanteen ja hänen sosiaaliseen asemaansa liittyvien odotusten kanssa, että miehen herättämä vastaansanomaton rakkaus voi tulla ymmärrettäväksi vain noituudella. Toisinaan huoruudesta tai sukurutsastakin voitiin syyttää paholaista: kuten muuan sukurutsasta epäilty nainen totesi, ”oli paholainen siinä määrin houkutellut häntä, että hän oli maannut sisarenpoikansa kanssa”.⁸⁸⁰ Eräs vakiintunut, hyvämaineinen mies taas hylkäsi vaimonsa ja seurasi kuin pakotettuna kunniantomaksi tunnettua irtolaisnaista pois kotiseudultaan eläen sitten vuosia julkisyynnissä. Tällaisen hulluuden saattoi selittää ainoastaan noituttu juoma.⁸⁸¹ Noituus saattoi saada miehen jopa niin tolaltaan, että hän nai rakastajattarensa siitä huolimatta, että hänellä jo oli vaimo.⁸⁸² Yliluonnollisten toimijoiden avulla ihmisjärjelle selittämätön toiminta sai mielekkään selityksensä.⁸⁸³

Väitteet noituudesta otettiin yleensä vakavasti ja tutkittiin tarkasti: agraarikulttuurissa ihmiset hyväksyivät yliluonnollisen välittömän läsnäolon, vaikka pohtivatkin sitä kriittisesti ja rationaalisesti.⁸⁸⁴ Tosin joskus väitteet noituudesta vain ohitettiin. Erään huoruuteen syyllistyneen aviovaimon vetoamukset siitä, että hänen rakastajansa oli noitunut hänet unohtamaan aviosäätynsä, eivät oikeutta kiinnostaneet.⁸⁸⁵ Noituudella ei aineistossani myöskään kertaakaan katsottu todistettavasti aiheutetun rakkaussuhdetta – joko noituuden mahdollisuus ei ollut yhtä kiinteä osa esivallan kuin rahvaan maailmankuvaa, tai sitten tuomiot heijastelivat oikeudenkäyttöön kuulunutta vaatimusta pitävästä näytöstä. Yleensä väitteet noituudesta johtivat sakkotuomioon taikauskoisuudesta.

Rakkauden yhdistäminen noituuteen osoittaa rakkauden olleen uuden ajan alun käsityksissä erityisen voimakas ja vastaansanomaton tunne. Se myös heijastaa ristiriitaista suhtautumista rakkauteen – rakkaus voi olla hyvää eli norminmukaista, mutta myös pahaa eli tunneyhteisön normeja ja järjestystä rikkovaa. Tulkinta riippui suhteen luonteesta.

⁸⁷⁹ KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.–16.11.1689:499–516. At. 196. ”...blef hennes hierta betagit till honom, twifwels utan igenom trollkonst...”, ”...hennes hierta till honom blefwit förkällnat ...”

⁸⁸⁰ KO Eurajoki 16.5.1682:127–129v, KA. At. 75. ”...den onda hafwa så wijda låckat henne at hon haf hafft lägersmål med sin systerson...”. Myös KO Jääski 25.–27.2.1669:447v–451v, KA. At. 65. ”...så hafwer den fuhla hunden bedragit migh, att iagh hafwer hafft lägersmåhl medh min mans broder ...” Katso myös Eilola 2003, s. 166.

⁸⁸¹ KO Ruokolahti 20.–23.2.1688:45–47, KA. At. 79. ”...hade han så blifwit betagen emoth henne, att han intet kunde lembna henne...”

⁸⁸² KO Elimäki ja Valkeala 10.–12.6.1689:372–373v; 27.,29.–31.10.1690:108–113, KA. At. 83.

⁸⁸³ Katso myös Matikainen 2002, s. 132.

⁸⁸⁴ Vilkuna 2010, s. 66.

⁸⁸⁵ KO Vehkalahti 9.8.1698:174v–177v, KA. At. 100.

5.5 Väkiältä ja rakkaudettomuus

Tunnehallinnon määritelmässä oikeanlainen aviorakkaus oli puolisoiden välistä sopua ja harmoniaa. Tämän mukaisesti aviopuolison pahoinpitely tulkittiin kärkeäkertomuksissa toisinaan merkiksi avioliiton rakkaudettomuudesta tai väkivaltaisen puolison rakastumisesta johonkuhun toiseen kuin omaan puolisoonsa. Avioliiton ulkopuolisen rakkauden ja väkivallan yhteys määriteltiin maanlaissa, jonka mukaan miehen oli kiellettyä lyödä vaimoaan siksi, että rakasti muita naisia:

*...kuka mies vainosta tai pahuudesta, juovuksissa,
tai muiden vaimojen tähden joita hän rakastaa,
lyöpi hänen emäntänsä siniseksi tai punaiseksi, raajarikoksi tai rupiseksi,
olkoon se kaikki kaksinaisessa maksussa.
...Jos hän rankaisee häntä rikoksensa tähden kohtuullisesti,
olkoon syytön. Sen tietäköön kihlakunnan lautakunta naapureiden kanssa,
mikä siinä on totuus.”⁸⁸⁶*

Koska vaimon aiheellinen ja kohtuullinen kurittaminen oli laissakin sallittu, sitä ei yhdistetty epäsopuun tai rakkaudettomuuteen. Myös rahvaan näkemyksissä vaimoa oli täysin aiheellista ja oikeutettua kurittaa, jos tämä oli laiska, tottelematon tai juoppo, eikä siten hoitanut emännän velvollisuuksiaan.⁸⁸⁷

Patriarkalisessa kulttuurissa oikeus väkivallan käyttöön oli kiinteä osa miehen ja isännän valta-asemaa. Teologisissa kirjoituksissa miehen valtaa pehmennettiin korostamalla miehen velvollisuutta osoittaa kärsivällisyyttä sekä ymmärtämystä heikompaa sukupuolta kohtaan. Käytännön sovittelu- ja neuvontatyössään papisto kuitenkin hyväksyi väkivallan, kunhan mies vain ei lyönyt vaimoaan ”enemmän kuin oli kohtuullista”.⁸⁸⁸ Väki­vallan kohtuullisuus ja hyväksyttävyy­ys taas arvioitiin aina tapauskohtaisesti väkivallan motiivin ja määrän perusteella. Väki­valta oli hyväksyttävää, jos se perustui järkipä­r­äiseen harkintaan ja tähtäsi kohteensa kasvattamiseen. Yhteiskuntajärjestystä uhkaavaksi väki­valta muuttui silloin, kun se perustui hallitsemattomiin tunteisiin tai oli tilanteeseen nähden liiallista.⁸⁸⁹ Liialliseksi pahoinpitelyksi äitynyt kuritus voitiin tulkita osoitukseksi miehen epäonnistumisesta isännän ja miehen rooleissaan,⁸⁹⁰ mutta toisaalta syytä miehen toimintaan etsittiin aina myös vaimosta, esimerkiksi hänen kielenkäytöstään.⁸⁹¹ Miehisen kunnian mahdollinen väheneminen ei estänyt kaikkia aviomiehiä pahoinpitelemästä vaimojaan.

⁸⁸⁶ KKML 1442 (2005), Tahto Haawain Sakon Kaari, Kap. 19., s. 211.

⁸⁸⁷ Mennander 1998 [1699], s. 93; Butler 2007, s. 65; Kietäväinen-Sirén 2008, s. 4-7; Liliequist 2001b, s. 90.

⁸⁸⁸ TK 12.4.1659:289. ”...mer än billigt är...”

⁸⁸⁹ Butler 2007, s. 28, 41, 65; Hassan Jansson 2002, s. 54, 301; Kietäväinen-Sirén 2008, s. 15-16; Liliequist 2001b, s. 90; Liliequist 2002, s. 75-76, 79-83; Runefelt 2001, s. 106. Katso myös Karlsson Sjögren 2009, s. 203.

⁸⁹⁰ Liliequist 2002, s. 75.

⁸⁹¹ KO Uusikirkko, Muolaa ja Kivennapa 25.-27.6.1690:327-330, KA. At. 276.; TK 20.5.1658:195; 11.11.1659:369-371; Kietäväinen-Sirén 2008, s. 6-7, 14-15; Lindstedt Cronberg 2004, s. 95-101; Roper 1989, s. 165-171, 186-193.

Riidanhaluisuus ja väkivaltaisuus nähtiin agraariyhteisössä miestä leimaaviksi piirteiksi, mutta puolisoaan pahoinpitelevät miehet päätyivät oikeuteen harvoin pelkän väkivaltaisuutensa takia. Tämä osoittaa väkivallan yhteisöllistä hyväksyntää. Väkivaltaa käsiteltiin yksinään lähinnä silloin, kun oli aiheetta epäillä vaimon kuolinsyytä. Usein väkivalta tuli esiin vain sivulauseessa jotakin muuta rikosta tutkittaessa.⁸⁹² Erityisen merkittäväksi vaimon pahoinpitely nousi aviomiehen huoruutta tutkittaessa: koska väkivalta ja riitaisuus avioliitossa yhdistettiin rakkaudettomuuteen, saattoivat ne aina todistaa avioliiton ulkopuolisesta suhteesta.⁸⁹³ Joskus kärjäkertomuksissa tuli esiin, että vaimo itse oli epäillyt miestänsä toisesta naisesta juuri pahoinpitelyn takia. Erään sotilaan vaimo oli valittanut naapureilleen, ettei hänen miehensä enää maannut hänen kanssaan ja oli lisäksi pahoinpidellyt hänet kahdesti. Vaimo epäili syyksi sitä, että mies ”oli rakastunut ja rakasti enemmän vieraita naisia” kuin häntä. Se, että vaimo liitti seksuaalisen kanssakäymisen puutteen ja pahoinpitelyn miehensä avioliiton ulkopuoliseen rakkauteen edellytti kuitenkin myös havaintoja miehen ystävällisistä väleistä jonkun toisen naisen kanssa.⁸⁹⁴ Eräs vaimo jopa epäili aviomiestänsä makaamisesta oman äitipuolensa kanssa, koska vaimoan mies vihasi ja löi, mutta oli äitipuoltaan kohtaan ystävällinen.⁸⁹⁵ Oman vaimon vihaaminen toisen naisen takia saattoi tehdä miehestä suoranaisten tyrannin. Nimitys edellytti poikkeuksellisen vakavaa ja määrätietoista henkistä ja fyysistä väkivaltaa – eräs mies esimerkiksi valmisti erityisen piiskan vaimonsa hakkaamiseen ja oli kylässä kuuluisa siitä, kuinka pakotti piiskaamalla vaimonsa suutelemaan kengänpohjiaan.⁸⁹⁶ Rakkaudettomuuden ja väkivallan mentaalista yhteyttä oli mahdollista jopa hyödyntää tietoisesti. Eräs vaimo ei ollut havainnut miehensä avioliiton ulkopuolista suhdetta siitä syystä, että mies oli teeskennellyt vihaavansa rakastajatartaan ja rakastavansa vaimoan peitelläkseen tekojaan.⁸⁹⁷

Vaimojen miehiinsä kohdistama väkivalta oli miesten harjoittamaa huomattavasti harvinaisempaa, mutta se oli yhtä lailla mahdollista yhdistää rakkaudettomuuteen ja avioliiton ulkopuoliseen suhteeseen.⁸⁹⁸ Patriarkaalinen sukupuolihierarkia toi vaimon väkivaltaan kuitenkin lisäjännitteitä: vaimon isku

⁸⁹² Kietäväinen-Sirén 2008, s. 15–16. Katso myös Foyster 1999, s. 31–32, 186–188, 207; Koskivirta 2001, esim. s. 294; Liliequist 2002, s. 75–76, 79–83; Matikainen 2002, s. 102 viite 87; Östman 2001, s. 69.

⁸⁹³ KO Huittinen 8.7.1646:164v–166v, KA. At 181.; KO Virolahti 14.2.1698:72–; 27.6.1698:165–166v, KA. At. 95.; KO Koivisto, Viipuri ja Säkkijärvi 14.,16.–17.6.1684:284–288, KA. At. 77.

⁸⁹⁴ KO Huittinen 31.3.–2.4.1653:28v–32, KA. At. 203. ”...kärlikt och elsker mehra fremmande qvinnor ähn henne...”; KO Ulvila 12.9.1696:210–220, KA. At. 193. ”...warit henne den tijden dhe sammalefde mycket widrig och henne esomofftast slagit och ila handterat aff dett han älskat andra qwinfolck...”

⁸⁹⁵ KO Koivisto 3.5.1647:175v, KA. At. 266.

⁸⁹⁶ KO Äyräpää 29.–31.10.1679:161–162v, KA; 23.–24.1.1680:34v–35v, KA; 26.–28.8.1680:285–289, 289v–291, KA. At. 198.

⁸⁹⁷ KO Lempa 8.7.1653:116–118, KA. At. 183. ”...haffwer henne nästan wanelskatt och hållit sin echta hustru kär på det att ingen skulle förmärcka sådadnt deras begångitt grofweligh missgärningh...”

⁸⁹⁸ KO Ulvila 25.–26.10.1697:547–560, KA. At. 193.

oli miehelle erityisen häpeällinen asia.⁸⁹⁹ Väkivallan ohella vaimon rakkaudettomuus voi näkyä aviovuoteen väkivaltaisena kieltämisenä mieheltä. Eräs tuoreeseen aviomieheensä tyytymätön vaimo esimerkiksi makasi veitsi tyynynsä alla pitääkseen miehensä loitolla.⁹⁰⁰ Joskus avioliiton rakkaudettomuus näkyi molemminpuolisena väkivaltana. Erään avioparin jatkuvat yhteenetot olivat ajaneet asumuseroon ja molemmat syyttivät toisiaan väkivallasta: vaimon mukaan mies pahoinpiteli häntä jatkuvasti ja oli häneen tyytymätön, miehen mukaan taas hän sai jatkuvasti pelätä henkensä puolesta vaimon yltiöpäisyyden takia.⁹⁰¹

5.6 Rakkauden loppu

Elinikäisen, sopuisan aviorakkauden normi ei aina toteutunut jokapäiväisessä todellisuudessa, vaan miehen ja vaimon suhde muuttui kylmyydeksi ja riitelyksi.⁹⁰² Jos yhteiselämä kävi sietämättömäksi, oli ihmisellä periaatteessa kaksi vaihtoehtoa: tuomiokapitulit⁹⁰³ kirkollisen lainsäädännön mukaan tuomitsema virallinen avioero tai sen kansanomaisemmat, perinteiset versiot – erinäisin muodoin järjestetty asumusero tai puolison hylkääminen pakenemalla.⁹⁰⁴ Virallinen avioeroproessi oli pitkä, kallis ja vaivalloinen, eikä pelkkä riitaisuus kelvannut eroperusteeksi, joten kansanomaiset erojärjestelyt säilyttivät asemansa tarjotessaan pakotien mahdolliseksi muuttuneesta yhteiselämästä.

Joskus toinen puoliso yksinkertaisesti lähti pois ja jätti entisen elämänsä. Eräs mies matkasi laivalla Espanjaan asti kotitalouden arvotavarat mukanaan ja lähetti sieltä vaimolleen tylyn viestin: hän ei haluaisi enää koskaan kuullakaan vaimostaan, ja tämä voisi katsoa itselleen uuden miehen.⁹⁰⁵ Useimmiten avioliitostaan pakenevat eivät kuitenkaan enää ilmoitelleet itsestään, vaan yksinker-

⁸⁹⁹ Florinus 1702 (1987), ”Häpiä hewon purema, häpiämbi waimon lyömä”.

⁹⁰⁰ KO Ruokolahti 26.11.1641:80, KA. At. 10.

⁹⁰¹ KO Pielisjärvi 11.-16.2.1695:34–35, KA. At. 47.

⁹⁰² Katso myös Kietäväinen-Sirén 2008 ja Lahtinen 2007 (esim. s. 26). Ihannetila koettiin kuitenkin saavuttamattomaksi, epätäydelliseksi ja jatkuvasti uhanalaiseksi. Lahtinen 2007, s. 26.

⁹⁰³ Tuomiokapitulit muodostivat piispat asesoreineen. Suomessa tätä kirkon ylintä tuomiovaltaa käyttivät Turun ja Viipurin tuomiokapitulit. Laasonen 1977, s. 28–38.

⁹⁰⁴ Keskiajalla avioerot oli hoidettu luultavasti samoin kuin avioliiton solmimisetkin: ilman kirkon sekaantumista, osapuolten ja heidän sukujensa keskinäisillä neuvotteluilla, sovitteluilla ja korvauksilla. Aalto 1996, s. 32–35. 1600-luvulla luterilaisuuden vakiintumisen myötä kirkko sai vähitellen hallintaansa sekä avioliiton solmimisen että sen mahdollisen päättämisen. Ainakin itäisessä Suomessa esivallan näkökulmasta omavaltaisia avioeroja järjesteltiin vielä 1600-luvun puolivälin jälkeenkin. Eräs mies oli esimerkiksi asunut alunperinkin väkisin vihityn vaimonsa kanssa erillään lähes kaksikymmentä vuotta ja ehtinyt jo avioitua toisen kanssa luultuaan virheellisesti vaimonsa kuolleen. Asian paljastuttua mies oli sovittanut ensimmäisen vaimonsa rahalla vaimon miespuolisten sukulaisten läsnäollessa. KO Viipuri 19.-20.5.1665:22–24, KA. At. 205.

⁹⁰⁵ TK 6.6.1657:72.

taisesti katosivat.⁹⁰⁶ Riitaisten puolisojen oli myös mahdollista muuttaa eri paikkakunnille palkollisiksi. Aviopuolisot olivat lain mukaan velvollisia elämään samassa taloudessa, mutta koska palkkatöistä elantonsa saavat joutuivat etsimään työnantajaa milloin mistäkin, ei erillään asuminen tällöin herättänyt yhteisön tai esivallan huomiota.⁹⁰⁷ Sopuisatkin pariskunnat joutuivat palveluksen vuoksi elämään toisinaan erossa, sillä samasta talosta ei välttämättä löytynyt paikkaa kahdelle palkolliselle. Jos tahtoa löytyi, yhteiselämä oli ajan oloon järjestettävissä. Kaskialueella puoliset löysivät usein samasta taloudesta rengin ja piian pestit, peltoviljely- ja kartanoalueella naimisissa olevat palkolliset taas saattoivat saada asuttavakseen oman mäkituvan tai torpan. Toinen puolisoista saattoi myös asettua loiseksi samalle tilalle, jolla toinen oli palveluksessa.⁹⁰⁸ Puolisosta voitiin myös yrittää hankkiutua eroon syyttämällä tätä kuolemanrangaistuksen alaisesta rikoksesta, kuten huoruudesta. Tämä oli kuitenkin harvinaista ja johti ankaraan rangaistukseen.⁹⁰⁹

Oman ryhmänsä muodostivat sotamiehet, jotka viipyivät ulkomaankomennuksillaan Keski-Euroopan sotatantereilla yli vuosikymmenenkin ilman että puoliset tapasivat tai vaimot kuuluivat miehistään mitään koko aikana. Sama tilanne koski laivamiesten avioliittoja. Yksilöllisiä tragedioita ja esivallalle harmaita hiuksia aiheuttivat tahattomat kaksinnaimiset – varsinkin 1660-luvulla esiintyi tapauksia, joissa sotilaan vaimo oli ehditty vihkiä toisen miehen kanssa, kun ensimmäinen palasi rintamalta kotiin. Seurauksena selviteltiin sitä, oliko vaimo syyllistynyt huoruuteen ja millä oikeudella uusia liitto oli sallittu. Vuosia erossa olleet puoliset eivät välttämättä edes halunneet toisiaan takaisin.⁹¹⁰ Sotilaiden vaimot voivat myös seurata miehiään ulkomaankomennuksille. Eräs tällainen liitto päättyi siihen, että miehen komennuksen loppuksi vaimo ilmoitti, ettei aikoisii palata kotimaahan pettuleipää syömään.⁹¹¹

Kriisitilanteissa, kuten pahoina katovuosina 1660- ja 1690-luvuilla, puoliset joutuivat elämään erillään yksinkertaisesti ruuan puutteesta. Nälkä pakotti toisen tai molemmat puoliset kerjuulle.⁹¹² Alun perin taloudellisista syistä tapahtunut lähtö voi muuttua pysyväksi järjestelyksi, mikäli matkan varrella kohdalle osui uusi rakkaus.⁹¹³ Parantumattomat ja vakavat sairaudet saattoivat nekin kylmettää aviorakkauden. Erityisen karsastettu sairaus, kuten kaatumatauti, johtikin toisinaan sairaan puolison hylkäämiseen.⁹¹⁴ Toinen terveelle puolisolalle raskas sairaus oli hulluus tai pään heikkous. Parantumaton sairaus oli terveelle puolisolalle henkinen ja taloudellinen rasite, ja puolisoitten välisen nor-

⁹⁰⁶ Esim. TK 4.11.1657:108; KO Pyhtää ja Lapinjärvi 10.-11.10.1687:61v, KA. At. 113.; KO Kitee ja Tohmajärvi 23.-26.,29.-31.10.1695:229v-230, KA. At. 59.

⁹⁰⁷ Esim. KO Taivassalo 12.-13.5.1693:92-96, KA. At. 190. Katso myös Pylkkänen 1990, s. 296.

⁹⁰⁸ Sirén 1999, s. 73.

⁹⁰⁹ KO Elimäki 25.-26.8.1682:125-127, KA. At. 76.

⁹¹⁰ Esim. KO Rautu 7.-8.3.1667:777v-778, 24.-25.3.1670:424-425v, KA. At. 4.

⁹¹¹ KO Virolahti 29.-30.10.1688:257-259, KA. At. 80.

⁹¹² Esim. KO Virolahti 14.2.1698:72-; 27.6.1698:165-166v, KA. At. 95.

⁹¹³ Tällaisesta tapauksesta katso Vilkuna 2009, s. 260.

⁹¹⁴ KO Lappee 23.-25.11.1665:103-109, KA. At. 31; KO Ruokolahti 22.-23.7.1681:128, KA. At. 36. Kaatumatautia pidettiin uuden ajan alussa erityisen pelottavana, sillä siihen liitettiin paholaisen merkki. Vilkuna 2010, esim. s. 153-154.

maalin seksuaalisen kanssakäymisen estäessään se saattoi myös ajaa terveeseen puolison huoruuteen.⁹¹⁵ Spitaali taas merkitsi puolison sosiaalista kuolemaa usein vuosia ennen fyysistä, sillä vaarallista tarttuvaa tautia sairastavat suljettiin loppuelämäkseen hospitaaliin.⁹¹⁶ Joskus puolison hylkäämisen syyksi riitti aistivamma kuten sokeus.⁹¹⁷

Yhteiselämä voi muuttua mahdottomaksi myös toisen puolison jatkuvan juomisen takia. Puolison juoppous merkitsi usein myös taloudellista hätää, kun yhteinen omaisuus hävisi krouviin.⁹¹⁸ Lisäksi uskottomuus tuhosi avioliittoja, ja oikeus saattoikin puolison pakoa tutkiessaan tiedustella, oliko paenneella ollut epäilyjä jäljelle jääneen avioliiton ulkopuolisesta suhteesta.⁹¹⁹ Tavatonta ei ollut sekään, että uskonon osapuoli itse hylkäsi puolisonsa, pakeni rakastajansa kanssa ja jätti hylätyn hoitamaan virallisen avioeron.⁹²⁰ Huoruus ei kuitenkaan aina ollut epäsovun ja erillään elämisen syy, vaan ennemminkin niiden seuraus.⁹²¹

Aina rakkauden loppumiselle ei ollut osoitettavissa mitään selkeää syytä – puoliset eivät vain tulleet toimeen keskenään. Syitä suhteen toimimattomuudelle oli epäilemättä yhtä laaja kirjo kuin luonteitakin: toisen osapuolen ilkeä ja vihainen luonne, joka esti sopuisan yhteiselämän⁹²², toisen vainoharhainen, jatkuviin riitoihin ja väkivaltaan johtanut mustasukkaisuus tai toisen epäkunnioitava ja huono käytös toista puolisoa kohtaan, mikä taas esti hierarkkisen vastavuoroisuuden toteutumisen.⁹²³ Joskus toinen puoliso pakeni avioliitosta ilman, että jäljelle jäänyt osasi sanoa lähdölle minkäänlaista syytä.⁹²⁴ Kerran jos toisenkin avioriihittäjät lietsivät toisen puolison vanhemmat. Tällöin saatettiin heitäkin rangaista sakoilla.⁹²⁵ Vanhempien osallistuminen lastensa avioelämään ei välttämättä siis loppunut vihkiäisiin. Muutamassa tapauksessa appivanhemmat jopa järjestivät lapselleen omavaltaisen avioeron heittämällä halveksimansa minin ulos talosta.⁹²⁶ Vuosien epäsovun ja erillään asumisen jälkeen puolisoille itselleenkin saattoi olla epäselvää, oliko avioliitto enää voimassa – ainakin sen edellytykset, yhdessä asuminen ja seksuaalinen kanssakäyminen, puuttuivat.⁹²⁷

Riitaista avioelämää kuvattiin sovun vastakohtana pahaksi elämäksi. Tällä viitattiin konkreettisiin käytöksen puutteisiin, kuten miehen väkivaltaan tai vaimon tottelemattomuuteen, sekä puolisoitten yhteensopimattomuuteen ja tunnekylmyyteen. Erään avioparin paha elämä alkoi heti vihkiäisistä ja näkyi miehen mukaan vaimon täydellisenä vihamielisyytenä häntä kohtaan. Huono-

⁹¹⁵ KO Äyräpää 28.-30.5.1684:525-527; 21.-22.,24.11.1684:540; 11.5.1685:422-423, KA. At. 208.; TK 22.1.1660:398.

⁹¹⁶ TK 27.9.1658:235.

⁹¹⁷ KO Virolahti 29.-30.10.1688:257-259, KA. At. 80.

⁹¹⁸ Esim. KO Muolaa 22.9.1697:269-275, KA; TK 19.12.1660:473.

⁹¹⁹ KO Lappee 30.9.-2.10.1680:234v-235, KA. At. 35.

⁹²⁰ Esim. KO Ruokolahti 25.-26.8.1682:188v, KA. At. 273.

⁹²¹ KO Huittinen 13.-14.4.1692:137-143, KA. At. 166; KO Taivassalo 12.-13.5.1693:92-96, KA. At. 190.

⁹²² KO Sortavala ja Suistamo 27.-31.3.1688:149v-150v, KA. At. 54.

⁹²³ KO Uusikirkko, Muolaa ja Kivennapa 25.-27.6.1690:327-330, KA. At. 276.

⁹²⁴ KO Kitee ja Tohmajärvi 23.-26.,29.-31.10.1695:229v-230, KA. At. 59.

⁹²⁵ KO Elimäki 25.-26.8.1682:127, KA. At. 76.; KO Muolaa 14.-17.8.1693:392-394, KA. At. 274. Lempiäinen 1967, s. 367.

⁹²⁶ TK 18.6.1657:81-82.; KO Muolaa 22.9.1697:269-275, KA.

⁹²⁷ KO Räisälä ja Tiurula 28.-30.3.,1.-2.4.1695:109v-112, KA. At. 26.

jen välien takia pariskunta ei myöskään koskaan rakastellut: vaimo asettautui vuoteeseen yömyöhällä ja nousi ylös aamuyöstä pysytelläkseen poissa miehen-
sä lähetyviltä. Sinä aikana, jonka vaimo vuoteessa vietti, hän teki selväksi, ettei
kaivannut miestä lähelleen kääriytymällä erilliseen peittoon ja vetäytymällä
kippuraan.⁹²⁸ Esivalta määritteli puolisoiden oikean elämän Huoneentaulun
muodostaman ihanteen kautta. Tällöin tuon ihanteen vastainen paha elämä joh-
tui yksinkertaisesti väärästä käytöksestä ja virallisten emotiivien halveksunnas-
ta, joista luopumalla yhteiselämä itsestäänselvästi muuttui hyväksi.⁹²⁹

Myös riitaisten aviopuolisojen kärkeäkertomuksissa Huoneentaulu muo-
dosti normin, johon todellisuutta peilattiin ja johon vetoamalla omaa toimintaa
oikeutettiin sekä toisen puolison toimintaa arvosteltiin.⁹³⁰ Tällöin epäonnistu-
miseksi aviomiehen roolissa katsottiin elatuksen puutteet sekä pahoinpitely,
vaimon roolissa taas siveettömyys, tottelemattomuus ja huono taloudenpito,
harvoin myös lasten heitteillejättö.⁹³¹ Miehen rakkaudettomuutta osoitti esi-
merkiksi se, ettei mies arvostanut tai hyväksynyt vaimonsa kotitaloudessa suo-
rittamia askareita – varsinkin kun toisen naisen tekemänä vastaavat työt mie-
helle kelpasivat.⁹³² Rakkaudettomuudesta kertoi myös välinpitämättömyys
vaimon elatuksesta tai suoranainen huolenpidon puute.⁹³³ Vaimon rakkaudet-
tomuutta taas osoittivat omapäisyys ja haluttomuus palvella aviomiestä.⁹³⁴ So-
vittelussaan esivalta vaati vaimoja olemaan miehilleen alamaisia, käyttäyty-
mään kunniallisesti sekä välttämään miehensä provosointia, miehiä sen sijaan
vaadittiin elämään yhdessä vaimonsa kanssa, huolehtimaan tämän elatuksesta
sekä pidättäytymään liiasta väkivallasta.⁹³⁵ Paha elämä oli häpeäksi sekä mie-
helle että vaimolle.⁹³⁶

Esivallan edustama tunnehallinto ei siis tehokkaasta opetustyöstä, anka-
rista sanktioista ja häpeän hyödyntämisestä huolimatta saanut kaikkia alamai-
sia toteuttamaan virallista aviorakkauden emotiivia. Kaikki avioparit eivät yh-
teiselämässään toteuttaneet hierarkkista vastavuoroisuutta, sopua ja harmoniaa,
saati edes vaatimusta yhteisessä talossa asumisesta. Paikallinen tunneyhteisö
näyttäytyy jälleen tunnehallintoa joustavampana: rahvaan mentaliteetissa avio-
liitto oli joskus päätettävissä muillakin kuin esivallan määrittelemillä tavoilla.
Rahvaan käsityksissä avioliitto pysyi voimassa vain niin kauan, kuin avioelä-
män edellytykset olivat olemassa.

⁹²⁸ KO Vehkalahti ja Kymi 17.,19.-20.10.1690:86v-89v; 7.,9.2.1691:271-275, KA. At. 89.
Katso myös KO Marttila 5.,7.8.1693:248-255, KA. At. 190. ja KO Huittinen 13.-
14.4.1692:137-143, KA. At. 166.

⁹²⁹ Eilola 2002, s. 126; Roper 1989, s. 168.

⁹³⁰ Katso myös Eilola 2002, s. 126 ja Lahtinen 2007, s. 32.

⁹³¹ KO Lappee 21.3.1670:31-38, KA. At. 66.; KO Ruokolahti 14.6.1687:157-160; 20.-
23.2.1688:48-62, KA. At. 114.; KO Räisälä ja Tiurula 28.-30.3.,1.-2.4.1695:109v-112,
KA. At. 26.; KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.-20.2.1697:102-104, KA. At. 52.; TK
19.12.1660:473; 30.5.1661:519-520. Katso myös Lempiäinen 1967, s. 368.

⁹³² KO Kokemäki 2.-3.3.1657:374v-375v, KA. At. 42.

⁹³³ KO Taivassalo 22.-23.9.1685:755; 14.-15.,17.2.1690:818v-821, KA. At. 87.

⁹³⁴ KO Räisälä ja Tiurula 28.-30.3.,1.-2.4.1695:109v-112, KA. At. 26.; KO Kivennapa ja
Uuskirkko 15.-20.2.1697:102-104, KA. At. 52.

⁹³⁵ Esim. TK 19.12.1660:473; 30.5.1661:519-520; KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.-
20.2.1697:102-104, KA. At. 52.

⁹³⁶ Liliequist 2002, s. 80.

6 RAKKAUS YSTÄVYYTENÄ JA TOIMINTATAPANA

Tässä luvussa tarkastellaan edellisten lukujen havaintoja kooten kahta keskeistä käsitteellistä kokonaisuutta, joiden kautta miehen ja naisen välistä rakkautta uuden ajan alun agraarikulttuurissa jäsennettiin. Näitä olivat ystävyys sekä normatiivinen, ”oikea aviorakkaus”.

6.1 Miehen ja naisen erityinen ystävyys

Ystävyys oli uuden ajan alun mentaliteetissa hyvin keskeisessä asemassa. Ystävyuden käsitteen avulla kuvattiin niin tasaveroisia kuin hierarkkisiakin ihmissuhteita. Poliitikassa ystävyys viittasi valtioiden välisiin alliansseihin ja uskonnollisessa retoriikassa Jumalan armoon sekä hyväntahtoisuuteen. Yksilöiden välillä ystävyydellä taas voitiin kuvata miehen ja naisen sekä sielunveljien välistä rakkautta. Oikeudellisessa kontekstissa ystävyys viittasi asianosaisten hyväntahtoiseen tarkoitukseen tai saavutettuun sopuun.⁹³⁷ Ystävyydellä saatettiin näin kuvata hyvin moninaisia suhteita.

Miehen ja naisen välinen rakkaussuhde ei kuitenkaan ollut vain ystävyyttä, vaan se eroteltiin muista ystävyyssuhteista kuvaamalla sitä *erinomaiseksi* tai *erityiseksi* (ruots. *särdeles*) ystävyudeksi. Tämän ystävyuden erityislaatu voitiin havaita erilaisista merkeistä: ensinnäkin miehen ja naisen suhtautumistavasta toisiinsa, mikä näkyi esimerkiksi ele- ja ruumiinkielessä sekä luottamuksellisuudessa, sekä toiseksi konkreettisista teoista, esimerkiksi fyysisistä hellydenosoituksista, pyrkimyksestä kahdenkeskisiin hetkiin ja intiimeistä keskusteluista. Erityiseen ystävyyteen kuuluivat myös hyvän tahdon osoitukset kuten lahjat, palvelukset sekä ruuan ja paloviinan jakaminen.⁹³⁸ Suhteen erityislaadus-

⁹³⁷ Österberg 2007, s. 23, 37–38, 55.

⁹³⁸ Esim. HO 19.4.1687:Catharina Sölfwärarmin tutkinta, RA.; KO Taivassalo 21.–23.2.1687:125, KA. At. 224.; KO Uusikirkko 2.–12.1691:122v125v, KA. At. 235.; KO Viipuri 13.6.1696:110–122, KA. At. 92.

ta kertoi myös kaipaus ja ikävöinti erillään oltaessa.⁹³⁹ Erityiset ystävät halusivat olla yhdessä. Joskus avioliiton ulkopuolisessa suhteessa toisiaan rakastavat eivät voineet olla erossa, vaikka jatkuva yhdessäolo uhkasi paljastaa rikoksen.⁹⁴⁰ Piikansa kanssa erityisessä ystävyydessä ollut isäntä palkkasi vaimonsa jo kertaalleen häätämän naisen uudelleen,⁹⁴¹ kun taas erään aatelismiehen rakastajatar palasi miehen luo sitkeästi oikeuden rangaistuksista ja uhkauksista huolimatta. Kun tuomari erään oikeuskäsittelyn päätteeksi käski poistamaan uppiskaisen naisen kärjätuvasta, tämä huusi tuomarille mennessään: ”Minä en aio hylätä häntä koskaan, niin kauan kuin minussa on yksikin lämmin veritippa!”⁹⁴² Toiset rakastavaiset taas pyrkivät pitämään tapaamisensa salassa erinäisillä verukkeilla.⁹⁴³

Miehen ja naisen välinen rakkaus oli agraarikulttuurissa luonteeltaan ruumiillista ja seksuaalista, mikä heijastui myös ystävyyden käsitteeseen: rakastaja oli myös ”sydämen paras ystävä”.⁹⁴⁴ Miehen ja naisen välillä havaittu ystävyyden voikin herättää epäilykset seksuaalisesta suhteesta.⁹⁴⁵ Näin leikkimielinenkin sanailu miehen ja naisen ystävyydestä oli aina mahdollista tulkita kunniaksi loukkaavaksi väitteeksi siveettömyydestä.⁹⁴⁶

Ystävyyden perustui ajan käsityksissä vapaalle valinnalle, luottamukselle ja vastavuoroisuudelle. Sitä ei saatu aikaan pakolla. Ystävyyden luonteeltaan myös moraalinen, vastavuoroisiin palveluksiin velvoittava suhde.⁹⁴⁷ Näin rakkauden emootiiviksi saivat vastavuoroisen luonteen. Rakkautta osoitettiin ja toteutettiin sekä avioliitossa että sen ulkopuolella sukupuolittuneiden hierarkisten ihanteiden mukaisesti. Avioliiton ulkopuolisessa suhteessa nainen esimerkiksi laittoi miehelle ruokaa ja pesi hänen pyykkejään, kun taas mies vastineeksi jakoi ruokansa naisen kanssa.⁹⁴⁸ Mies voi myös osoittaa rakkauttaan asettamalla naisen vaimon asemaan siten, että antoi koko taloutensa hoidon tämän vastuulle.⁹⁴⁹ Näin ystävyyssuhteilla oli myös välineellistä arvoa – niiden avulla oli mahdollista saavuttaa tiettyjä asemia ja etuja.⁹⁵⁰

⁹³⁹ KO Vehmaa 8.-9.,11.12.1676:935-v, KA. At. 205.; KO Huittinen 13.-14.4.1692:137-143, KA. At. 166.

⁹⁴⁰ KO Pälkjärvi 9.-10.12.1681:627-629v, KA. At. 11. ”...hon aldrig kunnat wara ifrån honom när han antingen gick uth eller in, uthan gådt altijdh efter honom...”

⁹⁴¹ KO Eurajoki 23.-24.7.1674:168v-169v, KA. At. 206.

⁹⁴² KO Jääski 7.-9.6.1670:234; 15.-17.9.1670:307; 15.-16.6.1672:77-v; Äyräpää 25.-27.6.1672:390v-392; Jääski 9.-10.10.1673:315-318, KA. At. 67. ”jag skall honom aldrig öfvergifwa, så länge jag en warm blods droppa hafwer”.

⁹⁴³ KO Ulvila 25.-6.1692:266-267, KA. At. 107.; KO Huittinen 20.,22.-24.9.1686:874-v, KA. At. 219.

⁹⁴⁴ Korpiola/julkaisematon artikkelikäsitkirjoitus ”Maisteri Aron Syntin luvaton intohimo: rakkaus avioliitossa ja sen ulkopuolella oikeudellisessa ja kulttuurillisessa kontekstissään 1590-luvun Uppsalassa”

⁹⁴⁵ Esim. KO Elimäki 25.-26.8.1682:127, KA. At. 76.; KO Taivassalo 19.-20.10.1700:1071, KA. At. 133.

⁹⁴⁶ KO Loimaa 1.,3.7.1696:214v-215, KA. At. 301.

⁹⁴⁷ Florinus 1702 (1987), ”Ei vihoin vihille saada, eikä wäellä wäwyxi, ylönmielin ystäväxi”; Österberg 2007, s. 67-68, 202, 283; Österberg 2010, s. 73-74.

⁹⁴⁸ KO Viipuri 13.8.1696:123-131, KA. At. 92.; KO Ulvila 12.9.1696:210-220, KA. At. 193.

⁹⁴⁹ KO Lappee 26.-28.5.1673:97-98, KA. At. 182.; KO Eura 12.-14.9.1692:338-340, KA. At. 111.

⁹⁵⁰ Tadmor 2001, s. 177, 179, 187-188.

Pitkäaikainen, hyvä ystävyys voi johtaa avioliittoon,⁹⁵¹ mutta välittömäs-
täkin ihastuksesta saattoi kasvaa suuri keskinäinen rakkaus.⁹⁵² Erityisessä ystä-
vyydessä olleet naimattomat ihmiset halusivat naimisiin, eikä rakkautta avioliit-
ton ulkopuolella olisi pitänyt ollakaan. Kun eräältä pariskunnalta kiellettiin
vihkiminen, mies vannoi: ”Jos ei minua vihitä täällä, niin minä pakenen pois
hänen kanssaan. Meitä ei kuitenkaan eroteta!”⁹⁵³ Aviopuolisoiden välinen eri-
tyinen ystävyys oli normi, jonka avulla määriteltiin ja kuvattiin kaikkia muita-
kin miesten ja naisten välisiä rakkaussuhteita – olihan rakkaus suurinta avioliit-
tossa.⁹⁵⁴ Erityisten ystävien voitiin kuvata esimerkiksi rakastaneen toisiaan, kun-
ten aviopuolisilla oli tapana,⁹⁵⁵ olleen hyvin ystävällisessä kanssakäymisessä
keskenään, kuten aviopari⁹⁵⁶ tai olleen kuin aviopari aina toistensa seurassa.⁹⁵⁷
Myös kihlattujen suhdetta voitiin käyttää määrittelyn normina, jolloin miehen
ja naisen kerrottiin esimerkiksi menetelleen ystävällisesti toistensa kanssa, kun-
ten kihlatut henkilöt.⁹⁵⁸ Erityisen ystävyys seksuaalinen luonne taas tuli esiin
kuvattaessa rakastelua sellaiseksi ystävyudeksi, jota aviopuolisot tapasivat har-
joittaa.⁹⁵⁹ Usein tulkinta miehen ja naisen välisen suhteen erityisestä luonteesta
tehtiinkin juuri sen perusteella, että he makasivat aina yhdessä tai yhden peiton
alla kuin aviopuolisot.⁹⁶⁰

Puolisoiden välinen suhde oli siis joka tavalla erityisasemassa muihin ih-
missuhteisiin verrattuna. Tätä erityistä intimiteettiä kuvaa sananlasku ”Olen
minä musta muiden nähden, walkia oman emännän”.⁹⁶¹ Miehen ja vaimon eri-
tyinen side teki heistä myös parhaita henkilöitä arvioimaan toistensa tekoja.
Kuten eräs huoruudesta syytetyn miehen vaimo sanoi, ei aviomiehen luonne tai
toimet voineet olla kenellekään tutumpia kuin hänelle. Näin vain hän saattoi
todella tietää sen, oliko miehellä ollut suhde toiseen naiseen.⁹⁶² Tämä aviosuh-

⁹⁵¹ KO Säkkijärvi 23.-24.1.1699:2-5, KA. At. 53.

⁹⁵² KO Kalanti 11.-13.5.1699:541v-553, KA. At. 129. ”...straxt fattat behag till honom,
hwaraf dem emellan så stoor inbördes kärleek till hwarannan sedermehra wuxit...”

⁹⁵³ KO Ulvila 4.6.7.1674:22v-23, KA. At. 238. ”...får iag eij wijas så skall iag rymma bort
med henne, wij skils ändå inthet äth...”

⁹⁵⁴ KO Taivassalo 21.-23.2.1687:103-123, KA. At. 221. Rakkautta verrattiin vastaavalla
tavalla aviopuolisoiden väliseen suhteeseen myös 1800-1900-luvun vaihteen suoma-
laisella maaseudulla. Pohjola-Vilkuna 1995, s. 71; Saarimäki 2010, esim. s. 46.

⁹⁵⁵ KO Taivassalo 21.-23.2.1687:103-123, KA. At. 221. ”...hafft een serdehles kärleek,
som emellan ähta fålck pläga wara...”

⁹⁵⁶ KO Ulvila 16.,18.6.1694:239-241, KA. At. 105. ”...elliest mycket wänl.n med hwar
annan omgåts, som par ähta fålck...”

⁹⁵⁷ KO Pälkjärvi 9.-10.12.1681:627-629v, KA. At. 11. ”...eliest såsom ähta folck alltjdh
fölgs äth...”

⁹⁵⁸ KO Marttila 5.,7.8.1693:248-255, KA. At. 190. ”...i alt öfrigit begåt sig wänligen som
förlofwade personer medh hwarandra...”

⁹⁵⁹ KO Loimaa 1.,3.7.1696:205-v, KA. At. 234. ”...plägat en sådan wänskap, som ähta
folck giöra pläga...” Katso myös Gowing 2003, s. 105.

⁹⁶⁰ Esim. KO Ulvila 25.-6.1692:259-260, 16.,18.6.1694:145-v, KA. At. 103.; KO Vehkalahti
ja Kymi 7.,9.2.1691:271-275, At. 89. ”...legat under et täcke till samman såsom ähta
paar fålck...”

⁹⁶¹ Florinus 1702 (1987).

⁹⁶² Esim. KO Taivassalo 14.-15.,17.2.1690:818v-821, KA. At. 87. ”...så är ingen hans nat-
tur och umgänge bättre bekant än henne, så att hon tryggel. medh dess eedh... kan
erhålla honom hwarcken medh denne pijga eller någon annan hafft oloflig. samman-
lagh...”. Vastaavasta katso myös KO Uusikirkko 2.-12.1691:122v125v, KA. At. 235;
KO Eura 12.-14.9.1692:338-340, KA. At. 111.

teen intimitteetti vei sovun ja rakkauden ohella pohjan väitteiltä, että mies olisi voinut rakastaa toista naista.⁹⁶³

6.2 “Oikea aviorakkaus”

Aviopuolisoiden välinen suhde oli kaikkien rakkaussuhteiden normi. Aviosuhteen ihannetta määrittivät erityisesti vastavuoroinen hierarkia ja sopu, joiden toteuttaminen avioelämässä, siis tietynlainen toimintatapa, oli aikalaisten käsityksissä *oikeaa* aviorakkautta. Tunteet liittyvät aina yhteiskunnan moraalisisessa järjestyksessä määriteltyihin arvoihin ja tavoitteisiin.⁹⁶⁴ Uuden ajan alun yhteiskunnassa sukupuolten välinen hierarkia oli tällainen keskeinen arvo, jota osaltaan perusteltiin, oikeutettiin ja ylläpidettiin tunnehallinnon keinoin. Kuten muillakin yhteiskunnan osa-alueilla, myös puolisoitten välisessä suhteessa ja siihen liitetyissä tunteissa tuli toteutua tietty järjestys. Aviorakkaus oli ennen kaikkea hierarkisoiva tunne. Se edellytti molemmilta puolisoilta yhtä lailla toista kohtaan osoitettua velvollisuutta, apua ja holhoamista – siis yhdessä elämistä avioparina – mutta sitä toteuttavat motiivit olivat vahvasti sukupuolittuneita: heikompi eli vaimo rakasti nöyrytyksellä ja kunnioittamalla sekä palvelemalla, vahvempi eli mies rakasti pitämällä huolta sekä olemalla kärsivällinen ja oikeudenmukainen.⁹⁶⁵

Käytännössä mies toteutti aviorakkautta asumalla yhdessä vaimonsa kanssa, elättämällä vaimoaan ja kohtelemalla häntä kunnioittavasti. Kunnioitus näkyi muun muassa siinä, että mies puolusti vaimoaan perheensisäisissä ristiriidoissa sekä oikeudessa.⁹⁶⁶ Mieheyteen patriarkaalisessa yhteiskuntajärjestyksessä liitetty elatus- ja ohjausvastuu edellytti ahkeruutta, järkevyyttä ja itsekuriä.⁹⁶⁷ Vaimo taas toteutti rakkautta alistumalla yhteiselämässä miehensä auktoriteettiin ja huolehtimalla emännälle kuuluvista taloudellisista velvoitteista, kotitaloustöistä sekä kotitalouden varallisuuden kasvattamisesta.⁹⁶⁸ Naiseuden ihanteissa korostuivat työteliäisyys ja palvelualltius⁹⁶⁹: hyvä vaimo oli ”kalun

⁹⁶³ KO Pälkjärvi 9.–10.12.1681:627–629v, KA. At. 11.

⁹⁶⁴ Rosenwein 2012, s. 13.

⁹⁶⁵ KL 1986 (1686), XVI Luku, § VIII., s. 27; Korhonen 2002, s. 58, 64–66; Lahtinen 2007, s. 36. Katso KO Loimaa 4.–6.12.1683:469, KA. At. 333.; KO Jääski 6.–8.2.1665:28–30, KA. At. 60.; KO Ruokolahti 20.–23.2.1688:171–173, KA. At. 79.

⁹⁶⁶ KO Huittinen 30.–31.10.,2.–3.11.1637:233v–234v, KA. At. 2.; KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.–20.2.1697:102–104, KA. At. 52. KO Ruokolahti 14.–15.6.1669:463–v, KA. At. 216.; TK 11.11.1659:369–371; 5.12.1660:468. Katso myös Liliequist 2002, s. 80.

⁹⁶⁷ Mennander 1699 (1998), s. 35–61, 93; Foyster 1999, s. 31–32, 66, 184–188, 210–211; Hassan Jansson 2002, s. 118–119; Liliequist 2002, s. 82.

⁹⁶⁸ KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.–20.2.1697:102–104, KA. At. 52; KO Lappee 21.3.1670:31–38, KA. At. 66. Mennander 1698 (1998), s. 62–71; Eilola 2002, s. 122. Aviomies ja Jumala rinnastettiin hyvässä ja pahassa: miehen vihastuttaminen oli Jumalan vihastuttamista siinä missä miehen ilahduttaminen ja palveleminen olivat Jumalan ilahduttamista ja palvelemista. Bergner 1997, s. 78–81; Lindstedt Cronberg & Stenqvist 2008, s. 13–14.

⁹⁶⁹ Mennander 1699 (1998), s. 62–77; Bergner 1997, s. 100–101, 105. Erityisen mielenkiintoisesti sukupuolten hierarkiset roolit nousevat esiin säätyläisavioparien kirjeenvaihdossaan käyttämässä puhuttelumuodoissa. Vaimot korostivat läheisyyttään,

kätkö, aita talon, apulainen aina valmis, lepyttävä lemmikäinen”.⁹⁷⁰ Rakkauden hierarkkisuus pohjasi sukupuolten yhteiskunnalliseen hierarkiaan, joka ilmeni kaikilla elämänoilla: fyysisen tilan ja työtehtävien jaossa, lain kirjaimessa ja soveltamisessa, oikeudenkäytössä, omaisuuden hallinnassa, käsityksissä ruumiista ja seksuaalisuudesta.⁹⁷¹ Aviorakkauden hierarkkiset emootiivit olivat siten osa mieheyden ja naiseuden sosiaalista luomista.⁹⁷²

Vastavuoroisen hierarkian velvoitteen puolisoitten välille synnytti myös ystävyyteen ajan käsityksissä liitetty velvoite vastavuoroisiin palveluksiin.⁹⁷³ Miehellä ja vaimolla oli siis tiettyjä velvollisuuksia toisiaan kohtaan siksi, että he olivat erityisiä ystäviä. Miehen ja vaimon yhteiselämä rakentui odotuksille siitä, että kumpikin puoliso toimi hierarkkisen asemansa mukaisesti ja toteutti velvollisuutensa.⁹⁷⁴ Tämä oli ”oikean aviorakkauden” ydin. Aviorakkauden normatiivisuutta vahvisti sen määrittäminen Jumalan ihmiselle asettamaksi velvollisuudeksi ja hyveeksi, joka ilmaisi uskon aitoutta.⁹⁷⁵ Rakkauteen velvoitti Jumalan sanan ohella myös ihmisen itsensä vapaaehtoisesti antama vihkilupa.⁹⁷⁶

Kunnia oli rakkauden tunnehallinnon keskeinen työkalu ja se liitettiin myös vastavuoroisen hierarkian toteuttamiseen:⁹⁷⁷ kunniallinen mies huolehti vaimostaan ja eli yhdessä hänen kanssaan, ja kunniallinen ja hyveellinen vaimo taas palveli miestään. Toisinaan oikeus joutui ohjaamaan riitaisia aviopuolisoita kunnialliseen elämään. Tällöin se voi vaatia vaimolta julkista lupaa siitä, että hän käyttäytyisi vastaisuudessa miestään kohtaan palvelualltiisti ja nöyrästi

mutta käyttivät myös kunnioitusta osoittavia etäisiä ilmaisuja kuten teitittelyä sekä painottivat alamaista palvelualltiuttaan palveijoiden tapaan. Miehet taas eivät käyttäneet hierarkiaa korostavaa kieltä – siihen ei ollut tarvetta. Koskinen 2011, s. 142–144.

⁹⁷⁰ Henriikki Liliuksen hääruno vuodelta 1723 (Koskimies 1921, s. 267).

⁹⁷¹ Sukupuolesta työssä katso esim. Löfström 1999, s. 163, 177–195 ja Andersson 2000, erit. s. 83–84, 91; laissa ja oikeudenkäytössä esim. Andersson 1998, s. 100, 301, Lahtinen 2007, s. 19, 34–35, 56, 190, Pylkkänen 1990, s. 95, 149–150, 305–306 ja Taussi Sjöberg 1996, s. 81–119 sekä KKML 1442 (2005), esim. Naimisen Kaari, Kap. 1.; Perimisen Kaari, Kap. 1.; Tahto Haavain Sakon Kaari, Kap. 19., s. 36, 48, 211; käsityksissä seksuaalisuudesta esim. Aalto 1996, Hassan Jansson 2002 sekä tässä tutkimuksessa luku 4. Sukupuoli ja hierarkia eivät kuitenkaan olleet itsestään selvästi fysiologiasta johdettavia statuksia, vaan mieheys ja naiseus luotiin työtehtävien, erilaisten oikeuksien ja velvollisuuksien sekä hyvin konkreettisesti pukeutumisen, käytötapojen, eleiden ja puheenparren avulla. Liliequist 1997, s. 175. Agraariyhteisössä miehen ja naisen erottelu perustui siten ennen kaikkea hierarkiaan, ei niinkään jyrkkään fyysis-psykologis-sosiaaliseen erilaisuuteen. Fysiologinen ruumis oli enemmän sukupuolten välisen eron merkki tai vertauskuva kuin sen pohja. Löfström 1999, s. 163, 177–195.

⁹⁷² Avioliiton ja sukupuolen yhteys näkyi naiseuden sanastossakin: Gananderin sanakirjassa vaimoinen ja vaimoisuus nimittäin merkitsivät naisellisuutta ja naisiin liittyvää. Ganander, s. 1059.

⁹⁷³ Österberg 2007, s. 67–68, 202, 283.

⁹⁷⁴ Katso myös Korhonen 2002, s. 64–66 ja Lahtinen 2007, s. 192.

⁹⁷⁵ Lempiäinen 1967, s. 196.

⁹⁷⁶ KO Ruokolahti 14.-15.6.1669:463–v, KA. At. 216.; KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.-20.2.1697:102–104, KA. At. 52.; TK 11.11.1659:369–371; 5.12.1660:468.

⁹⁷⁷ Esim. KO Ruokolahti 14.-15.6.1669:463–v. At. 216.

sekä antaisi miehensä ohjata itseään.⁹⁷⁸ Kaikille vaimoille rakkauden toteuttaminen nöyryytenä ei ollut yksinkertaista, sillä vaimon sosiaaliseen rooliin kuului myös alamaisuuden kanssa ristiriidassa oleva auktoriteetti – olihan vaimo emäntänä kotitalouden sisäisen esivallan edustaja ja moraalinen esikuva, jonka tuli vastata paitsi omasta siveellisyydestään ja jumalisuudestaan, myös talonväkensä vaelluksesta.⁹⁷⁹ Aviomiehiä ohjeistettiin aivan vastaavasti. Heitä voitiin kehottaa toimimaan asiaankuuluvasti sekä ohjaamaan ja neuvomaan vaimoan. Miestä voitiin myös muistuttaa, ettei hänen tullut antaa vaimonsa ylipuhua itseään.⁹⁸⁰ Sukupuolihierarkia kääntyi kansanomaiselle kielelle sananlaskuissa kuten ”kukko päällä kurjanakin, kana alla armaanakin” sekä ”vaivaisella vaimo vallan päällä”.⁹⁸¹

Toinen uuden ajan alun yhteiskunnan moraalisisessä järjestyksessä määritelty keskeinen arvo oli harmonia. Tasapainon ja harmonian tuli olla ihmissuhteiden perustana niin avioliitossa kuin laajemmassakin yhteisössä. Ne säilyivät niin kauan kuin yksilö hoiti velvollisuutensa ja pysyi asemansa edellyttämässä rajoissa. Tasapaino edellytti ihmisen kohtelemista sen aseman mukaan, joka hänellä ihmissuhteiden hierarkkisessa verkostossa oli: ei tasa-arvoisesti, vaan vastavuoroisesti.⁹⁸² Aviosuhteessa harmonia toteutui juuri oikeassa aviorakkaudessa, josta seurasi sopu eli hyvä elämä. Kuten eräs vaimo totesi, puolisoiden sopuisa ja yhtenäinen suhde oli avioelämän suurin mielihyvä.⁹⁸³ Aviollisen yksimielisyyden ja sovun ihannoimisella oli laajempi poliittinen tausta: reformaation, valtionrakennuksen ja suurten sotien vuosisadoilla harmonia oli poliittinen ihanne, joka täyttyi säätyjen yksimielisyytenä ja alamaisten puhdasoppisena luterilaisuutena.⁹⁸⁴ Kotitalouden tasolla sopua ja harmoniaa pidettiin edellytyksenä koko sen tuotannollisen funktion toteutumiseksi.⁹⁸⁵ Aviorakkauden virallisilla hierarkialla, rakkautta ja sopua korostavilla emotiiveilla pyrittiinkin näin takaamaan yhteisöelämän vakautta ja ideologista yhtenäisyyttä.⁹⁸⁶

⁹⁷⁸ KO Kivennapa ja Uuskirkko 15.–20.2.1697:102–104, KA. At. 52.; KO Lappee 21.3.1670:31–38, KA. At. 66.; Mennander 1698 (1998), s. 62–71; Eilola 2002, s. 122.

⁹⁷⁹ KO Pielisjärvi 9.–14.3.1691:109v–116v, KA. At. 21.; Eilola 2002, s. 125.

⁹⁸⁰ KO Säkkijärvi 30.6.–1.7.1659:556–v, KA. At. 269.; KO Lappee 2.–4.3.1664:43, KA. At. 271.

⁹⁸¹ Florinus 1702 (1987), ”Cuckoi päällä...”; ”Waiwaisella...”. Sukupuolihierarkia tarjosi naisille myös retorisia mahdollisuuksia: naiset saattoivat nimittäin itsekin vedota sukupuoleensa moitittavan käytöksensä perusteena ja lieventävänä asianhaarana. Rikoksen syyksi oli mahdollista esittää naisellinen heikkous, eikä nainen välttämättä ollut vastuussa tekemistään epäedullisista sopimuksista, yksinkertainen naisihminen kun oli helposti ylipuhuttavissa. KO Ulvila 25.–26.10.1697:547–560, KA. At. 193. KO Vehkalahti ja Kymi 5.–6.7.1693:670–676v, KA. At. 138. Toisinaan oikeus ottikin naisukupuolen heikkouden huomioon tuomiota lieventävänä asianhaarana. Thunander 1992, s. 118. Ajan oikeustieteen uusi suuntaus, luonnonoikeus, perusteli naisen toimivallan rajaamista juuri naisen ymmärtämättömyydellä ja kyvyttömyydellä käsittää oikeustoimien seurauksia. Pylkkänen 1990, esim. s. 113, 120.

⁹⁸² Eilola 2003, s. 273; Eilola 2009, s. 175; Korhonen 2002, s. 65.

⁹⁸³ KO Koivisto 8.–10.2.1698:44–50, KA. At. 94. ”utj...god sāmja, eenigheet ock nöije sammanlefwat...att pahr ächta folck eij kunnat önska sig bättre fagnad...”

⁹⁸⁴ Laine 1996, s. 16–20

⁹⁸⁵ Runefelt 2001, s. 97–100.

⁹⁸⁶ Reddy 1997, s. 334.

Oikeaan aviorakkauteen kuului myös seksuaalinen kanssakäyminen⁹⁸⁷ – aviovuode oli koko puolisoiden välisen suhteen vertauskuva.⁹⁸⁸ Yhdynnästä voitiin puhua sellaisena yhdessä olemisena, kuin mies vaimonsa kanssa.⁹⁸⁹ Seksuaalinen kanssakäyminen oli tärkeää sikäläkin, että sen nähtiin lisäävän puolisoiden välistä kiintymystä ja siten perheensisäistä harmoniaa.⁹⁹⁰ Halu seksuaaliseen kanssakäymiseen puolison kanssa oli osoitus rakkaudesta.⁹⁹¹ Myös kansanviisauksessa puolisoiden seksuaalisesta kanssakäymisestä puhuttiin hyvin positiiviseen sävyyn: vaimolla ei ollut valittamista silloin, kun hänellä oli miehen pää sylissä, miehen parta rinnoillaan.⁹⁹² Se, että yhdessä asumisesta, sukupuolen mukaisten hierarkkisten velvoitteiden hoitamisesta sekä seksuaalisen suhteen konkreettisesta toteuttamisesta seurasi rakkaudellinen aviosuhde, edellytti kuitenkin myös sydämen lämpöä.⁹⁹³

Oikean aviorakkauden ja sovun toteutuminen oli laskettavissa jälkikasvun määrästä. Lapsiluku voitiin mainita esimerkiksi avio-ongelmia tutkittaessa. Eräässä tapauksessa oikeus totesi, että vaikka aviopuolisoilla oli tunnetusti ollut epäyhtenäisyyttä keskenään syystä tai toisesta, ei heidän yhteiselämänsä ollut voinut olla kovin huonoa, kun he saivat yhdessä kahdeksan lasta. Samalla perusteella ei ollut syytä epäillä, että mies olisi kohdellut vaimoaan huonosti.⁹⁹⁴ Seksuaalisuuden toteutuminen liitettiin myös puolisoiden aseisiin isäntänä ja emäntänä: emäntä oli todellinen emäntä vain, mikäli seksuaalinen unioni aviomieheen ja tilan isäntään oli voimassa.⁹⁹⁵ Kun eräs talollinen huomautti vaimolle tämän uskottomuudesta pitkän poissaolonsa aikana, vastasi vaimo yksiselitteisesti: ”Se joka isännän sijaan jätetään, se isännän työtä tekee”. Tällä hän viittasi rakastajaansa, jonka aviomies oli itse asettanut vaimonsa ohella huolehtimaan tilan ylläpidosta hänen poissa ollessaan.⁹⁹⁶

Suru ja kaipaus puolison kuollessa olivat nekin osoituksia oikeasta aviorakkaudesta. Ruumissaarnoissa ja hautajaistavoissa surun tunne esitettiin hyväksyttävänä kaikkine ilmauksineen, ja sitä pidettiin kristillisenä suhtautumistapana.⁹⁹⁷ lesken järjestämät kunnialliset hautajaiset säädynmukaisine seremonioineen olivat osoitus edesmennyttä puolisoa kohtaan tunnetusta ”hyvästä

⁹⁸⁷ KJ 1571 (1932), Ordning om Echtenskapet, s. 117, 121-122.; KL 1686 (1986), XV Luku, § II, s. 22.

⁹⁸⁸ Korpiola 2009, s. 62-64. Vuode ei symbolisoinut vain henkilökohtaista, seksuaalista suhdetta, vaan myös vaimon velvollisuutta uskollisuuteen sekä avioliittoon liittyvää oikeutta omaisuuteen ja tilaan. Näin myös huoruutta voitiin kuvata aviovuoteesta hairahtumiseksi. Sama. Katso myös KO Vehkalahti 9.8.1698:174v-177v, KA. At. 100.

⁹⁸⁹ KO Jääski 6.-8.2.1665:28-30, KA. At. 60. ”...hällit sigh till henne som en echta man till sin hustru...”

⁹⁹⁰ Eilola 2002, s. 104.

⁹⁹¹ KO Tohmajärvi 11.-12.9.1682:401-v, KA. At. 9.

⁹⁹² Florinus 1702 (1987), ”Ei ole ämmän ähkymistä, cosca on äijän pää sylisä, äijän parta parmoilla”.

⁹⁹³ KO Lappee 21.3.1670:31-38, KA. At. 66.

⁹⁹⁴ KO Liperi 12.-15.3.1688:95-98; 2.-5.3.1691:82v-85v, KA. At. 55. ”...han eij heller kunde honom Hartikain för hennes döds wällare beskylla, effter som dhe eij heller så illa leffat tillhopa uthan 8 stn barn tillsamman haft...”

⁹⁹⁵ KO Jääski 16.-18.2.1681:115-118, KA. At. 284.

⁹⁹⁶ KO Pielisjärvi 9.-14.3.1691:109v-116v, KA. At. 21. ”Se cuin isännän sijan jätetän, se isännän työtä teke”.

⁹⁹⁷ Bergner 1997, s. 75.

rakkaudesta”.⁹⁹⁸ Esimerkiksi piispa Gezelius vanhempi perusteli leskien vuoden suruaikaa aidolla rakkaudella, jonka mukaisesti leski ei kokenut puolisonsa kuolemaa ikään kuin lintu olisi lentänyt häkistään, vaan kuin jos sydän olisi särkynyt kahtia.⁹⁹⁹ Kyläyhteisössä tuoreen lesken odotettiin näyttävän murheeliselta. Eräs vastaviihityn, raskaana olleen vaimonsa menettänyt mies toivoi, että hänen vaimonsa, jota hänellä ei kauemmin ollut onnea pitää, olisi voinut elää.¹⁰⁰⁰ Gabriel Tammelinuksen saksalaisen esikuvan pohjalta suomentamassa saarnassa ”Lohdutus ystävän kuollessa” omaisiin, myös puolisoon, kohdistuva rakkaus paljastuu juuri menetyksen tuskassa ja surussa:

*”Jos ne olivat rakkaat, jotka sinusta erotettiin,
ole hyödyssä turvassa, paljon rakkaampana sinä heidät jälleen saat.
...Mekin tästä elämästä lähtiessämme,
...tulemme siihen elämään jossa omamme edestämme löydämme,
missä he ovat meille paljon tutummat ja rakkaammat kuin ikänä tässä elämässä,
ettemme sitten enää pelkää heistä erkanevamme.”¹⁰⁰¹*

Suruttomuus puolison kuollessa nähtiin pitävänä todisteena avioliiton rakkauttenuudesta. Kuten eräässä huoruustutkinnassa todettiin, mikäli mies harjoitti ”oikeaa aviorakkautta”, hän muisti vaimonsa poismenton edes tämän kuolinpäivänä. Tutkinnan alaisessa liitossa oikea rakkaus ei ollut toteutunut, sillä miehen halu ja ajatukset olivat vaimon kuolinpäivänakin sitoutuneet rakastajattareen.¹⁰⁰²

Miehen ja naisen välinen rakkaus arvioitiin aina suhteessa avioliittoon. Avioliitto oli uuden ajan alun yhteiskunnassa kuitenkin paljon muutakin kuin miehen ja vaimon rakkaussuhde – sen sosiaalinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen merkittävyys vaikuttaa ensi näkemältä suorastaan sulkevan pois ihanneeksi määritellyn rakkauden. Tässä ”oikean aviorakkauden” käsite tarjoaa vastauksen: aikalaisille rakkauden käsite sisälsi tunnekokemuksen ohella aina myös toimintatavan. Toisaalta tuon toimintatavan nähtiin myös luovan tunnekokemusta. Aviorakkauden emotiiveilla – velvollisuuksien täyttämällä, vastavuoroisuudella, kunnioituksella, seksuaalisella kanssakäymisellä – ilmaistiin rakkautta, mutta myös ennen kaikkea toteutettiin normatiivista aviorakkauden käsitettä ja tuotettiin tuota käsitettä vastaavaa rakkauden kokemusta. Oikea aviorakkaus oli oikeaa toimintaa, ja sellaisena se takasi sopua ja harmoniaa liitossa, jonka tuli kahden ihmisen yksilöllisten tarpeiden ohella vastata moniin sosiaalisiin ja taloudellisiin tarpeisiin. Siten aviorakkauden ihanne oli aikalaisil-

⁹⁹⁸ TK 24.1.1657:45–46. ”en godh kärlek”

⁹⁹⁹ Laasonen 1977, s. 240.

¹⁰⁰⁰ KO Uusikirkko 2.–12.1691:122v–125v, KA. At. 235. ”...hans hustru, hwilken han ej länge haft lyckat att behålla, måtte lefwat ...”

¹⁰⁰¹ Gabriel Tammelinuksen suomennos Joh. Gerhardin ”Pyhäin Tutkiskelemuksista” vuodelta 1681 (Koskimies 1921, s. 189).

¹⁰⁰² KO Marttila 14.–15.9.1693:519–523, KA. At. 334. ”...så frampt han...plägat en rätt ehta kärleek medh sin hustru wissel:n låtit hennes afgångh den ena dagen wara sig i minnet men i dett stället har hans hug- och tankar wedh denne pijgan warit bundne...”

le kaikkea muuta kuin sanahelinää – se oli tunnehallinnon ja paikallisyhteisön keskeinen arvo.

Esivallan tehokkaan propagoinnin sekä tunnehallinnon ja paikallisen tunteyhteisön perinteisten arvojen yhteensopivuuden ansiosta oikeasta aviorakkaudesta emotiiveineen muotoutui hyvin vaikutusvaltainen normi. Tätä edesauttoi myös aviorakkauden yhdistäminen kunniallisuuteen – kunnialliset miehet ja vaimot elivät yhdessä rakkaudessa puolisoidensa kanssa vastavuoroisen hierarkian ideaalia noudattaen. Oikean aviorakkauden käsite nostaakin jälleen esiin myös tunteiden poliittisen merkittävyyden: tunteiden säätelyllä voitiin ylläpitää yhtä keskeistä vallan perustaa, sukupuolihierarkiaa, sekä siten koko yhteiskuntajärjestelmän vakautta.

7 MIEHEN JA NAISEN VÄLINEN RAKKAUS UUDEN AJAN ALUSSA

Olen edellä vastannut rakkauden osalta Lucien Febvren jo ennen toista maailmansotaa asettamaan haasteeseen luoda kokonaiskuva menneisyyden ihmisen tunnemaailmasta. Tehtävä ei ole ollut helppo: menneisyydessä hyvinkin fyysisesti koetuista tunteista on lähteissä säilynyt vain hajanaisia sanallisia kuvauksia, nekin hajallaan valtavassa aineistomassassa. Tämä selittääkin osaltaan sitä, miksi kuva menneisyyden kiintymyssuhteista oli pitkään korostuneen negatiivinen. Ennen modernin käsitteistön ja paradigmojen kyseenalaistamista 1900-luvun loppua kohden ei tunteita edes mielletty historiantutkimuksen arvoisiksi kohteiksi. Viimeistään havainto tunteiden ideologisista, vallankäytöllisistä ja yhteisöllisistä ulottuvuuksista on tehnyt niistä paitsi kiinnostavia myös inhimillisen ymmärryksen kannalta välttämättömiä tutkimuskohteita.

Oikeudellisen lähdeaineiston luonteen vuoksi kertomukset rakkaudesta liittyivät aina rikostutkintoihin tai ihmisten välisiin ristiriitoihin – tilanteisiin, joissa rakkaus tai sen puute rikkoi yhteisön normeja. Samasta syystä kertomukset painottuivat ulkopuolisten havaintoihin, ja vain harvoin rakkaudesta kertoivat sen kokijat itse. Näin myös kuvassa uuden ajan alun rakkaudesta korostuvat – ehkä liiaksikin – normatiiviset ihanteet ja ulkopuolisten näkökulmasta havaittavat ilmaisut. Tietämys yksilöllisestä kokemuksesta jää epäselvemmäksi. Tarkalla lähiluvulla ja havaintojen suhteuttamisella aikakauden kulttuurin tuntemukseen on menneisyyden ymmärrys kuitenkin hahmottunut – tilannekohtaisten, moniäänisten kertomusten pohjalta on pystytty luomaan kokonaiskuva uuden ajan alun rakkauden käsitteestä ja kokemuksesta.

Rakkaus määritti oleellisesti miehen ja naisen välistä suhdetta. Uuden ajan alun miehet ja naiset rakastivat sekä velvollisuudentuntoisesti ja sosiaalisen roolinsa täyttäen että palavasti ja intohimoisesti velvollisuutensa unohtaen. He kärsivät menetyksen tuskasta, kadottivat rakkautensa, rikkoivat pyhimpiäkin kieltoja rakkauden takia ja kärsivät sanktiot kirvelevällä häpeällä ja joskus hengellään. On vaikea käsittää, miksi esimerkiksi Catharina Sölfwearm olisi ollut valmis riskeeraamaan kaiken – aseman, omaisuuden, kunnian, perhesuhteet, henkensä – ja tappamaan kaksi omaa lastaan, jos hän ei olisi syvästi rakastanut

renkivouti Erlandia. Tai että Sipi Mikkelinpoika ja Riitta Pertintytär olisivat panneet henkensä peliin toistuvasti yli kymmenen vuoden ajan ilman keskinäistä rakkauttaan. Jos taas Martti Nokan vaimo ei olisi rakastanut miestänsä, miksi miehen uskottu rakkaus talon piikaan olisi aiheuttanut hänelle jatkuvan henkisen piinan ja tuskan, tai jos Anna Henrikintytär ei olisi rakastanut sulhas-taan syvästi, miksi uutinen tämän tunteiden muuttumisesta olisi aiheuttanut hänelle murhetta?

Tunnistettavuudestaan huolimatta heidän rakkauden tunteensa oli aikansa kulttuurin ehdollistama. Uuden ajan alun agraariyhteisön käsityksiä rakkaudesta määritti ennen kaikkea avioliitto – kaikki miesten ja naisten väliset suhteet arvioitiin aina suhteessa avioliittoon ja rakkaus vertautui aviopuolisoiden väliseen suhteeseen myös avioliiton ulkopuolella. Miehen ja naisen välistä rakkautta jäsennettiin kahden teeman kautta: se oli sekä laadultaan ”erityistä” ystävyyttä että tietynlainen ”oikea” toimintatapa. Ystävyydellä oli keskeinen sija ajan mentaliteetissa: sillä kuvattiin sekä tasaveroisia että hierarkkisia ihmissuhteita, ja siihen liitettiin mielikuvia hyväntahtoisuudesta, läheisyydestä ja vastavuoroisuudesta. Ystävyys myös synnytti moraalisen velvollisuuden vastavuoroisiin palveluksiin. Erityinen ystävyys oli havaittavissa miehen ja naisen välisestä suhtautumistavasta, jota luonnehtivat luottamuksellisuus ja intimitteetti, sekä konkreettisista teoista kuten hellyydenosoituksista, lahjoista ja palveluksista.

”Oikeaa” aviorakkautta toteutettiin avioelämässä erityisesti hierarkkisessa vastavuoroisuudessa ja sovussa. Tämä tarkoitti sitä, että mies toimi aikakauden patriarkaalisesta ihanteesta mukaisesti kotitalouden päänä ja huolehti naisen elä-tuksesta ja nainen taas alistui miehensä päätävävaltaan ja hoiti velvoitteensa kotitaloudessa. Sosiaalisen roolin täyttäminen synnytti puolisoitten välille myös vastavuoroisen kunnioituksen. Oikeaa tai asiaankuuluvaa aviorakkautta ei siten mielletty niinkään fyysisenä tunnetilana kuin tietynlaisena normatiivisena toimintatapana. Toisaalta ”oikean aviorakkauden” toteutuminen oli sekin puolisoitten erityistä ystävyyttä, jossa taas korostuivat läheisyys, hellyys ja intimitteetti. Kun vastavuoroinen hierarkia toteutui avioliitossa, elivät puoliset yhdessä sovussa ja täyttivät paikkansa yhteisön sosiaalisessa verkostossa. Riitely, tehtävien laiminlyönti ja epäkunnioitus olivat aikalaisille ”paha elämää”, oikean aviorakkauden ja erityisen ystävyuden vastakohta, joka heijastui kielteisesti koko yhteisöön.

Miehen ja naisen välinen rakkaus oli agraariyhteisön käsityksissä aina luonteeltaan seksuaalista ja ruumiillista. Rakkaus yhdistettiin ensinnäkin kiinteästi sydämeen: se oli sydämen tuntemus eli affekti, ulkomaailman ilmiöiden synnyttämä sydämen liikkahdus kohti hyväksi havaittua. Rakkauden emootiivit olivat nekin hyvin ruumiillisia: käytännön velvollisuuksien täyttämisen ohella suudelmia, halauksia, kädestä pitämistä ja rakastelua. Rakastamisella voitiin tarkoittaa kirjaimellisesti rakastelua. Rakkauden ruumiillisuus heijastui myös ystävyuden käsitteeseen – rakastaja oli paras ystävä. Avioliitto oli sekin luonteeltaan viime kädessä miehen ja naisen seksuaalinen uniioni: koko avioliiton muodostaminen, pätevyys ja voimassa pysyminen edellytti puolisoitten seksu-

aalista yhteyttä. Tunnehallinnossa seksuaalista avioliittokäsitystä korostettiin kirkon opilla puolisoiden yhdestä lihasta ja avioliiton tarkoituksesta seksuaalisen puhtauden ylläpitäjänä. Paikallisen tunneyhteisön käsitykset erosivat tunnehallinnon normeista kuitenkin siinä, että ne suhtautuivat astetta sallivammin ruumiilliseen rakkauteen: maantavan mukaan rakastelu oli sallittu avioliittoon johtavissa suhteissa sekä jossain määrin suvaittu tai ainakin ymmärretty miesten avioliiton ulkopuolisissa suhteissa. Kansanomainen seksuaalinen puheparsi oli sekin tunnehallinnon vaaliman vakavamielisen siveellisyyden sijaan ennen kaikkea ihmisen arkista kokemusta ymmärtävä: ruumiillisesta rakkaudesta puhuttiin humoristisia ruokottomuuksia ja ilonpitoa vilisevin vertauskuvin.

Rakkaus syntyi havaitusta hyvydestä, sekä ulkoisesta että sisäisestä. Rakastettaviksi ominaisuuksiksi ihmisessä nähtiin kauneus ja terveys, kunniallisuus ja hyvä maine, miellyttävä luonne, sopiva ikä sekä sosiaalinen ja taloudellinen samanarvoisuus. Oikea, avioliittoon johtava rakkaus ymmärrettiin Jumalan johdatukseksi ja merkiksi siitä, että Jumala oli tarkoittanut miehen ja naisen toisilleen sekä elämään avioliitossa. Toisaalta rakkauden tunne voitiin herättää myös paholaisen keinoin eli noituudella. Paholaisen aikaansaannokseksi rakkaus käsitettiin silloin, kun pyrittiin tekemään ymmärrettäväksi suhde, joka oli rikkonut sosiaalisia rajoja tai johtanut erityisen häpeälliseen rikokseen. Noitus saattoi selittää myös yhteisöllisesti hyväksytyyn rakkauden kariutumisen.

Uuden ajan alun yhteiskunnallisessa todellisuudessa rakkaus suhteutui aina olemassa oleviin taloudellisiin realiteetteihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Avioliitto ei ollut olemassa ainoastaan puolisoiden rakkautta ja kumppanuutta varten, vaan myös elatuksen takaamiseksi, omaisuuden siirtämiseksi, laillisten perillisten hankkimiseksi ja sosiaalisten kontaktien luomiseksi. Rakkaus edellytti sosiaalista ja taloudellista yhteensopivuutta ja siten yhteisöllistä hyväksyntää – vastaavasti toimiakseen sosiaalisesti ja taloudellisesti tarkoituksenmukaisella tavalla avioliitto edellytti rakkautta. Nämä avioelämän ulottuvuudet eivät olleet eroteltavissa toisistaan.

1600-luvun suomalaisen rahvaan käsitykset rakkaudesta muokkautuivat kahden eritasoisen tunneyhteisön, esivallan edustaman ja virallisen tunnehallinnon dominoiman valtakunnan tason yhteisön sekä paikallisen kyläyhteisön muodostaman tunneyhteisön, kohtaamisessa. Esivallan edustama tunnehallinto poikkesi jossain määrin paikallisesta tunneyhteisöstä sekä arvoiltaan, normeiltaan, valvonnan keinoiltaan että sanktioiltaan. Nämä eroavaisuudet tulevat välähdyksinä esiin oikeuden pöytäkirjoissa, jotka voidaan nähdä kertomuksina näiden eritasoisten tunneyhteisöjen kohtaamisista. Yksilön elämässä ensisijainen oli paikallinen tunneyhteisö, ystävät, perhe, suku ja kyläkunta, joka muokkasi esivallan tunnehallinnon normeja perinnäisiin tapoihinsa sopivaksi. Yhteisön näkemys, maantapa, määritti viime kädessä rakkaussuhteiden lopullista tulkintaa ja hyväksyttävyyttä. Toissijainen, mutta silti alati läsnä oleva ja huomioitava oli esivallan edustama valtakunnallinen tunneyhteisö, jonka edustama tunnehallinto oli ehdoton. Yhteisöt olivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja

muokkasivat toinen toistaan, kuitenkin niin, että oikeudellisessa kontekstissa esivallan normi oli aina vahvemmillä.

Esivallan normi oli yhtäläinen koko valtakunnassa, mutta Suomen mitta-kaavassa myös paikalliset tunneyhteisöt näyttävät vaalinee samoja arvoja ja normeja. Rakkauden käsitteellistäminen ei ollut sidoksissa perhemuotoon tai maantieteelliseen alueeseen, vaan käräjillä esitetyt kertomukset rakkaudesta ja avioliitosta olivat yhteneväisiä Suomen alueen molemmissa päissä Turusta Viipurin. Tämä monipuolistaa aiemmassa tutkimuksessa esitettyjä näkemyksiä alueellisesti vaihtelevan perherakenteen suuresta vaikutuksesta avioliiton merkitykseen ja puolisojen väliseen suhteeseen.¹⁰⁰³

Rakkauden tunnehallinto jäsenyi luontevasti avioliittoinstituution perustalta. Tunnehallinto määritteli ruumiillisen rakkauden vain avioliittoon kuuluvaksi ja avioliiton ensisijaisuutta korostettiin eri yhteyksissä. Ideologisesti avioliitto oli sakralisoitu, määritelty parhaaksi elämäntavaksi ja varsinkin naisille kutsumukseksi. Avioliiton solmimista ja päättämistä säädeltiin tarkasti laissa, ja molempiin vaadittiin aina hengellisen esivallan hyväksyntä. Ihanteita tehtiin tunnetuksi kirkonmenoissa, avioliitto-opetuksessa, katekismuskoulusteluissa sekä käräjillä ja niiden noudattamista valvoi moniportainen virkamiehistö paikallistason kuudennusmiehistä, papeista ja kruunun viranomaisista aina piispaan ja hovioikeuteen asti. Valvontaan osallistui myös paikallinen tunneyhteisö, jonka perinnäisiin arvoihin ja tavoitteisiin avioliiton erityisaseman korostaminen ja aviorakkauden hierarkkinen ihanne monelta osin sopi.

Erityisen tehokas väline tunteiden hallinnassa sekä esivallan että paikallisyhteisön edustamalla tasolla oli ajan mentaliteetissa elintärkeä resurssi kunnia. Kunnia oli kykyä elää asemaansa liittyvien odotusten ja vaatimusten mukaisesti, ja yksilön maine yhteisössä mittasi tätä kunniaa. Häpeä taas oli seurausta epäonnistumisesta omassa roolissaan ja osassaan esimerkiksi rakastavana puolisona. Häpeän ja rangaistuksen pelko helpotti mukautumista yhteisöllisesti hyväksytyihin tunteisiin ja teki niiden noudattamisesta monille rauhoittavaa ja nautinnollista.¹⁰⁰⁴

Rakkaus oli erityisen ajankohtainen tunne varhaismodernissa yhteiskunnassa, jota leimasivat toisiinsa kietoutuneena sekä valtion kasvava valta että puhtasoppisen kirkon johtama ideologinen kamppailu syntiä vastaan, panoksena koko valtakunnan menestys. Inhimillisen todellisuuden rajallisuuden ja epävarmuustekijöiden keskellä yhteiskunnallisiksi ihanteiksi nousivat harmonia, staattisuus ja hierarkia. Näiden tuli toteutua yksittäisestä kotitaloudesta ja kyläyhteisöstä valtionhallintoon saakka. Koko järjestelmä perustui viime kädessä yksittäisen aviomiehen ja vaimon onnistumiseen aviollisten rooliensa ja velvollisuuksiensa täyttämässä. Rakkaus oli tunnehallinnon keskeinen normi ja

¹⁰⁰³ Tässä merkittävimmän jakolinjan on nähty kulkeneen ydinperhevaltaisen, peltoviljelyä harjoittaneen Länsi-Suomen ja suurperhevaltaisen kaskiviljelyn Itä-Suomen välillä. Katso esim. Moring 1994 ja Sirén 1999 sekä Aalto 1996, s. 206–207, Heikkinen 1988, s. 172 ja Pylkkänen 1990, s. 223–224. Perhemuodon on nähty vaikuttaneen myös aviolliseen rakkauteen niin, että itäisessä, miespuolisten perheenjäsenten suhteita korostavassa suurperhejärjestelmässä puolisojen henkilökohtaisen tunnesuhteen merkitys oli läntistä avioitumistraditiota pienempi. Sirén 1999, esim. s. 140–141.

¹⁰⁰⁴ Katso myös Reddy 2001, esim. s. 124–128.

ihanne, jolla yhteisöelämän vakautta ja ennustettavuutta voitiin taata. Varsinaista itseisarvoa rakkaudella ei ollut – sen arvo oli ennen kaikkea voimassa sitoa ihmisiä yhteen, oikeisiin asemiinsa. Oikea rakkaus ylläpiti jumalallista järjestystä ja harmoniaa, kun taas näitä arvoja rikkova rakkaus ei voinut koskaan olla hyvästä.¹⁰⁰⁵

Laajemmassa mittakaavassa rakkaus takasi koko hierarkkisen ja lähtökohteisesti epätasa-arvoisen yhteiskuntajärjestelmän harmoniaa. Jokainen ihminen oli säädystä tai sukupuolesta riippumatta velvoitettu kristilliseen lähimmäisenrakkauteen. Lisäksi jokaisen oli osoitettava velvollisuudentuntoista rakkautta itseä hierarkiassa alempana olevaa kohtaan: kuningas oli maan huolehtiva isä ja aatelin oli vastaavassa asemassa tiluksillaan, isäntä kotitaloudessaan ja pappi seurakunnassaan.¹⁰⁰⁶ Näin rakkaus harmonisoi paitsi sukupuolten, myös säätyjen ja sukupolvien välisiä suhteita. Vanhemmat olivat velvoitettuja rakastamaan lapsiaan ja huolehtimaan näistä, lasten taas tuli rakastaa vanhempiaan ja noudattaa näiden tahtoa. Avioliiton tapaan myös vanhempien ja lasten välisessä suhteessa rakkaudella viitattiin tunnekokemuksen sijaan usein norminmukaiseen, kunnialliseen käytökseen.¹⁰⁰⁷

Miehen ja naisen välinen rakkaus oli siten ideologisesti hyvin latautunut tunne ja vallankäytön ytimessä. Tunnehallinnon määrittelemät aviorakkauden emootiivit¹⁰⁰⁸ tuottivat norminmukaista kokemusta rakkaudesta ja toteuttivat rakkauden käsitettä. Ne korostivat rakkautta tapana elää avioliitossa niin, että kotitaloudelle asetetut taloudelliset ja sosiaaliset velvoitteet tulivat täytetyksi ja Jumalan vihan nostattavat synnit – sekä huoruus että viha ja riitaisuus – välteytyksi. Kristuksen ja seurakunnan suhteeseen vertautuva aviorakkaus myös antoi sukupuolihierarkialle sisältöä ja perustelun. Hierarkia perustui rakkauteen ja rakkaus hierarkiaan – vahvemman oikeudenmukaisuuteen ja solidaarisuuteen sekä heikomman saamaan huolenpitoon ja alistumiseen. Rakkauden ja hierarkian vaatimukset eivät siten olleet uuden ajan alun mentaliteetissa toisiaan poissulkevia vaan toisiinsa sulautuneita.¹⁰⁰⁹

Sukupuolten roolit ja asemat olivat ajan yhteiskunnassa perustavanlaatuisesti erilaiset, ja tuota eroa rakennettiin myös tunneteorioiden tasolla: miehiltä vaadittiin tunteiden kontrollia, kun taas naiset nähtiin kontrolliin täysin kykenemättöminä ja epävakaina.¹⁰¹⁰ Tunteiden sallittua ilmaisua rajoitti sukupuolen ohella ikä. Kypsemältä ihmiseltä odotettiin myös hillitympää ilmaisua.¹⁰¹¹ Aviollisen rakkauden on lisäksi esitetty olleen naisille miehiä tärkeämpää – koska miehellä oli kotitaloudessa muodollinen ylivalta, odottivat naiset tulevalta puolisoltaan rakkautta turvatakseen hyvän kohtelunsa.¹⁰¹² Oikeudellisessa

¹⁰⁰⁵ Katso myös Lennartsson 1999, s. 171.

¹⁰⁰⁶ Vertaa Andrews 2012, s. 24.

¹⁰⁰⁷ Katso esim. KO Lappee 2.–4.3.1664:43, KA. At. 271.

¹⁰⁰⁸ Tunneilmaisut, jotka aina myös muuntavat tunnetta, jota pyrkivät kuvaamaan. Niillä paitsi kuvataan tunnetilaa, myös toteutetaan tunteen normatiivista käsitettä ja tuotetaan tuon käsitteen mukaista kokemusta. Katso Reddy 2001, esim. s. xi–xii, 128–129.

¹⁰⁰⁹ Katso myös Lennartsson 1999, s. 186 ja Lahtinen 2007, s. 88.

¹⁰¹⁰ Korhonen 2005b, s. 16–17.

¹⁰¹¹ Eilola 2002, s. 107 viite 35.

¹⁰¹² Lennartsson 1999, s. 100, 121, 138, 340.

kontekstissa viittauksia naisten suurempaan tunnevaltaisuuteen, rakkauden osoitusten epämiehekkyyteen tai rakkauden suurempaan merkitykseen naisille ei kuitenkaan esitetty. Tunnemaailman sukupuoliero rakentui ennen kaikkea suhteessa seksuaalisuuteen sekä hierarkiaan.

Lopuksi on vielä palattava tutkimuksen alussa esitettyyn Magdalena Catharina Zebotajoffin kuvaukseen rakkautensa heräämisestä sydämen kääntymisenä ja lämpenemisenä. Magdalena Catharinan sanat tarjoavat näkymän yksilölliseen (fyysiseenkin) tunnekokemukseen, joka heijastelee aikansa laajempaa ymmärrystä tunteiden luonteesta ja rakkauden ominaisuuksista. Ne nostavat kuitenkin myös esiin erään keskeisen kysymyksen tunteiden historiasta – ajallisen ja kulttuurisen muutoksen. Magdalena Catharinan kuvaus viittaa sekä rakkauden käsitteellistämisen tapahtuneisiin muutoksiin varhaismodernista moderniin mentäessä että sen tiettyyn muuttumattomuuteen. Tämä tutkimus osoittaa, etteivät yksioikoiset rajanvedot esimodernin ja modernin, tai sivilisoidun ja sivilisoidun yhteiskunnan, välillä ole ainakaan rakkauden ja kiintymyssuhteiden tutkimuksessa hedelmällisin lähestymistapa. Jotta muutoksen ja muuttumattomuuden keskinäistä suhdetta ja suuntaa voitaisiin kokonaisvaltaisesti ymmärtää, on historiantutkimuksen jatkettava menneisyyden tunnemaailman kartoittamista.

SUMMARY

The Special Friendship. Love between a Man and a Woman in Early Modern Finland (ca. 1650–1700)

Introduction: In Quest of Past Love

“My heart turned immediately towards you, as if someone had poured warm water over it”. With these words a young woman described her first encounter with her future lover and husband as she stood accused of fornication in an Eastern Finnish district court in 1696. Her words reveal the temporal and cultural nature of feelings: the understanding of love in the past requires interpretation. Through the narratives of ordinary people speaking of their or their neighbours’ inappropriate relationships in court proceedings, however, it is possible to recognize early modern love.

The aim of this study is to examine empirically the understandings, interpretations and experiences of love in early modern rural Finland by answering the following questions: *how did the ordinary people understand love between a man and a woman; what meanings and contents did they attach to it; how did they express it; and how did they understand its origin.* Understanding love necessitates addressing sexuality and marriage. In early modern culture love between a man and a woman was essentially sexual, and the marital relationship formed the premise of all heterosexual relations. Thus the following questions are also addressed: *on what grounds did early modern people marry and choose their spouses; and how were the spouses to live in relation to each other and the wider community.* The level of official norms and exercise of power forms an important part of the study. Emotions are analysed here as constant interaction between cultural adaptation and the physical body.

Historians only took an interest in emotions in earnest in the 1980’s, and only recently have feelings become an accepted field of study, the history of emotions, in the discipline. The points of departure of the history of emotions were Norbert Elias’s civilizing theory, the history of mentalities and the findings of family history, which indicated changes in family sentiments between pre-modern and modern times. Elias’s theory presented pre-modern feelings as unrestrained outbursts, which people only gradually learned to control and cultivate. Many early family historians also adopted this theory of a process of cultivation, as they connected affectionate relations to modernization. The myth of cold pre-modern family relations was born when modern standards were applied to love even in historical sources. Although family history has since recognized affection in pre-modern times, its actual content and understanding have remained unexplored. The aim of my study is to restore affection to the debate on human relations in history.

In my analysis I utilize the ideas developed by anthropologist William M. Reddy, medievalist Barbara Rosenwein and historian Joanna Bourke. They all conceive of emotions as culturally constructed and vital for the exercise of

power. According to Reddy, emotional utterances or *emotives* as he calls them, are always in dynamic interaction with emotions and hence they invariably do not only describe, but also alter and construct the emotional state they strive to describe. Emotives are crucial for both individuals and communities and thus politically charged. In order to function all communities need to have their own *emotional regimes*, within the limits of which emotions are controlled. This happens especially via propagated ideals that direct individual efforts. Rosenwein calls this disciplining framework *emotional community*. Members of emotional communities share the same fundamental ideas about the world, values, norms and emotion rules and they usually conform with social communities. At the same time, people may belong to different, even conflicting communities. Whereas Reddy and Rosenwein reveal the cultural and relational nature of emotions, Bourke, in turn, has highlighted the main mechanism through which emotions are culturally constructed: narration. Emotions can be seen as a language game, following the narrative conventions of their culture. Via narration the physical side of emotions also becomes accessible to cultural historians.

The main material of my study consists of transcribed district court protocols from Eastern and Western Finland circa 1650–1700. As secondary material I also use the district court protocols from Käkisalmi province. Because of the long period and the large area of the study, in the demarcation of the vast material I have used the Tuomiokirjakortisto index. This index encompasses the district court protocols from large parts of Eastern and Western Finland between years 1623 and 1700. In this index I have read through all the references conceivably containing court cases concerning the relationship between the sexes. As the occurrence of love talk in different kinds of court cases was quite random, this particular index is the best way to ensure as large a sample of cases as possible. In total my material includes 683 different court cases, of which I consider 177 as *key cases* because of their highly informative value: they include explicit talk about the meanings and expressions of love, sexuality, relations between men and women or marital life. The remaining cases (506) provide a more general context for the picture emerging from the key cases. As auxiliary material I have used the rare surviving Cathedral Chapter protocols and contemporary literature.

The district court protocols are the only means to access the understandings of ordinary people: they are uniquely rich narrative sources, which include descriptions of even the most mundane details of everyday life. In addition to serving as the means for the Crown to discipline and inform people, the district court was internalized in the everyday lives of the peasants, as people appealed to the court to resolve their disputes and transactions or merely followed their neighbours' undertakings. The function of the transcribed protocols was to enable the Turku Court of Appeal to maintain its jurisdiction over the lower courts and hence the protocols adhered strictly to its procedural requirements. Accordingly, all the captivating details occurring in the protocols are there as evidence of an appropriate investigation and judgement, a crime and being guilty or innocent of it. Love has to be searched for from criminal trials like for-

nication, adultery, desertion of a spouse or marital disputes. However, by these wrongdoings it is possible to deduce what was desirable, ideal and loved in early modern culture.

The aim of the court proceedings was to get to the truth. As many of those accused of sexual crime denied their guilt, the court concentrated on witnesses' testimony and various indications in the behaviour of the accused. Witnesses were crucial: friends, spouses, neighbours, relatives, ordinary men and women living near the accused. The judge was the one to formulate the transcript protocol and he serves as a filter between early modern people giving evidence in court and the modern researcher.

In their court narratives people never described the whole cultural script of love but certain aspects of it. The research has to proceed from individuals and separate signs into entreties. When an empirical fact – whether it be a custom or emotional utterance – recurs, it can be taken as a cultural norm unifying the community. The whole script of love can be reached only by close reading of multiple cases and by relating the empirical findings to extensive knowledge of early modern society.

Narrations of Love

The narrations of the Finnish-speaking peasantry have to be approached via protocols written in Swedish, the language of public administration and the elite. Thus the narratives in court protocols are translations and summaries compiled from originally extensive oral depositions. Only in rare cases were some words or phrases transcribed verbatim in Finnish. Hence more depends on the role of the researcher and her interpretation

When emotions were discussed, they were referred to with the actual emotion term like love, or physical reactions and metaphors attached to the emotion, such as talking about the warmth of the heart. Terms like feeling, or its pre-modern equivalents affect, perturbation or passion or the verb to feel were not used. Love, in Swedish *kärlek*, was most commonly associated with the relationship pertaining between two people and could be qualified with attributes like “burning” or “deep”. The terminology of love was closely associated with engagement and marriage. “To love” was rendered in Swedish *älska* or *kärhålla*, and used to refer to attachment both inside and outside marriage. Loving, in Swedish *kär*, *kärlig* or *älskelig*, was mainly used to describe the feeling of love, loving behaviour or sexual intercourse. When talking about love between a man and a woman, the term friendship, in Swedish *vänskap*, was highly charged. Friendship was a focal concept in early modern culture and associated with consensus, peace, solidarity and voluntariness. In order to signify the intimate, sexual relationship between the sexes friendship was augmented by the attribute “special”. Special friendship, then, meant a deep, visible, marriage-like love affair between a man and a woman.

In a judicial context, the narrations of love were always connected to narrations of crime. In criminal cases the accounts of love were crucial evidence. The court was interested in detecting signs indicative of loving relationships,

such as seeking privacy, displays of affection, gifts, talk about marriage, or sharing alcohol. Love was observed from individual suspicious acts and words, gestures and attitudes. The surveillance of the community of its members' body language was based on the belief that emotions manifested themselves in the body involuntarily. Emotional utterances even affected the proceeding in court, as tears, for example, were seen to indicate genuine repentance, which in turn might even affect the whole outcome.

The alleged crimes were brought before the court by officials or sometimes by individual members of the community, and they were based on denunciations or gossip. Gossip, then, could be based on eyewitnesses' observations and talk or on idle talk alone. The investigation proceeded by hearing the evidence of witnesses, who were decisive in narrations of love. The witnesses described their observations quite freely, but always in accordance with the narrative conventions attached to love and the relationship between the sexes in their own culture and time. They structured their observations and narrations according to the vocabulary (concepts, the conventions of interpretation and narration) of their culture - by describing the observed love as friendship or marriage-like. Whether they told the truth or not, in order to be persuasive their narratives always had to accommodate the mentality of their audience: the judge, the jury, the accused, the witnesses and the parishioners and villagers invariably present in court sessions. Those describing their own feelings then, often referred to the feelings of the heart. Statements on normative love or morality were also made by the authorities.

Regulation of Love

I analyse the institutional, formal regulation of love as the emotional regime, and the local community (neighbourhood, village and parish) as the emotional community, which were in constant interaction. Early modern Sweden was an amalgamation of the state and the church. In a Lutheran theocracy the emotional regime of love was built on the marriage institution. Emotional regime is a collection of established norms, institutions, rituals, conventions and emotives, by which each society strives to regulate and standardize the emotional world of its members from understandings and expressions to experiences. Emotional norms are usually stated in the form of ideals to be pursued, and failures in pursuing the ideal life are sanctioned one way or the other.

The Reformation raised marriage to an unprecedented special status by making it the ideal way of life. Marriage was sacralised and its status highlighted by tightening the legislation and penalties concerning extramarital sex. All sexual relationships were to be limited to marriage, and faithful, reciprocal marital love became the official emotive and ideal of the emotional regime, with the aid of which the authorities propagated the right idea of marriage and gender order. Hence, throughout society marriage was the norm in relation to which all relationships between men and women were measured. The emotional regime of love and the regulation of all human relations were based on the religious precepts of the Old Testament and its collective contrition, a belief that unpun-

ished sins incurred the wrath of God over the whole kingdom. Its economic and political motives related to the fortification of state control and nation-building. These required both money and strict control of the subjects in every walk of life. Almost all the subjects belonged to a household, the basic unit of society. Marriage was the mainstay of the household, so it acquired special significance in maintaining order: disorder in marriage was equated with disorder in the kingdom. Thus the regulation of love between a man and a woman became a highly political theme.

The primary means of the emotional regime was the declamation of the Lutheran marriage theory, according to which the main functions of marriage were reciprocal love, reproduction and sexual purity. The bedrock of the marital relationship was gender hierarchy, which was presented in the Table of Duties and in which the husband was compared to Jesus or the head, and the wife to the congregation or a part of the greater whole. As marriage was indissoluble, it was always to be undertaken with a free will. The other side of the emotional regime of love was composed of fierce sanctions. Sexual love was regulated by the Medieval King Kristoffer's Law of the Land, the Mosaic Law attached to it, and certain royal statutes, according to which all sexual intercourse outside lawful marriage was punishable. The most common punishment was fines, but for double adultery (both parties married), bigamy and incest the penalty was death. The sanctions fell most heavily upon the people of low social standing, as their fines were converted into ignominious and stigmatizing corporal punishments because of such people's impecuniousness. As the social status of the penalized person was usually demoted, disgrace was one of the most effective means of the emotional regime. The actual surveillance and supervision of the common people was carried out by the local clergy, who could in case of observed offences utilize conversations, advice and guidance, but also penalties such as public confession and exclusion from communion.

Love affairs were also regulated and supervised on an informal level by the local emotional community, from the circle of acquaintances (family members, friends, relatives, co-workers) to the wider village and parish community (neighbours, villagers, parishioners). The agrarian community did not always obey the strict emotional regime, but extramarital affairs were part of life. However, this did not mean a total inconsistency between the official and informal norm. Rather the formal, nationwide emotional community and the local emotional community were interactive and interdependent modifications of the same norm. The local emotional community permitted more sexual freedom within the limits of its traditional customs than the formal emotional community with its emotional regime. One of the main differences of the informal norm compared to the formal norm was the condoning of sexual intercourse as a part of the marriage process and the construction of the relationship between the future spouses.

However, the local emotional community allowed no more individual freedom than did the official emotional regime. The local community formed a tight moral and physical entity, in which harmony and solidarity were highly

valued. Regulating love was one means to sustain this community, as the morality and conduct of its individual members affected the whole community. For the agrarian community one crucial value and motive for the regulation of love was marriage, which was both functional as a relationship, economically viable and socially appropriate. Marriage was not only an emotional attachment between two individuals, but also a social bond affecting the whole neighbourhood. A marriage and a household had to fulfil its social and economic obligations towards the local community. As the marital relationship had always to adapt to a complex network of existent emotional, social, moral and economic obligations, responsibilities and attachments, the fact who married whom became a communal concern.

The marriage process usually proceeded from intimate to public, and the rituals required to make the relationship valid demanded that it be public, thereby providing opportunities for the involvement of kin and community. Acceptance of and integration to the group of family members, relatives, friends and neighbours were essential for the marrying couple as no household could survive without the social safety net. The communal involvement in the marriage process could be positive, furthering the marriage, or negative, limiting the individual freedom of choice. Furthering could happen, for example by searching good prospective spouses, relaying messages and gifts, or participating in the marriage negotiations. The negative influence, then, might assume features of pressure and coercion. Children could be persuaded or threatened into accepting a candidate chosen by the parents or to give up what the parents considered an inappropriate candidate. Parents might also negotiate marriages between their respective children when these were still underage. However, the influence of the guardian depended on the degree of independence of the child: Finnish common people were usually over twenty when they married, and many were in service. The guardian had one effective leverage though, the right to disinherit a disobedient child. The amount of the wealth transferred in the marriage also made a difference: the greater the wealth, the greater the familial interest. Thus, it was habitual to defer to the parents' views.

There were also other restrictions on individual freedom than parental participation. Even the clergy did not always respect the requirement of free will so essential in the emotional regime, as they sometimes married reluctant couples by force. Existent kinship networks might also set love affairs onto the proper tracks, because knowledge of the background of the future spouse was an important prerequisite for love. Familiar and kin households were first approached in the search for a spouse, and love developed more easily between persons who were constantly in social contact.

The communal involvement was not restricted to the marriage process, but the harmony of the community was also maintained by regulating the marital life and relationships between the married and the unmarried. The aim was to safeguard the socially and economically special standing of marriage and restrict the effects of sin. People made use of the district court voluntarily to resolve their problems or offences and regain access to the Holy Communion,

from which offenders were banned. In the agrarian community few love affairs ultimately eluded the collective awareness, because of the cramped housing and openness of the household. Early Modern people lived their lives constantly aware of communal surveillance, and gossiping conditioned their every word and action for their entire morals and characters were judged by these. Gossiping could damage or even destroy one's reputation and honour, the preconditions for membership of the community. Hence gossip was one of the most effective sanctions of the local emotional community in the regulation of love. Apart from gossip, the local community made use of reprimands, even violence, ostracizing from communal life and denunciations to the authorities. Women played a central role in the control, as they were considered to possess special knowledge about relationships. However, sometimes, especially when the lawful sanction for the crime was death, the local people also tried to conceal their neighbours' misdoings. Hence the attitude of the local community towards the formal emotional regime occasionally seems ambivalent.

Corporality of Love

In Early Modern popular culture the heart was seen as the centre of life and feelings. Different kinds of feelings were conceptualized by the heart, but above all, it was the seat of love. Talking about the feelings of the heart referred to the physical sensations of emotion, but it also presented the feeling metaphorically. Love was pictured, for example, as the turning of the heart towards the loved one or keeping the heart for the loved one. With the aid of witchcraft, the heart could be turned in the desired direction. The subjective physical experience of love was pictured as warmth or movements of the heart. The salience of the heart is also apparent in the objects connected to the marriage process. In agrarian communities men usually made household utensils as gifts for their brides to show their maturity, skills and love. These were often decorated with heart figures. The end of love could then be depicted as coldness or hardening of the heart. An indifferent spouse, for example, was cold-hearted, which referred to an acrimonious relationship and lack of sexual intercourse. Coldness was a reason to seek annulment of an engagement, for it prevented the development of love later in marital life. Particularly deep love could be pictured as burning or even as a taking over of the will. This referred to a feeling so overwhelming that it made the person forget all decency and obligations towards family and community. As one noble maiden said, "she did not care if she would marry a pauper's son and eat bark, as long as the man would please her every day".

Among scholars the idea of the heart as the seat of emotions was based on the Aristotelian-Scholastic theory of affect. According to this theory, the sensitive side of the human soul registered, saved and evaluated perceptions, and responded to these stimuli with movements of the heart, away from harmful things and towards the good. Also according to classical humoral pathology the heart was the physical centre of the emotions.

In Early Modern agrarian community love was a bodily emotion: love between a man and a woman was always discussed in the context of sexuality. Thus, sexual intercourse was one of the most focal emotives of love. Sexual intercourse expressed the experienced feeling of love, enforced the cultural concept of love and produced experience consonant with this concept. For the contemporaries, making love was love. Displays of affection, such as kissing, hugging or holding hands, were part of a loving affair. Sexual tenderness was the greatest pleasure of married life, as one wife told the court. These displays were carefully monitored and remembered in the community, and they often emerged in the investigations of misconduct. The most unambiguous sign of a love affair was intercourse. If no shows of affection were observed, the quality of the relationship was judged by the efforts to be in private or mutual joking and playfulness. External symbols, such as clothes, might also have sexual significance. Abandoning outer garments, especially symbolically meaningfully hat, and uncovering the body could be interpreted as sensually allusive.

In Early Modern culture material gifts were emotives along with sexual intercourse and displays of affection. Gifts were a socially established and psychologically binding custom, through which a man and a woman committed to each other and to their future marriage. Because of their highly ritualistic nature, men also used them instrumentally to seduce women. Gifts might be grain, money, clothes, jewellery, dry goods or utensils, also personal objects. The most iconic gift was the ring, which was seen as a sign of love. However, in extramarital affairs sharing spirits carried the greatest symbolic significance. Sharing spirits indicated a reciprocated friendship – it was a means of symbolic exchange and commitment aimed at generating a relationship between the giver and receiver. Sharing spirits was thus often the means by which the community judged the nature of the relationship and as such it served in court as evidence of sexual misconduct.

The sexual vocabulary of the court protocols was mainly official and declaratory, but the rich dialect of the common people occasionally emerges. The common people referred to sexual intercourse through sayings and metaphors. First of all, lovemaking was depicted as fun and play or frolic. Secondly, metaphors referring to fauna were used, such as in sayings “in the middle of spawning” or during “the mating season”. Thirdly, the metaphors of lovemaking referred to heat and warming up, as in the saying “heating the pot [i.e. woman]”. Phallic symbolism was also used, as in the male saying of “carrying one’s knife in and out the door”. Sexual intercourse could also be signified by reference to the marital relationship and the social positions of the spouses in the household. In this case a lover, for example, was “dear dad” and making love was “celebrating a wedding”. The symbolic value of the marital relationship also becomes clear in the saying “lying under one blanket as a married couple”.

Corporality and desire were attributes of both men and women. However, the physical emotives of love also reveal the dark side of Early Modern culture of love: the close connection between female honour and sexuality, and the more rigid sanctioning of the extramarital sexuality of women. In a patriarchal

culture honour was gendered, and women were seen as primarily sexual beings. Marital female sexuality was blessed, but wrong, extramarital sexuality led to shame and dishonour – in the worst case it made a woman a whore. Guarding their honour was left to women themselves, and this made rigid claims on women's correct demeanour: they were to be chaste in words, actions and body language. This meant no lingering glances, revealing clothing or dirty talk in the company of men. A woman was never to be active or the initiator in her relations with men. Challenged sexual reputation even had legal consequences, as women alleged to "run after menfolk" found it hard to prove their innocence in case of accusations of sexual misconduct. When accused of fornication, women utilized the ideal of passivity and stressed their role as yielding or giving in to the man's desire.

The law forbade extramarital sexuality for both sexes, but the views of the local people or even the courts were not unbiased: the woman's guilt was usually stressed and labelled on her by name *kona* (in English mare). However, illegitimate children were part of agrarian life. One child did not destroy a woman's reputation and make her a whore, rather it impaired her honour. In real life women's scope for action was wider than in ideals, as can be assumed in a culture that connected sexual intercourse to the marriage process. The significance of sexuality in creating bonds and social positions could even give women the opportunity to use consenting to sex as a strategy to get married.

Whereas women were expected to be coy, active agency was an essential part of manliness. Men were to be sexually active, though ideally this was accompanied by responsibility in case woman became pregnant. Not all men were so responsible. Hence there were two competing images of the "real man": in the definitions of the formal emotional regime the man was always the responsible, decent (and married) provider, but in the local emotional community it was also an unrecognised manly virtue to pay court to and seduce women. Men were allowed more sexual freedom, as their honour was not so tightly intertwined with their sexual behaviour as women's. However, philandering was not unambiguously beneficial to a man's reputation.

The relationship between a husband and a wife was seen as a concrete physical tie that was created and maintained by sexual intercourse. This idea was based on the Lutheran marriage theory defined in the emotional regime, and the traditional marriage customs, in which marriage was seen as complete only after consummation. According to the former, man and wife were "one flesh", yearning for union, and without carnal communion there was no marriage. Hence impotence was incompetency for marriage. The marital bond was sacralised, which made adultery a very serious crime. This was cemented by the social and economic significance of marriage. Thus, adultery was one of the two lawful grounds for divorce, the other being malicious desertion. After adultery the marital bond could be repaired by sexual intercourse.

In the emotional regime adultery was forbidden for both sexes alike, but again the attitude of the local emotional community was more permissive towards male adultery, as seen in the frequency of men's deeds compared to

women's. Most of the adulterous wives committed their crimes when living apart from their husbands, whereas men committed their crimes concurrently with normal marital life. The attitude towards men's adultery, however, was not totally indifferent. A husband's infidelity was a painful emotional violation for the wife, which becomes apparent in their jealous fits of anger. However, most of the wives forgave their unfaithful husbands, which refers to the fact that for many women marriage was an economic necessity. Men instead rarely forgave their unfaithful wives. The sexual behaviour and honour of the wife was significant for the husband and his manly honour. This is why husbands sometimes kept silent about their wives' adultery. Especially in case of double adultery and the subsequent death penalty the choice between manly honour and emotional offence and the well-being of the wife must have been hard.

Initiation and Curtailment of Love

In the official rhetoric the best advice for those entering into marriage were fear of God and respect for parents. In real life the agrarian people fell in love and chose their spouses for many motives, which mainly concerned the personal qualities of the future spouse. In their court narratives the ordinary people stressed honour and reputation, character, health, looks and age. Important preconditions for love were also equal social and economic standing. The different motives intertwined and their emphases differed from one marriage to another.

Love or at least an expectation of its emergence later in married life was very important when choosing one's life companion. If love was out of the question, so was the marriage, and quite often an unloving relationship or even hatred was stated as a reason when applying for release from an engagement. The authorities acknowledged the significance of personal emotional attachment, otherwise it would not have been worthwhile to appeal on such grounds in the Cathedral Chapter or the local district court. The appreciation of love had practical reasons in an agrarian society. As the spouses were to live together in godly harmony, maintain the household, bring up their children and work together for a living, it is obvious that reciprocated love was conducive to the fulfilment of these demands placed on marriage. Yet the importance of love varied from union to union.

According to the theory of affect, when a person observed beauty and goodness in the outer world, these made her aspire towards their source. Thus, love could be understood as a reaction to beauty. However, in the moral rhetoric of the emotional regime beauty was depicted as earthly vanity and the same tone can be detected in the popular proverbs. In the everyday dealings of the agrarian community beauty had its own relevance: good looks made people fall in love, whereas ugliness and especially deformity inhibited love.

Honour and its manifestation, reputation, were fundamental values in Early Modern Agrarian community, and they determined an individual's social standing and the scope for action. Hence they were also one of the most desirable selection criteria in a future spouse. "Dishonourable deed" was even a law-

ful reason for the annulment of an engagement. Usually this meant theft. However, most often the honour linked to the marriage process meant a woman's sexual honour. No woman convicted of sexual misconduct was desirable as a prospective spouse, either to men themselves or to their parents. The character of the future spouse was also of great importance for love to develop and endure. Beauty of character generated love just as much as physical attractiveness. It was especially hoped that the woman would be even-tempered, for this predicted her ability to be a subservient wife. The man's good nature, then, was thought to safeguard the wife from abuse and destitution. The character of a potential spouse was evaluated, apart from personal dealings, by his or her family and kindred; character was seen as a shared quality among a family group.

The future spouses were to be equal in age and position. Too big an age difference, especially with the woman as the older party, was shunned, because it was seen to prevent love. Most important was the parity of social standing and estate. Social endogamy was defined in the legislation and it was also a part of the local community's norms. The common principle was that like married like, peasants married peasants and landless married landless – although the divisions between the estates were much more rigid than those inside the peasantry.

Traditionally it has been assumed that the social, economic and political significance of marriage in Early Modern society ruled out the possibility of love and personal attachment. I challenge this view from the new perspective of emotional history and link the social reality to the emotions. In the lived experience of the common people the social, economic and emotional side of family and marital life interacted and were inextricably linked. Marriage was always both an emotional bond and an economic agreement. Marriage made the core of the household and hence the basic unit of production in Early Modern society. The economic impacts of a marriage extended to the whole neighbourhood and community. Marriage was also a means to secure workforce, as the small farms needed the work contribution of both wife and husband. Often marriage was a practical necessity: the wife was needed to take care of the household, children and elderly relatives, the men to do the agricultural work and hence to provide for other family members. For women especially marriage was the surest way of securing one's living. However, in arguments concerning the marriage process finances were seldom highlighted. Usually they were discussed when the other party was unable to meet the economic obligations set in the marriage negotiation. In order to fulfil its function in the community all sides of married life needed to work together: the production function and sustenance of the household and its social networks required love, whereas love demanded economic and social compatibility and communal integration to grow.

In Early Modern culture God was seen to guide every aspect of human life, including the choice of a spouse. Providence was utilized in an emotional regime, especially in ecclesiastical discipline, but it was also a part of the common parlance. Because decent love aiming at marriage originated with God and

was hence good, appealing to providence could even be used to justify illicit love, as did a noble maiden who wanted to marry her father's cavalryman. For her, the love at first sight was "a guaranteed sign that through God's providence their fate would some day unite them in marriage".

Not all love was good: extramarital affairs or liaisons between unsuitable partners threatened both the social order defined in the emotional regime and the harmony of the local emotional community. Thus, they could be understood as the work of the Devil either that he himself had lured a person into sin or that love was manipulated with the aid of Devil's tricks, i.e. witchcraft. Witchcraft was made possible by the understanding of human boundaries as porous. This was evident for example in the ideas of the connection and border between the body and the soul. Love magic was most often resorted to in the search for a spouse, but it was also used in extramarital affairs and marital problems. The motives were not purely emotional. Love magic was performed by feeding something magically made to the person who was to fall in love. Fetishes and magical objects were also utilized. In court love magic was invoked firstly in cases of emotional suffering, when the loving relationship had turned into hate and the end of love needed to be explained. Secondly, it was invoked by people who had committed sexual misconduct and tried to make their own deeds comprehensible afterwards. In this case love magic was a way to externalize one's own, wrong feeling. Only witchcraft could explain such a lunacy, that for example a married man of good reputation abandoned his wife and ran away with a disreputable vagrant woman.

True marital love was pictured in the rhetoric of the emotional regime as harmony and peace between the spouses. Hereby abusing one's spouse could in court narratives be connected to a loveless marital relationship or alternatively to a violent spouse's love for someone else. This way of thinking also occurred in the King Kristoffer's Law, which forbade men to hit their wives "because of love for other women". In patriarchal culture the master's right to enforce discipline was an essential part of his manly dominance, so reasonable and justifiable violence – for example whipping when the wife got drunk – was totally accepted both by the authorities and the local community. Excessive violence threatened the husband's manliness, but the boundaries between excessive and reasonable were fluid and the potential loss of manly honour did not stop all men from battering their wives. On the other hand, not all the husbands used even mild correction. Marital violence very seldom reached the district court, but when it did, it was quite often in connection with adultery. In that case the husband's violence was seen as an evidence of adulterous love, either by his wife or the community. Abusive wives were rarities, but even their violence could be connected to love for other men.

The ideal of the life-long amicable marital love did not always come true in real life, but life turned into coldness and quarrelling. In this case people had two options available to them: either to seek a lawful divorce in the Cathedral Chapter or to resort to its popular versions, separation and desertion. As formal divorce was burdensome, expensive and granted only for adultery or desertion,

the popular customs persisted. Sometimes one spouse simply ran away, even abroad, or the spouses moved to different parishes for service. In times of crises, such as famine, spouses might be forced to leave to go begging far away from each other. Serious, dreaded illnesses, such as madness or leprosy, or even sensory disabilities might also stifle love. Sometimes life became intolerable because of one spouse's alcoholism, violence or paranoid jealousy. Quarrelsome marriages were depicted as "bad life" compared to the righteous marital life. This referred to concrete wrongdoings such as the man's violence or wife's disobedience, and mismatch and frigidity between the spouses. The authorities saw the bad life as a consequence of the wrong behaviour and contempt for official emotives – a situation that could be corrected simply by giving these up. The Table of Duties also provided a rhetorical tool for quarrelling spouses themselves: in court wives accused their husbands of lack of maintenance and abuse, husbands their wives for of obscenity, disobedience and poor housewifery.

Love as Friendship and a Mode of Action

Two conceptual entities have taken shape from the analysis in the preceding sections, through which the relationship between a man and a woman was structured: the special friendship between the two and normative "right" married love. Friendship occupied a focal position in Early Modern mentality. Through the concepts of friendship it was possible to picture both equal and hierarchical relationships. Friendship could exist between whomever. However, friendship between the sexes was not just friendship, but a *special* (in Swedish *särdeles*) friendship. The special character of the friendship was detected from attitudes and concrete actions, for example gestures, body language, efforts to be in private, intimate discussions, confidences exchanged, gifts and physical displays of affection. Friendship was based on free will, trust and reciprocity, and it required reciprocal favours. Hence the emotives of love were reciprocal and gendered. The sexual and corporal nature of love between a man and a woman were also reflected in the concept of friendship. One's lover was also one's best friend. This is why even light-hearted chatter about a woman's friendship with some man might be taken as an accusation of sexual misconduct. Good and lasting friendship was also a reason to marry. An equivalent way to describe love between a man and a woman was to compare the friendship to a married couple. The marital relationship was the norm, through which all other love relationships were defined and depicted. The special friendship was greatest in marriage.

The marital relationship was the norm for all relationships between the sexes, and its ideal was specifically defined by the themes of reciprocal hierarchy and harmony. Executing these in marital life, that is, a certain mode of action, was seen as the *right* marital love. Emotions are always attached to the values and objectives defined in the moral order of a society. In Early Modern society one fundamental value was the hierarchy between the sexes, which was validated, justified and maintained by means of the emotional regime. Marital

love was, above all, an emotion producing hierarchy: it demanded duty, help and care towards one's spouse from husband and wife alike, but its fulfilment was strongly gendered. The weaker party, the woman, loved through humility, respect and service and the stronger party, the man, by maintenance, forbearance, and fairness. In practice this included taking care of the gendered tasks of the household and obeying the hierarchical modes of speech and behaviour.

The hierarchy of love was based on societal hierarchy, which was apparent in all the areas of life: division of labour and space, in the letter and the application of the law, jurisdiction, control over property, attitudes towards the body and sexuality. The hierarchical emotives of love were also an essential part of the construction of gender. The intercourse between the spouses was founded on the duty of reciprocal hierarchy and expectations of its fulfilment – that both spouses acted honourably and fulfilled their duties in the household and in marriage. Honour was one of the most effective means of the emotional regime in controlling its subjects, and it was utilized in marital love too: honourable men and women lived with their spouses in hierarchical harmony and fulfilled their spousal duties.

Another value of Early Modern society was peace and harmony. All human relationships were to be based on balance and harmony, and they lasted as long as every individual fulfilled their duties and stayed within the limits of their rightful positions. In marriage this meant hierarchical reciprocity. The glorification of harmony had a wider political motivation in the century of the Reformation, extensive wars and nation-building. The emotives of marital love aimed at securing the stability of communal life and ideological unity.

The right marital love required sexual intercourse and desire was seen as a sign of love. Thus the fulfilment of proper marital love and harmony could be measured by the number of the offspring. The right marital love also included sorrow and pain in the face of the spouse's death. Indifference, again, was seen as a sign of loveless relationship. At first sight, the social and economic significance of marriage seems to exclude the possibility of idealized love. Here the norm of proper marital love provides an answer: for the people of the time love was not only a feeling but also a mode of action. Love was expressed with the emotives of right marital love. However, above all, they were used to enforce the concept of right marital love and to generate an experience of love in accordance with this concept. The right love was the right action, and as such it secured peace and harmony in a union, which was to fulfil the needs of not just two individuals, but of a wider community with its diverse social and economic demands. The right marital love was no rhetoric for people of that age; it was highly valued in both the emotional regime and the local community.

Conclusions: Love between a Man And a Woman in Early Modern Times

In my research I have established an overall picture of the experience and concept of love in Early Modern times by a careful close reading of court protocols. The task has not been easy, as the emotions felt so physically in the past have survived to the present day as scattered verbal accounts – and in addition

as a part of legal actions, when love had violated the norms of the community. Love essentially defined the relationship between a man and a woman. Early modern people loved – both fervently, forgetting their social obligations, and dutifully, fulfilling their obligations. Their feelings of love are familiar to us, but they were conditioned by the contemporary culture. All loving relationships were measured in relation to marriage, and love was understood via two themes: it was both a “special” friendship and a normative “right” mode of action. The friendship was manifested in attitudes, confidentiality and intimacy, whereas the right action was manifested in harmony and reciprocal hierarchy.

Love between a man and a woman in agrarian society was always corporal and sexual: as an affect it was closely connected to the feelings and movements of the heart and its emotives were moreover very physical as well. In essence, marriage was also a physical bond between the spouses. The physical nature of love becomes apparent in rich popular sayings and proverbs. Love was born out of inner and outer beauty: pleasant character, good looks, health, suitable age, honour and reputation, social and economic equality. Honourable love was providence, but illicit love could be caused by the Devil and witchcraft. In Early Modern society love had to adjust to the existing economic realities and social networks. The economic, social and emotional aspects of marriage were inseparable: all these aspects had to function in order for the marriage to fulfil all its obligations.

The understandings of love among the common people were formed in the encounter of the two emotional communities of different levels: the national community represented by the authorities and dominated by the official emotional regime, and the local emotional community formed by neighbourhood, village and parish. These were mainly overlapping, but the emotional regime of the national community was uncompromising, whereas the local community allowed more freedom in corporal love. The understandings of love appear similar in different local emotional communities regardless of the geographical area or family form.

The emotional regime of love was based naturally on the institution of marriage. Marriage was sacred and its special status highlighted and safeguarded in both the ecclesiastical rhetoric and the administration of justice. The local emotional community had adopted the values of the emotional regime and took part in the supervision of relationships, which was furthered by the fact that the emotional regime matched well with the traditional values and goals of the peasantry. One of the most efficient means of both the emotional regime and the local emotional community in controlling inappropriate love was disgrace. The fear of disgrace and official sanctions facilitated the adoption of the strict emotional norms.

In Early Modern society love was a very current topic, as the emerging nation state struggled to find its form and the young Lutheran church strove to eradicate sin. The success and wellbeing of the whole kingdom were at stake. In all this instability harmony became the main ideal. In the last resort all depended on individual households and married couples. Love became the essential

norm and ideal of the emotional regime, by which the stability and predictability of social life could be secured. On a larger scale love ensured the stability of the whole hierarchical and unequal social system, as everyone was obliged to love their neighbour.

Thus love was a highly ideological emotion and at the core of the exercise of power. The emotives of love defined in the emotional regime produced a normative experience of love and realized the concept of love. They highlighted love as a way to live in marriage so that the social and economic obligations placed on it were fulfilled and sins displeasing to God – adultery, disunity – avoided. As marital love was compared to the relationship between Jesus and His flock, it also gave content and reasoning for the gender hierarchy. In Early Modern mentality the claims for love and hierarchy were interwoven.

Finally, the narratives on love examined in this research highlight the question of temporal and cultural change in the history of emotions. They refer both to the changes occurring in the conceptualization of love and to its certain invariance. This proves that the strict demarcation between Pre-Modern and Modern or uncivilized and civilized is not the most fruitful approach to the history of emotions. In order to fully understand the relationship between change and stability, we need to continue to explore the emotional landscape of the past.

(Kielentarkastus: Virginia Mattila)

LÄHTEET

1. Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Itä-Suomi:

Lappeen ja Kymenkartanon tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1623–1650
 Jääsken, Rannan ja Äyräpään tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1623–1650
 Jääsken, Lappeen, Rannan ja Äyräpään tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat
 1650–1679
 Jääsken, Rannan ja Äyräpään tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1680–1700
 Kymenkartanon läänin tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1653–1680
 Kymenkartanon ja Lappeen tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1681–1700
 Sisältää pitäjät: Joutseno, Jääski, Kivennapa, Koivisto, Kymi, Lapinjärvi, Lappee,
 Luumäki, Muolaa, Mäntyharju, Pyhtää, Ruokolahti, Savitaipale,
 Säkkijärvi, Taipalsaari, Valkeala, Vehkalahti, Viipurin pitäjä ja Virolahti.

Länsi-Suomi:

Ala-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1620–1652
 Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1653–1659,
 1664, 1674–1681
 Ala-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1681–1692
 Maskun ja Vehmaan tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1687–1692
 Vehmaan ja Ala-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1693–1700
 Ylä-Satakunnan tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1693–1700
 Sisältää pitäjät: Eura, Eurajoki, Huittinen, Iniö, Kokemäki, Köyliö, Laitila,
 Lappi, Lapväärti, Loimaa, Lokalahti, Luvia, Merikarvia, Närpiö,
 Punkalaidun, Pyhämaa, Rauma, Säkyä, Taivassalo, Ulvila, Uusikirkko,
 Vartsala ja Vehmaa.

Käkisalmi:

Käkisalmen läänin tuomiokunnan renovoidut pöytäkirjat 1643–1695
 Sisältää pitäjät: Ilomantsi, Jaakkima, Joukio, Kitee, Kurkijoki, Käkisalmen
 kaupunki, Liperi, Pielisjärvi, Pyhäjärvi, Pälkjärvi, Rautu, Räisälä, Sakkola,
 Sortavala, Suistamo, Suojärvi, Tiurala, Tohmajärvi ja Uukuniemi.

Tuomiokirjakortisto:

Tuomiokirjakortisto 220:1

Itä-Suomi, tuokko 51–52, 55–58, 77–78, 82–83, 85, 88

Länsi-Suomi, tuokko 22–25, 29–35, 41

Myös osoitteessa <http://digi.narc.fi/digi/dosearch.ka?amtun=40024.KA>

Käkisalmen läänin tuomiokirjakortisto osoitteessa
<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/tma/kaki/>.

Riksarkivet (RA), Stockholm
 Justitierevisionen, resolverade utslagshandlingar:
 9.11.1687 Catharina Sölfwerarm
 16.9.1696 Simon Andersson

2. Painetut lähteet

2.1. Lähdejulkaisut

- Consistorii Ecclesiastici Aboënsis protokoller I-II, 18/7 1656–16/9 1661.
 Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia II-III, 1899.
- Ganander, Christfrid 1787 (1997): *Nytt finskt lexicon*. Toim. Liisa Nuutinen.
 Suomalaisen Kirjallisuuden Seura/Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus,
 Helsinki.
- Koskimies, A. V., 1921: *Agricolasta Juteiniin: kirjallis- ja kielihistoriallisia näytteitä vanhemmasta suomalaisesta kirjallisuudesta*. Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo.

2.2. Lainsäädäntö

- KKML 1442 (2005). *Talonpoikain laki. Kuningas Kristofferin maanlain (1442) suomennos Caloniuksen kopion mukaisena*. Toim. Esko Koivusalo. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2005.
- KL 1686 (1986). *Kircko-Laki ja Ordningi 1686*. Toim. Hellemaa, Lahja-Irene, Jussila, Anja & Parvio, Martti. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1986.
- KJ 1571 (1932). *Laurentius Petris Kyrkoordning av år 1571*. Toim. Emil Färnström. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag. 1932.
- Schmedeman, Johan 1706: *Kongl. stadgar, förordningar, bref och resolutioner, ifrån åhr 1528 in til 1701 angående justitiae och executions-ährender, med een förteckning på stadgarne främst, och ett fulkommeligit orda-register efterst wid wercket öfwer thes innehåld; uppå hans kongl. may:tz allernådigste befallning och privilegier, til thet almänne bästas tienst, och hwars och ens särskilte nytto, sålunda med flijt samlade, och genom trycket i dagzliuset befordrade*. Stockholm.

2.3. Aikalaiskirjallisuus

- Florinus, Henrik 1702 (1987): *Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut. Mahdollisuuden jälkeen monialda cootut ja nyt wastudest ahkerudella enätyt*. Toim. Matti Kuusi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1987.

- Gezelius, Johannes vanh. 1666: *Yxi Paras Lasten Tawara*. Turku: prändätty Petar Hannuxen pojalta. Osoitteessa <http://s1.doria.fi/helmi/bk/rv/gezelius/fem970033/index.html>
- Mennander, Jonas 1699 (1998): *Huoneen peili*. Toim. Matti Piispa. Helsinki: Otava. 1998.

3. Internet-hakemistot ja -sanakirjat

Fornsvensk Lexikalisk Databas. Osoitteessa <http://spraakbanken.gu.se/fsvldb/>

Pitäjien kuuluminen tuomiokuntiin 1623–1862. Osoitteessa <http://www.genealogia.fi/hakem/tuomiokunnat.htm>

SAOB: Svenska Akademiens Ordbok. Osoitteessa <http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>

4. Tutkimuskirjallisuus

- Aalto, S. 1996. Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621-1700. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Aalto, S. 1990. Oikonomitraditionen och den lutherska husläran. Teoksessa P. Pulma (toim.) *Den problematiska familjen*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 133-142.
- Ambjörnsson, R. 2008. Kärleken – några drag i en begreppshistoria. Teoksessa M. Lindstedt Cronberg & C. Stenqvist (toim.) *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*. Lund: Nordic Academic Press, 73-89.
- Ambjörnsson, R. 1979 (1978). *Familjeporträtt. Essäer om familjen, kvinnan, barnet och kärleken i historien*. Stockholm: Gidlunds.
- Anderson, M. 1995 (1980). *Approaches to the history of the western family, 1500-1914*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Andersson, G. 1998. Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal. Uppsala: Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet. *Acta Universitatis Upsaliensis* 187.
- Andersson, R. 2000. Genus och makt i förindustriell arbetsdelning – plädering för en ny begrepps användning. Teoksessa G. Andersson (toim.) *Bedrägliga begrepp. Kön och genus i humanistisk forskning*. (Opuscula Historica Upsaliensia. painos) Uppsala: Historiska Institutionen vid Uppsala universitet, 75-96.
- Andrews, W. 2012. *Ottoman Love. Preface to a Theory of Emotional Ecology*. Teoksessa J. Liliequist (toim.) *A History of Emotions, 1200-1800*. London: Pickering & Chatto, 21-47.

- Anttonen, V. 1993. Pysy Suomessa Pyhänä - Onko Suomi uskonto?. Teoksessa T. Korhonen (toim.) *Mitä on suomalaisuus*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 33-67.
- Apo, S. 2001. Viinan voima. Näkökulmia suomalaisten kansanomaiseen alkoholiajatteluun ja -kulttuuriin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia*; 759.
- Apo, S. 1998. "Ex cunno Come the Folk and Force": Concepts of Women's Dynamistic Power in Finnish-Carelian Tradition. Teoksessa Apo, Satu, Nenola, Aili, Stark-Arola, Laura (toim.) *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Carelian Culture*. (Studia Fennica Folkloristica 4. painos) Helsinki: Finnish Literature Society, 63-91.
- Apo, S. 1995. Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Bandlien, B. 2005. *Strategies of Passion. Love and Marriage in Medieval Iceland and Norway*. Turnhout: Brepols.
- Berglund, T. 2007. *Det goda faderskapet i svenskt 1800-tal*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Bergner, B. 1997. Dygden som levnadskonst. Kvinnliga dygdeideal under stormaktstiden. Teoksessa E. Österberg (toim.) *Kvinnor i stormaktstidens Sverige. Jämmerdal och fröjdesal*. Stockholm: Atlantis, 71-126.
- Bound Alberti, F. 2010. *Matters of the Heart. History, Medicine, and Emotion*. Oxford: Oxford University Press.
- Bourke, J. 2005. *Fear. A Cultural History*. London: Virago.
- Bourke, J. 2003. Fear and Anxiety: Writing about Emotion in Modern History. *History Workshop Journal* (55), 111-133.
- Broomhall, S. 2008. Emotions in the Household. Teoksessa S. Broomhall (toim.) *Emotions in the Household, 1200-1900*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1-37.
- Burke, P. 1994 (1978). *Popular Culture in Early Modern Europe*. Aldershot/Brookfield: Scolar Press.
- Butler, J. 1990. *Gender trouble. Feminism and The Subversion of Identity*. New York/London: Routledge.
- Butler, S. M. 2007. *The language of abuse. Marital violence in later medieval England*. Leiden: Brill.
- Capp, B. 2003. *When Gossips Meet. Women, Family, and Neighbourhood in Early Modern England*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carrera, E. 2013. *Emotions and Health, 1200-1700*. Leiden: Brill.
- Cressy, D. 1999. *Birth, Marriage & Death. Ritual, Religion, and the Life-Cycle in Tudor and Stuart England*. Oxford: Oxford University Press.
- Dixon, T. 2003. *From Passions to Emotions. The Creation of a Secular Psychological Category*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duby, G. 1994 (1988). *Love and marriage in the Middle Ages*. Chicago: University of Chicago Press.
- Eilola, J. 2012. *Negotiated Truth. The Discursive Interplay between the Town Courts and the Townsfolk in the Early Modern Age*. *Frühneuzeit-info*.

- Herausgegeben vom Institut für die erforschung der frühen neuzeit 23 (1-2), 119-127.
- Eilola, J. 2011. 'Kun minulle tulee se mieli...' Tuomiokirja esimodernin ajan tutkimuksen lähteenä. *Keski-Suomen Sukututkijat* 1 (1), 4-15.
- Eilola, J. 2009. Gossip, Social Knowledge, and the Process of Social Stigmatisation. Teoksessa P. Karonen (toim.) *Hopes And Fears For The Future in Early Modern Sweden, 1500-1800*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 159-183.
- Eilola, J. 2003a. Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eilola, J. 2003b. "Cuca tiesi cugin mielen? Kengä kenengä sydämen?" - Maine ja luotettavuus uuden ajan alun pikkukaupungeissa. Teoksessa J. Eilola (toim.) *Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta*. Jyväskylä: Jyväskylän Historiallinen Arkisto, 121-158.
- Eilola, J. 2002. 'Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin' Patriarkalisuus, puolisoitten välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa P. Einonen & P. Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 100-127.
- Eilola, J. 2000. Paholaisen rakastajattaret. Teoksessa O. Matikainen (toim.) *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys, 181-228.
- Eilola, J. & Einonen, P. 2009. Peukalot silkkirievussa. Ruumis ja ruumiinjäsenet noituudessa ja taikuudessa. Teoksessa J. Eilola (toim.) *Makaaberit ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 185-240.
- Einonen, P. Rakkaus, huoli ja suru 1600-luvun puolivälissä. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Einonen, P. 2005. Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592-1644. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Einonen, P. 2003. Puhe syntinä ja puhe synnistä - Juorut, huhut ja pyrkimykset tiedonvälityksen valvontaan Tukholmassa 1600-luvun alkupuolella. Teoksessa K. Ahonen, P. Karonen, I. Nummela, J. Ojala & K. H. J. Vilkkuna (toim.) *Toivon historia. Professori Toivo Nygårdille omistettu juhla-kirja*. Jyväskylä: Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto, 281-292.
- Elias, N. 1994 (1939). *The Civilizing Process. The History of Manners; State Formation and Civilization*. Oxford/Cambridge: Blackwell Publishers Ltd.
- Erickson, A. L. 2005. The marital economy in comparative perspective. Teoksessa M. Ågren & A. L. Erickson (toim.) *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400-1900*. Hampshire: Ashgate, 3-20.
- Eriksson, M. 2005. Fly, fäkta, förlikas eller förbliva i mannens våld? Några fallstudier av mäns våld mot hustrur, 1874-1920. Teoksessa E. Österberg &

- M. Lindstedt Cronberg (toim.) *Kvinnor och våld. En mångtydig kulturhistoria*. Lund: Nordic Academic Press, 49-70.
- Febvre, L. 1973 (1938). *A New Kind of History and Other Essays*. New York/Evanston/San Francisco/London: Harper & Row, Publishers.
- Fiebranz, R. 2002. *Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållsstrategier, Bjuråker 1750-1850*. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Filipczak, Z. Z. 2004. *Poses and Passions: Mona Lisa's "Closely Folded" Hands*. Teoksessa G. Kern Paster, K. Rowe & M. Floyd-Wilson (toim.) *Reading the Early Modern Passions. Essays in the Cultural History of Emotion*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 68-88.
- Flandrin, J.-L. 1991. *Sex in The Western World. The Development of Attitudes and Behaviour*. Chur: Harwood.
- Flandrin, J.-L. 1981. *Le sexe et l'occident. Evolution des attitudes et des comportements*. Paris: Editions du Seuil.
- Flandrin, J. 1979 (1976). *Families in Former Times. Kinship, Household and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fleming, J. E. 2013. *Passions and emotions*. New York: New York University Press.
- Foyster, E. A. 1999. *Manhood in early modern England. Honour, Sex and Marriage*. London/New York: Longman.
- Frances, C. 2005. *Making Marriages in early modern England: rethinking the role of family and friends*. Teoksessa M. Ågren & A. L. Erickson (toim.) *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400-1900*. Aldershot: Ashgate Publishing, 39-55.
- Gaunt, D. 1983. *Familjeliv i Norden*. Stockholm: Gidlunds.
- Gillis, J. R. 1988. *From Ritual to Romance: Towards an Alternative History of Love*. Teoksessa C. Z. Stearns & P. N. Stearns (toim.) *Emotion and Social Change. Towards a New Psychohistory*. New York/London: Holmes & Meier, 87-122.
- Gillis, J. R. 1985. *For Better, For Worse. British Marriages, 1600 to the Present*. Oxford: Oxford University Press.
- Ginzburg, C. 2007 (1976). *Juusto ja madot. 1500-luvun mylläriin maailmakuva*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ginzburg, C. 1992 (1986). *Clues, Myths, and the Historical Method*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Ginzburg, C. 1991 (1966). *Benandanti. De goda häxmästarna*. Stehag: Symposion.
- Goody, J. 1988 (1983). *The development of the family and marriage in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gowing, L. 2003. *Common Bodies. Women, Touch, and Power in Seventeenth-Century England*. New Haven/London: Yale University Press.
- Gowing, L. 1996. *Domestic Dangers. Women, Words, and Sex in Early Modern London*. Oxford: Clarendon Press.

- Groebner, V. 1995. Losing Face, Saving Face: Honour in the Late Medieval Town. *History Workshop Journal* (40), 1-15.
- Hansen, A. 2008. Bonds of Affection between Children and Their Foster-Parents in Early Icelandic Society. Teoksessa S. Broomhall (toim.) *Emotions in the Household, 1200-1900*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 38-52.
- Hassan Jansson, K. 2002. Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Heelas, P. 1986. Emotion Talk across Cultures. Teoksessa R. Harré (toim.) *The Social Construction of Emotions*. Oxford/New York: Basil Blackwell, 234-266.
- Heikinmäki, M. 1981. Suomalaiset häätävät. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet. Helsinki: Otava.
- Heikkinen, A. 1996. Menneisyyttä rakentamassa. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen, A. 1993. Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heikkinen, A. 1988. Kirveskansan elämää. Ihmiskohtaloita Kuhmon erämaissa 1800-luvun alussa. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Holloway, S. 2013. Romantic Love in Words and Objects during Courtship and Adultery c. 1730 to 1830. Osoitteessa <http://pure.rhul.ac.uk/portal/en/publications/romantic-love-in-words-and-objects-during-courtship-and-adultery-c-1730-to-1830%28fc7794fc-b21e-4eb4-aec9-274ad6b6e22e%29.html>
- Houlbrooke, R. A. 1986 (1984). *The English Family 1450-1700*. London/New York: Longman.
- Huizinga, J. 1951 (1919). Keskiajan syksy. Elämän- ja hengenmuotoja Ranskassa ja Alankomaissa 14. ja 15. vuosisadalla. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Häggman, K. 1994. Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Häkkinen, K. 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Häll, M. 2010. Den övernaturliga älskarinnan. Erotiska naturväsen och äktenskapet i 1600-talets Sverige. Teoksessa C. Stenqvist & M. Lindstedt Cronberg (toim.) *Dygder och laster. Förmoderna perspektiv på tillvaron*. Lund: Nordic Academic Press, 135-156.
- Isojärvi, P. 1997. Seksuaalifantasioita 1800-luvun alun kalevalamittaisessa runoudessa. Teoksessa A. Siikala & J. Pöysä (toim.) *Amor, genus & familia*. Kirjoituksia suullisen perinteen ja kansankulttuurin alalta. Eripainos *Elektroloristi*-lehden numerosta 1/1997. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry., 1-11.
- James, S. 1997. *Passion and Action. The Emotions in Seventeenth-Century Philosophy*. Oxford/New York: Clarendon Press.
- Jarrick, A. 1997. *Kärlekens makt och tårar - En evig historia*. Stockholm: Norstedts Förlag AB.

- Johansen, H. M. 2005. Marriage or money? Legal actions for enforcement of marriage contracts in Norway. Teoksessa M. Ågren & A. L. Erickson (toim.) *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Aldershot/Burlington: Ashgate, 23-37.
- Johansen, H. M. 2005. Marriage trouble, separation and divorce in early modern Norway. Teoksessa M. Ågren & A. L. Erickson (toim.) *The Marital Economy in Scandinavia and Britain 1400–1900*. Aldershot/Burlington: Ashgate, 175-190.
- Johansson, K. 1997. Mannen och kvinnan, lusten och äktenskapet. Några tidtypiska tankegångar kring gåtfulla ting. Teoksessa E. Österberg (toim.) *Kvinnor i stormaktstidens Sverige. Jämmerdal och fröjdesal*. Stockholm: Atlantis, 27-70.
- Joutsivuo, T. 1995. Kehon tilojen moninaisuus. Terveys yksilöllisenä tasapainotilana Galenoksesta renessanssiin. Teoksessa T. Joutsivuo & H. Mikkeli (toim.) *Terveys lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 31-58.
- Jutikkala, E. 1958. Suomen talonpojan historia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Juva, M. 1955. Varsinais-Suomen seurakuntaelämä puhtasoppisuuden hallitsemina vuosisatoina (1600-1808). Turku: Uuden Auran Osakeyhtiö.
- Kaartinen, M. Rakkauden tuska. Lapsen kuolema uuden ajan alussa. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Kalela, J. 2000. Historiantutkimus ja historia. Helsinki: Gaudeamus.
- Karlbom, R. 1988. Rykten som historiska källor. En metodanalytisk studie. *Historisk tidskrift* 50 (1-2), 56-69.
- Karlsson Sjögren, Å. 2009. Hopes and Fears of Marriage. Violence, Ownership and Power in Early Eighteenth-Century Sweden. Teoksessa P. Karonen (toim.) *Hopes And Fears For The Future in Early Modern Sweden, 1500–1800*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 184-205.
- Karonen, P. 2009. Kun miekka osuu harhaan. Teloittajan epäonnistuminen 1660-luvun Turussa. Teoksessa J. Eilola (toim.) *Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241-271.
- Karonen, P. 2008. Pohjoinen suurvalta: Ruotsi ja Suomi 1521–1809. Helsinki: Werner Söderström Oy.
- Karonen, P. 2007. Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005. Teoksessa H. Lönnroth (toim.) *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 25-44.
- Karonen, P. 2002. Johdanto: Moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa P. Einonen & P. Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 10-26.

- Karonen, P. 1996. Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat – Rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa (noin 1540-1600). Teoksessa S. Forsström (toim.) *Laittomuuden laitoteilla – Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Helsinki: Helsingin yliopiston Historian laitos, 61-86.
- Karonen, P. 1995. "Raastuvassa tavataan". Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Katajala, K. 2005 (2001). *Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Katajala, K. 2002. *Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittisen kulttuurin muutos Ruotsin vallan ajalla (1150-1800)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Katajala, K. 1995. Oliko talonpoika rivo sälli? Uuden ajan alun ihmisen uudelleenarviointia. *Historiallinen Aikakauskirja* 93 (2), 99-106.
- Katajala, K. 1994. *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683-1697*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kern Paster, G., Rowe, K. & Floyd-Wilson, M. 2004. Introduction: Reading the Early Modern Passions. Teoksessa G. Kern Paster, K. Rowe & M. Floyd-Wilson (toim.) *Reading the Early Modern Passions. Essays in the Cultural History of Emotion*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1-20.
- Kern Paster, G., Rowe, K. & Floyd-Wilson, M. 2004. *Reading the Early Modern Passions. Essays in the Cultural History of Emotion*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Keskisarja, T. 2011. *Kyynelten kallio. Kertomuksia seksistä ja väkivallasta*. Helsinki: Siltala.
- Kietäväinen-Sirén, H. 2011. "The Warm Water in my Heart" – The Meanings of Love among the Finnish Country Population in the Second Half of the 17th Century. *The History of the Family* 16 (2011) (16), 47-61.
- Kietäväinen-Sirén, H. 2008. Hyväksytyt ja kielletyt aviolliset väkivalta 1600-luvun loppupuolen itäsuomalaisissa maaseutuyhteisöissä. *J@rgonia – Elektroninen julkaisusarja* 15/2008 6 (15), 29.5.2014.
- Knuutila, J. 1990. *Avioliitto oikeudellisena ja kirkollisena instituutiona Suomessa vuoteen 1629*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Korhonen, A. *Menneiden tunteiden tuntemisesta. Varhaismoderni rakkaus ja tunteiden historian tulkinnat*. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Korhonen, A. 2012. *Beauty, Masculinity and Love Between Men: Configuring Emotions with Michael Drayton's Peirs Gaveston*. Teoksessa J. Liliequist (toim.) *A History of Emotions, 1200-1800*. London: Pickering & Chatto, 135-151.
- Korhonen, A. 2005a. *Kiehuva veri – vihaisuus uuden ajan alun Englannissa*. *Historiallinen Aikakauskirja* (1/2005), 5-25.
- Korhonen, A. 2005b. *Silmän ilot. Kauneuden kulttuurihistoriaa uuden ajan alussa*. Jyväskylä: Atena.

- Korhonen, A. 2002. Constructing emotion in a culture of hierarchies: A love story. Teoksessa A. Korhonen & K. Tuohela (toim.) *Time Frames. Negotiating Cultural History*. Turku: University of Turku, Department of Cultural History, 57-74.
- Korpiola, M. 2009. *Between Betrothal and Bedding. Marriage Formation in Sweden 1200-1600*. Leiden/Boston: Brill.
- Korpiola, M. Maisteri Aron Syntin luvaton intohimo. Rakkaus avioliitossa ja sen ulkopuolella oikeudellisessa ja kulttuurillisessa kontekstissaan 1590-luvun Uppsalassa. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Koskinen, U. 2011. Hyvien miesten valtakunta. Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koskinen, I. 2000. Väritetty totuus. Juorut arkielämässä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Koskivirta, A. 2001. "Sisäinen vihollinen". Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kuha, M. 2012. A Parody of the Church Service in Seventeenth-Century Finland. Reconstructing Early Modern Popular Religion on the Basis of Court Records. *Frühneuzeit-info*. Herausgegeben vom Institut für die erforschung der frühen neuzeit 23 (1-2), 99-104.
- Kövecses, Z. 2000. *Metaphor and emotion. Language, culture, and body in human feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laasonen, P. 1977. Johannes Gezelius vanhempi ja suomalainen täysortodoksia. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Laasonen, P. 1967. Pohjois-Karjalan luterilainen kirkollinen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Lahti, E. Lemmenkipeitä naisia. Rakkaustaikuuden merkitys 1700-luvun lopulla. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Lahtinen, A. 2007. Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470-1620. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laine, E. M. 2002. Pelottava ja kauhistava lukeminen. Teoksessa I. Pitkäranta (toim.) *ABC: lukeminen esivallan palveluksessa = ABC: läsandet i överhetens tjänst*. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto/Suomen kansalliskirjasto, 11-32.
- Laine, E. M. 1996. Yksimielisyys - sota - pietismi. Tutkimuksia suomalaisesta papistosta ja yhteiskunnasta kolmikymmenvuotisesta sodasta pikkuvihaan. Helsinki: Laine, Esko M.
- Lamberg, M. 2009. Trying to Survive as a Harlot-Thief in an Early Modern Urban Community. Teoksessa P. Karonen (toim.) *Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500-1800*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 139-158.

- Lamberg, M. 2008. Suspicion, Rivalry and Care: Mistresses and Maidservants in Early Modern Stockholm. Teoksessa S. Broomhall (toim.) *Emotions in the Household, 1200–1900*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 170–184.
- Lamberg, M. 2001. Dannemännen i stadens råd. Rådmanškretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Lamberg, M. 2000. Keskiaikainen oikeudenkäyntipöytäkirja kulttuurituotteena. Teoksessa O. Matikainen (toim.) *Rikos historiassa*. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys ry., 21–54.
- Lamberg, M., Mäkinen, M. & Uotila, M. 2011. A Rural Living Sphere. Teoksessa M. Lamberg, M. Hakanen & J. Haikari (toim.) *Physical and Cultural Space in Pre-industrial Europe. Methodological Approaches to Spatiality*. Lund: Nordic Academic Press, 289–318.
- Lappalainen, M. 2012. Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Lappalainen, M. 2006. Maailman painavin raha. Kirjoituksia 1600-luvun Pohjolasta. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Laqueur, T. 1992 (1990). *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*. Cambridge: Harvard University Press.
- Le Roy Ladurie, E. 1984 (1975). *Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324*. Helsinki: Otava.
- Lempa, H. 2000. Historia, tunteet ja instituutiot – Lähtökohtia tunteiden historiaan. Teoksessa P. Kettunen, A. Kultanen & T. Soikkanen (toim.) *Jäljillä – Kirjoituksia historian ongelmista*. Turku: Kirja-Aurora, Turun yliopisto, 167–186.
- Lempiäinen, P. 1967. Piispan- ja rovastintarkastukset Suomessa ennen isoavihaa. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Lempiäinen, P. 1963. Rippikäytäntö Suomen kirkossa uskonpuhdistuksesta 1600-luvun loppuun. Helsinki: Lempiäinen, Pentti.
- Lennartsson, M. 1999. I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland. Lund: Lund University Press.
- Lennartsson, M. 1997. De som älskar varandra måtte få komma tillsammans. Teoksessa E. Österberg (toim.) *Kvinnor i stormaktstidens Sverige. Jämmerdal och fröjdesal*. Stockholm: Atlantis, 147–169.
- Lerbom, J. 2003. Mellan två riken. Integration, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700. Lund: Nordic Academic Press.
- Letto-Vanamo, P. 1995. Käräjyhteisön oikeus – Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista. Helsinki: Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos, Helsingin yliopisto.
- Letto-Vanamo, P. 1989. Suomalaisen asianajolaitoksen synty ja varhaiskehitys – Oikeushistoriallinen tutkimus. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Levi, G. 1992 (1985). Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa. Helsinki: Suomen Tutkijaliitto.
- Lidman, S. 2009. Pikku Bärbl opettajan kammarissa. Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä 1600-luvun alun Münchenissä. Teoksessa J. Eilola (toim.)

- Makaaberi ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 137-184.
- Liliequist, J. (toim.) 2012. *A History of Emotions, 1200–1800*. London: Pickering & Chatto.
- Liliequist, J. 2012. The Political Rhetoric of Tears in Early Modern Sweden. Teoksessa J. Liliequist (toim.) *A History of Emotions, 1200–1800*. London: Pickering & Chatto, 181-205.
- Liliequist, J. 2002. Käänteinen vaimokuri. Diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa P. Einonen & P. Karonen (toim.) *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 73-99.
- Liliequist, J. 2001a. Om vidsynta äkta män och ömsinta älskare i 1740-talets Norrland. Teoksessa C. Ekenstam, T. Johansson & J. Kuosmanen (toim.) *Sprickor i fasaden. Manligheter i förändring*. Stockholm: Gidlunds Förlag.
- Liliequist, J. 2001b. Mannens våld och välde inom äktenskapet. En studie av kulturella stereotyper från reformationstiden till 1800-talets början. Teoksessa I. Lövkrona (toim.) *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press, 88-123.
- Liliequist, J. 1999. Violence, honour and manliness in early modern northern Sweden. Teoksessa M. Lappalainen & P. Hirvonen (toim.) *Crime and Control in Europe from the Past to the Present*. Helsinki: Hakapaino, 174-207.
- Liliequist, J. 1997. "Att inte kunna förstå sig är att inte kunna leva". Om personlighet, identitet och kön i 1600- och 1700-talets Sverige. Teoksessa T. Ericsson & A. Guillemot (toim.) *Individ och struktur i historisk belysning. Festskrift till Sune Åkerman*. Umeå: Umeå Universitet, 157-178.
- Liliequist, J. 1991. Brott, synd och straff. Tidelagsbrottet i Sverige under 1600- och 1700-talet. Umeå: Liliequist, Jonas.
- Linde, M. 2000. Statsmakt och bondemotstånd. Allmoge och överhet under stora nordiska kriget. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lindstedt Cronberg, M. 2010. Guds folk och Djävulens anhängare. Onda praktiker och kampen mot magi i reformationens tidevarv. Teoksessa C. Stenqvist & M. Lindstedt Cronberg (toim.) *Dygder och laster. Förmoderna perspektiv på tillvaron*. Lund: Nordic Academic Press, 115-134.
- Lindstedt Cronberg, M. 2008. Heder och ära i tidigmodern tid. Teoksessa M. Lindstedt Cronberg & C. Stenqvist (toim.) *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*. Lund: Nordic Academic Press, 117-138.
- Lindstedt Cronberg, M. 2004. I husbondemaktens tid. Hustrumisshandel i 1800-talets Sverige. Teoksessa E. Österberg & M. Lindstedt Cronberg (toim.) *Väldets mening. Makt, minne, myt*. Lund: Nordic Academic Press, 87-118.

- Lindstedt Cronberg, M. 1997a. *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680-1880*. Lund: Historiska institutionen, Lunds universitet.
- Lindstedt Cronberg, M. 1997b. *Att försonas med Gud och hans heliga församling*. Teoksessa E. Österberg (toim.) *Kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Jämmerdal och fröjdesal. Stockholm: Atlantis, 199-224.
- Lindstedt Cronberg, M. & Stenqvist, C. 2008. *Förmoderna livshållningar från antiken till upplysningen*. Teoksessa M. Lindstedt Cronberg & C. Stenqvist (toim.) *Förmoderna livshållningar. Dygder, värden och kunskapsvägar från antiken till upplysningen*. Lund: Nordic Academic Press, 7-24.
- Luef, E. & Miettinen, R. 2012. *Fear and Loathing? Suicide and the treatment of the corpse in early modern Austria and Sweden*. *Frühneuzeit-info*. Herausgegeben vom Institut für die erforschung der frühen neuzeit 23 (1+2), 105-118.
- Lutz, C. A. 1988. *Unnatural Emotions. Everyday Sentiments on a Micronesian Atoll & Their Challenge to Western Theory*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Lutz, C. A. & Abu-Lughod, L. 1990. *Language and the Politics of Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Löfström, J. 1999. *Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen"*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lövkrona, I. 1999. *Annika Larsdotter, barnamörderska: kön, makt och sexualitet i 1700-talets Sverige*. Lund: Historiska media.
- Macfarlane, A. 1986. *Marriage And Love In England. Modes Of Reproduction 1300-1840*. Oxford/New York: Basil Blackwell.
- MacMullen, R. 2003. *Feelings in History, Ancient and Modern*. Claremont: Regina Books.
- Malmer, E. 1996. *De försvunna ederna. Samhällets rationalisering och avskaffandet av tro- och huldhetseden samt befattningseden*. *Scandia - Tidskrift för historisk forskning* 62 (2), 235-267.
- Malmstedt, G. 2002. *Bondetro och kyrkoro. Religiös mentalitet i stormaktstidens Sverige*. Lund: Nordic Academic Press.
- Markkola, P. 1994. *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Marklund, A. 2000. *Gossen och husbonden. Ideal, individer och äktenskap i 1700-talets Sverige*. Teoksessa G. Andersson (toim.) *Bedrägliga begrepp. Kön och genus i humanistisk forskning*. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet, 177-196.
- Martin, J. J. 2004. *Myths of Renaissance Individualism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Matikainen, O. 2002. *Verenperijät. Väkivalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500-1600-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Matt, S. J. 2011. *Current Emotion Research in History: Or, Doing History from the Inside Out*. *Emotion Review* 3 (1), 117-124.

- Medick, H. & Warren Sabean, D. 1984a. Introduction. Teoksessa H. Medick & D. Warren Sabean (toim.) *Interest & Emotion. Essays on the Study of Family and Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-8.
- Medick, H. & Warren Sabean, D. 1984b. Family and the Economy of Emotion. Teoksessa H. Medick & D. Warren Sabean (toim.) *Interest & Emotion. Essays on the Study of Family and Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press, 9-27.
- Miettinen, T. 2012. Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Moring, B. 1994. Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten.
- Mäntylä, I. 1985. Suomalaisen juoppouden juuret. Viinanpolto vapauden aikana. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nenonen, M. 1992. Noituus, taikuus ja noitavainot Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620-1700. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Nieminen, A. 1951. Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikeskusteluita suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Nummenmaa, L., Glerean, E., Hari, R. & Hietanen, J. K. 2014. Bodily maps of emotions. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 111 (2), 29.5.2014-646-651.
- Nygård, T. 1989. Suomen palvelusväki 1600-luvulla. Palkollisten määrä, työ, palkkaus ja suhteet isäntäväkeen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- O'Hara, D. 2000. Courtship and constraint. Rethinking the making of marriage in Tudor England. Manchester: Manchester University Press.
- Oja, L. 1999. Varken Gud eller natur. Synen på magi i 1600- och 1700-talets Sverige. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Ojala, J. 1999. Tehokasta liiketoimintaa Pohjanmaan pikkukaupungeissa. Purjemerenkulun kannattavuus ja tuottavuus 1700-1800-luvulla. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Parkinson, B., Fischer, A. H. & Manstead, A. S. R. 2005. *Emotion in Social Relations. Cultural, Group, And Interpersonal Processes*. New York/Hove: Psychology Press.
- Peltonen, M. 1999. Mikrohistoriasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Peltonen, M. 1992. Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Peltonen, M. 1988. Viinapäästä kolerakauhuun. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Perlestam, M. 1997. "Ogifta Kristin brukar - har intet folck sig till hielp". Änkor, hustrur och pigor som gårdsförvaltare. Teoksessa E. Österberg (toim.) *Kvinnor i stormaktstidens Sverige. Jämmerdal och fröjdesal*. Stockholm: Atlantis, 127-146.

- Piilahti, K. 2006. Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630-1750. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pitt-Rivers, J. 1966. Honour and Social Status. Teoksessa J. G. Peristiany (toim.) Honour and Shame. The Values of Mediterranean Society. Chicago: The University of Chicago Press, 19-77.
- Plamper, J. 2009. Emotional Turn? Feelings in Russian History and Culture. *Slavic Review* 68 (2), 229-237.
- Planck, B. 2014. Kärlekens språk. Adel, kärlek och äktenskap 1750-1900. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Pleijel, H. 1970. Hustavlans värld. Kyrkligt folkliv i äldre tiders Sverige. Stockholm: Aktiebolaget Tryckmans.
- Pohjola-Vilkuna, K. 1995. Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pollock, L. 2001. Parent-Child Relations. Teoksessa D. I. Kertzer & M. Barbagli (toim.) Family Life in Early Modern Times 1500-1789. New Haven/London: Yale University Press, 191-220.
- Pollock, L. 1983. Forgotten children. Parent-child relations from 1500 to 1900. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pulma, P. 1991. Den problematiska familjen. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Pylkkänen, A. 1990. Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660-1710. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Pylkkänen, R. 1955. Säätyläispuku Suomessa vanhemmalla Vaasa-ajalla 1550-1620. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 55.
- Rautelin, M. 2009. En förutbestämd sanning. Barnamord och delaktighet i 1700-talets Finland belysta genom kön, kropp och social kontroll. Helsinki: Rautelin, Mona.
- Reddy, W. M. 2009. Historical Research on the Self and Emotions. *Emotion Review* 1 (4), 302-315.
- Reddy, W. M. 2001. The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions. Cambridge: Cambridge University Press.
- Reddy, W. M. 1997. Against Constructionism. The Historical Ethnography of Emotions. *Current Anthropology* 38 (3), 327-351.
- Renvall, P. 1949. Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa. Turku: Turun yliopisto.
- Reuter, M. 1997. Anorektisen ruumiin fenomenologia. Teoksessa S. Heinämaa, M. Reuter & K. Saarikangas (toim.) Ruumiin kuvia. Subjektin ja sukupuolen muunnelmia. Helsinki: Gaudeamus, 136-167.
- Roper, L. 1989. Holy household: women and morals, in Reformation Augsburg. Oxford: Clarendon Press.
- Rosenwein, B. H. 2012. Theories of Change in the History of Emotions. Teoksessa J. Liliequist (toim.) A History of Emotions, 1200-1800. London: Pickering & Chatto, 7-20.

- Rosenwein, B. H. 2010. Problems and Methods in the History of Emotions. *Passions in Context. International Journal for the History and Theory of Emotions* 1 (1), 1-32.
- Rosenwein, B. H. 2006. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca/New York: Cornell University Press.
- Rosenwein, B. H. 2002. Worrying about Emotions in History. *American Historical Review* 107, 821-845.
- Rosenwein, B. H. 1998. *Anger's past. The social uses of an emotion in the Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.
- Runefelt, L. 2001. *Hushållningens dygder: affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Saarimäki, P. 2010. Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sarmela, M. 1981. *Pohjolan häät*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Schoenfeldt, M. C. 1999. *Bodies and Selves in Early Modern England. Physiology and Inwardness in Spenser, Shakespeare, Herbert, and Milton*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shorter, E. 1979 (1975). *The Making of The Modern Family*. Glasgow: Fontana/Collins.
- Siikala, A. 1999 (1992). *Suomalainen shamanismi. Mielikuvien historiaa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siikala, A. 1997. Oliko savolaisilla tunteita? Teoksessa A. Siikala & J. Pöysä (toim.) *Amor, genus & familia. Kirjoituksia suullisen perinteen ja kansankulttuurin alalta. Eripainos Elektroloristi-lehden numerosta 1/1997*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry., 1-11.
- Sirelius, U. T. 1990 (1915). *Suomen kansallispuukujen historia*. Helsinki: Kansallisteos.
- Sirén, K. 1999. *Suuresta suvusta pieneen perheeseen - Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Sommers, S. 1988. Understanding Emotions: Some Interdisciplinary Considerations. Teoksessa C. Z. Stearns & P. N. Stearns (toim.) *Emotion and Social Change. Toward A New Psychohistory*. New York: Holmes & Meier, 23-38.
- Stadin, K. 1997. Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat konstruktionen av genus. *Scandia - Tidskrift för historisk forskning* 63 (2), 193-225.
- Staines, J. 2004. Compassion in the Public Sphere of Milton and King Charles. Teoksessa G. Kern Paster, K. Rowe & M. Floyd-Wilson (toim.) *Reading the Early Modern Passions. Essays in the Cultural History of Emotion*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 89-110.
- Stark-Arola, L. 1998. Gender, Magic and Social Order: Pairing, Boundaries and the Female Body in Finnish-Karelian Tradition. Teoksessa S. Apo, A. Nenola & L. Stark-Arola (toim.) *Gender and Folklore. Perspectives on*

- Finnish and Carelian Culture. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 31-62.
- Stearns, C. Z. & Stearns, P. N. 1986. *Anger. The Struggle for Emotional Control in America's History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Stearns, C. Z. & Stearns, P. N. 1985. *Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards*. *The American Historical Review* 90 (4), 813-836.
- Stearns, P. N. 1993. *History of Emotions: The Issue of Change*. Teoksessa M. Lewis & J. M. Haviland (toim.) *Handbook of Emotions*. New York: The Guilford Press, 17-28.
- Steinberg, M. D. & Stobol, V. 2011. *Intepreting Emotions in Russia and Eastern Europe*. DeKalb: Northern Illinois University Press.
- Stone, L. 1977. *The Family, Sex And Marriage In England 1500-1800*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Sundin, J. 1992. *För Gud, staten och folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600-1840*. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning vid Lunds universitet.
- Suolahti, G. 1919. *Suomen papisto 1600-1700-luvuilla*. Helsinki: Werner Söderström Oy.
- Svasek, M. 2006. *Introduction: Emotions in Anthropology*. Teoksessa K. Milton & M. Svasek (toim.) *Mixed Emotions. Anthropological Studies of Feeling*. Oxford: Berg, 1-24.
- Tadmor, N. 2001. *Family and Friends in Eighteenth-Century England. Household, Kinship, and Patronage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Takala, M. 1993. *Lex Dei, Lex Politica Dei. Lex Politica Dei- teos ja Kaarle IX:n lainsäädäntö*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Tarbin, S. 2008. *'Good Friendship' in the Household: Illicit Sexuality, Emotions and Women's Relationships in Late Sixteenth-Century England*. Teoksessa S. Broomhall (toim.) *Emotions in the Household, 1200-1900*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 135-152.
- Tarkka, L. 1998. *Sulhasen synty. Sanan voima vienankarjalaisessa mieronvirressä*. Teoksessa L. Rojola & L. Laitinen (toim.) *Sanan voima - Keskusteluja performatiivisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 137-183.
- Taussi Sjöberg, M. 1996. *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*. Stockholm: Atlantis.
- Taussi Sjöberg, M. 1991. *Civil and Criminal Cases in Seventeenth Century Judicial Proceedings in Sweden*. Teoksessa H. Pihlajamäki (toim.) *Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective*. Helsinki: Matthias Calonius Society, 25-40.
- Taussi Sjöberg, M. 1990. *Staten och tinget under 1600-talet*. *Historisk Tidskrift* 52 (2), 161-190.
- Taussi Sjöberg, M. 1988. *Skiljas. Trolovning, äktenskap och skilsmässa i Norrland på 1800-talet*. Södertälje: Författarförlaget.

- Telste, K. 2001. Mordet på den försmådda kärestan. Teoksessa I. Lövkrona (toim.) Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld. Lund: Nordic Academic Press, 46-66.
- Tepora, T. 2012. Neurotieteiden haaste tunteiden historialle. Historiallinen Aikakauskirja 110 (3), 322-340.
- Thunander, R. 1993. Hovrätt i funktion. Göta Hovrätt och brottmålen 1635-1699. Lund: Institutet för rätthistorisk forskning vid Lund universitet.
- Thunander, R. 1992. Förbjuden kärlek. Sexualbrott, kärleksmagi och kärleksbrev i 1600-talets Sverige. Stockholm: Atlantis.
- Tittonen, E. 2007. "Tuomitaan taikuuden harjoittamisesta". Taikuusioikeudenkäynnit 1700-luvun lopun Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa. Julkaisematon pro gradu-tutkielma. Online: <http://thesis.jyu.fi/07/URN_NBN_fi_jyu-2007623.pdf>
- Toivo, R. M. 2008. Witchcraft and Gender in Early Modern Society. Finland and the Wider European Experience. Aldershot: Ashgate.
- Vilkuna A. 1989. Tavan takaa. Kansatieteellisiä tutkimuksia tapojemme historiasta. Jyväskylä: Etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto.
- Vilkuna, K. H. J. Viina miehen mitta. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus.
- Vilkuna, K. H. J. 2010. Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500-1850. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, K. H. J. 2009. Neljä ruumista. Helsinki: Teos.
- Vilkuna, K. H. J. 2005. Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vilkuna, K. H. J. 2000. Herotes oli koira: humoristinen puhe rikoksena. Teoksessa O. Matikainen (toim.) Rikos historiassa. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys, 229-266.
- Vilkuna, K. H. J. 1996. Arkielämää patriarkalisessa työmiestyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Virrankoski, P. 1970. Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turku: Turun yliopiston Suomen historian laitos.
- Wallach Scott, J. 1999 (1988). Gender and the politics of history. New York: Columbia University Press.
- Waris, E. 1999. Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteisöllinen toiminta 1750-1850. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Warren Sabean, D. 2001. Peasant Voices and Bureaucratic Texts: Narrative Structure in Early Modern German Protocols. Teoksessa P. Becker & W. Clark (toim.) Little Tools of Knowledge. Historical Essays on Academic and Bureaucratic Practices. Michigan: The University of Michigan Press, 67-94.
- Westermarck, E. 1932. Avioliiton historia. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- White, G. M. 1993. Emotions Inside Out: The Anthropology of Affect. Teoksessa M. Lewis & J. M. Haviland (toim.) Handbook of Emotions. New York: The Guilford Press, 29-39.

- Wierzbicka, A. 2010. The "History of Emotions" and the Future of Emotion Research. *Emotion Review* 2 (3), 269-273.
- Wiesner-Hanks, M. E. 2008. *Women and Gender in Early Modern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ylikangas, H. 2000. *Aikansa rikos historiallisen kehityksen valaisijana*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Ylikangas, H. 1998. What happened to violence? - An analysis of the development of violence from mediaeval times to the early modern era based on Finnish source material. Teoksessa M. Lappalainen (toim.) *Five centuries of violence in Finland and the Baltic area*. Helsinki: Academy of Finland, 7-128.
- Ylikangas, H. 1976. *Puukkojunnareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790-1825*. Helsinki: Otava.
- Ylikangas, H. 1968. Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnan aikana. *Historiallinen Aikakauskirja* 66, 20-30.
- Zemon Davis, N. 2001 (1982). *Martin Gueren paluu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ågren, M. 2009. *Domestic Secrets. Women & property in Sweden 1600-1857*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Österberg, E. 2010. *Friendship And Love, Ethics And Politics*. Budapest: CEU Press.
- Österberg, E. 2007. *Vänskap - En lång historia*. Stockholm: Atlantis.
- Österberg, E. 1991. Social arena or theatre of power? The courts, crime and the early modern state in Sweden. Teoksessa H. Pihlajamäki (toim.) *Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective*. Helsinki: Matthias Calonius Society, 8-24.
- Österberg, E. 1982. "Den gamla goda tiden". Bilder och motbilder i ett modernt forskningsläge om det äldre agrarsamhället. *Scandia - Tidskrift för historisk forskning* 48 (1), 31-60.
- Österberg, E., Lennartsson, M. & Naess H. E. Social Control Outside or Combined with the Secular Judicial Arena. Teoksessa E. Österberg & S. Bauge Sogner (toim.) *People Meet the Law: Control and Conflict-handling in the Courts*. Oslo: Universitetsforlaget, 237-266.
- Österberg, E. & Lindström, D. 1988. *Crime and social control in medieval and early modern Swedish towns*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Österberg, E. & Sandmo, E. 2000. Introduction. Teoksessa E. Österberg & S. Bauge Sogner (toim.) *People Meet the Law: Control and Conflict-handling in the Courts*. Oslo: Universitetsforlaget, 9-26.
- Östman, A. 2001. Oenighet och äkta kärlek. Behandling av äktenskapliga "trätor" i ett agrarsamhälle på 1700-talet. Teoksessa I. Lövkrona (toim.) *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press, 67-87.

LIITE 1: TUOMIOKIRJAKORTISTOSTA LÄPIKÄYDYT HAKUSANAT

I Länsi- ja Itä-Suomi

Kokonaisuudessaan läpikäydyt

avioero
avioeste
ihmissuhteisiin vaikuttava taikuus/lemmennosto ja kylmettäminen
kihlaus/kihlit
kihlauksen purkautuminen,
kosinta
vanhempien sananvalta avioliittoasioissa
yhdyselämä kihlusaikana
yökulku

Valikoiden läpikäydyt¹⁰¹³

armahdus tai tuomion lievennys
asian alistaminen ylemmälle oikeudelle
asian palauttaminen alioikeuteen
erikoislainsäädäntöön vetoaminen
holhooja
huomenlahja
häät
isännän etuoikeudet
jumalanpilkkä
kansantapa oikeusperusteena
karkotus rangaistuksena
kaste
keskuslinna vangin säilytyspaikkana
kidutus oikeudenkäynnissä
kihlakunnanoikeuden tuomiovalta
kirkkokuri
kirkkoneuvosto
kirkkorangaistus
kirkottaminen
kristinopinkuulustelu kirkossa
kuolemansyyn tutkiminen
kuolemantuomio
kärjärahaan osallistuminen
lapsenelatus
lautakunta tuomion antajana

¹⁰¹³ Valikoinnin perusteena useamman tuomiokirjasivun mittainen käsittely tai kortin sisältämä kuvaus.

maineen perusteella tuomitseminen
mestauksen toimeenpano
Mooseksen lakiin vetoaminen
myötäjäiset
naisten osanotto ulkotöihin
ottopoika
perheenjäsenten yksityinen omaisuus
perheenjäsenten suhteet
perinnönjako
piispantarkastus
rangaistuksen tarkoitus
raskauttava seikka tuomittaessa
rovastinkäräjät
solvaus
sosiaaliset kansantavat
suurperhe
talosta lähtevän tyttären osa
testamentti
tuomiokapituli oikeusistuimena
vala
vapausrangaistus
vihkiminen
ylemmän oikeuden tekemä tiedustelu
ylempään oikeuteen vetoaminen
yhtiömies

II Käkisalmi

Kokonaisuudessaan läpikäytyt

avioero

Valikoiden läpikäytyt

aviorikos

avioeste

avioliitto

ihmissuhteisiin vaikuttava taikuus

LIITE 2: AVAINTAPAUKSET

Länsi-Suomi, yhteensä 66 tapausta

KO Huittinen 30.-31.10.,2.-3.11.1637:233v-234v, KA. At. 2.

Hakusanat: *Perheensisäinen epäsopu, epäsopu avioliitossa.*

Miniän ja anopin välinen riita, jonka yhteydessä anoppi syyttää miestä välinpitämättömyydestä.

KO Eura 18.-20.10.1688:500; 30.9.,1.-2.10.1689:401-402; 13.-15.2.1690:123-124; 24.,26-27.5.1690:243-244, KA. At. 14.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, avioitumisperuste/maine.*

Rengin kolme salavuoteutta, joista viimeisin tapahtunut aviolupauksin. Mies vapautettiin avioliitosta kolmannen rakastajattarensa kanssa, koska nainen tuli sittemmin rangaistuksi varkaudesta. Tämän jälkeen renki nai keskimmäisen rakastajattarensa, jonka oli jo kerran hylännyt tämän kolmannen takia.

KO Kokemäki 2.-3.3.1657:374v-375v, KA. At. 42.

Hakusanat: *Huoruus, epäsopu avioliitossa.*

Nainut mies ja irtolaisnainen epäiltynä huoruudesta, suhteen todisteena miehen riitaisuus vaimonsa kanssa, naisen asettaminen vaimon askareisiin sekä epäiltyjen liikkuminen, syöminen ja juominen yhdessä.

KO Uusikirkko 20.-21.1.1679:5v-6; 16.-17.7.1679:30, KA. At. 50.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaiset/suora.*

Sotilaan vaimo ja naimaton mies epäiltynä huoruudesta. Todisteena aviomiehen syytös sekä epäiltyjen "rakastava" (kärliga) kanssakäyminen.

KO Eurajoki 7.-8.11.1683:449-450; 24.,26.3.1684:563-563v; 13.,15.-16.9.1684:622v; 2.-4.3.1685:40v; 31.8.-3.9.1685:89v-90v; 7.-9.10.1686:912v-913, KA. At. 73.

Hakusanat: *Huoruus, puolisoitten erillään asuminen, rakkauden ilmaiset/tulkinnanvarainen.*

Syytös naiseen sotilaan huoruudesta vaimonsa velipuolen vaimon kanssa. Syytetyillä oli ollut kanssakäymistä, sotilaan vaimo oli löytänyt heidät yhdessä aistasta suljetun oven takaa ja vaimo oli myös valittanut miehensä oleilusta toisen naisen tilalla. Naisen todistettiin olleen ennen avioitumistaan kevytmielinen, mitä pidettiin raskauttavana. Mies ei vaimonsa mukaan lähtenyt pakoon epäilyistä huolimatta, koska toinen nainen ei halunnut lähteä hänen mukaansa.

KO Eurajoki 16.5.1682:127; 12.10.1682:190v-191; 12.-13.3.1683:380v-381; 7.-8.11.1683:451v; 24.,26.3.1684:565-v, KA. At. 74.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, huoruus.*

Piian salavuoteus ja sen tutkinnassa esiin tullut huoruus naiseen talollisen kanssa. Todisteena miehen vaimon valitus kanssakäymisestä sekä siitä, että mies antanut piialle lahjoja.

KO Eurajoki 14.3.1682:125v-127; 16.5.1682:127-129v, KA. At. 75.

Hakusanat: *Rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, sukurutsaus.*

Syytös nuoren miehen makaamisesta tätinsä kanssa. Perusteena epäilyille molempien lähteminen salaa tuntemattomalle seudulle ja yleinen huhu heidän makaamisestaan. Lisäksi täti ollut nuoresta miesväelle rakas.

KO Ulvila 6.-7.,9.3.1685:53-54; 5.,7.-9.9.1685:99-99v; 1.,3.-5.2.1686:167v-168; 2.,4.-5.10.1686:892-v; 21.-23.,25.2.1687:177; 14.-15.,17.2.1690:818v-821, KA. At. 84.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Naiseen miehen huoruus veljensä kotitaloudessa palvelleen piian kanssa. Seksuaalinen suhde kuvataan ystävyytensä.

KO Taivassalo 22.-23.9.1685:755; 9.-10.2.1686:797; 8.,10.7.1686:835; 21.-23.2.1687:101, KA. At. 87.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, puolisoiden erillään asuminen, rakkauden ilmaisut/suora.*

Syytös isännän ja piian huoruudesta, perusteena suuri rakkaus osapuolten välillä, vaimon ja miehen erillään asuminen ja huhu. Normaalin tuomion jälkeen osapuolet valittivat hoviin, ja lisätutkinnassa syytös katsottiin aiheettomaksi, mm. koska vaimo sanoi puolisoiden asiaankuuluvasti rakastaneen toisiaan.

KO Uusikirkko 1.-3.8.1689:120v-122, KA. At. 99.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta, epäsopu kihlauksessa, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Salavuoteus ja mahdollinen kihlaus, mies kieltää aviolupauksen. Miehen isä avioliiton puolella, mutta poika sanoo mieluummin kuolevansa kuin naivansa naisen. Aiemmin pari ollut suloisia ystäviä.

KO Ulvila 25.,27.6.1692:257-258; 18.-20.10.1693:427-431, KA. At. 102.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Kappalaisen pojan ja piian salavuoteus. Tutkinnan kuluessa piika vaihtoikin syylliseksi erään rengin, jonka perässä hänen tiedettiin aiemmin juosseen, mutta joka ei ollut suostunut makaamiseen vaan väkivaltaisesti ajoi piian luotaan. Lopulta piika vannoi ensimmäistä tunnustustaan.

KO Ulvila 25.-6.1692:259-260; 16.,18.6.1694:145-v; 8.-10.1.1695:28-29, KA. At. 103.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Sotilaan lesken ja ulkomailta palanneen räätälin salavuoteus aviolupauksin. Miehellä ei todistusta aiemmasta elämästään, joten avioliittoa ei sallita. Suhteen todisteena yhdessä makaaminen ja muu kanssakäyminen, mm. paloviinan ja-

kaminen. Normaali salavuoteustuomio naiselle, mies poistunut Turun linnan vankeudesta tuntemattomaan paikkaan.

KO Ulvila 17.,19.6.1693:180-181; 18.-20.10.1693:431-432; 18.-20.10.1693:433-435; 12.-13.3.1694:35-37; 16.,18.6.1694 239-241; 16.,18.6.1694:251-255; 14.-15.,17.9.1694:282-283; 8.-10.1.1695:18-19; 8.-10.1.1695:27-28, KA. At. 105.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien/suvun sananvalta, esiaviollinen suhde, perheensisäinen epäsopu, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen; väkivalta sukupuolten välillä.*

Savon laajentuneen perheen sisäiset ristiriidat, jotka keskittyivät huonotapaisen vävyn ja anopin sekä hänen isänsä väleihin ja tilan perimiseen. Vävy pyrki mustamaalaamaan kälyään syyttämällä tätä salavuoteudesta, jonka perusteena mm. ystävällinen kanssakäyminen kuin avioväellä.

KO Ulvila 25.,27.6.1692:266-267; 10.-11.10.1692:469-471, KA. At. 107.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Piian ja rengin salavuoteuden tutkinta, erimielisyys aviolupauksesta. Renki määrättiin valankäyntiin salavuoteudesta, ja vannoi sen heti päästäkseen naimisiin toisen naisen kanssa. Piika sai kuitenkin teosta tuomion rikoksen uusijana.

KO Eura 3.-4.6.1692:193-194, KA. At. 110.

Hakusanat: *Huoruus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Sekava tapaus yksinkertaisesta huoruudesta, jossa osallisena palveluspiika ja hänen pitkäaikainen isäntänsä, joka kuitenkin syytti isäksi sukulaismiestään. Tutkinnassa epäilyksi nousi myös eräs sotilas (isännän vaimon veljenpoika), jonka väitettiin riidelleen vaimonsa takia tästä piiaista.

KO Eura 12.-14.9.1692:338-340, KA. At. 111.

Hakusanat: *Huoruus.*

Naisen salavuoteus rengin kanssa, joka väittää lapsen isäksi toista, nainutta renkiä. Jälkimmäisen vaimo valittanut asiasta käräjillä, ja rengin todistetaan kuljettaneen naista käräjien jälkeen hevosensa selässä ja jättäneen raskaana olevan vaimonsa jalkaisin jälkeen.

KO Laitila 23.-24.5.1693:144-145, KA. At. 114.

Hakusanat: *Epäsopu kihlauksessa, esiaviollinen suhde, kihlaus.*

Riita pariskunnan välillä kihlalahjojen palautuksesta, koska nainen kihlautunut sittemmin toisen kanssa, esittäen syyksi edellisen kihlauksen venymisen. Epäily makaamisesta kummankin sulhasen kanssa.

KO Kalanti 11.-13.5.1699:541v-553, KA. At. 129.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisut/suora.*

Naiseen ratsumiehen ja piian huoruuden tutkinta, jossa todistaja kertoi piian rakastuneen ratsumieheen välittömästi tämän nähtyään.

KO Taivassalo 19.-20.10.1700:1069-1071, KA. At. 133.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Lesken ja naiseen ratsumiehen huoruus. Vaimo vastasi poissaolevan miehensä puolesta, ja kertoi miehensä ja lesken välisestä erityisestä ystävyydestä sekä siitä, kuinka aviomies vihasi häntä.

KO Eura 31.5.-1.,3.6.1695:202-203, KA. At. 139.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, kihlaus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Kihlaparin salavuoteus, nyt mies kuollut ennen vihkimistä. Todisteena suhteen virallisuudesta naisen toiminta miehen talouden edustajana, kiintymys ja se, että mies tunnusti lapsen maksamalla lapsioluet ja nimeämällä lapsen.

KO Laitila 10.-11.5.1680:310-v, KA. At. 142.

Hakusanat: *Huoruus.*

Lesken ja naiseen miehen huoruus. Asian tuonut rovastinkäräjille miehen vaimo ja sieltä siirretty oikeuteen, joka tuominnut parin syyttömäksi. Muutama kuukausi tämän jälkeen leski kuitenkin synnyttänyt miehelle lapsen.

KO Kalanti 18.-19.2.1691:71-72v, KA. At. 164.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta, kihlaus, rakkauden ilmaisut/suora.*

Erimielisyys kihlauksesta tytön ja rengin välillä. Renki väitti antaneensa lahjoja rakkautensa merkiksi, tyttö kielsi koskaan suostuneensa. Taustalla tytön äidin pitkäaikainen painostus avioliittoon, ottanut lahjat vastaan vastoin tytön tahtoa.

KO Lappi T. L. 13.-14.2.1691:133v-134, KA. At. 165.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Sotilaan lesken ja miehen salavuoteus, erimielisyys aviolupauksesta. Todistajan mukaan mies luvannut naiselle julkisesti avioliittoa ja ottanut tämän samalla syliinsä.

KO Huittinen 13.-14.4.1692:137-143, KA. At. 166.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, kaksinnaiminen, puolisoiden erillään asuminen, puolison hylkääminen, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Sotilaan kaksinnaiminen. Mies kihlannut nuoren piian, vaikka hänen edellinen vaimonsa eli. Sotilas elänyt vuosia erillään vaimostaan ja olleet melko huonoissa väleissä, piian kanssa taas olleet ennen avioliittoaan ystävällisessä kanssakäymisessä ja puheissa. Sotilas kuitenkin uhannut piikaa noitumisella, ellei tämä suostu naimaan häntä.

KO Huittinen 8.7.1646:164v-166v, KA. At. 181.

Hakusanat: *Huoruus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Sotamiehen vaimon ja naiseen miehen huoruus. Miehen äiti syyttää naapurin nainutta isäntää, jonka luona nainen ollut loisena. Tämän perusteella oikeus

tiedusteli isännän suhdetta omaan vaimoonsa. Väkivaltaa todettiin olleen kuitenkin jo ennen naisen saapumista.

KO Lempa 8.7.1653:116–118, KA. At. 183.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisut/suora, sukurutsaus.*

Naisen ja hänen sisarensa miehen sukurutsauksen tutkinta. Sisar ei ollut havainnut suhdetta, koska aviomies oli pitänyt häntä rakkaana. Nainen vetosi raiskaukseen, mutta sisar vapautti miehensä siitä.

KO Eura 3.9.1680:447v, KA. At. 187.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, sukurutsaus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Lesken syytös poikapuoltaan kohtaan salavuoteudesta. Leskelle kuolemantuomio, poika valalle. Todistajat kertoivat osapuolten makaamisesta vierekkäin, kuiskuttelusta ja kahdenkeskisestä tupakanpoltosta kammarissa.

KO Taivassalo 8.,10.7.1686:834v; 6.–10.3.1688:65v–66; 19.–20.4.1689:63v–66, KA. At. 188.

Hakusanat: *Huoruus, puolisoitten erillään asuminen, sukurutsaus.*

Tutkinta sukurutsaushuhusta. Vanha nainen oli puhunut samalla tilalla asuvan miehen maanneen vaimonsa sisaren kanssa. Vaimo vapauttaa miehensä syytöksistä sen perusteella, ettei heidän avioliitossaan ollut mitään epäyhtenäisyyttä, eikä aviomiehen ja sisaren välillä taas mitään läheistä ystävyyttä. Huhun taustalla ruokaan liittyvä riita.

KO Karkku 18.–19.9.1688:739–742; 21.–22.2.1690:146–153, KA. At. 189.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta, huoruus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Talollisen syytös naapurin isäntää kohtaan, että tämä on harjoittanut kaksinkertaista huoruutta hänen vaimonsa kanssa. Syytetyt kieltävät, samoin syytetyt isännän vaimo, erityisesti koska syytetty naapurin emäntä on niin ruma. Ristiriitainen lopputulos, käräjät vapauttivat, hovin lisätutkinnassa langettivat valalle, koska syytetyistä huhuttukin jo 10 vuotta.

KO Taivassalo, Iniö ja Kustavi 16.–17.6.1691:96v–99; Taivassalo 12.–13.5.1693:92–96; Marttila 5.,7.8.1693:248–255, KA. At. 190.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsopu avioliitossa, huoruus, kaksinnaiminen.*

Ratsumiehen ja hänen vaimonsa epäsopuinen avioliitto ja erillinen elämä. Mies syyllistyi ensin yksinkertaiseen huoruuteen, sitten epäiltiin toisesta, tämän jälkeen vaimo syyllistyi huoruuteen naiseen miehen kanssa, minkä jälkeen mies sai luvan naida toisen edellisistä naisistaan. Mies vapautettiin kaksinnaintisyyteestä, mutta vaimoa rangaistiin kaksinkertaisesta huoruudesta kuoleamalla.

KO Ulvila 14.–9.1694:164–v; 12.9.1696:210–220; 25.–26.10.1697:547–560; 23.,25.1.1698:15–16, KA. At. 193.

Hakusanat: *Huoruus, moraalinen kannanotto, rakkauden ilmaisuus/suora/tulkinnanvarainen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Naiseen renkivoudin itsemurhan tutkinta, jonka yhteydessä syynä nousee esiin hänen vuosia jatkunut suhteensa puusepän vaimon kanssa. Paria raskautti mm. vuosia jatkunut ystävällinen kanssakäyminen, syleily ja se, että kumpikaan ei rakastanut omia puolisoitaan.

KO Huittinen 30.6.-1.7.1651:219v-220, KA. At. 197.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisuus/suora/tulkinnanvarainen, sukurutsaus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Naapuri soimannut vanhaa isäntää rakkaudesta poikansa vaimoon. Huhu suhteesta lähtenyt liikkeelle jälkimmäisen pojan puheesta. Soimauksen taustalla naapurusriidat. Vanha isäntää rakastaa miniäänsä tämän ahkeruuden ja huolenpidon, ei pahan halun takia.

KO Kokemäki 5.-7.8.1689:300-301, KA. At. 199.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/henkilökohtainen ominaisuus/vanhempien sananvalta, kihlaero, kihlaus.*

Vanhempien järjestämän kihlauksen purku ja taloudellisen puolen selvittely. Syynä tytön haluttomuus avioon, koska osapuolet eivät olleet maanneet yhdessä, samoin molempien tyytymättömyys toisiinsa.

KO Närpiö ja Lapväärtti 23.-26.9.1650:86-89v; 4.-5.3.1651:142v-143, KA. At. 202.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta/henkilökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisuus/suora/tulkinnanvarainen, sukurutsaus.*

Opiskelijan valitus serkustaan, joka on syyttänyt hänen maanneen heidän sukulaispiikansa kanssa. Serkku itse maannut piian aviolupauksin, vaikka isänsä vastustuksesta avioitunut toisen kanssa sittemmin. Serkku oli kuitenkin rakastanut piikaa ja ollut hänen kanssaan kanssakäymisessä myös avioitumisensa jälkeen. Piika ja opiskelija kuitenkin myös maanneet todennäköisesti yhdessä aviolupauksin, vaikka opiskelija vapautti itsensä valalla.

KO Huittinen 26.-28.2.1652:345v-346v; 31.3.-2.4.1653:28v-32, KA. At. 203.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisuus/suora/tulkinnanvarainen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Epäily sotilaan vaimon ja naiseen sotilaan kaksinkertaisesta huoruudesta, koska maanneet samassa tuvassa kun sotilaan oma vaimo asui toisessa. Lisäksi sotilaan oma vaimo valittanut miehensä väkivaltaa ja sitä, ettei tämä maannut hänen kanssaan. Tästä syystä vaimo oli olettanut miehensä rakastavan vieraita naisia.

KO Vehmaa 8.-9.,11.12.1676:935-v; 4.,6.5.1678:802v, KA. At. 205.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine, esiaviollinen suhde, sukurutsaus.*

Salavuoteus, mies kieltäytyy naisen vaatimasta avioliitosta, koska nainen ollut huhuttuna toisesta miehestä ja kertoi siitä hänelle itse salavuoteuden yhteydes-

sä. Toista suhdetta puoltaa naisen jatkuva kaipaus siihen kylään, jossa toinen epäilty mies asui.

KO Eurajoki 23.-24.7.1674:168v-169v; 7.-8.10.1674:180-v; 16.,18.1.1675:365v, KA. At. 206.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Epäily naiseen isännän ja piian suhteesta, todisteena tästä yleinen huhu, vaimon syytökset ja osapuolten luvaton ystävyys sekä epäilyttävä kanssakäyminen.

KO Huittinen 14.-16.1.1678:636-637v; 10.-12.6.1678:670v-671, KA. At. 207.

Hakusanat: *Huoruus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Aviomiehen epäily vaimonsa huoruudesta voudinkirjurin kanssa. Epäilyjen aiheena vaimon ja kirjurin yhdessäolo, kaulailu ja rivot puheet. Lisäksi vaimon isä oli hyvä ystävä kirjurin kanssa, mutta löi aviomiestä kun hän yritti löytää vaimoan appensa talosta.

KO Lappi TL 22.-23.6.1681:576v-577v; 12.-13.1.1682:4-v, KA. At. 212.

Hakusanat: *Huoruus.*

Leskinaisen ja naiseen raatimiehen yksinkertainen huoruus. Mies suostutellut leskeä houkuttelevilla puheilla ja lupaamalla, ettei tekisi lasta.

KO Kokemäki 7.,9.-7.1683:436v-437; 13.-15.12.1683:500v; 1.,3.-4.3.1684:534-v, KA. At. 215.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Leskinaisen aviottoman lapsen isyyden selvittely, jonka yhteydessä todistaja puhuu sukupuoliyhteydestä hänä.

KO Kokemäki 9.-12.12.1684:662v; 12.-13.3.1685:65, KA. At. 216.

Hakusanat: *Huoruus.*

Epäily naiseen renkivoudin ja piian huoruudesta. Juoneet yhdessä navetassa joulun aikaan renkivoudin tarjoamaa paloviinaa, jolloin heiltä otettu hatut todisteeksi, koska huhu oli jo tällöin ollut julkinen.

KO Huittinen 20.,22.-24.9.1686:874-v; 26.-29.1.1687:66; 4.-7.10.1687:326; 17.-2.1688:122; 4.-9.1688:452, KA. At. 219.

Hakusanat: *Huoruus.*

Epäily naiseen miehen ja loisnaisen huoruudesta, epäilyksiä herätti parin enemmän kuin luvallinen kanssakäyminen, paloviinan jakaminen ja yhdessä makaaminen.

KO Taivassalo 21.-23.2.1687:103-123; Taivassalo, Iniö ja Kustavi 14.-15.,17.2.1690:822v-823v, KA. + Turun hovioikeuden aineisto Oikeusrevisiossa, RA. At. 221.

Hakusanat: *Epäsäätyinen suhde, esiaviollinen suhde, huoruus, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen.*

Aatelisnaisen ja naiseen renkivoudin yksinkertaisen huoruuden ja lapsenmurhan tutkinta, jonka yhteydessä todistajat kertovat osapuolten olleen rakkaita kuin avioväki, etsineen kanssakäymistä ja olleen hyviä ystäviä sekä neidon suosineen miestä ruualla ja juomalla. + **Hovioikeuden aineisto**. Todistukset yhdenmukaiset kihlakunnanoikeuden tutkinnan kanssa, hieman tarkentuen. Erinomaisen ystävyysmerkkeinä lahjat, paloviinan jakaminen, yhteinen ateria, miehen suosiminen ruuassa ja juomassa, jatkuva kanssakäyminen, miehen varhaiset aamuvierailut ja se, että neito hoiti miehen vaatteita. Suoranaisia rakkautellisia asioita (kiintymyksen osoituksia kuten sylissä pitämistä) ei ollut nähty.

KO Taivassalo 19.4.1689:61v-62, KA. At. 222.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/luonteenpiirre/vanhempien sananvalta/hlökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde.*

Salavuoteus aviolupauksin, mutta mies peruu vedoten naisen vihaiseen ja riitaisaan luonteeseen. Miehen vanhemmat sen sijaan avioliiton kannalla.

KO Taivassalo 21.-23.2.1687:125; 6.-10.3.1688:41-43; 22.-25.10.1688:103v; Taivassalo, Iniö ja Kustavi 14.-15.,17.2.1690:814-815; Taivassalo 12.-13.8.1690:909, KA. At. 224.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, huoruus, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Nainen väittää aviottoman lapsensa isäksi naimatonta miestä, mutta tämä kieltää ja huhu on kulkenut naineesta miehestä, jonka apen tilalla nainen palvellut. Molemmat miehet vanhoivat itsensä vapaaksi. Naimatonta raskautti erityinen kanssakäyminen, nainutta oman vaimon epäily ja yöllinen retki naisen kotiseudulle.

KO Eura 12.-13.6.1689:247-248, KA. At. 227.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde; huoruus; rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Aviottoman lapsen isyyden selvittely, isäksi väitetyn miehen todistettiin jähdanneen naista.

KO Kokemäki 12.-14.10.1693:325-326, KA. At. 230.

Hakusanat: *Huruus, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Tutkinta aviottoman lapsen isästä, todistaja kertoo nähneensä, kuinka isäksi epäilty mies oli etsinyt naisen seuraa ja yrittänyt olla hänen kanssaan tekemisissä.

KO Loimaa 1.,3.7.1696:205-v, KA. At. 234.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Mies puhunut toisen miehen morsiamesta, kuinka tämä olisi harjoittanut hänen kanssaan avioväen ystävyyttä, mistä syystä tutkitaan epäilyä salavuoteudesta. Kyseessä tyhjä puhe, sulhanen haluaa edelleen naida naisen jos tämän maine voidaan palauttaa.

KO Uusikirkko 2.12.1691:122v-125v, KA. At. 235.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaiset/tulkinnanvarainen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Tilallisen raskaana ollut vaimo kuollut äkillisesti. Naisen isä tuo tutkittavaksi huhun, jonka mukaan aviomies surmannut vaimonsa yhteistyössä erään naisen kanssa. Osapuolten erityisestä kanssakäymisestä huhuttu jo vaimon eläessä. Syytös todetaan aiheettomaksi, erityisesti koska vaimo oli eläessään vapauttanut miehensä. Mies suree vaimoan.

KO Kokemäki 13.-15.12.1683:494-496v; 9.-12.12.1684:658-v; 12.,14.-16.9.1685:105v, KA. At. 236.

Hakusanat: *Huoruus, raiskaus.*

Siltavouti syyttää kartanon nainutta kalastajaa vaimonsa raiskaamisesta ennen heidän avioitumistaan. Todistajan mukaan nainen puhunut teon jälkeen menettäneensä koko ihmisyytensä. Tuomio kuitenkin huoruudesta.

KO Ulvila 4.,6.7.1674:22v-23, KA. At. 238.

Hakusanat: *Avioeste, esiaviollinen suhde, huoruus, rakkauden ilmaiset/tulkinnanvarainen.*

Naiseen miehen ja naimattoman naisen yksinkertainen huoruus sekä salavuoteus vaimon kuoleman jälkeen. Eivät halua erota toisistaan, vaikka aviolupa evätty.

KO Kalanti 15.-16.9.1693:201-202, KA. At. 246.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/henkilökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde.*

Leskimiehen ja nuoren naisen salavuoteus. Nainen kieltäytyy miehen toivomasta avioliitosta, koska mies ollut edellisessä avioliitossaan väkivaltainen ja lisäksi tekee häpeällistä työtä.

KO Laitila 3.-4.9.1690:920-921; 9.-10.2.1691:54-55, KA. At. 255.

Hakusanat: *Kihlaus.*

Piian ja lasimestarin erimielisyys siitä, oliko aviokauppaa tapahtunut heidän välillään. Piika halusi avioon, ja konsistorin sovittelun jälkeenkin pyrki estämään miehen toisen avion. Piian äiti syytti lasimestaria siitä, että tämän takia hänen tyttärensä jäi ilman kosijoita.

KO Vehmaa 19.,21.7.1679:180, KA. At. 276.

Hakusanat: *Avioitumisperuste, esiaviollinen suhde.*

Laivamiehen vaimon ja miehen salavuoteus. Lautakunnan mukaan nainen aikanaan vihitty pakolla, eikä miehestä ole kuulunut mitään 9 vuoteen.

KO Kokemäki 16.-18.6.1684:593v-594; 9.-12.12.1684:655-v, KA. At. 285.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, kihlaus.*

Naisen ja rengin salavuoteus, jonka mies oikeudessa kieltää. Käräjien jälkeen renki kuitenkin mennyt naisen kotiseudulle puhemiehen kanssa ja lyöneet kättä aviolupauksesta.

KO Lappi TL 1.,3.-4.2.1687:9, KA. At. 291.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Salavuoteus piian ja naimattoman miehen välillä. Mies kieltää, vaikka useita todisteita makaamisesta, esim. yhdessäolo ja lahjat synnytyksen jälkeen.

KO Eura 31.5.-1.,3.6.1695:200-202; 19.-22.6.1697:113-114, KA. At. 298.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, kihlaus.*

Naisen ja leskimiehen riita kihlauksen olemassaolosta. Mies maannut kihlauksessa toisenkin naisen sekä riiannut vielä kolmatta.

KO Loimaa 1.,3.7.1696:214v-215, KA. At. 301.

Hakusanat: *Kihlaus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Piika syyttää miestä kunniansa loukkauksesta, sillä mies on puhemiehenä kossinnan yhteydessä kehottanut piikaa luopumaan erään toisen miehen ystäväydestä.

KO Vehmaa 16.-17.5.1699:605-612, KA. At. 305.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine/lapsi, esiaviollinen suhde, moraalinen kannanotto, rakkauden ilmaisut/suora.*

Piian ja sotilaan makaaminen kihlauksen alla. Sotilas oli sittemmin maannut aviolupauksin myös toisen naisen, jonka halusi myös naida ja hylätä ensimmäisen morsiamen. Edellisessä tapauksessa ollut julkinen huhu osapuolten rakkaudesta, ensimmäinen kihlattu väittää jälkimmäisen kääntäneen sulhasen sydämen. Sormus annettu rakkauden ja kihlauksen merkiksi.

KO Kalanti 9.-10.10.1700:1008-1022, KA. At. 307.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/rakkaus, esiaviollinen suhde, kihlaus, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen.*

Kihlparin välinen riita. Mies väittää morsiamensa syyttäneen häntä salavuoteudesta pikkuserkkunsa kanssa ja että serkku olisi luvottomalla juomalla kääntänyt hänen sydämensä ja muuttanut hänen rakkautensa morsiantaan kohtaan, mistä syystä hän ei enää halua avioon, vaikka sormukset vaihdettu rakkauden merkinä ja pari maannutkin yhdessä. Sulhasen väite perätön, mutta kieltäytyy silti aviosta.

KO Eura 17.-18.10.1664:412-413, KA. At. 319.

Hakusanat: *Puolisoiden välinen testamentti, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Mies testamentannut häöpäivänään "rakastetulle hyvälle morsiamelleen" omaisuutta ja vaimo miehelle uskollisesta palveluksesta vielä suuremman omaisuuden, koska kyseessä ilmeisesti naisen hallussa ollut tila, jolle mies tullut.

KO Kokemäki 16.-18.6.1684:597v, KA. At. 331.

Hakusanat: *Rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, rakkaustaikuus.*

Naista syytetään luvottomista keinoista miehen hankinnassa. Tarkka kuvaus taian suorittamisesta.

KO Kokemäki 16.-6.1684:599v-600; 9.-12.12.1684:659v-660; 11.-13.3.1685:70-71; 11.-13.3.1685:71v-72; 12.,14.-16.9.1685:109; 8.-9.6.1691:275, KA. At. 332.

Hakusanat: *Huoruus, rakkaustaikuus, väkivalta sukupuolten välillä*

Vänrikin ja hänen piikansa huoruus, jonka vänrikki kieltää ja syyttää piikaa monista muista miehistä. Tutkinnan yhteydessä tulee esiin myös syytös, että piika osaisi harjoittaa rakkaustaikuutta: vetää miehiä puoleensa tai karkottaa heidät pois käyttämällä sammakon raajoja.

KO Loimaa 4.-6.12.1683:469, KA. At. 333.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, puolisoien erillään asuminen.*

Mies hakee todistusta vaimonsa käytöksestä Konsistoria varten saadakseen avioeron. Vaimo ei ollut välittänyt miehestään tai syönyt hänen kanssaan ja maanneet erillään, kunnes vaimo 13 vuotta sitten lähtenyt seudulta.

KO Marttila 5.,7.8.1693:275-277; 14.-15.9.1693:519-523; 7.-6.1694:325v, KA. At. 334.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen.*

Käsittelyssä konsistorin läheteestä ratsutilallisen ja hänen piikansa avioliitto, joka tullut estetyksi siitä syystä, että heidän on huhuttu maanneen jo ennen miehen edellisen vaimon kuolemaa. Suhteen todisteena edellisen vaimon valitus ja osapuolten välillä nähty rakkaus ja seksuaalissävytteinen kanssakäyminen. Runsas puhe rakkaudesta ja myös vähän seksuaalisuudesta. Mies vapautti itsensä valallaan ja pääsivät avioon.

KO Marttila 5.,7.8.1693:256-257, KA. At. 335.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, puolisoien erillään asuminen.*

Kirkkoherra valittaa erään avioparin omavaltaisesta avioerosta, jolloin mies vetoaa siihen, että hänet oli pakotettu naimaan vaimonsa. Tästä syystä puoliset vihasivat toisiaan.

Itä-Suomi, yhteensä 94 tapausta

KO Lappee ylinen 12.-14.9.1666:96-97, KA. At. 4.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, kihlaus, rakkauden ilmaisut/suora, väkivalta sukupuolten välillä.*

Nainen valittaa miehestä käräjillä, että tämä on kihlannut ja maannut hänet sekä rakastanut jonkin aikaa, mutta tämän jälkeen haluaa nyt hylätä hänet toisten ylipuhumisen takia. Mies kieltää aviolupauksen, ei todistajia, salavuoteustuomio.

KO Ruokolahti 26.11.1641:80, KA. At. 10.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, avioitumisperuste/kotitalous, epäsopu avioliitossa, puolison hylkääminen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Mies hakee eroa vaimostaan, joka elänyt hänen kanssaan vain kolme viikkoa vihkimisen jälkeen ja alkanut sitten vihata, uhkailla puukolla ja lopulta paennut Käkisalmeen. Miehen etsiessä häntä sieltä vaimo oli vastannut kirouksin. Mies perustelee, ettei lastensa ja kotitaloutensa vuoksi voi elää avioliiton ulkopuolella.

KO Muolaa ja Uusikirkko 23.-24.10.1649:6-7, KA. At. 16.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Isä vastaa oikeudessa 20-vuotiaan poikansa kolmesta eri salavuoteudesta. Oikeus toteaa, että pakottaminen avioliittoon on vastoin sekä omaatuntoa että lakia.

KO Viipuri 12.-14.2.1650:76, KA. At. 19.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine, esiaviollinen suhde.*

Salavuoteustutkinta, mies ei halua avioliittoon, koska epäilee naisen harjoittaneen kyseistä pahetta muidenkin kanssa. Perusteena se, ettei nainen vastustellut heidän ryhtyessään luvattomaan yhteyteen.

KO Lappee alinen 28.-29.5.1660:49; 12.-13.2.1661:165-v, KA. At. 21.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, kihlaus.*

Lesken ja vänrikin salavuoteus, nainen esittää aviolupauksen todisteeksi kai-verretun sormuksen sekä miehen antaman luvan palkkojensa keräämiseen.

KO Lappee ylinen 23.-25.11.1665:103-109, KA. At. 31.

Hakusanat: *Kaksinnaiminen, puolison hylkääminen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Tutkinnan kohteena sotilaskarkurin varkaudet, nimenmuutos ja kaksinnainti. Mies on hylännyt vaimonsa Hämeessä ja ottanut toisen Lapvedellä. Mies perusteli tätä sillä, että oli kuullut ensimmäisellä vaimolla olevan kaatumatauti. Toista vaimoaan mies oli pahoinpidellyt raa'asti ja epäinhimillisesti, mistä syystä naisen isä toimittanut tämän Inkerinmaalle turvaan jo pari vuotta aiemmin.

KO Lappee ylinen 30.9.-2.10.1680:234v-235, KA. At. 35.

Hakusanat: *Avioeste, puolison hylkääminen, sukurutsaus.*

Vanhan leskimiehen salavuoteus poikapuolensa vaimon kanssa, haluavat aviioon. Poikapuoli karannut vaimonsa luota 10 vuotta aiemmin, eikä sittemmin ole palannut. Elivät tätä ennen yhdessä kolme vuotta ja saivat yhden lapsen. Lisätutkintaa kaipaa ensisijaisesti se, oliko miehen pakoon syynä epäily vaimon huoruudesta.

KO Ruokolahti 22.-23.7.1681:128, KA. At. 36.

Hakusanat: *Huoruus, puolison hylkääminen.*

Nuoren rengin ja irtolaisnaisen salavuoteus, jonka jälkeen nainen paennut. Nainen kertonut hylänneensä miehensä neljä vuotta aiemmin Käkisalmen läänissä, koska tällä oli vaikea kaatumatauti.

KO Jääski 21.-23.11.1681:163, KA. At. 39.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine/henkilökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde.*
Salavuoteus, nainen väittää aviolupausta ja kihlalahjaa, mies kieltää avioliiton ja epäilee toista miestä isyydestä. Nainen ilmoittaa, että jos mies ei hyvällä tahdolla halua naida häntä, ei hänkään halua miestä.

KO Muolaa, Kivennapa ja Uusikirkko 27.-28.2.1682:207v-208, KA. At. 45.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/suvun sananvalta/henkilökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde, kihlaus.*

Salavuoteus, mies myöntää antaneensa sormuksen ja häitä valmistellun molemmin puolin. Nyt mies kuitenkin kieltäytyy aviosta, koska hänen vanhempansa ja sukunsa ovat kääntyneet vastustamaan sitä. Lisäksi naisen suvussa on paljon vaarallisia sairauksia, joita mies pelkäsi naisellakin olevan.

KO Kivennapa ja Uusikirkko 15.-20.2.1697:102-104, KA. At. 52.

Hakusanat: *Avioeste, epäsopu avioliitossa, puolisoiden erillään asuminen, vaimon hyveet, moraalinen kannanotto, väkivalta sukupuolten välillä.*

Kuusi vuotta jatkuneen avioriidan selvittely tuomiokapitulin läheteestä. Paris-kunta asunut ajan erillään, sovittelua yritetty, mutta mikään ei ole auttanut. Mies syyttää vaimoa omaisuutensa varastamisesta ja ynseydestä, vaimo pahoinpitelystä, mitä mies myönsi aiheesta harjoittaneensa. Vaimo lupaa halua olla yhdessä ja kuuliaisuutta, mies epäilee vaimoaan, mutta velvoitetaan ottamaan vaimo takaisin sakon uhalla.

KO Säkijärvi 23.-24.1.1699:2-5, KA. At. 53.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/henkilökohtainen ominaisuus/suvun sananvalta, epäsopu kihlauksessa, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaiset/tulkinnanvarainen.*

Nainen valittaa miehen maanneen hänet aviolupauksin. Mies kieltää, mutta todistajat kertovat hänen puhuneen itse aviohaluistaan, koska olivat vuosia olleet hyviä ystäviä keskenään. Nyt mies vetoaa naisen viallisuuteen nälässä ja siten vammaisuuteen sekä oman veljensä vastustukseen.

KO Taipale ja Savitaipale 8.-10.1683:281v-282, KA. At. 59.

Hakusanat: *Huoruus.*

Kunnianloukkaussyyte, jossa mies sanonut toista hyväksi mieheksi eli aisan-kannattajaksi. Perusteli väitettään sillä, että vaimon huoruuden takia olisi pystytetty risu- ja kivikasa paikallisen tavan mukaan.

KO Jääski 6.-8.2.1665:28-30, KA. At. 60.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaiset/suora.*

Kyseessä isännän ja piian huoruus, piika avioitunut toisen kanssa raskaana ollessaan. Aviomies maannut vaimonsa myös teon paljastuttua, mutta ilmoittaa, ettei ota naista enää vaimokseen jos tämä kärsii häpeällisen rangaistuksen. Jos vaimo tulee armahdetuksi, haluaa mies rakastaa tätä edelleen.

KO Jääski 25.-27.2.1669:447v-451v, KA. At. 65.

Hakusanat: *Huoruus, sukurutsaus.*

Rakuunan vaimo syylistynyt miehen pitkällä ulkomaankomennuksella huoruuteen tämän kaksoisveljen kanssa. Mies taas maannut vaimonsa kanssa palatuaan, koska tämä oli ollut niin verevä.

KO Lappee alinen 21.3.1670:31-38, KA. At. 66.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, kaksinnaiminen, moraalinen kannanotto, puolisoiden erillään asuminen, rakkauden ilmaiset/suora/tulkinnanvarainen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Kaksinnaimistutkinta, jossa vaimo hylännyt ensimmäisen aviomiehensä Suomessa joidenkin vuosien avioliiton jälkeen ja ottanut toisen Narvassa. Nainen elänyt erillään ensimmäisestä miehestään alusta alkaen. Tiedusteltaessa syytä vaimo vetoaa paitsi nälkään, myös miehen rakkaudettomuuteen ja kylmäsydämisyyteen. Hän olisi halunnut elää yhdessä ja oli myös pitänyt huolta miehestään heidän erillään eläessään. Oikeus ei löydä erolle laillisia perusteita, joten tuomio tulee kaksinnaimisesta.

KO Jääski 7.-9.6.1670:50; 15.-17.9.1670:112-124; 15.-16.6.1672:77-v; Äyräpää 25.-27.6.1672:88-91; Jääski 9.-10.10.1673:127-130; Viipuri 3.-5.12.1673:111-115, KA. At. 67.

Hakusanat: *Epäsäätyinen suhde, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaiset/suora/tulkinnanvarainen, rakkaustaikuus.*

Irtolaisnaisen ja aatelismiehen viisinkertainen salavuoteus ja sen eri tutkinnat. Nainen väittää aviolupausta ja haluaa naimisiin, mies ilmeisesti ei (lisäksi säätyero). Miestä pidetään vajaaälyisenä ja naisen ohjailemana. Nainen myös vannoo, ettei hylkää miestä niin kauan kuin on elossa. Lisäksi nainen syytettynä rakkaustaikuudesta.

KO Elimäki 25.-26.8.1682:125-127, KA. At. 76.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, perheensisäinen epäsopu, rakkauden ilmaiset/tulkinnanvarainen.*

Mies syyttää vaimoaan kaksinkertaisesta huoruudesta. Syytetyt kieltävät, vaimo kertoo syytöksen taustalla olevan hänen appivanhempansa, jotka vihaavat häntä siksi, että hän vierailee oman sukunsa luona. Nyt appivanhemmat olivat häätäneet hänet tilalta. Todistajien mukaan syytettyjen välillä ei ollut mitään ystävyyttä, mikä voisi antaa pienintäkään epäilystä suhteesta. Oikeus tuomitsee miehen ja hänen isän ankarasti.

KO Valkeala ja Elimäki 14.-15.,17.3.1684:358-361; Koivisto, Viipuri ja Säkkijärvi 14.,16.-17.6.1684:284-288, KA. At. 77.

Hakusanat: *Huoruus, sukurutsaus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Tutkittavana leskinaisen lapsenmurha. Isäksi paljastuu naisen sisaren mies. Perusteena naapurin kertomus todistamastaan riidasta sisaren ja hänen miehensä välillä, missä yhteydessä mies hakkasi vaimoaan ja vaimo kehotti "tulenruokaa" menemään toisen vaimonsa luokse. Sisaren mies väitti toistakin nainutta

miestä syylliseksi samaan tekoon, koska mies ollut tekemisissä lapsenmurhaajattaren kanssa ja vihannut omaa vaimoaan.

KO Valkeala ja Elimäki 1.,3.7.1684:414–418v, KA. At. 78.

Hakusanat: *Rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, vaimon hyöet, väkivalta sukupuolten välillä.*

Kyseessä tilanvoudin vaimon kuolinsyynytutkinta, mies pahoinpidellyt hänet hengiltä. Ennen vaimon kuolemaa mies pyytänyt: "älä kuole rakkaimpani". Pahoinpitely ollut kovaa ja toistuvaa miehen juovuksissa ollessa. Vaimon luonteen ja käytöksen tutkinta samassa yhteydessä kuin väkivallan syyn selvittäminen.

KO Ruokolahti 20.-23.2.1688: 45–47, KA. At. 79.

Hakusanat: *Huoruus, puolisoitten erillään asuminen, puolison hylkääminen, rakkauden ilmaisut/suora, rakkaustaikuus.*

Kavioseppä hylännyt vaimonsa seitsemän vuotta aiemmin ja paennut toisen naisen kanssa, jonka kanssa sitten elänyt avioparia teeskennellen. Vaimo sanoo miehen eläneen hyvin kanssaan ja anoo hänelle armoa, haluavat vastakin rakastaa toisiaan. Syyksi huoruuteen mies sanoo toisen naisen petollisuuden sekä noituuden.

KO Virolahti 29.-30.10.1688:257–259; 31.10.1689:418–419, KA. At. 80.

Hakusanat: *Kaksinnaiminen, puolisoitten erillään asuminen.*

Ratsumiehen kaksinnainti. Muuttanut vaimonsa kanssa Liivinmaalle, ja jonkun vuoden jälkeen kotiin palatessaan jättänyt vaimon sinne, koska tämä ei halunnut palata Suomeen nälän takia. Sitten otti Suomessa toisen vaimon. Todistajat arvelivat miehen hylänneen ensimmäisen vaimonsa tämän silmävian takia.

KO Virolahti 31.10.1689:411v–418, KA. At. 82.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, perheensisäinen epäsoju.*

Ratsumiehen ja lesken pari vuotta jatkunut salavuoteus aviolupauksin. Leski kieltäytyi vihkimisestä huomattuaan olevansa raskaana, koska pelkäsi ensimmäisen miehensä suvun häätävän hänet kotitalta heti vihkimisen jälkeen.

KO Elimäki ja Valkeala 10.-12.6.1689:372–373v, KA. At. 83.

Hakusanat: *Huoruus, kaksinnaiminen, puolisoitten erillään asuminen, rakkaustaikuus.*

Syytettynä nuori mies, jolla vaimo Suomessa, mutta ollessaan ojankaivuussa Liivinmaalla nai myös toisen. Mies syyttää tovereitaan noitumisesta, mistä syystä hän erehtyi huoruuteen naisen kanssa sekä siitä, että nämä todistivat papille hänen olevan naimaton niin, että hänet vihittiin väkisin. Myös toinen vaimo sanoo erään tovereista uhkailleen häntä, että jos hän ei ota tätä miestä, toveri noituu hänet niin, että hän juoksee loputtomiin miehen perässä. Ensimmäinen vaimo anoo miehensä puolesta, että saisi pitää tämän.

KO Vehkalahti ja Kymi 30.6.1691:319v, KA. At. 88.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Mies kieltää syytteen salavuoteudesta, mutta häntä raskauttaa olutkannun jakaminen naisen kanssa, kahdenkeskinen metsässä olo, jolloin teon väitetään tapahtuneen sekä hyvän naistenmiehen maine.

KO Vehkalahti ja Kymi 17.,19.-20.10.1690:86v-89v; 7.,9.2.1691:271-275; 30.6.1691:322-323v, KA. At. 89.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, sukurutsaus.*

Epäily naimattoman ratsumiehen ja hänen setänsä vaimon huoruudesta. Perusteena huhu, aviomiehen syytös, todistus parin keskinäisestä pilailusta ja leikistä sekä vuoteen jakamisesta avioparin tapaan kalastusreissulla, 9 kk tämän jälkeen syntynyt lapsi, aviomiehen kertomus vaimon kylmyydestä heti vihkimisen jälkeen ja tästä seurannut sukupuolisen kanssakäymisen puute sekä muiden todistajien kertomus avioparin huonosta elämästä. Parin keskinäinen ”leikki” todisteena sukupuolisuhteesta.

KO Pyhtää ja Lapinjärvi 10.-11.1.1690:29v-30; 22.-24.10.1690:98v-100v, KA. At. 90.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Kyseessä kunnianloukkaus, jonka perusteella papin epäilleen maanneen erään nuoren, sittemmin toisen miehen kanssa avioituneen, naisen. Piian väitettiin sanoneen, että pappi olisi ”leikkinyt” hänen kanssaan niin, että sängynpohjasta irtosi lauta.

KO Viipuri 13.6.1696:110-122; 13.8.1696:123-131; 19.-23.10.1696:138-142; 28.-30.1.1697:1-2; 17.,19.4.1697:73-83; 17.-19.8.1697:51-53; 15.-17.11.1697:247-248, KA. At. 92.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen, sukurutsaus.*

Kirjanpainaja Daniel Medelplaanin sukurutsaus ja sen toisto ensimmäisen vaimonsa veljentyttären kanssa. Nainen väittää toista miestä viimeisimmän aviottoman lapsensa isäksi. Todisteena kirjapainajan ja naisen suhteesta oli se, että he olivat etsiytyneet usein toistensa seuraan ja pyrkineet olemaan kahden aina tilaisuuden tullen. Suhteesta toiseen mieheen todisteena osapuolten rakkaudellinen keskustelu sekä läheisyys, jonka merkiksi nähtiin ruuan jakaminen.

KO Koivisto 8.-10.2.1698:44-50, KA. At. 94.

Hakusanat: *Rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, sukurutsaus.*

Nuoren tytön sukurutsaus, pako ja yhteiselo isäpuolensa kanssa. Tutkinnan yhteydessä äiti kertoo eläneensä miehensä kanssa sellaisessa sovussa ja tyytyväisyydessä, ettei aviopari voinut toivoa suurempaa mielihyvää. Mies jopa antoi hänen nukkua joka yö kainalossaan.

KO Virolahti 14.2.1698:72; 27.6.1698:165-166v, KA. At. 95.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, sukurutsaus.*

Mies epäiltynä veljensä lesken makaamisesta. Perusteena se, että oli käyttänyt edesmenneen veljensä aittaa ja elänyt epäsovussa vaimonsa kanssa. Vaimo ollut poissa hänen luotaan ja kerjuulla jo kolme vuotta, mitä selitetään myös nälkävuosilla. Veli oli kuollut vasta vuotta aiemmin, joten vaimon poissaolon katsotaan johtuvan muusta epäsovusta kuin naapurin väittämästä sukurutsasta.

KO Savitaipale ja Taipalsaari 10.-12.10.1698:217v-218, KA. At. 96.

Hakusanat: *Huoruus*.

Kunnianloukkaussyytteeseen johtanut naapuriemäntien välinen riita, jonka yhteydessä toinen syyttänyt toista aviomiehensä ”hyödyntämisestä”.

KO Vehkalahti 9.8.1698:174v-177v, KA. At. 100.

Hakusanat: *Avioero, huoruus, rakkaustaikuus*.

Kruununvoudin vaimon huoruus perheen kotiopettajan kanssa. Vaimo vetoaa siihen, että opettaja olisi noitunut hänet ja siten saanut hänet unohtamaan avio-säätynsä, mitä hän kovasti katui. Vaimo oli paljastumisensa jälkeen paennut Rääveliin opettajan avustuksella, mutta sanoi syyksi sen, että oli tarvinnut apua purjehtimiseen. Kotiopettajan houkuttelun takia hän ei ollut lähtenyt. Aviomiehelle oli erityisen raskauttavaa, että vaimo oli lähtenyt omasta aloitteestaan, ja varsinkin se, että vaimo oli raskaana, eikä isästä ollut takeita. Aviomies vaati eroa.

KO Elimäki 17.11.1654:45-v, KA. At. 101.

Hakusanat: *Rakkauden ilmaisut/suora*.

Aseistautunut naisjoukko vapautti maanpakoon tuomittuja miehiä. Naiset oli yhden tuomitun tytär, vaimo ja miniä. Naisten mukaan teon syynä ymmärtämättömyys ja luonnollinen rakkaus, ei yltiöpäisyys.

KO Vehkalahti ja Valkeala 12.5.1660:233v; Elimäki 22.-23.8.1660:238v, KA. At. 103.

Hakusanat: *Huoruus, väkivalta sukupuolten välillä*.

Naiseen miehen ja nuoren piian huoruuden tutkinta. Mies alkanut vihata piikkaa tämän tultua raskaaksi. Vaimo luopuu ero-oikeudestaan haluten elää ja kuolla miehensä kanssa.

KO Elimäki 22.-8.1660:240-v, KA. At. 104.

Hakusanat: *Huoruus, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen*.

Kyseessä 36 vuotta aiemmin tapahtunut, lukkarina ja lautamiehenä toimineen tilallisen kaksinkertainen huoruus, joka aikanaan soviteltu lainlukijan toimesta. Nyt tapaus tullut uudelleen oikeuteen naapurin kostona. Vaimo anoo miehensä puolesta, koska asia on vanha ja he ovat sittemmin eläneet uskollisessa ja rakkaudessa avioliitossa sekä hankkineet monta lasta yhdessä.

KO Vehkalahti, Valkeala ja Kymi 19.-20.9.1670:263v, KA. At. 107.

Hakusanat: *Rakkauden ilmaisut/suora*.

Poika auttanut taposta tuomitun isänsä pakoon nimismiehen luota. Teon katsotaan tapahtuneen luonnollisesta, pojallisesta rakkaudesta.

KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-14.11.1691:504-506, KA. At. 109.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Naisen ja 15-vuotiaan paimenpojan salavuoteus. Poika väittää tulleen houkutteluksi tekoon lahjalla. Naisen mukaan molempien tahto yhtä hyvä, ja lahjan hän oli antanut sittemmin kiintymyksen perusteella. Nainen sanoo suostuneensa makaamisen vain, koska arveli siten saavansa pojan myöhemmin mieheksi.

KO Pyhtää ja Lapinjärvi 10.-11.10.1687:61v, KA. At. 113.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsoju avioliitossa, puolisoien erillään asuminen, puolison hylkääminen.*

Mies hakee eroa toisesta vaimostaan seitsemän aviovuoden jälkeen, koska vaimo elänyt hänen kanssaan vain ensimmäisenä vuonna, ja lähtenyt sittemmin muualle palvelukseen. Syytä erilliseen elämään ei tiedetä, mutta todistetaan miehen eläneen hyvin ensimmäisen vaimonsa kanssa.

KO Ruokolahti 14.6.1687:157-160; 20.-23.2.1688:48-62, KA. At. 114.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, huoruus, puolison hylkääminen, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, vaimon/miehen hyödyt/oukudet.*

Kyseessä vuosia aiemmin tapahtuneen aviokriisin, mahdollisen huoruuden sekä uudelleenavioitumisluvan selvittely. Korpraalin vaimo oli paennut korpraalin ystävän, konstaapelin kanssa 15 vuotta aiemmin. Korpraali oli avioitunut toisensa vaimonsa kanssa pian ensimmäisen vaimonsa paon jälkeen, ja tästä kuultuaan myös vaimo ja konstaapeli olivat avioituneet Narvassa. Tutkinnassa selvitetään korpraalin ja hänen ensimmäisen vaimonsa avioliittoa ja epäsovun alkujuuria: mies syyttää vaimoa uskottomuudesta, vaimo miestä elatuksen laiminlyönnistä. Lisäksi korpraalilla oli vaimon mukaan ollut ajatuksia tulevaa toista vaimoan kohta jo hänen kanssa ollessaan, mistä syystä mies oli vihannut häntä.

KO Äyräpää 14.6.1650:18v-19, KA. At. 115.

Hakusanat: *Avioeste, esiaviollinen suhde, moraalinen kannanotto.*

Salavuoteustutkinta. Luutnantti kihlautunut, ja vihille päästäkseen selvitti nyt oikeudessa aiempaa salavuoteuttaan. Rakastajattaren moraalista syyllisyyttä painotettiin, sillä tämä oli huonomaineinen.

KO Äyräpää 25.-27.6.1672:387-v, KA. At. 118.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, moraalinen kannanotto.*

Irtolaisnaisen ja sotilaan puolitoista vuotta jatkunut salavuoteus aviolupauksin.

KO Lappee alinen 29.-31.5.1673:111, KA. At. 119.

Hakusanat: *Avioeste.*

Rälssitilan poika avioitunut kruununtillaisen tyttären kanssa hoitaakseen leskeksi jääneen anoppinsa apuna tilaa.

KO Lappee alinen 9.-11.7.1674:427-428, KA. At. 121.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/luonteenpiirre, esiaviollinen suhde.*

Salavuoteus ilman aviolupausta, mies ei halua naida naista tämän vihaisen luonteen takia.

KO Savitaipale ja Taipalsaari 10.-11.,13.6.1691:414, KA. At. 125.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/henkilökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde, kihlaus.*

45-vuotiaan lesken ja 15-vuotiaan pojan salavuoteus, nainen vaatii avioliittoa. Oikeuden mukaan aiheuttaa omantunnon kipuja pakottaa niin erilainen pari yhteen.

KO Lappee ja Joutseno 7.-8.10.1696:458-461, KA. At. 127.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine/vanhempien sananvalta, kihlaus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen.*

Puusepän tytär valittaa kihlattunsa isästä, joka pyrkii salavuoteushuhuilla es-tämään poikansa avioliiton. Eräällä miehellä on tunnetusti ollut ajatuksia naista kohtaan, mutta salavuoteutta ei tällä perusteella voida todistaa.

KO Säkkijärvi 22.10.1645:132v-133; 17.2.1646:134-135, KA. At. 129.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine, esiaviollinen suhde, huoruus.*

Salavuoteustutkinta, mies kieltäytyy naimasta naista, koska eräs nainut mies oli kerskunut maanneensa tämän penkillä. Todistaja taas kertoo löytäneensä naisen vuoteesta toisen miehen kanssa vaatteet päällään ja sanoneensa tätä huoraksi.

KO Jääski 25.-26.11.1646:296v; 9.-10.4.1647:39-v, KA. At. 130.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/henkilökohtainen ominaisuus/maine/vanhempien sananvalta, kihlaus.*

Piika valittaa, että hänen on huhuttu maanneen isäntäperheensä pojan kanssa, mistä syystä hänen kihlattunsa on hylännyt hänet. Huhu osoittautuu perättömäksi, mutta sulhanen kieltäytyy jatkamasta avioliittoa, koska ei luota tyttöön enää. Taustalla ilmeisesti pojan äidin vastustus.

KO Ruokolahti 11.8.1649:107v-108, KA. At. 131.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine, kihlaero, kihlaus.*

Isä valittaa miehestä, joka oli väittänyt maanneensa hänen tyttärensä, mistä syystä tyttären kihlattu on peruuttanut vihkimisen. Mies myös kerskunut maanneensa 12 naista.

KO Vehkalahti ja Valkeala 14., 16-17.1.1665:9v-10; 21.-23.5.1666:73, KA. At. 132.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine/vanhempien sananvalta, esiaviollinen suhde, kihlaero, kihlaus.*

Kunnianloukkauksen käsittely. Nimismies kihlannut tyttärensä rovastin pojalle, mutta sitten esittänyt syytöksen, että poika toiminut kunniaattomasti yrittäessään salavuoteutta erään naisen kanssa. Tästä syystä mies kihlasi tyttärensä toiselle.

KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 14.-15.5.1689:473-474, KA. At. 135.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/omaisuus/henkilökohtainen ominaisuus, epäsovu kihlauksessa, kihlaero.*

Kihlapari riitainen erostaan. Oikeus toteaa, etteivät osapuolet ole nykyään toistensa perään, koska nainen muutti ensin mieltään miehen köyhyyden ja kotitalouden epäsovun takia. Tästä syystä mies otti lahjansa takaisin ja sovittelivat.

KO Vehkalahti ja iKym 5.-6.7.1693:670-676v, KA. At. 138.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/suvun sananvalta/henkilökohtainen ominaisuus, epäsovu kihlauksessa, kihlaero, rakkauden ilmaisut/suora.*

Kyseessä riitaisan kihlaeron selvittely hovioikeuden läheteestä. Sulhanen hakenut hovioikeudelta oikaisua konsistorin tuomioon, jossa kihlaus katsottiin pitäväksi. Syy sulhasen vihaan puheet morsiamen aistivioista sekä morsiamen nenässä oleva suuri ja vammauttava arpi, mistä syistä sulhanen ei voi koskaan rakastaa naista vaan tunki tätä kohtaan suurta vastenmielisyyttä. Morsian sanoi edelleen haluavansa avioon, koska rakasti miestä.

KO Savitaipale ja Taipalsaari 7.-10.1695:178-180, KA. At. 141.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine/henkilökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde, kihlaero, kihlaus.*

Kihlaeron käsittely. Mies maannut naisen aviolupauksin ja antanut tälle kihlalahjan, mutta haluaa nyt kuitenkin perua avioliiton. Mies väittää havainneensa, ettei nainen ollut koskematon sekä vielä tärkeämpänä syynä, ettei nainen ollut täysissä järjissään. Lautamiehet todistavat toista.

KO Elimäki 27.-28.1.1696:125-127, KA. At. 142.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/tilan etu, kihlaero, kihlaus.*

Kihlaeron käsittely, talollinen ja leski. Leski ei miehen mukaan antanut hänelle ylöspitoa tilallaan työtä vastaan, joten hän pestautui sotilaaksi. Leski taas ei halua enää avioon, koska hänen ainoa tarkoituksensa kihlauksessa oli saada mies tilalle, mikä ei enää onnistunut kun tästä tuli sotilas.

KO Lappee ylinen 2.-4.6.1664:66; 6.-9.10.1664:107, KA. At. 145.

Hakusanat: *Kihlaus, rakkauden ilmaisut/tulkinnanvarainen, väkiovalta sukupuolten välillä.*

Piika syyttää kappalaista pahoinpitelystä, kappalainen myöntää lyömisen ja sanoo sen syynä olleen se, että hänen sisarensa kihlattu oli hylännyt sisaren tämän piian takia.

KO Jääski 15.-16.6.1672:71-72, KA. At. 148.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, kihlaus.*

Lapsenmurhahuhun tutkinta. Teosta epäillyn naisen kihlattu on kuollut, joten tutkinta kohdistuu kihlaukseen olemassa oloon. Todistajat kertovat naapuruston naisväen sanoneen sulhaselle, ettei hänen tulisi ottaa moista rähmäsilmäistä piikaa, jolloin mies oli vastannut ottavansa hänet varmasti.

KO Savitaipale ja Taipalsaari 10.-12.10.1698:249-250, KA. At. 154.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine, epäsoju kihlauksessa, kihlaus, rakkauden ilmaiset/tulkinnanvarainen.*

Renki kihlannut piian, mutta levittänyt tästä sitten pahaa huhua. Lautakunta toteaa tunnetuksi syyksi sen, että rengillä olisi nykyisin ajatuksia toista naista kohtaan.

KO Jääski 4.,6.-7.3.1699:120-123, KA. At. 155.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Nainen levittänyt itse puhetta, että talollinen olisi maannut hänet aviolupauksin. Talollinen sanoo väitteitä valheeksi, jolla nainen vain pyrkii saamaan hänet aviomiehekseen. Nainen oli ottanut häneltä luvatta jopa hopeasormuksen, jota väitti kihlamerkiksi.

KO Lappee ja Joutseno 15.-16.9.1687:147v-148; 8.-10.2.1688:283-284; 11.-13.6.1688:303-304, KA. At. 156.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine, esiaviollinen suhde, kihlaus.*

Kunnianloukkausriita huoraksi haukkumisesta kirkkoherran tyttären ja henkikirjoittajan välillä. Jälkimmäisen seurassa ollut opiskelija oli väittänyt maanneensa naisen ja saaneensa tältä punaisen nauhan suosion merkiksi, jolloin henkikirjoittaja oli solvannut naista ja sanonut, ettei ottaisi huhuttua ihmistä. Tutkinnassa tulee ilmi, että nainen ja henkikirjoittaja olivat maanneet yhdessä usean vuoden ajan, naisen mukaan aviolupauksen alla ja kihlalahjojen vaihdon jälkeen. Henkikirjoittaja taas kieltää avioliittoaikeet.

KO Lappee ylinen 10.-13.9.1662:108-109, KA. At. 173.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta/omaisuus, raiskaus.*

Nainen valittaa nuorukaisesta, että tämä olisi maannut väkisin hänen 6-vuotiaan tyttärensä. Poika sanoo naisen halunneen hänet vävykseen ja lupailleen hänelle taloudellisia etuja, ja kun hän kieltäytyi, nainen alkoi levittää tätä huhua. Naiselle rangaistus huhun levittämisestä, myöntää puheet kostoksi.

KO Viipuri 19.-20.5.1665:399-400, KA. At. 174.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta/maine/henkilökohtainen ominaisuus, esiaviollinen suhde.*

Tutkinnassa salavuoteus aviolupauksin, mies lupautuu avioon. Miehen isä kuitenkin vastustaa liittoa, koska nainen on irtolainen, jolla on avioton lapsi. Tästä syystä isä kieltää pojalta perintöoikeuden.

KO Äyräpää 18.-20.5.1668:274, KA. At. 175.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/luonteenpiirre/henkilökohtainen ominaisuus/vanhempien sananvalta, epäsopu avioliitossa, esiaviollinen suhde, vaimon hyveet.*

Nainen vaatii avioliittoa salavuoteuden jälkeen. Mies kieltäytyy, koska naisen sisar on tunnetusti pahatapainen ja kopea appivanhemmilleen sekä miehelleen. Tästä syystä mies vanhempineen pelkää naisen olevan samanlainen.

KO Vehkalahti, Valkeala ja Kymi 18.-19.5.1668:126-127v, KA. At. 177.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta, esiaviollinen suhde, väkivalta sukupuolten välillä.*

Vuotta aiemmin kadonnut piika löydetty kuolleenä purosta. Teosta epäillään ratsumiestä, jonka tiedettiin pari vuotta maanneen piian kanssa ja saattaneen tämän raskaaksi. Pojan vanhemmat olivat vastustaneet liittoa, jonka takia parin tiedettiin suunnitelleen pakoa. Lopulta mies tunnusti, että kun hän oli peruuttanut paon naisen kanssa, tämä oli yrittänyt lyödä häntä veitsellä. Tästä oli seurannut naisen kuolemaan johtanut riita.

KO Elimäki 21.-22.6.1669:194-194v, KA. At. 179.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta/tilan etu.*

Mies antaa tiedoksi ottaneensa toisen miehen yhtiömieheksen pojan oikeuksin. Lisäksi koska hänellä tyttäriä ja toisella poikia, tulee näiden seurustella ja avioitua keskenään.

KO Lappee ylinen 1.-3.10.1661:205; 25.-28.2.1673:5-9, KA. At. 180.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/henkilökohtainen ominaisuus/suovin sananvalta, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Ratsumiehen ja talollisen tyttären 12 vuotta jatkunut salavuoteus, asuneet Savossa viime vuodet ja uskotelleet olevansa aviopari. Naisen mukaan vihkimisen on estänyt miehen isä, joka oli kirkkoherra, koska hän oli talonpojan tytär ja vähäisempää sukua. Pariskunta ei halua tulla elämässään erotetuksi.

KO Lappee ylinen 25.-28.2.1673:18-19; 26.-28.5.1673:97-98, KA. At. 182.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Piika syyttää isäntäänsä kolme vuotta jatkuneesta salavuoteudesta aviolupauksin, minkä tultua julkiseksi mies ajanut hänet pois väkivalloin. Sitten ottanut naisen kuitenkin takaisin luokseen. Mies väittää valeeksi, jolla nainen pyrkii naimisiin ja emännäksi tilalle. Oikeus katsoo syylliseksi, koska mies on ensimmäisen kärjäkäsitteilyn jälkeen uskonut naiselle taloudenpitonsa ja ollut tämän kanssa ystävällisessä kanssakäymisessä.

KO Valkeala 2.10.1683:217, KA. At. 183.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine/vanhempien sananvalta.*

Mies jättää perinnöttömäksi poikansa, joka vastoin vanhempiensa tahtoa on nainut seksuaalirikoksesta tuomitun naisen.

KO Savitaipale ja Taipalsaari 23.-24.1.1691:389, KA. At. 184.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta, esiaviollinen suhde.*

Tutkinnassa makaaminen aviolupauksin. Miehen vanhemmat vastustavat avioliittoa ilman päteviä syitä, mistä syystä miestä kehoitetaan ajan kanssa harkitsemaan avioasiaa.

KO Vehkalahti ja Kymi 4.-2.1696:195-196, KA. At. 186.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta, esiaviollinen suhde.*

Salavuoteustutkinta, mies kieltäytyy naimasta naista lapsesta ja aviolupauksesta huolimatta, vaikka molempien vanhemmat pyytävät, että osapuolet pakotettaisiin naimisiin.

KO Savitaipale ja Taipalsaari 11.-12.6.1700:97, KA. At. 187.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien/suovin sananvalta, esiaviollinen suhde.*

Miehen ja lesken salavuoteuden tutkinta, mies tunnustaa lopulta aviolupauksen, mutta ei halua pitää sitä. Suurin syy hänen vanhempiansa ja sukunsa vastustus, vaikkakaan ei voi sanoa pätevää syytä avioliiton estämiselle.

KO Viipuri, Säkkijärvi ja Koivisto 11.-16.11.1689:499-516; 4.-8.3.1690:23, KA. At. 196.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/rakkaus, epäsäätyinen suhde, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen, rakkaustaikuus.*

Aatelisneidon ja rengin salavuoteuden tutkinta. Neito oli tunnustanut, ettei halunnut salavuoteutta, vaan että hänen sydämensä oli vallattu noituudella. Rengin mukaan molempien tahto oli ollut sama. Todistajat kertovat tytön ja hänen sisartensa vapaasta kanssakäymisestä, leikistä ja peuhaamisesta rengin kanssa. Rengin mukaan tyttö alkanut pitää sydäntään hänelle heti heidän tavattuaan hänen hyvän ulkonäkönsä takia ja halunneen naimisiin hänen kanssaan, köyhyydestä riippumatta.

KO Äyräpää 26.-28.6.1679:23; 29.-31.10.1679:59-62; 23.-24.1.1680:34v-35v; 26.-28.8.1680:285-289 ja 289v-291, KA. At. 198.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, rakkaustaikuus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Erään vaimon kuolemansyyntutkinta. Epäiltyä aviomies, koska oli aina elänyt pahoin vaimonsa kanssa, pahoinpidellyt tätä poikkeuksellisesti sekä ollut salavuoteudessa toisen naisen kanssa. Mies oli halunnut naida tämän toisen naisen, ja tästä syystä vihannut ja tyrannisoanut omaa vaimoaan. Mies väittää lyömisen syyksi sitä, että vaimo oli ollut kova lapsilleen. Toista naista epäillään lopulta osallisuudesta tappoon. Naisen mukaan mies oli yrittänyt maata hänen kanssaan jo vaimonsa eläessä, mutta hän ei ollut suostunut ennen kuin tämän kuoltua. Nainen vetoaa noituuteen: mies olisi syöttänyt hänelle jotakin ja siten saanut vallan häneen.

KO Muolaa 23.-24.,26.3.1696:16-23, KA. Justitierevision/ kuninkaan ratkaisu asiassa 16.9.1696, RA. At. 199.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/rakkaus, epäsäätyinen suhde, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen, rakkaustaikuus.*

Aatelisneidon ja ratsumiehen salavuoteuden tutkinta. Isä syyttää miestä tyttärensä noitumisesta. Nuoret kieltävät tämän ja väittävät Jumalan päättäneen heidän avioliitostaan ja että he haluavat omistaa toisensa kuolemaan asti. Isä väittää palavaa luvatonta rakkautta noituudeksi, nuoret taas Jumalan sallimukseksi.

KO Viipuri 19.-20.5.1665:22-24, KA. At. 205.

Hakusanat: *Avioitumisperuste, epäsopu avioliitossa, kaksinnaiminen.*

Sotilaan kolme vaimoa, joista ensimmäinen ja viimeinen vielä elävät. Kertoo tulleen väkisin vihityksi ensimmäisen kanssa, ja palattuaan 15 palvelusvuoden jälkeen tämän luo, oli vaimo ollut häntä kohtaan välinpitämätön ja pyytänyt häntä ottamaan itselleen toisen vaimon. Myöhemmin sovitellut tätä vaimoan tämän sukulaisten läsnä ollessa.

KO Muolaa, Kivennapa ja Uusikirkko 28.-30.5.1684:525-527; 21.-22.,24.11.1684:540; Äyräpää 11.5.1685:422-423, KA. At. 208.

Hakusanat: *Huoruus, puolison hylkääminen.*

Tutkinnassa huoruus ja puolison hylkääminen. Nainut sotilas oli syyllistynyt huoruuteen papin tyttären kanssa, saattanut tämän vielä uudelleen raskaaksi, ja sitten paennut yhdessä tämän kanssa toiseen lääniin. Osapuolet olivat eläneet vihkimättä yhdessä 30 vuotta. Syyksi paolleen ja uskottomuudelleen mies sanoo sen, että hänen ensimmäinen vaimonsa oli ollut päästään heikko.

KO Äyräpää 7.-9.7.1663:258-v, KA. At. 213.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, moraalinen kannanotto, väkivalta sukupuolten välillä.*

Rakuunan leski syyttää renkiä väkisinmakuusta. Mies myöntää salavuoteuden, mutta sanoo sen tapahtuneen heidän molempien tahdostaan. Lautakunnan mukaan oli tunnettua, että pari oli kulkenut yhdessä ympäriinsä kylissä ja juonut aina yhdessä olutta ja polttanut tupakkaa. Kyse siis salavuoteudesta. Oikeuden mukaan seudulla yleistä, että naiset yrittävät tällaisella syytöksellä pelotella makaajansa avioon.

KO Ruokolahti 14.-15.6.1669:463-v, KA. At. 216.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, rakkauden ilmaisut/suora.*

Mies valittaa rakuunasta, joka panetellut hänen vaimoan. Rakuuna myöntää seksuaalissävyyisen vitsailun ilman kunniantonta tarkoitusta, josta myös todistajia. Mies ajanut vaimonsa pois, määrätään ottamaan tämä takaisin ja rakastamaan tätä kuten kunniallisen miehen tulee.

KO Lappee ylinen 27.-28.9.1669:547v, KA. At. 218.

Hakusanat: *Avioitumisperuste, esiaviollinen suhde, moraalinen kannanotto.*

Isä syyttää rakuunaa tyttärensä makaamisesta, rakuuna kieltää. Tyttö tunnustaa valehdelleensa siinä tarkoituksessa, että saisi rakuunan miehekseen. Tytölle

rangaistus varoitukseksi muille, jotka tällä tavalla yrittävät saada miehen, mikä oikeuden mukaan seudulla yleistä.

KO Jääski 22.-23.11.1654:55-56, KA. At. 219.

Hakusanat: *Moraalinen kannanotto.*

Vaimoihminen valittaa miehestä, joka oli heidän yhteisessä kyläpaikassaan nostonut hänen vaatteensa hänen nukkuessaan ja sitten kirjoittanut hänestä kunniaa loukkaavia riimejä ja lauluja. Oikeuden mukaan teko oli häpeällinen ja järjetön, eikä sitä olisi tullut tehdä naimattomalle, vielä vähemmän kunnialliselle naineelle naiselle.

KO Jääski 26.-30.1.1685:211-212; 684, KA. At. 223.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Mies kieltää naisen väittämän salavuoteuden. Suhteesta todistaa kuitenkin ensisijaisesti parin välinen käytös ja telmiminen/leikki sekä uskottava todistaja teolle.

KO Ruokolahti 21.-22.2.1693:38-39; 12.-14.6.1693:74-78, KA. At. 224.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Nainen väittää talollisen pojan maanneen kanssaan kaksi vuotta ja hankkineen lapsen. Mies kieltää, eikä suostu avioon. Käräjien jälkeen mies kuitenkin myöntänyt teon, kun osapuolet olivat juoneet yhdessä olutta ja todistaja oli huomauttanut heille salavuoteudesta.

KO Lapsee alinen 15.,17.8.1657:342v-343, KA. At. 234.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/maine/luonteenviirre, esiaviollinen suhde, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Leski syyttää miestä makaamisesta aviolupauksin ja hylkäämisestä. Mies myöntää makaamisen, mutta ei aviolupausta. Hänen mukaansa aloite naisen, joka aina mahdollisuuden mukaan lainasi hänelle rahaa olueen, että siten saisi hänet "verkkoon". Lopulta kirkkotiellä tehnyt suoran aloitteen tarttumalla häntä vyöstä. Mies ei suostu avioliittoon, koska nainen ei ollut luonteeltaan tasainen.

KO Koivisto 3.5.1647:175v; 5.8.1647:177, KA. At. 266.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, sukurutsaus, väkivalta sukupuolten välillä.*

Nainen syyttää miestä huoruudesta oman äitipuolensa kanssa. Syytöksen taustalla se, että mies vihaa ja lyö häntä ja tulee paremmin toimeen äitipuolensa kanssa. Kukaan ei ole havainnut mitään suhteeseen viittaavaa, mutta kerrotaan miehen vihaavan vaimoaan tämän pahan näön ja vanhuuden sekä juoruilun takia.

KO Lapsee ylinen 30.9.,1.-2.10.1658:407v, KA. At. 268.

Hakusanat: *Perheensisäinen epäsopu.*

Nainen valittaa, että hänen vävynsä halutaan pakottaa ratsumieheksi isänsä tilan puolesta, vaikka hän pitää tämän anoppinsa kanssa verotilaa. Lautakun-

nan mukaan mies ei voi olla sovussa isänsä tilalla, koska nämä vihaavat hänen vaimoan.

KO Säkkijärvi 30.6.-1.7.1659:556-v, KA. At. 269.

Hakusanat: *Miehen oikeudet, perheensisäinen epäsopu.*

Vanha mies valittaa pojastaan, joka on puhunut hänelle rumasti ja ajanut pois tilalta. Poika kieltää, syyttää äitipuolen houkutelleen miehen lähtemään. Todistetaan tilan sopuisuudesta ja äitipuolen osuudesta, jolloin ukkoa kehotetaan, ettei antaisi vaimonsa ylipuhua itseään vaan ohjaisi ja neuvoisi tätä kuten kuuluu.

KO Lappee ylinen 2.-4.3.1664:43; 8.-10.3.1666:13, KA. At. 271.

Hakusanat: *Miehen oikeudet, perheensisäinen epäsopu, rakkauden ilmaisut/suora.*

Mies valittaa nuoren vaimonsa aloitteesta pojistaan. Sovittelevat siten, että pojat rakastavat ja kunnioittavat häntä ja äitipuoltaan, ja hän ohjaa vaimoan kurilla niin, että tämä elää hyvin lapsipuoltensa perheiden kanssa. Pari vuotta myöhemmin pojat eronneet isästään, koska eivät enää voineet sietää äitipuolensa suukopua.

KO Ruokolahti 25.-26.8.1682:188v, KA. At. 273.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, huoruus, puolison hylkääminen.*

Mies hakee oikeuden todistusta vaimostaan. Vaimo oli ollut jonkin aikaa hussussa eräästä ratsumiehestä, ja sitten hänen havaittiin olevan raskaana, vaikka hän ei vuoteen ollut ollut yhdessä miehensä kanssa. Osapuolet paenneet pari kuukautta aiemmin, nyt mies aikoo uuteen avioon.

KO Muolaa 14.-17.8.1693:392-394, KA. At. 274.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, perheensisäinen epäsopu, väkivalta sukupuolten välillä, moraalinen kannanotto.*

Talollisen vaimo valittaa miehestään, koska tämä oli ennen vihkimistä viiltänyt häntä veitsellä. Riita kuitenkin soviteltu jo tuolloin ja eläneet sittemmin hyvin yhdessä. Sitten vaimo valittaa appivanhemmistaan, jotka vihaavat ja lyövät häntä. Mies haluaa sopua ja yhteiselämää, jos vaimo vain tekisi parannuksen. Oikeus kehottaa aviopuolisoille sopivaan yhteiseloon.

KO Uusikirkko, Muolaa ja Kivennapa 25.-27.6.1690:327-330, KA. At. 276.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsopu avioliitossa, perheensisäinen epäsopu, väkivalta sukupuolten välillä.*

Talollisen vaimon kirkkopahennussyte. Vaimoa ei päästetty ripille ilman miestä, jolloin riehui kirkossa. Oikeudessa vaimo valitti miehestään, ettei tämä kunnioittanut häntä kuten vaimoa kuului. Todistajien mukaan riitaisuus vaimon syy, koska epäili miestä jokaisesta vastaantulevasta naisesta, oli tottelematon appivanhemmilleen niin että nämä erosivat tilalta, eikä hoitanut miehelleen leipää. Vaimo valitti vielä miehensä väkivallasta, jota mies perusteli kurituksella. Mies oli myös hakenut eroa useamman kerran.

KO Lappee ylinen 6.-8.3.1667:60, KA. At. 277.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa.*

Vaimo valittaa toisesta naisesta, joka oli syyttänyt häntä löyhätapaiseksi, mistä syystä hänen miehensä oli alkanut vihata häntä. Miestä varoitetaan, ettei tyhjästä syystä eläisi epäyhtenäisyydessä vaimonsa kanssa.

KO Jääski 27.-29.11.1672:145-150, KA. At. 278.

Hakusanat: *Kihlaus, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Kirjanpitäjä syyttää viipurilaista parturia, joka olisi kihlatulleen Narvaan lähettämässään kirjeessä loukannut kunniallista väkeä. Eräs ajuri kertoo toimittaneensa kirjeen ja muotokuvan parturilta tämän ”rakkaimmalle”, ja lukenut myös rakkaimman vastauskirjeen. Peruste toisen kirjeen lukemiselle, ettei kihlattujen välinen kirjeenvaihto voi sisältää tärkeitä asioita.

KO Lappee ylinen 25.-27.2.1678:12-15, KA. At. 279.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, väkivalta sukupuolten välillä.*

Leski valittaa rengistä, joka huhunnut maanneensa hänen tyttärensä kanssa. Rengin mukaan he olleet vuosia salavuoteudessa, mutta äiti oli ollut aviota vastaan, mistä syystä hän olisi levittänyt huhua. Äidin mukaan syynä kosto, kun renki ei saanut tyttöä vaimokseen. Lautakunnan mukaan renki oli nuori, terve ja Jumalan hyvin luoma, joten jos tyttö olisi maannut hänen kanssaan, hän ei kieltäisi salavuoteutta vaan haluaisi avioon.

KO Jääski 7.-9.3.1678:149-153, KA. At. 280.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde.*

Nuori mies levittänyt aiheetonta salavuoteushuhua naapurin tyttärestä ja lahjonut pikkupojan valehtelemaan oikeudessa. Poika esittää tuomarin pöydän edessä asennon, jossa väitetty pari olisi maannut.

KO Valkeala 19.,21.-22.10.1695:244-245, KA. At. 281.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, kihlaus, rakkauden ilmaisu/tulkinnanvarainen.*

Talollinen valitti sisarensa puolesta rengistä, joka oli levittänyt sisaresta kunniantonta huhua yrittäen estää tämän aiotun avioliiton erään toisen rengin kanssa. Syytetyllä ei todisteita, myöntää lopulta, että huhun syynä kosto: hänellä itsellään oli ollut ajatuksia naida nainen ennen nykyistä kihlattua, mutta nainen ei halunnut tietääkään hänestä.

KO Jääski 30.6.-1.7.1680:264v; 30.6.-1.7.1680:264v; 16.-18.2.1681:115-118, KA. At. 284.

Hakusanat: *Esiaviollinen suhde, huoruus, vaimon oikeudet.*

Rakuunanleski ja rakuuna eläneet viikimättä yhdessä yli neljä vuotta ja hankkineet lapsen. Avioliiton esteenä huhu, että leski maannut vanhan naineen miehen kanssa, joka tästä syystä ollut yli kolme vuotta suljettuna kirkosta. Syytös todetaan aiheettomaksi, taustalla vanhan miehen vaimon puhe papille: sanonut piloillaan, ettei tiedä onko hän emäntä tilalla, koska hän ei saa ”huviaan yöllä”.

Käkisalmi, yhteensä 17 tapausta

KO Rautu 7.-8.3.1667:777v-778; 24.-25.3.1670:424-425v, KA. At. 4

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsopu avioliitossa, esiaviollinen suhde, huoruus, kaksinnaiminen, puolison hylkääminen, rakkauden ilmaisut/suora, väkivalta sukupuolten välillä.*

Tutkittavana syyte kaksinnaimisesta. Kirkkoherra vihkinyt rakuunan vaimon nuoren miehen kanssa, koska aviomies ollut teillä tietymättömillä vuosia. Vihkimisen jälkeen rakuuna oli kuitenkin palannut ja vaatinut vaimoaan takaisin, joka taas ei halunnut ensimmäistä miestänsä takaisin, koska heidän liittonsa oli ollut riitaisa. Tämän jälkeen mieskään ei enää rakastanut vaimoaan.

KO Tohmajärvi 11.-12.9.1682:401-v, KA. At. 9.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, rakkauden ilmaisut/suora.* Mies hakee todistusta avioerohakemusta varten vaimostaan, joka koko heidän neljän vuoden avioliittonsa aikana ei ollut halunnut maata hänen kanssaan, vaan hänen yrittäessään ”rakastaa” vaimoaan tämä pakeni aina ulos talosta. Tästä syystä mies suri myös ilon ja jälkikasvun puutettaan. Todistajat kertovat vaimon rakkaudettomuudesta.

KO Ilomantsi 25.-26.,28.2.1681:505v-506, KA. At. 10.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, rakkaustaikeus.*

Vaimo hakee todistusta avioeroa varten, sillä hänen miehensä ei ole heidän pari vuotta kestäneen avioliittonsa aikana ollut hänen kanssaan kuten aviomiehen kuuluisi. Todistaja kertoo vaimon kuitenkin sanoneen, että ensimmäisenä yönä puoliset olivat rakastelleet.

KO Tohmajärvi 6.-7.12.1681:617-618, KA; KO Pälkjärvi 9.-10.12.1681:627-629v, KA; KO Tohmajärvi 11.-12.9.1682:396-397, KA. At. 11.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, huoruus, puolisoien erillään asuminen, puolison hylkääminen, rakkauden ilmaisut/suora/tulkinnanvarainen.*

Tutkittavana naiseen miehen ja irtolaisnaisen kaksi vuotta jatkunut yhteiselämä. Todisteena seksuaalisesta suhteesta makaaminen yhden täkin alla avioväen tapaan, samoin yhdessä liikkuminen avioväen tapaan. Lisäksi todistetaan, ettei nainen ole voinut olla erossa miehestä, vaan oli seurannut tätä kaikkialle. Vaimon mukaan he olivat eläneet miehen kanssa sovussa ja rakkaudessa ennen irtolaisnaisen sekaantumista.

KO Kitee ja Tohmajärvi 29.-31.10.1688:207-v; 13.-16.3.1689:106, KA. At. 15.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, esiaviollinen suhde, huoruus.*

Vaimo hakee avioeroa miehestään kahdeksan vuoden avioliiton jälkeen, koska mies on täysin impotentti. Vaimo haluaa naida toisen miehen, jonka kanssa on jo hankkinut lapsenkin. Ero tuomitaan kuitenkin huoruuden, ei toimeenpanemattoman avioliiton takia.

KO Pielisjärvi 4.-8.3.1689:61v-62v, KA. At. 21.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, huoruus, moraalinen kannanotto, vaimon hyveet, väkivalta sukupuolten välillä.*

Tutkinnassa talollisen vaimon ja tilan naiseen rengin kaksinkertainen huoruus, jota käsitellään rengin pakonsa yhteydessä tekemän tapon motiivina. Todistajat kertovat, että rengin vaimo lyönyt emäntäänsä puukolla jalkaan ja syyttänyt häntä miehensä houkuttelemisesta sekä siitä, että emännän takia hän oli menettänyt miehensä. Talollinen ottanut eron vaimostaan, mutta oikeus toteaa, että mies haluaa yhä pelastaa vaimonsa kuolemantuomiolta.

KO Räisälä ja Tiurula 28.-30.3.,1.-2.4.1695:109v-112, KA. At. 26.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsopu avioliitossa, esiaviollinen suhde, huoruus, puolison hylkääminen, vaimon hyveet.*

Avioituneen armeijan välskärin ja naimattoman kauppiaan tyttären huoruuden tutkinta. Osapuolet paenneet yhdessä Venäjälle, mistä heidät on otettu kiinni. Mies syyttää vaimoaan tilanteesta, koska vaimo oli miehen mukaan hylännyt hänet kahdesti, jättänyt vauvansa kuolemaan, juopotellut ja tuhlanut hänen koko omaisuutensa. Mies oli ottanut vaimonsa ensimmäisellä kerralla takaisin, koska tällä oli ollut sovittelijoita puolestaan.

KO Ilomantsi ja Suojärvi 1.-5.2.1697:20v-21, KA. At. 27.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, avioitumisperuste/kotitalous, puolison hylkääminen.*

Mies hakee todistusta avioeroa varten vaimostaan, joka oli paennut erään vanhan miehen kanssa Venäjälle ja avioitunut sitten siellä nuoren venäläisen miehen kanssa. Mies haluaa uuteen avioon, jottei hänen tilansa autioituisi, koska ei voi yksin ylläpitää sitä.

KO Räisälä ja Kurkijoki 23.-31.3.,1.4.1685:113-114; 26.-27.,29.-31.10.1685:168-v, KA. At. 35.

Hakusanat: *Sukurutsaus.*

Talollinen syyttää toisen talollisen poikaa siitä, että poika olisi maannut oman veljensä lesken. Todisteena teosta on talollisen mukaan se, että pojan isä olisi sanonut pojan ja tämän veljen lesken istuvan aina yhdessä paloviinakattilan luona.

KO Kitee 10.-11.3.1675:1182-v, KA. At. 42.

Hakusanat: *Avioitumisperuste/vanhempien sananvalta, epäsopu kihlauksessa, esiaviollinen suhde, kihlaus, rakkaustaikuus.*

Isä valittaa tyttärensä kihlatusta, joka pitänyt tyttöä luonaan ilman sovittua vihkimistä ja sitten ajanut tämän pois kahdesti. Molemmilla kerroilla isä oli kuljettanut tyttärensä takaisin kihlatun luo, toisella kerralla kihlattu ja tämän isä kieltäytyivät ottamasta tyttöä takaisin siitä syystä, että tällä oli vikaa aisteissaan. Isä epäilee avio-ongelmien syyksi pahojen ihmisten noitumista.

KO Pielisjärvi 11.-16.2.1695:34-35, KA. At. 47.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsopu avioliitossa, perheensisäinen epäsopu, puolisoiden erillään asuminen, vaimon hyveet, väkivalta sukupuolten välillä.*

Kirkkoherra ilmiantaa aviollisen epäsovun. Riitaisa pariskunta oli ollut aviossa kolme vuotta, joista puolet vaimo oli asunut muualla. Vaimon mukaan hän ei voinut tehdä mitään miehensä ja appensa mieliksi, ja mies oli lyönyt häntä jatkuvasti. Mies taas syytti vaimoa pahatapaisuudesta, juopottelusta ja pahoinpitelystä. Mies ei halunnut suostua sopuun edes maallisen oikeuden edessä, mutta vaimo taas ei halunnut mielellään taipua eroon.

KO Joukio, Uukuniemi ja Jaakkima 16.-21.3.1685:88v-91, KA. At. 52.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, huoruus, puolisoiden erillään asuminen, väkivalta sukupuolten välillä.*

Käsittelyssä tuhopoltto. Erään talollisen epäiltiin polttaneen naapurinsa riihen, koska epäili vaimonsa syyllistyneen huoruuteen tämän naapurin kanssa. Tutkinnassa koko kyläkunta kertoo, kuinka epäilty oli syyttänyt vaimoaan aiheetta huoruudesta koko kylän kanssa ja samasta syystä myös jatkuvasti pahoinpidellyt vaimoaan. Pahoinpitelystä olivat valittaneet viranomaisille sekä kyläläiset että kirkkoherra. Mies puolusteli lyöneensä vain jonkin verran siitä syystä, ettei vaimo hoitanut kotitalouttaan tai lapsiaan.

KO Pielisjärvi 13.-16.2.1686:8v-9, 14, KA. At. 53.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsopu avioliitossa, huoruus.*

Kyseessä naiseen miehen ja hänen piikansa huoruus, joka tapahtunut vaimon asuessa lähes vuoden ajan poissa miehensä luota. Piikaa houkutellakseen mies oli luvannut myydä tilansa ja lähteä yhdessä pakoon, jos piika tulisi raskaaksi. Vaimo hakee avioeroa miehen huoruuden lisäksi sen takia, että tämä on elänyt hänen kanssaan niin pahasti.

KO Sortavala ja Suistamo 27.-31.3.1688:149v-150v, KA. At. 54.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, epäsopu avioliitossa, huoruus, puolisoiden erillään asuminen.*

Mies valittaa vaimostaan, joka on paennut hänen luotaan kolmesti ja saanut nyt lapsen huoruudessa. Mies oli hakenut toiselle raskaana olevan vaimonsa luokseen ja maannut yhdessä tämän kanssa, mutta ajanut tämän sitten pois. Kumpikaan puolisoista ei halua enää olla avioliitossa toistensa kanssa tai tietää toisistaan. Lautakunta toteaa, että avioelämän esteenä on miehen vihainen luonne, ei siis ensisijaisesti vaimon huoruus.

KO Liperi 12.-15.3.1688:95-98; 2.-5.3.1691:82v-85v; Pielisjärvi ja Liperi 9.-10.,12.-13.10.1691:243v-245v; Liperi 8.-12.2.1692:137-138v, KA. At. 55. Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, vaimon hyveet, väkivalta sukupuolten välillä.*

Kyseessä talollisen vaimon kuolemansyyn tutkinta, koska vaimo paleltunut pellolle juovuspäissään ja aviomiestä oli syytetty tämän kuolettavasta pahoinpi-

telystä. Tutkinnassa tulevat esiin vaimon jatkuva juopottelu sekä siitä aiheutuneet avioriidat ja miehen harjoittama kuritus. Mies todetaan syyttömäksi. Tätä perustellaan sillä, ettei vaimon suku syyttänyt aviomiestä, sekä sillä, että pitkään yhdessä eläneellä avioparilla oli kahdeksan lasta. Näin ollen puoliset eivät olleet voineet elää kovin huonosti keskenään, eikä miehellä näin ollen ollut syytä tappaa vaimoaan.

KO Kitee ja Tohmajärvi 23.-26.,29.-31.10.1695:229v-230, KA. At. 59.

Hakusanat: *Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen, avioitumisperuste/kotitalous, väkivalta sukupuolten välillä.*

Mies hakee avioeroa varten todistusta vaimonsa paosta yhdeksän vuotta aiemmin. Vaimo oli hylännyt miehensä vain kahden aviovuoden jälkeen. Mies ei tiennyt syytä vaimon lähdölle, mutta myönsi kerran lyöneensä vaimoaan sekä äitinsä olleen vaimolle ankara. Mies haluaa uuteen avioon, koska kotitalous vanhempineen ei pärjää ilman vaimoa.

KO Kurkijoki 26.-27.3.1684:121v-125, KA. At. 61.

Hakusanat: *Epäsopu avioliitossa, vaimon hyveet, väkivalta sukupuolten välillä.*

Tutkinnassa lapsivuoteeseen kuolleen vaimon kuolinsyy. Aviomiestä epäillään kuoleman aiheuttajaksi, koska hänen tiedetään hakanneen vaimoaan ennen synnytystä ja vaimon valittaneen siitä viranomaisille. Mies vetoaa siihen, että vaimon rankaiseminen oli aiheellista tämän jatkuvan juopottelun takia, josta kertovat kaikki todistajatkin. Mies vapautetaan taposta, varsinkin kun hänellä on ollut aihetta kuritukseen. Kurituksen määrä katsotaan kuitenkin liialliseksi, mistä miestä sakotetaan.

LIITE 3: AINEISTON ANALYYSISSÄ APUNA KÄYTETYT HAKUSANAT

Avioero/uudelleenavioitumisluvan pyytäminen

Avioeste

Avioitumisperuste

 Vanhempien/suvun sananvalta

 Omaisuus

 Rakkaus

 Luonteenpiirre

 Henkilökohtainen ominaisuus

 Maine

Epäsopu avioliitossa

Epäsopu kihlauksessa

Epäsäätyinen suhde

Esiaviollinen suhde (neidonloukkaus tai salavuoteus aviolupauksilla tai ilman)

Huoruus

Kaksinnaiminen

Kihlaero

Kihlaus

Miehen oikeudet

Moraalinen kannanotto (kevytmielisyydestä, aviohyveistä tms.)

Perheensisäinen epäsopu

Puolisoiden erillään asuminen

Puolisoiden välinen testamentti

Puolison hylkääminen

Raiskaus

Rakkauden ilmaisut

 Suora

 Tulkinnanvarainen

Rakkaustaikuus

Sukurutsaus

Vaimon hyveet

Väkivalta sukupuolten välillä